

K.S.R.I. LIBRARY

ACCESSION NUMBER

43

శ్రీ రస్తు.

వసుచరిత్రవిమర్శనము.

శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాసండితు లగు
వజ్జిల. చిన సీతారామ స్వామి శాస్త్రిలవారిచే

రచింపఁబడినది.

మ. ధీరమే పావనమందు సెంచ నిధిక్రస్యంబు వెచ్చించి జీ
వముం గూర్చుదు సత్కీర్తిండులకు గేహ్వాణాంధ్రసంవాజ్ఞయం
బును దాఁ చెందిదు దాని సుస్థిరముఁ గా ముద్రించు వావిళ్ల వం
శ్యునిధితాగము వేంకటేశ్వరుని బ్రోచుం గాక స్త్రీశుం డిలన్.

చెన్నపురి :

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

బ్రకటితము.

PRINTED BY
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE AUDI SARASWATY NILAYA PRESS,
69, MALAYAPERUMALL STREET, MADRAS—1915.

ఉ పో ధా త ము.

సాహిత్యసహాయము లగు రామరాజభూషణునిచే రచింపబడిన ప్రబంధరాజ మగు వసుచరిత్రమునకు విమర్శనమును వ్రాయ నన్ను సన్మానించి ప్రేరించిన శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారి యెడల సంతయుఁ గృతజ్ఞుడఁ నయియున్నాను.

మహారాజశ్రీగురుజాడ. అప్పారావు పంతులుగారు. బి. యే., యెమ్. యే. పరీక్షల కిచ్చిన పత్రికలు విమర్శనరూపములయి గ్రంథవిమర్శనమునకు దారితీపుచున్నవి. వానిలో నీవసుచరిత్ర విషయమునఁ గొన్ని ప్రశ్నములు గలవు. వానిలోని గొన్నివిషయముల నిందు సంగ్రహించినందుల కయి వారియెడలను గృతజ్ఞుడఁ నగుచున్నాను.

గ్రంథవిస్తరభీతినే నిందుఁ గొన్ని ముఖ్యవిషయములు మాత్రమే విమర్శింపఁబడిన నని గ్రహింపఁజదునరులను ప్రార్థించుచున్నాను.

గుణగ్రహణపాఠము లగుపండితు లిండలిగుణలేశములను గ్రహించి నన్నుఁ గృతార్థునికేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,

విజయనగరము. }
20. 8. 1915. }

వజ్ర ల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
శ్రీవిజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

—|| సుందరీవృత్తము. ||—

శ్లో. సుధియాపరిపూతమానసా
కలయేఽహంజగతః ప్రియంకరా,
పితరా మమ వేంకటాంబికా
ముఖలింగేశ్వరజంపతీహృది.

—|| ఉపజాతీవృత్తము. ||—

శ్లో. పితామహభ్రాతృసుతం స్వవిద్యా
గురుం చ చింతామణిసత్సమాఖ్యమ్,
క్రీవత్సగోత్రోద్ధరణ ప్రశస్తం
నమామి నారాయణ సత్కవీంద్రమ్.

శ్రీ ర మ్మ.

వ సు చ రి త్ర ని మ ర్చ న ము

మొదటి భాగము.

వ సు చ రి త్ర క థా వి ష య ము.

మహాభారతములోని యాదిపర్వమున గల యుపరిచరణమవుచరిత్రములో గొంతభాగమును మూలముగాఁ జేసికొని మహాకావ్యలక్షణాలక్షిత మగు “ననుచరిత్ర” మను నీశ్వరగారప్రబంధము ప్రబంధాంక రామరాజభూషణనుహాకవి రచించెను. ప్రతనంతకర్తయు, సంస్కృతిమహాభారత కృతి కర్తయు నగు వేదవ్యాసమునిండుని మాతామహుండిగు నుపరిచరణను పీఠుబంధమునకుఁ గఢా నాయకుండు.

“ఇలిహాసోద్భవం పుత్తి మన్య ద్వా సజ్జనాశ్రయమ్,
చత్వార స్తస్య వర్గా స్సుస్య స్తే ష్వేకం చ ఫలం భవే”

త్తను విశ్వనాథసంచాననుని సూక్తి యోషణ మహాభారతప్రసిద్ధ మగు కథను పృథీయన్దగళకముగను, శృంగారరసప్రధానముగను, గవి విణ్ణించియున్నాఁడు.

మహాభారతములోని యుపరిచర వసువుచరిత్రమునకు సారము.

“చేదిదేశాధీశుఁ డగు వసురా జొకప్పుడు నేటకై యడవి కగి యొక రోహిణమున దనం బొసరించుచుండ నిండుఁ డేతెంచి యాతని రాజ్యపాలనమునకును దిగుప్రభావమునకును మెచ్చి ననియుఁ దనతోఁ జెలిమి చేసి స్వర్గంబునకు వచ్చుచుం బోవుచు పండుమనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నాతనికిఁ గనకరత్నమయంబును, గానుగనునంబును నగు విమానంబును, దేవత్వంబును, సకలప్రహరణ నివారకం బగు నింద్రమాలయును కమలమాలయు, గుప్తకేతుఁ శిష్టకేతుఁ శుభం బయిన వేణుయష్టియు నిచ్చెను. వసురా జావిమానము నెక్కి యుపరిలోకములఁ జరించుటం జేసి యుపరిచరణనుం డనఁ బరఁగె. మఱియు నింద్రమాలాలాంఛితుఁ డై యవ్వేణుయష్టి చేఁటేట నింద్రోత్సాహము చేయుచు నీశ్వరునకు నింద్రాదిదేవతలకును సత్ప్రీతుం డయ్యె. అది మొదలుగ రాజు లెల్లఁ బ్రతినర్సరంబు నింద్రోత్సాహము చేయుచుండురు.

అతఁ డట్లత్రిప్రీతుం డగు నిండుని పరంబున నేపురు పుత్రులం గాంచి రాజ్యంబు చేయుచు సుఖం బుండె.

అంత నిజపురసమీపంబునఁ బ్రసహించు శుక్తిమతీమహానదిం గామించి నిరోధించి హిమవత్సుతుం డగు కోలాహలండు తత్పార్శ్వజనపదంబుల కుపప్లవంబు చేయు వసురాజు తనపాదంబున నక్కొండను దలఁగఁ ద్రోసె.

పిదప శుక్తిమతీ తనకుఁ బర్వతనిరోధంబుం వహించినంగులకుఁ గాన్ప-గాఁ దత్పర్వతసమాగమంబునఁ దనకుఁ గల్గిన వసుపదుఁ డను పుత్రుని, గిరిక యను కూతును సమర్పింపఁగా నాతఁ డావసుపగుసగు పైన్యాధిపత్య మిచ్చి గిరికను గన్తపత్నిగాఁ బర్మహించె” నను మహాభారతకథ మువసుచరిత్ర కథకు మూలం బై యున్నయది.

వసుచరిత్ర కథాసారము.

1-వ యాశ్వాసము.

“చేదిదేశాధీశ్వరుఁ డగు వసురా జధిష్ఠాపురమును రాజధానిఁగాఁ జేసికొని ధరాతలమును బరిపాలించుచుండెను. ఒకానొక సమయమున న ద్యానపాలకులు వచ్చి శలవుస్సాగులు రాజసకుఁ గాన్ప-లిడి నసంతృప్తివిలసిత మగు నుద్యానిము రామణీయకమును నర్జించిరి. అప్పు డాయుద్యానిముని విహరించు నభిలాష పాడమి యామహిపాలుం డున్నటికి విచ్చేయ నగటి మహిజంబులు దగునవర్త లొనరించె. అంత నచ్చట విహరించుచుండు సకలవాగ్విగారదుఁ డగు వసురాజున కాన్ను మగు కల్యాణము నొక కిన్నరమిగునము స్వజాతీయోక్తుల విన్నవించి యాసమీపమున నున్న కోలాహలగిరి కేగెను.”

2-వ యాశ్వాసము.

“వసురాజు తన క్రీడాశైల మగు నక్కొలాహలమున కిరుడెంచి నర్తసఖునితోఁ గలిసి యద్దాని నర్జించుచు విహరించుచుండ మధుర మగు సంగీతధ్వని యొకటి విసనచ్చెను. దాని కచ్చెరుపడి యాతఁ డాసంగీత మెవ్వరిదో యాచిని రెన్చుని నర్తసఖునిం బనుచుటయు సతఁ డేగి యొక దివ్యధనంబునఁ జెలులచేఁ బరివేష్టించుచు విభవాయించుచున్న యొక త్రిలోకసుందరిం గని యబ్బునపాటుతో వచ్చి యామె రామణీయకమును నర్జించి యాసంగీత మాకలభాషిణిదే యని విన్నవించెను. వసురా జాహిత వాక్యము నాలించి సోత్కంఠంబుండై మును దా విన్న కిన్నరమిగునమాక్రిఁ దలంచి ముదమందచు నామె యున్న కోనకు నర్తసచివునితోఁ జనియె. చని యక్క-న్యారత్నముం గాంచి యానందాశ్చర్యముల నోలలాడి యచ్చహీకాంతుఁ డక్కాంతారత్ననృత్తాంతం బరయఁ దనమిశ్రునిం బనిచె. నర్తసఖుండును బనివిని యతివేషంబున నెడలి యక్కాంతలతోఁ జనవునఁ బ్రసంగించుచు గిరికావృత్తాంతము నరయఁ గోరిన నామెచెలికత్తె యగు మంజువాణి యిట్లు చెప్పఁబోవడె. వసుమహారాజు రాజధానియటుల శుక్తిమతీ యను నది ప్రసహించుచుండును. అత్తరంగిణి కుత్సజం గొల్చి మరలి నచ్చుచుండ నొక్క నాఁడు హిమవత్సుత్రుం డగు కోలాహలం డను పర్వతరా జెరువడియె. అప్పు డాశుక్తిమతీ యారఁగాఁ దొలఁగిపోవుచుండ నక్కొలాహలం డాయాపగయొప్పిదముం గని మన్వధవశంబుడై చని వేటొక సమయమున నానదిలో వ్రాలి తనయగ్నిప్రాయ మెఱింగింప నామె సవినయముగఁ బ్రత్యాఖ్యాన మొనరించెను. అంత సతం డామె నడ్డగించి బలాత్కరించుటయు నవాహిని పొంగి పారలుటఁ దత్పార్శ్వస్థజనపదంబులు సోపద్రవంబు లయ్యె. పిమ్మటఁ దజ్జనపదవాసులచేఁ బ్రార్థితుండై యన్యగు

మహీనాథుండు తనకాలిబొటనవ్రేల నక్కొండ నెగమిటి జనపదంబులం బ్రోచి యన్తహీధరంబుం దనక్రీడాతైలంబుగ ననుగ్రహించి మన్నించె.”

3-వ యాశ్వాసము.

“అపుడు దేవేంద్రుండు దరుదెంచి తన పజ్జాముగముచేయు పర్వతశాసన ముచ్చహీబాలని కాలివ్రేల నరించుటకు మెచ్చి యాతని చెల్లి గోం యొక దివ్యవిమాన మిచ్చి యద్దాని నారోహించుచు దివంబురకు వచ్చుచుం బోవుచుండు మనిన సహస్థాపుం డవిష్కమాంబుల బరిగ్రహించె. అంతె గోలాహలుని సమావేశంబున శుక్తిమతి గర్భముం దాట్టి ననుపమం డను కుమారుని నిక్కవ్యసం గనియె. ఈమె గిరిక యను పేరం బరచుచుండు” నని మంజువాణి విన్నవించిన నచ్చాయామానియుఁ గొంతెరడవు మిథ్యాధ్యానంబు నటించి ‘యక్కవ్యసం నసురాజు పరిగ్రహించు’నని నెచ్చె యక్కాంతల నలరించె. అంత నారు మిగుల సంతసించియు ‘సచ్చహీకాంతం డిచ్చాప్రీతింబున కన్ను జేలె నచ్చు? నిచ్చి యుక్కాంత నెట్లు పరిగ్రహించు?’ నని సోత్కంఠి యడిగిరి. అప్పు డక్కపటజటిలుండు లేమంత్రశక్తి ‘నిచ్చుడ యన్యసురాజు నిచటను రన్పింతు’ నని పల్కి-మాయాజనం బొందించి ‘మచ్చు’ యని నచించుటయు నంతింజను లతాంతరీగార్త్రుండై యాభ్రాంతైంపల్ల నారమున్ను నసురాజిదియ యన నని యన్వోటుం కేనువంచె. అపుడు ననస్సరమును సానురాగముగ నీక్షించుకొనుచున్న గిరికానసురాజుల మంజువాణీ ప్రశ్నలు నరసముగఁ బ్రశంసించుచుండ యక్కపటబాని వారి దీవించి యాలం జని ఋషివేదంబు డించి నర్తనగుని రూపంబుల నుల రాజునొద్ద కేతెంచెను. అంత కలహంసి యను చేటి యొకతె యరుగుదెంచి ఋషిపత్నీంబు లగు కల్పవనసుంబు లొసంగ ను క్షిప్తని నీరాకం గోరియున్నదని పిచ్చవించి యగ్గిరికం దోడ్కొనిచనియె. గిరికయు సానురాగంబుగ నేమేమో మిగులను గల్పించుకొని రాజువైపు చూచుచు నేగెను. అపుడు నసురాజు విరహాకులుండుయి గిరికాకేళిధననాదులనుం జని పరిపరివిధంబుల విరాళి నొందుచుండఁ గేళిసచివుం మారడించి యాతనిం దోడ్కొని పురంబురకుం జనియె. గిరికయు నసురాజువియోగంబున సెంతయుం బొగులుచు నొంటిగ నుపని కేగి యచ్చట విరహాగ్నికిం దాళంజాలక మేను వొజంగుం నెంచి సాహసంబు లొనరించుచుండ నామె నన్నేషించుచుఁ జెలు లచ్చటి కేతెంచి యామెం గని యోదార్చిరి. పిదప నెచ్చెలు లావ్యరంహణీయకము వర్ణించియుం, బుష్పాపచయజలక్రీడాదు లొసరించియుఁ గాలంబు గడపుచు నామెం బ్రోవునుని మన్నఁగు నారాధించిరి. అపు డానుచునేవాసమయంబున నచ్చపలాక్షికం బుష్పాముధుండు పొడకట్టి నట్లగుట నవ్వగున సాన్యసిలింఁ దొట్టునడి దెంబు శీతలోపచారదులం దేర్చి కేళిధనంబునకుం దోడ్కొని చనిరి.”

4-వ యాశ్వాసము.

“అపుడు సూర్యుం డస్తమింపఁ గ్రమ్మి యిరులు విరియ నుగ్రామరీచి యేలెంచి గగనరంగంబు నలంకిరించె. ఆచందమామ వెలంగుల యంపగల్గున కోవ్వంజాలక యారాజీవలోచన శీతమరీచి మల యానిల మదనుల నుపాలంభించుచు విరాళి దూలి యెల్లెత్తి యేడువనాగెను. అప్పు డత్తన్నీని మందలించి మంజువాణి నసురాజుమనం బరయఁ గోరి యాకాశగమనంబున నధిష్ఠానపుగ కేగి విరహాకులుం డగు దివ్యపాలం గని సంతసించి తన్నంచపాంచాలికలలోఁ దా నొకటియై యపార్థివుమాటలు వినఁజొచ్చెను. అపు డాధరాధినాథుం డయ్యచలాత్త జామకకాశివ్యంబు సెంతయు నుపాలంభించుచుండ నవ్వుంజువాణి గిరికదగ్గఱనుండి తాను దెచ్చిన హరముచే నాన్యపాలకంబు నలంకిరించి నిజ

రూపమున నిల్చి గిరికావీరహావస్థను విన్నవించి గురువరవశ యగు సక్క-స్వ యుపాలంభార్హ గానేర దని ప్రసంగించెను. అప్పు డవ్వసుంధరారమణుం డెంతయు నానందించి తనమిత్రుం డగు గోత్రశాసనం డెల్లి వివాహసంఘటనార్థంబుగఁ గోలాహలునొద్దకు రాఁగలం డని వచించి యాత్మనురాగనూచకంబుగ నొక పన్నరాగమణిఖిలించి బగు నుంగరం బొసంగె. మంజువాణియు నయ్యంగుళీయకముం గొనివచ్చి యాత్మస్థులైంత నివేదనపూర్వకంబుగ గిరికి కొనంగ నామె యెంతయు నూరటఁ గాంచి సంతోషపర వశ యయ్యె. శుక్తిమతీకోలాహలులును నీవృత్తాంతము సాంతముగా నానీముఖంబున విని యానంద సాంద్రు లయిరి. అంతఁ బ్రభాతం బగుటయు సరవించి బాంధవుండు ప్రాచీదిశాముఖంబు నలంకరించె.”

6-వ యాశ్వాసము.

“అంత నింగ్రుండు సమరవారంబుగఁ గోలాహలునొద్ద కరుడెంచి యాతనిచేఁ బూజితుండయి పరస్పరలోపనగృణాంతరమున వసురాజునకు గిరికి నిచ్చి వివాహము చేయునుమటయుఁ గోలాహలుం డంగికారపురస్సరంబుగ నవరిమితానందముఖంబు ననుగ్రహించె. పిరప నానానదులును గినులును దద్వివాహ మహోత్సవ దర్శనమున కేలేర నింగ్రుండు కోలాహలున కడట నొకదివ్యపురంబు నిచ్చానకంబునం గల్పించె. మతీయు సున్నహేంద్రుండు కోలాహలు నామంగ్రహించి నమరాజు నొటనుం జని య వివివాహసృష్టాంతమున నాతనికి శ్రోత్రవర్ష మొసరించుటయుఁ దవ్వసురాజుసూతుల యనుభవచే బురం బలంకృతం బయ్యె. నానాదేశరాజులు నానూతులై యురుడెంచిరి. పిరప నింద్రానుమతిని సురాంగనలు వచ్చి వసురాజుం బెండ్లికొనునం జేసిరి. దేవతలు బహువిధాభరణంబు లొసంగి గిరిశాసనండు నగ్గిరిశాసనమున దివ్య మగు కమలమాల నొసంగి యలంకరింప దేవదుండుభులు మొరసె. అటఁ గోలా హలపురంబునఁ దద్దవ్యనిశ్రవణంబునఁ బ్రేరితలయి యంగనలు గిరికిం బెండ్లిమాఁతుఁ గావించిరి.”

6-వ యాశ్వాసము.

“అనంతరము శత్రువులు గిరికి నానావిధభూషణము లొసంగి యలంకరింప నూర్వాస్తయం బగుటయు వసురాజు సమరవారంబుగ గిరి ప్రజలయుండు డిల్లి వెడలెను. గిరి ప్రజపురస్త్రిలు వసురాజుం గని యానందించుచుండఁ గోలాహలుం డెవరేగి సుమహుమానంబుగఁ దోడ్పొనిపోయి యథా విధిగ గిరికి నిచ్చి వివాహ మొనరించెను. పిన్నిటఁ బ్రభాతం బగుడు దేవత లనేకవరంబు లొసంగిన నింగ్రుండును నవ్వసురాజును చుట్టెత్తుగా శిల్పగత్తుగా త్తనం బగు నొక దివ్యవేణుయెట్టి నొసంగెను. వివాహమహోత్సవమున కనుగుణించిన బంధుమిత్రులు లంఘనం గోలాహలునిచే నత్సృతులయి తమ తమ యిక్కలనుం జనిరి. పిరప శుక్తిమతీకోలాహలులు గిరికిను బుద్ధులు గఱపి గారవించి పలువిధంబు లగు నరణంబు లొసంగి వసురాజుతో నధిష్ఠానపురంబున కనిపిరి. అధిష్ఠానపురస్త్రి లద్దంపతులను సప్రేమ బహుమానంబులం గని యానందించిరి. వసురాజును గృహప్రవేశాంతరమున బంధువులను సత్కార పురస్సరంబుగ ననుపుటయు నొకదివ్యమహూర్తంబునఁ జెలుగు కేళీగృహ నులంకరించి గిరికావసు రాజులకు సమాగమమహోత్సవం బొనరించిరి. వసురాజును గిరికితోఁ బలువిధంబులగు సౌఖ్యంబు లను భవించుచు లోకహితంబుగ రాజ్యపాలనం బొనర్చుచు సుఖంబుండె” నని యిట్లు రామరాజభూషణు నిచే గథ రచింపఁబడినది.

మొత్తముమీఁద సరయఁగా గ్రంథములోని వర్ణనలయుఁ గల్పనలయుఁ జాతుర్యము మిగుల శ్లాఘ్యముగ నున్నయది గాని కథాసంవిధానమం దంతఁగాఁ బస కావరాదు. ఇందు రసహాసమునకై మూలకథయందుఁ గొన్ని యలంకారములు చేయఁబడినవి. ఇంగ్రుండు వసురాజుతంబునకు మెచ్చి

వసుచరిత్రవిమర్శనము.

విమానాదు లిచ్చె ననుటకంటె నసురాజు కోలాహలు నెగమిటివ యద్భుతకృత్యమునకు మెచ్చి దివ్య విమానంబు నిచ్చె ననుట నాయకప్రతాపమాచకమై సరసముగ నుండునుగదా! ఇట్లే వసురాజు వివాహకాలమున నలంకరణార్థమయి దివ్యమాలయు, వసువు లిచ్చుసరుయ్యమున వేణుయప్పియు, నిచ్చుట పైతము సరసముగనే యుచ్చుది. నసురాజునకు వేణుగ సంతానాదికము గల దను మొదలగు విషయములు కథ కంతగా నుపచరింపనుండుటచే విడువబడినవి. వసురాజు వేటకేగుట యచ్చట గిరికా స్వరణమున కేతేశ్వలన మనుట మొదలగు భారతములోని యంశములు కథానాయకుని ధీరోదాత్రైకు ధంగము కలిగించుచువి.యు గిరికాసమావేశాంత భావులును నగుటచే విడువబడినవి. కవి శాకుంతలము నందలి కాలిదాసుని రీతి ననుసరించి ఇతికత్తెచే గిరికాస్వాస్థ్యతాంతము చెప్పించెను. అందును రాజుతోఁ జెప్పించుటకన్న సరసముగ నుండుంట్లు ప్రచ్ఛన్నుడై రాజు వినుచునుండ మునివేషధారియగు నర్జుననిపునితోఁ జెప్పించెను.

కేవలము కల్పింపఁబడిన కథలు గొంఠాయిముత్యములు మొదలగువానివలె విలువ లేనివనియుఁ, గేవలపురాణకథ లనలంకృతము లగుటంజేసి వంకలు తీర్చి బొగుడయిని పొంచుముత్యములవలె హృద్యములు కానేర ననియు, మహాకవులు మూలకథల నిట్లు సందర్భానుసారముగ మార్పుచుందురు. ఈయభిప్రాయమునే రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమున వెల్లడిచేయున్నాఁడు.

ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టునత్నము లవారితసత్కవికల్పనావిధా
పాపహపూర్వకృత్యములు సానలఁ దీరిన జాతిరత్నముల్
గావున నిట్టి మిశ్రకథ గా నొనరింపుము నేర్పుపెంపుకొ.

ఆ. 1. ప. 19.

సంస్కృతభాషయందు శ్రవ్యకావ్యములు రచించుటలో నిట్టి మార్పులు లేవున్నను గ్రమక్రమాగత నాగరకతావిశేషంబున దృశ్యకావ్యములందు విపులముగా నగపడుచున్నవి. మఱియు నిట్లు మార్పుట యావశ్యకమని నాటకలక్షణకర్తలు చెప్పియున్నారు.

“య త్స్వాదనుచితం వస్తు నాయకస్య రసస్య వా,
మిరుద్ధం త త్పరిత్యాజ్య మన్యథా వా ప్రకృల్బయే.” త్తని సాహిత్యదర్పణ
మునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ప్రబంధములు రచించుటలో సంస్కృతభాషయందు సముతము కవికిఁ గేవలము స్వేచ్ఛనీయకమర పూర్వులు కొన్నినిబంధనములు చేసి యున్నారు. ఈనిబంధనము లప్పటికిఁ బ్రసిద్ధములుగా నుండు మహాకావ్యములలోని రీతుల ననుసరించి లక్షణకర్తలచేసెయుందురు. కాని యట్టి విమర్శనము లేక యిటీవలివారి కవి యనుల్లంఘనీయము లగు విధు లైనవి.

“సర్వే నాటకసంధయో” యను నూక్తిచెప్పఁ
“ముఖం ప్రతిముఖం గర్భ నివర్ష ఉపసంహృతి”

యను సంధిపంచకము వెలయుంట్లు కథ సందర్భవఱుపవలయును గానఁ దఱచుగా నన్నిశ్యం గారకావ్యములందును మొదట నాయకానాయకుల యనురాగోత్పత్తియుఁ బిదపఁ గొంతవఱకు దదభివృద్ధియు నర్జింతురు.

“న వినా విప్రలంభేన సంభోగః పుష్టి మశ్నుతే”

యనునూక్తి సనుసరించుచు నడుచు నాయికానాయకుల కేదో యొకరీతి వియోగమును వర్ణించి విమర్శ సంధిని నిర్వహించెదరు. తుద కువగంభృతిసంధిరూప మగు నాయికానాయక సమావేశము వర్ణింపఁబడును. ఈరీతిని సుఖవ్యవసాయకావ్యములేగాని యాంగ్ల కావ్యములనంటి దుర్బలపర్యవసాయి కావ్యము లుండుటకు హేతుబద్ధమందుటచే నట్టి యద్భుతకావ్యములు కొన్ని మనవాఙ్మయమున లేక పోవలసినదైనను.

“సంధ్యా సూ శ్యేషు రజసి ప్రగోష ధ్వాంత వాసరాః,
ప్రాతర్ధ్యాహ్నా శృగయా శైల ర్తు వన సాగరాః;
సంభోగ విప్రలంభే చ ముని స్వర్గ పు రాధ్వరాః,
రణ ప్రయాణోపయమంత్ర పుత్రోద్భవయాదయాః;
వర్ణనీయా యథాయోగం సాంగోపాంగా అమీ ఇహ.”

యను కావ్యలక్షణముచొప్పున సంధ్యా సూర్యోదయాది వర్ణనములును బుర శైలాదివర్ణనములును, “సాంగోపాంగా” యనుటచే రథగజతురగాదివర్ణనములును మహాకావ్యమున నుండవలయును.

“అదౌ నమస్క్రియాఽఽశీ ర్వా పస్తు నిదేశ ఏన వా,
కృచిన్నిందా ఖలాదీనాం సతాం చ గుణోర్ధ్వ” మ్మను నూక్తిచెప్పున గ్రంథాది నిష్ఠదేవ తాస్తుత్యాదికమును, సుకవిస్తుతి కుకవినిందలును, కృతిపతి కృతికర్తృప్రభృతుల వర్ణనంబులును సర్వ ప్రబంధసామాన్యము లై యున్నవి.

పయి నుదాహరించిన విషయములే గాక యనేకములగు మఱికొన్ని వర్ణనములును నాంధ్రప్ర బంధములం దన్నిటియందును సాధారణముగా నొక్కరీతినే యగపడుచున్నవి. ఇట్టి ప్రబంధరచనా మార్గములు పురాణకవుల ప్రబంధములందును గన్పట్టుచున్నను శ్రీనాథుని శృంగారవైషధము తరువాతి కవులకుఁ బ్రబంధరచనావిషయమున మార్గదర్శక మయినట్లగపడుచున్నది. పిమ్మట మఱికొన్నిప్రబం ధము లున్నను బిల్లలహుట్టి పిఠవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథుని మార్గముల ననుసరించి కొన్నిచోట్ల వానికి వన్నెఁ దెచ్చుచుఁ గొన్ని నూతనమార్గములను ద్రోక్కి శృంగారశాకుంతలమును రచించెను. పిదప నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు పయి రెండుకావ్యముల మార్గముల ననుసరించి యందును ముఖ్యముగాఁ బిఠవీర భద్రుని శృంగారశాకుంతలములలోని కథపట్టులను, వర్ణనములను, ననుసరించి వసుచరిత్ర మనుమహాప్ర బంధమును రచించెను. పయి నుదాహరించిన ప్రబంధములకు, నందును ముఖ్యముగా స్వారోచిషమును సంధనమునకుఁ బ్రతిబింబముగా మన వసుచరిత్రము రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడెను. అయిన నిట్టియనుసృతి యొక్కరామరాజభూషణుఁడే చేసి యుండకుండుటచే నిది యాలేని కొక గొప్పలోప ముగఁ బరిగణింపఁబడలేదు. అట్లయినను బయిగ్రంథములందుఁగల యనుసృతు లిటుఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాను.

రెండవ భాగము.

అనుస్మతులు.

శృంగారస్యేషధము జ్యోతిష్మతీ ముద్రాక్షరశాల.	శృంగారసంకలము కాకినాడ సుస్మతీ ముద్రాక్షరశాల. ఇందులోమాత్రము రెండవది పేజీసంఖ్య.	స్వారోచిష మానుసంధిము. ఆదిసంస్కృతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల.	నసుచరిత్రము. ఆదిసంస్కృతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల.
ఇట్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇట్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇట్టదేవతాస్తుతి. 1-1	ఇట్టదేవతాస్తుతి. 1-1
... ..	గురుస్తుతి. 1-2	గురుస్తుతి. 1-6
సుకవిస్తుతి. 1-7	సుకవిస్తుతి. 1-2	సుకవిస్తుతి. 1-7	సుకవిస్తుతి. 1-9
...	కుకివినింద. 1-9	కుకివినింద. 1-11
కృతిపతివర్ణనము. 1-9	కృతిపతివర్ణనము. 1-2	కృతిపతివర్ణనము. 1-11	కృతిపతివర్ణనము. 1-13
పతి కృతిచేయువని కోరుట. 1-13	పతి కృతిచేయువని కోరుట. 1-4	పతి కృతిచేయువని కోరుట. 1-14	పతి కృతిచేయువని కోరుట. 1-16
కృతిప్రశంస. 1-16	కృతిప్రశంస. 1-3	కృతిప్రశంస. 1-14	కృతిప్రశంస. 1-18
... ..	చంద్రనర్ణనము. 4-84	చంద్రనర్ణనము. 1-18	చంద్రనర్ణనము. 1-22
నంశావతారము. 1-18	నంశావతారము. 1-4	నంశావతారము. 1-19	నంశావతారము. 1-22
పిష్ట్యంతములు. 1-40	పిష్ట్యంతములు. 1-9	పిష్ట్యంతములు. 1-43	పిష్ట్యంతములు. 1-86
నస్తునిదేశము. 1-44	నస్తునిదేశము. 1-9	నస్తునిదేశము. 1-49	నస్తునిదేశము. 1-92
పురవర్ణనము. 2-36	పురవర్ణనము. 1-9	పురవర్ణనము. 1-49	పురవర్ణనము. 1-94
... ..	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-10	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-50	చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. 1-97
రథగజతురగాది వర్ణనము. 2-37	రథగజతురగాదివర్ణ నము. 1-11	రథగజతురగాదివర్ణ నము. 1-101
... ..	నాట్యవర్ణనము. 1-11	నాట్యవర్ణనము. 1-104
పురస్త్రీలు. 2-37	పురస్త్రీలు. 1-11	పురస్త్రీలు. 1-50	పురస్త్రీలు. 1-107
పూదోటలు. 2-37	పూదోటలు. 1-11	పూదోటలు. 1-50	పూదోటలు. 1-108
... ..	పుష్పలావికలు. 1-11	పుష్పలావికలు. 1-109
... ..	పుళిందవర్ణనము. 1-15	పుళిందవర్ణనము. 4-15
... ..	నసంతిఋతువు. 2-37	నసంతిఋతువు. 6-27	నసంతిఋతువు. 1-125
... ..	పుళిందు లడవిని వర్ణిం చుట. 1-15	ఎఱుకురా జడవిని వర్ణిం చుట. 4-15	నసపాలు రుద్యానమున వర్ణించుట. 1-134
నలుఁ డుద్యానమున కేగుట. 1-57	దుహ్యంతుఁడు వేట కేగుట. 1-16	స్వరోచి వేట కెగుట. 4-26	నసురా జుద్యానమున కేగుట. 1-143

మొదటిసంఖ్య యాశ్వాసముది. రెండవసంఖ్య పద్యముది.

THE KUPPUSWAMI SASTRI
RESEARCH INSTITUTE
MADRAS-4.

శృంగార నైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	సావర్జ్యము చునుసంభవము.	వనుచరిత్రము.
...	రథవర్ణనము. 4-28	గుట్టమువర్ణనము. 1-144
ఉపవనమున వృక్షాదులు	వనిలో రాజునకు సప
రాజునకు సపర్యలు	ర్యలు. 1-151
చేయుట. 1-97
కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన
ములు. 1-109	ములు. 1-20	ములు. 1-81	ములు. 1-164
ఆత్వాసాంతగద్యము.	ఆత్వాసాంతగద్యము.	ఆత్వాసాంతగద్యము.	ఆత్వాసాంతగద్యము.
1-112	1-20	1-84	1-166
కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన	కృతిపతిసంబోధన
ములు. 2-1	ములు. 2-21	ములు. 2-1	ములు. 2-1
...	మనోరమరోదనము విస	గిరికాగానము విస
...	బడుట. 4-67	బడుట. 2-13
...	ప్రవరుడు కోన	సర్వసఖుడు కోన
...	కేగుట. 2-19	కేగుట. 2-30
...	మర్యాదగృహవర్ణనము.	గిరికాగృహవర్ణనము.
...	నము. 2-22	2-23
...	ప్రవరుడు స్త్రీలను జూ	సర్వసఖుడు స్త్రీలను
...	చుట. 2-25	జూచుట. 2-25
...	మాయాప్రసాదము.	సర్వసఖుని యతివేష
...	3-71	ము. 2-79
...	యతిప్రవర్తన సంవా	కపటయతిగిరికాదులతో
...	దము. 1-61	ప్రసంగించుట. 2-80
... ..	వటుడు శకుంతలాజ్ఞు	మంజువాణి గిరికాజ్ఞు
... ..	వృత్తాంతమును	వృత్తాంతము చెప్పట.
... ..	జెప్పట. 2-34	2-97
... ..	విశ్వామిత్రుడు మేన	మర్యాదగృహవర్ణనము.	కోలాహలము శుక్తిమతి
... ..	కనుజుని మోహిం	మోహించుట. 2-51	ని జూచి మోహిం
... ..	చుట. 2-40	చుట. 2-110
... ..	విశ్వామిత్రుడు మేనక	మర్యాదగృహవర్ణనము.	కోలాహలము శుక్తిమతి
... ..	తోరమించుట.	బడుట. 2-67	ని బలాతర్కించుట.
... ..	2-40	2-137
...	స్వరోచి రాక్షసుని	వసురాజు కోలాహలని
...	వధించుట. 4-116	జిమ్మివేయుట. 2-153
...	దేవదుందుభులు ప్రా	దేవదుందుభులు ప్రా
...	గుట. 4-118	గుట. 2-166
... ..	శకుంతలా గర్భవర్ణ	మర్యాదగృహవర్ణనము.	శుక్తిమతి గర్భవర్ణనము.
... ..	నము. 4-87	నము. 3-118	3-119

శృంగార ప్రేమగమము.	శృంగారకాకుంతలము.	స్వారోచిష మనుసంధనము.	ననుచరిత్రము.
...	...	ధరతేజస్వము. 4-88	స్వరోచిషము. 4-5
...	...	నామకరణము. 4-88	నామకరణము. 4-6
...	...	కీర్తితుని బాల్యవర్ణనము. 4-89	మనోరథ బాల్యవర్ణనము. 4-76
నలుని దమయంతి చూచుట. 4-2	దమయంతిని కళంకాల చూచుట. 2-33	ప్రసరుని నర్మాభిని చూచుట. 2-28	నమరాజును గిరికి చూచుట. 3-49
దృష్టివర్ణనము. 3-146	దృష్టివర్ణనము. 2-33	దృష్టివర్ణనము. 5-81	దృష్టివర్ణనము. 3-49
దమయంతి తెరచాటున కేగుట. 4-97	...	నర్మాభిని పోకబోడను కేగుట. 2-29	గిరికి తెరచాటున కేగుట. 3-67
నలవీరహాన్యనము. 1-83	గుర్యంతలవీరహామ2-43	...	నమరాజుని హామ3-79
దమయంతివీరహాన్యనము. 2-109	కళంకాలావీరహాన్యనము. 3-54	నర్మాభిని హాన్యనము. 3-6	గిరికావీరహాన్యనము. 3-99
...	...	నర్మాభిని విని కేగుట. 3-29	గిరికి యుగవని కేగుట. 3-116
...	...	నర్మాభిని శరణమువిడువ సాహసించుట. 3-31	గిరికా శరణమువిడువ సాహసించుట. 3-117
...	...	నెలలు నర్మాభిని నోదార్చుట. 3-32	నెలలు గిరికి నోదార్చుట. 3-121
...	...	నెలలు ననవర్ణనము చేయుట. 3-74	నెలలు ననవర్ణనము చేయుచు ప్రార్థనపుచ్చుట. 3-133
...	పుష్పాపచయము. 2-39	పుష్పాపచయవర్ణనము (ఓగడ). 3-84	పుష్పాపచయము (వృష్టి భగవద్గీత). 3-149
...	...	లక్ష్మీకీర్తి. 3-85	జలక్రీడ. 3-156
దమయంతిమూర్ఛ. 2-139	కళంకాలమూర్ఛ. 3-72	నర్మాభినిమూర్ఛ. 3-52	గిరికిమూర్ఛ. 3-179
శిశిరోపచారములు. 2-140	శిశిరోపచారములు 3-72	శిశిరోపచారములు. 3-52	శిశిరోపచారములు. 3-180
...	...	సూర్యోద్దయవర్ణనము. 3-66	సూర్యోద్దయవర్ణనము. 4-4
...	...	చక్రవాకవర్ణనము. 3-16	చక్రవాకవర్ణనము. 4-9
సాయంసంధ్య. 8-152	...	సాయంసంధ్య. 3-17	సాయంసంధ్య. 4-7
చీకటి. 8-164	చీకటి. 3-66	చీకటి. 3-18	చీకటి. 4-10
చుక్కలు. 8-158	చుక్కలు. 3-67	చుక్కలు. 5-34	చుక్కలు. 4-15
...	...	తూర్పు తెల్లపడుట. 3-20	తూర్పు తెల్లపడుట. 4-16

శృంగార నైషధము.	శృంగారకామంతలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
చంద్రోదయవర్ణనము. 8-167	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-67	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-21	చంద్రోదయవర్ణనము. 4-17
...	వెన్నెలవచనము. 3-28	వెన్నెలవచనము. 4-23
చంద్రోపాలంభము. 2-121	చంద్రోపాలంభము. 3-70	చంద్రోపాలంభము 3-35	చంద్రోపాలంభము. 4-26
మన్మథోపాలంభము. 2-134	మన్మథోపాలంభము. 3-71	మన్మథోపాలంభము. 3-45	మన్మథోపాలంభము. 4-37
... ..	మలయానిలోపాలంభ ము. 3-71	మలయానిలోపాలంభ ము. 3-49	మలయానిలోపాలంభ ము. 4-44
దమయంతివిడ్డు. 48-87	వరూధినియేడ్డు. 2-70	గిరికారోదయము. 4-52
... ..	ఆకాశయానము (సం)	ఆకాశయానము. 4-59
భీమరాజుసంతిపురమున నలుని తిరస్కరిణీ స్థితి. 3-82	వసురాజుసంతిపురమున మంజువాణీ తిరస్క- రిణీ స్థితి. 4-88
వేకువ. 8-4	వేకువ. 3-72	వేకువ. 3-53	వేకువ. 4-125
కోడికూత. 7-198	కోడికూత. 3-72	కోడికూత 3-55	కోడికూత. 4-126
సూర్యోదయము. 8-8	సూర్యోదయము. 3-73	సూర్యోదయము. 3-59	సూర్యోదయము 4-130
దమయంతిని జూచి దే వతాస్త్రీలు లజ్జించు ట. 3-36	గిరికను జూచి దేవతా స్త్రీలు లజ్జించుట. 5-14
హంస పెండ్లిమాటలా డుట. 2-50	ఇంద్రుడు పెండ్లిమా టలాడుట. 5-22
...	పెండ్లి కాహూతులయి గంధర్వులు వచ్చుట. 5-55	పెండ్లి కాహూతులయి రాజులు, నదులు, కొం డలు వచ్చుట. 5-68
నలుని బెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 6-48	స్వరోచిష బెండ్లికొమ రునిఁ జేయుట. 5-56	సురాంగనలు వసురాజు ను బెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 5-73
దమయంతినలంకరించుట 6-38	మనోరమనలంకరించుట. 5-72	గిరిక సలంకరించుట. 5-106
సూర్యాస్తమయము. 8-152	సూర్యాస్తమయము. 5-31	సూర్యాస్తమయము. 6-3
చీకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము. 8-158	చీకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము. 5-34	చీకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము. 6-4
పురస్త్రీలు నలునిఁ జూ చుట. 6-63	పురస్త్రీలు స్వరోచిని జూచుట. 5-60	వసురాజును గోలాహల పురస్త్రీలు చూచుట. 6-10

శృంగార నైషధము.	శృంగారకావ్యములు.	స్వయోచిత మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
లాజలు చల్లుట. 7-20	...	లాజలు చల్లుట. 5-71	లాజలు చల్లుట. 6-17
దముఁ డెదురేగుట. 6-85	...	ఇందీనరాక్షుఁ డెదురే గుట. 5-74	కోలాహలుఁ డెదురే గుట. 6-18
మధుపర్కపారణము. 6-88	...	మధుపర్కపారణము. 5-77	మధుపర్కపారణము. 6-22
...	...	మనోరమను వివాహ వేదికనుఁ దెచ్చుట. 5-73	గిరికను వివాహవేదిక నుఁ దెచ్చుట. 6-23
...	...	తెరతీయుట. 5-79	తెరతీయుట. 6-24
...	...	కన్యాదానము. 5-78	కన్యాదానము. 6-26
...	...	మంగళసూత్రము. 5-88	మంగళసూత్రము 6-27
...	...	తలంబ్రాలు. 5-84	తలంబ్రాలు. 6-28
హోమవర్ణనము. 6-101	...	లాజహోమము. 5-89	లాజహోమవర్ణనము. 6-30
...	...	సప్తపాదములు. 5-93	సప్తపాదములు. 6-32
అరుంధతి. 6-101	...	అరుంధతి 5-95	అరుంధతి. 6-33
...	...	ఆశీర్వచనములు. 5-95	ఆశీర్వచనములు. 6-34
కన్యాదానకాలమునఁ గట్టుములు. 6-92	...	కట్టుములు. 5-96	కట్టుములు. 6-35
మార్యోదయము. 8-9	...	మార్యోదయము. 5-40	మార్యోదయము. 6-41
దమయంతికి బుద్ధులు చెప్పట. 7-7	శకుంతలకుఁ గావ్యఁడు బుద్ధులు చెప్పట. 4-90, 92	...	గిరికనుఁ దండ్రి బుద్ధులు చెప్పట. 6-54
దంపతులను బురస్త్రీలు చూచుట. 7-21	పురస్త్రీలు విధూనిరుల నీక్షించుట. 6-64
గృహప్రవేశము. 7-25, 145	...	గృహప్రవేశము. 5-71	గృహప్రవేశము. 6-70
కేళీగృహము. 7-148	...	కేళీగృహము. 6-2	కేళీగృహము. 6-72
దమయంతి కేళీగృహము చేరుట. 7-145	...	మనోరమ కేళీగృహము చేరుట. 6-5	గిరిక కేళీగృహమును జేరుట. 6-75
...	...	చెలులువెడలుట. 6-7	చెలులువెడలుట. 6-77
సరస్వత్రసంగములు. 7-160	...	సరస్వత్రసంగములు. 6-8	సరస్వత్రసంగములు. 6-83
రతివర్ణనము. 7-177	రతిక్రీడలు. 3-75	రతివర్ణనము. 3-115	రతివర్ణనము. 6-91
ఉపరతి. 7-181	ఉపరతి. 6-94
విహారములు. 8-32	...	విహారములు. 3-111	విహారములు. 6-97

ఈరీతినే వసుచరిత్రమార్గముల ననుసరించి యిటీవల రచింపఁబడిన ప్రబంధము లనేకములు గలవు. ఈయనస్థితిలోఁ దొలుదొల్లఁ బూర్వపూర్వప్రబంధముల కుత్తరోత్తరప్రబంధములు వన్నెఁ దెచ్చుచుండుట నిజమే గాని యెప్పటికి నదేరీతిగ ననుసరించుచుండుట ప్రబంధవాఙ్మయమున కొక గొప్ప లోప మనుటకు సందేహము లేదు. అన్ని ప్రబంధములు నొక్క మార్గముననే రచింపఁబడుటచేఁ జదువరులకు విసుపువట్టి యొకటి రెండు చదివిన నెనుక నితరములఁ జదువువేడుక పుట్టినేరదు.

మఱియుఁ గథపట్టుల పయిరీతిని బరస్పరము ననుసరించి యుండుటయేగాక కొన్నికొన్ని వర్ణనములును బరస్పరానుసారులై యగవమచున్నయవి. పూర్వకవుల వర్ణనములకు వన్నెఁ దెచ్చుటకుఁ గావలయుఁ దప్పగర్హములే యుత్తరోత్తరకవులకు జేయుచు వచ్చిరి. కొన్నియెడల సంస్కృతకావ్యముల లోని వర్ణనము లాంధ్రీకరింపఁబడియున్నవి. ఇట్లు సంస్కృతకావ్యములలోని వర్ణనము లధికముగా స్వగ్రంథమున మొదటఁ జూనివివాదము పిల్లలమఱి పివీరభద్రుఁడు మొత్తముమీఁద మన యాంధ్ర ప్రబంధక రైలకు స్వపూర్వగ్రంథస్థము లగు కథపట్టులు, కల్పవృక్షములు, స్వగ్రంథములఁ జూనుపునట్టియు, నాంధ్రీకరించు నెడల సంస్కృతగ్రంథస్థమనాదులునైతము స్వగ్రంథముఁ జూనుపునట్టియు వాడుక కలవని చెప్పుట నిర్వివాదాంశము. ఈసంగతి స్పష్టపఱచుటకు యీ క్రింద నట్టి యనుసృతులను జూపుచున్నాను.

—|| శృంగారనైషధమునందుఁ గల యనుసృతులు. ||—

“గమిక్కర్తృకృతనైకనీవుతా” (నైషధము. స. 2. శ్లో. 41.)

“గమిక్కర్తృకృతనైకనీవుతుడ నై” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

“ఈశాణి మైశ్వర్యవివద్రుశ్యే” (నై. స. 3. శ్లో. 65.)

“త్రైయతూణిమభూతిమూర్త్యురమగ్ధా” (శృం. నై. ఆ. 8. ప. 193.)

“అత్రాంశుశ్రుతిపాత పూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
జిహ్వ బ్రహ్మముఖాం విస్మితి ననస్వర్గక్రియా కేళినా.” (నై. స. 2. శ్లో. 103.)

“శా. నేదాభ్యాసవిశేష పూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
సాద బ్రహ్మముఖాం విస్మితి ననస్వర్గక్రియాకేళినే” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 41.)

పద్యములలోఁ గవి తనకే వితాపాటనమును జూపుటకై యట్లనువదించినాఁడ నంద మన్నను గద్యములలోఁ సయితము నిండి యున్న యిట్టి యనువాదముల కేమిలాధమో తెలియవచ్చుది.

“స యయా ధుతపక్షతీః తూం తూ మూర్ధ్వా యనదుర్విభావనః,
వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛవః తూ మాలోకకదత్తకాతుకః.” (నై. స. 2. శ్లో. 69.)

“ఒక్కొక్కమాటు నిపూతపక్షతీయును, నొక్కొక్కసారి యూర్ధ్వా యనదుర్విభావనంబును,
నొక్కొక్కమాటు వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛవంబును నగుచు.” (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 35.)

“వేలాతిగన్మృగగుణాభివేణి” (నై. స. 3. శ్లో. 50.)

“వేలాతిగకాంతకాంతాగుణాభివేణి వగు నీవు” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 57.)

ఇట్లు మూలగ్రంథములోనివాని ననుసరించుటయేగాక గ్రంథాంతరవాక్యములనునైత మనుసరించియున్నాఁడు.

“యా కుందేందుతుషారహరధివశా”

“న, కుందేందుతుషారహరధివశంబును నగు దివ్యరూపంబు” (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 13.)

“శ్లో. అనిర్భిన్నగభీరత్వా దంతర్హాఘఘనవ్యధః,
పుటపాకప్రతీకాశో రామస్య కరుణో రసః.”

(ఉత్తరరామచరిత్ర.)

“వ. సఖులార! యేప్రకారంబునం బుటపాక ప్రకాశం బైన కరుణారసంబున బురపురం బొక్కెదరు.
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 108.)

“నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁగుట గాదె భుజంగభంజనా!” (భార. ఉద్యో.)

“నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁగుట గాదె సోజూచనా!” (శృం. నై. ఆ. 5. ప. 21.)

—|| శృంగారశాకుంతలమునందలి యచుసరణములు. ||—

“తదోజస్వస్త్యశసస్థితా విమావృధేతి చిత్రే కురుతే యదా యదా,
తనోతి భానోః పరివేషితైతవా త్తదావిధిః కుంచలనాం విధో రపి.” (నై. స. 1. శ్లో. 15.)

“ఉ. ఆజననాథయూధమణియం దుదయంబును బొంది నిర్జయ
వ్యాజమునం బ్రతాపశినాపుండ్రు కీర్తివిధుండు రాఁ దదు
ద్వేజిత లోటఁ గాద పరివేషమింబున నాత్మగుప్తికై
యోజ నమర్చి కొండు రవియుం గమలారియు నింగి వప్రముల్.” (శృం. శా. ఆ. 1. పేజీ. 13.)

(ఇచట శ్లోకార్థ మొకరీతిని మార్చబడెను.)

“అస్మ్యుత్తరస్యాం నిశి దేవతాత్మా హిమాలయో నామ నగాధిరాజః,
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇన మాసదండః.” (కుమారసంభ. స. 1. శ్లో. 1.)

“గీ. అలరి పెంపొందుఁ బూర్వాపరాంబునిధుల, నడుమ ధరణికి మాసదండంబునోరె
దేవతాత్మధరాధిపతిగ్విభూః, పృథ్వినియంబు నీహారభూధరంబు.” (శా. ఆ. 2. పేజీ. 34.)

“అస్యా స్వర్గవిభౌ ప్రజాపతి రభూచ్చంద్రో ను కాంతిప్రద
శ్చిత్రోన్మాదరసః స్వయం ను మదనో మానో ను పుష్పాకరః,
వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యావృత్తకాతూహలీ
నిర్మాతుం ప్రభవే న్ననోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః” (విక్రమోర్వశీయము.)

“శా. ఆదిం జంద్రుండు చంద్రికారుచుల నయ్యజ్ఞాస్యఁ గల్పించెనో
లేదే గంతుండు చెల్వము ల్వరఁజి యాలీలావతిం జేసెనో
కాదేఁ జైత్రుండు తావు లెల్లఁ గొని యాకాంత నినిర్మించెనో
వేదాభ్యాసజడుం డజం డెలులఁ గావించుం దదీయాకృతిఁ.” (శృం. శా. ఆ. 2. పేజీ. 45.)

“శ్లో. గ్రహై స్తతః పంచభి రుచ్చసంస్థితై రమార్యగై న్నూచితభాగ్యసంపదమ్,
అనూత పుత్రం... .. (రఘువంశము.)

“క. భానుని బొందక యుచ్చ, స్థానంబున గ్రహము లైదు దనరఁగ ఫలదం
బైన శుభయోగమునఁ దేజోనిధి భాగ్యోన్నతుండు సుతుఁ డుదయించె.”
(శృం. శా. ఆ. 4. పేజీ. 88.)

— మనుచరిత్రమునందలి యనుసరణములు. —

“సీ. బండికందెనతోడఁ బ్రతివచ్చు మైచాయ.” (శృం. వై. ఆ. 7. ప. 93.)

“సీ. బండికందెనచాయ బైసిమాలిన మేన.” (మను. ఆ. 4. ప. 73.)

“సీ. భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి, మెల్లనఁ గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగువారు” (శృం. వై. ఆ. 7. ప. 53.)

“చ. కనలుచు నీరు దేటు తెలికన్నుల నాతనిఁ బుల్కుపుల్కునఁ గనుఁగొని.....” (మను. ఆ. 2. ప. 66.)

“సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు” (శృం. వై. ఆ. 6. ప. 22.)

“సీ. ఆరకూటచ్చాయ నవఘళింపఁగఁజాలు.” (మను. ఆ. 1. ప. 59.)

“ఉ. ఓమిహిరాంకువంశకలశోదధికాస్తుభరత్ను.” (శృం. వై. ఆ. 3. ప. 63.)

“ఉ. ఓచతురాస్యవంశకలశోదధిపూర్ణశశాంక” (మను. ఆ. 1. ప. 79.)

“మ. సరిక ల్దాఁచినఁ బెండ్లి మాను నొకొ” (కాశీఖండము.)

“శా. గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కుకొ” (మను. ఆ. 5. ప. 17.)

“చ. ముల్లువుచ్చి కొఁజ్జిడఁచినచంద మయ్యె.” (ఉత్తరహరివంశము.)

“చ. ముల్లువుచ్చి కొఁ జ్జిడఁచినచంద మయ్యె” (మను. ఆ. 3. ప. 34.)

“సీ. నలిసంధన వాహనమువారువంబులు, కులముసాములు మాకుఁ గుసలయాక్షి!
చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోణి!
సత్కలలోకముదాఁక సకలలోకంబులు, నాటపట్టులు మాకు నబ్జనన!
మధురాక్షరము లైన మామూలుల వినంగ, నవ్యుత్పాదములు యోగ్య లనుపమాంగి!
గీ. భారతీదేవి ముంతేతి పలుకుఁజలక, సమదగజయాన! సప్రహ్వచారి మాకు;
వేదశాస్త్రపురాణాని విద్యలెల్ల, తరుణి! నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు.”

(శృం. వై. ఆ. 2. ప. 49.)

“సీ. చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుఁ దన్ని సుధాన్ధి, బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు;
రహిపుట్ట జంత్రగాత్రములరా ల్గరఁగించు, విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు;
ననవిల్కతాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించు, పని వెన్నతోడఁ బెట్టిరది మాకు;
హయమేధ రాజనూయములు నాఁ జేర్పడ్డ, సవనతంత్రంబు లంకువలు మాకు;

గీ. గనకనగనీమఁ గల్పన్యాయముల నీడఁ, బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకు;
బద్ధసంభవ వైకుంఠ భగ్గ సభలు, సాముగిరిజీలు మాకుగోత్రామరేంద్ర!”

(మను. ఆ. 2. ప. 43.)

“సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మను శంకఁ, గంఠీరవంబు లాత్మంత నెగయఁ;
బల్వంబులు గిరిప్రకరంబు లను శంక, నెఱుకురాజులు విండు లెక్కుపెట్టఁ;
గడలిమధ్యంబునఁ గాకోల మను శంక, జలదేవతలు భీతి సంభ్రమింప;
నదములఁ గువలకాననవాటి యనుశంక, నిందిందిర క్రేణు లెదురుకొనఁగ.....

- గీ. రజతగిరియందుఁ దాండవారంభ రథస, భంగి పతిత పరశ్వధపాణి వికట
కంధరారుద్ధ గజకృత్తికంతకంక, ప్రమఘలకుఁ దోచ నంధకారంబు ప్రబలె.” (భీమఖండము.)
- “సీ. ఉరుదనీకుపార సుప్రతీత శార్దూలముల్, యురవారి శోణితశంకఁ ద్రావ;
వనకుంజమధ్యశాద్వల చరన్ద్రగపంక్తి, దానపావక ఫీలిఁ దల్లడిల్ల;
నాశ్రమాంతరభూరుహా గ్రమముల్ మునికోటి, బద్ధకాపాయవిభ్రాంతిఁ జూడ;
ఘనసాను శృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి, యనురుఁలు హేమాద్రి యనుచు వ్రాల;
- గీ. గానఁ బేతలరుచిఁ గింశుక ప్రవాళ, ఘుస్పఙ్గణిసలయ కింకేళిసుముగుచ్చ
బంధుజీవ జపారాగ బాంధవంబు, లన్నగంబున జరితారుణాతపములు.” (మను. ఆ. 3. ప. 11.)
- “సీ. పతిపాణిపల్లవమృతసీమిబంధన, వ్యగ్రబాలాహస్తవనరుహంబు;
ధనకృతాధరబింబవశనక్షతీవృధా, భుగ్గులీలావతీభూలిలంబు;” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 177.)
- “సీ. సహసానఖంపచస్తవదత్తపరిరంభ, మామూలపరచుంబితాగ్రహోన్మ;
మతిశయప్రేమకల్పితపతనంబాధ, మగణితగ్లానిశయ్యానిపాతము...” (మను. ఆ. 3. ప. 116.)
- “మ. జననీస్తవ్యము గ్రోలుచుం జరణకంజాంతంబునం గింకిణీ
స్వన మింపారఁగఁ దల్లిమేన వృదులస్పగ్గుంబుగాఁ దొంపి మ
ల్లన యాడించుచుఁ జోక్కు విఘ్నపతి యుల్లాసంబుతో మంత్రివే
న్ననికి వ్తన్నన లావణ్యపాఠ నానఁగున్ భద్రంబు లెల్లప్పుడున్.” (శృం. శా. ఆ. 1. కే. 1.)
- “ఉ. అంకముఁ జేరి శైలతనయాస్తవదుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచ న్నబలింపఁ బోయి యా
వంకఁ గుచంబు గాన కహివల్లభహారముఁ గాంచి వే మృణా
శాంకురశంక నంబెడు గజాస్యనిఁ గొల్తు నభీష్టసిద్ధికై.” (మను. ఆ. 1. ప. 4.)
- “సీ. పులివల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుడుండు, గాలివేగంబు పంచేలవనిఁడి;
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి, పచ్చిమిరియము వెట్టిపుచ్చకాయ;
వేటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్లి, పెట్టుఁగాఁడు వకారిపిడుగుతునుక;
జిగురుండు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు, పులియండు కన్నారి బొండుమల్లె;
- గీ. యశఁగ మజియును బెక్కులోయములజేళ్లు, దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండస్పృత్తి
వేటకుక్కలు వృగరాజవిగ్రహములు, నెటుకనాథుని వాహ్యాళి వాహనములు.”
(శృం. శా. ఆ. 1. కే. 16.)
- “చ. పులియండు బూచిగాఁ డగురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు వెం
గలువ సినింగి ధైరవుండు గత్తెర సంపగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగండు సాశ్వండు నల్లనాభియే
కలములమిత్తి గల్చి యనఁ గాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్.” (మను. ఆ. 4. ప. 32.)
- “సీ. జడ లల్లి ముడిచి పాగడఁ జొల్లెములు దీర్చి, తలముల్లు బలువుగా నెలవుకొల్పి;
... ..
కుటుంబగాఁ గట్టిన కణకదట్టీదిండు, నంతరమ్మనఁ బిడియాలు దోపి;

...
 గీ.
 వచ్చి రలర, రక్షకులు తాతరములప్రాంతవారు.”

(శృం. కా. ఆ. 1. పే. 17.)

“చ. జడలు మలంచి చొళ్లెముగ సన్నపుఁ బాగ లడంగఁ జిట్టిచ
 ల్లడములు పూని మీఁదఁ బదిలంబుగఁ గట్టిన పట్టికాసలం
 బిడియము లంటదోపి పృథుభీషణబాహుల సాశువంబులక
 డడవి కెరల్చుచుం జనిరి నాగునివ్రాల స్పృహలనందనుల్.” (మను. ఆ. 4. ప. 30.)

“మ. పురికిం బోయెద నన్నమాత్రమున నంభోజాస్య! యిట్లైదుర
 ధరణీనాథులు భూమిపాలనము చేత ల్తాని క్రీడారతిన్
 సర వింటం గొనియున్నఁ బూజ్య యగు రాజ్యశ్రీ కొనల్సాగునే
 యరయంగా మెడఁబెట్టు కొయ్యఁ దిరుగన్ హారంబులే భామినుల్.” (శృం. కా. ఆ. 3. పే. 80)

“కా. ధీరస్వాంతపు వంత నీకుఁ దగునే దివ్యాంగనల్ కోవిదల్
 గారె యోగవియోగముల్ సతములే కర్తవ్యముల్ సేయర
 పోర రాచె ప్రియంబు గల్గిన జనుల్ పోరామి పోఁ బోవునే
 పోరాకుండఁ గ నేమి కాళ్లు దెగనే ఫుల్లాంబుజాతేక్షణ.” (మను. ఆ. 3. ప. 138.)

“నీ. గిరిజావిభుండు ముంగిటి పెన్నిధానంబు, కృత్తివాసుండు తంగటిజున్ను;
 గోరాజగమనుండు గుజ్జమామిడిపండు, కుసుమాస్త్రహరుండు మంగొంగుపసిడి;
 శీతాంశుధరుఁ డటచేతిమాణిక్యంబు, కద్రూజకటకుండు గాదెకొలుచు;
 కరటివాసవవైరి పెరటికల్పద్రుమం, జసమనేత్రుండు సిద్ధరసముచెలుచు;

గీ. విషగరుండు గాఁడిఁ గట్టిన వేల్పుటావు, హాటకాచలధన్వి సిద్ధాంజనంబు
 పురహరుండు పెట్టెలో నున్న పరిశువేది, ప్రమథధర్త చింతాహణి ధక్తులకును.”

(శృం. కా. ఆ. 4. పే. 82.)

“నీ. కలఁకులనున్న తంగటిజున్ను గృహమేధి, యజమానుఁ డంకిశితార్థవేటి;
 పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు, దొడ్డిఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాఁపు;
 కడలేని యవృతంపునడబావి సంసారి, సవిధమేరునగంబు భవనభర్త;
 మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి, యాకటి కొదవు సస్యము కుటుంబి;

గీ. బధిర పం గ్వంధ భిక్షుక బ్రహ్మచారి, జటి పరివ్రాజ కాతిథి తువణ కావ
 ధూత కాపాలికా ద్యనాథులకుఁ గాన, భూసురోత్తమ! గార్వాప్యమునకు సరియె.”

(మను. ఆ. 1. ప. 66.)

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుస్మృతు లనేకములు పూర్వప్రబంధములం గలవు.
 కొందఱు పండితులు వసుచరిత్రములోని పెర్ణనములును, గధపట్టులును, వసుచరిత్రమున నగపడుచుం
 డుటచే నది రామరాజభూషణున కొక లోప మని యుదాహరించి చర్చించి యుండుటచే నీలోప

మాంశ్రప్రబంధకర్తృసామాన్యమనియు, నిది యొక కవిసమయమువంటిదిగాఁ బరిగ్రహింపఁబడి యందఱచేతను నవలంబింపఁ బడి యుండె ననియుఁ జదువరులకు విశదమగుటకై యిచ్చుట నితరగ్రంథముల విషయమున వ్రాయఁబడెను. ఇట్లే ముందును వ్రాయుచున్నాఁడను. వసుచరిత్రమునకుఁ బూర్వమున నున్న ప్రబంధములలో నివి మిగులఁ బ్రసిద్ధములగుటచే వీనినుండిమాత్ర ముదాహరించితిని.

—|| వసుచరిత్రములోని యనుసరణములు. ||—

పయి నుదాహరించిన వాడుకచొప్పుననే రామరాజభూషణుడును వసుచరిత్రమునఁ బూర్వ గ్రంథస్థము లగు ననేకవర్ణనములు జొనిపియున్నాఁడు. కాని కొన్నిచోట్లయందుఁ బూర్వవర్ణనములకు నన్నెఱచియున్నాఁడు.

మహాభారతమున వర్ణింపఁబడిన మయసభూదర్శనమునందలి దుర్యోధనుని యవస్థ మనంబున నిడి కొని వసురాజగృహమున మంజువాణీశితి వర్ణింపఁబడినదని తోచుచున్నది.

“వ. అట దుర్యోధనుండు... వివృతమైన ద్వారదేశంబు సంవృతమగుగా వగచి చొరనొల్లక సంవృత ద్వారంబు వివృతంబని చొరఁబోయి తత్కవాటస్ఫుటికశిలాఘట్టితలలాటుండయి సమప్రదేశం బు స్మితంబుగా వగచి యొక్క సమకట్టి, నీలాశ్మగిరిమీదైన వివలనఁజిగ్గలంబు ఒలాశయంబుగా వగచి పరిధానంబు నెగఁద్రోచికొని, స్ఫుటికదీప్తిజాలపరివృతంబయిన జలాశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టినపుట్టంబు తడియం జొచ్చి... ..” (భార. సభా. ఆ. 2.)

“నీ. ఒకవంక నిర్మలాదకశంకసంకుచ, త్వరిధాన నై రిత్త బాణఁ దలంతు;
నొకచోట విఘటితోరుకవాటగృహవాట, మని మిన్నకయ తూటి చనఁ దలంతు;
నొకయిక్క యిది వితర్దిక నిక్క మని పదా, గ్రము నిక్క రహి నెక్కఁ గాఁ దలంతు;
నొకచాయఁ జిత్రభిత్తిక గా యనుచు సోయ, గమునఁ బాయక డాయఁ గాఁ దలంతు;
గీ. నిట్లు గృహరాజకీలితా నేకరత్న, వివిధరుచినై ధివంబులు వెగడుపఱుప
... ..” (వసు. ఆ. 4. ప. 73.)

—|| సంస్కృతశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి. ||—

గిరిక తల్లియాజ్ఞచొప్పునఁ గలహంసికవెంట నేగుచు నేవో మిఱులను గల్పించుకొని సానురాగముగ వసురాజు నీక్షించుటయుఁ బిదప వసురాజు జట్టి చర్యలఁ దలంచి గిరికిను స్వామరక్తఁ గా నూహించుటయుఁ గాళిదాసుని శాకుంతలనాటకములోని వర్ణనముల ననుసరించి యున్నవి.

“(శకుంతలా.) అననూయే! అభినవశనూచ్యో పరిక్షతం మే చరణమ్, మరవకశాఖాపరిగ్నం చ వల్గలమ్; తావ త్వరిపాలయ మాం యావ దేనం మోచయామి. (ఇతి రాజాన మవలోకయంతీ సహసభిభ్యాం నిష్క్రంతా).” (అభిజ్ఞానశాకుంతలము. ఆం. 1.)

“చ. కలికియు నానృపాలకునిఁ గ్రవ్వుఁ జూచుచు నేగ నేర్పుతో
సలఘపదాంగదద్ధనికి నంచలు మూఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం

జెలువలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్కఁకుఁ బార్వ్యలతాఁచలంబులఁ

ఫలము దెవల్పు రీతి నలిపం క్రికి మోము మలంచుకై వడిఁ." (నసు. ఆ. 3. ప. 78.)

“(రాజు). సహ సభీభ్యాం మిథః ప్రస్థానే పునః శాలీనతయాపి,
మయి భూయిష్ఠ మావిష్కృతో భావ స్తత్రభనత్యా. తథాహి;—

శ్లో. దర్శాంకురేణ చరణః తుత ఇ త్యకాండే తస్వీ స్థితా కతిచి దేవ పదాని గత్వా,
ఆసీ ద్విప్రుత్తవదనా చ విమాచయంతీ శాఖాసు నల్కల మస క్త మపి ద్రుమాణామ్.”

(అభి. శాకుం. అం. 2.)

“చ. ఆకులకు మోము ద్రిప్వగతి నంచలఁ రాఁ జెలిఁ బిల్చురీతి రా
జిలకకుఁ బండ్లు గోయుక్రియఁ జిత్రగృహంబుననుండి పోవుచుఁ
సాలపున నీపు న న్దరలి చూడఁ ద్రిశుద్ధిగ నేలి తంచు నే
నలరితిఁ గాని భావజాని కగ్గమునేయు తెలుంగఁ గోమలీ!” (నసు. ఆ. 4. ప. 84.)

గిరికాజన్మవృత్తాంతము కాళిదాసునిశాకుంతలమార్గము ననుసరించి మంజువాణిచేఁ బ్రాథముగ నర్చ
నచివునితోఁ జెప్పించెను. అయ్యది ప్రచ్ఛన్నుం డగు రాజు వినునట్లు సందర్భపటచెను. ఇంతవఱకు
మిగుల సారస్వముగనే యున్నది. కాని స్త్రీచేత యతీశ్వరునితో నాయికయెదుటఁ జెప్పించుచున్న
సంగతి మఱచినాఁడేమో యనునట్లు కవి యాచిత్యమును విడిచి బట్టబయలుగ సంభోగశృంగారమును
వర్ణించుట సరసముగా నుండలేదని కొందఱ యభిప్రాయము.

“మాటిమాటికిం గూటములం బాటించుమని మా క్రికంబులుజడియం బయోధ
రంబులం బట్టుచు, విశదాంశుకాంతేస్థితి దొరలంగ నతివీపుల పులినజఘనారోహణంబుల నుత్పల
పత్రంబుల నెఱపుచు” (నసు. ఆ. 2. ప. 140.)

[నని యిట్లు కోలాహలుఁడు శుక్తిమతిని బలాత్కరించినతెఱంగు మంజువాణిచేఁ జెప్పింపఁ
బడెను. ఇట్టియెడలఁ గాళిదాసుఁడు శాకుంతలమున నతిమృదువుగా నర్పించియున్నాఁడు.]

“తతో వసంతావతారసమయే ౭స్యా ఉన్వాదయితృరూపం ప్రేత్య (ఇ త్యగ్లోక్తే) లజ్జయా
విరమతి. (రాజు) పురిస్తా దవగవ్యత యేవ, సర్వ ధా పురస్సంభ వైషా” (అభి. శాకుం. అం. 1.)

కాని మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంతము రాజుతో శకుంతలచేతనే చెప్పింపఁ
బడెను. అందును నాచిత్య మేమియుఁ బాటింపఁబడలేదు.

“చ. అలసత యొప్పఁగాఁ దరుణి యమ్మనినల్లభుమ్రాల నున్న నా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బాలపై
వలు వెడలఁ బయల్పడియె నల్లనుచంబులు కక్షయుగ్గముఁ
లలితకృశోదరంబుఁ దరలత్రినళియుతరోమరాజియుఁ.

..... మేనకయు విశ్వామిత్రు నిష్ఠింబునకుం దగిన కామోపభోగంబులఁ బెద్దకా
లంబు రమించిన” (భార. ఆది. ఆ. 4. ప. 7.)

పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రుఁ డిక్కఁగను మార్చి యొక బ్రహ్మచారిచే రాజనకుఁ జెప్పించెను. కాని
యట్టిశృంగారవర్ణనమునకు బ్రహ్మచారియు ననర్హుఁడే యని చెప్పువచ్చును.

ఈపట్టున రామరాజభూషణుడే నిజముగాఁ గొంతవఱకు నాచితిని బాటించె నని చెప్పవలసి యున్నది. ఇచ్చట నదీరూపకుక్తిమతిని బర్వతరూపకోలాహలుఁడు బలాత్కరించి యుపభోగించె నను సర్థమే ముఖ్యార్థము. ఈయర్థమున నశ్లీల మంతగాఁ గానరాదు. నాయికానాయకవ్యవహార రూపార్థము వ్యంగ్యార్థమగుటచే నందలి శృంగారము బట్టబయలు కానేరదు.

కాలిదాసు శాకుంతలనాటకమున రథ మాకాశమునుండి క్రిందికి దిగుచున్న రథకులయనుభవమును వర్ణించియున్నాఁడు. అయ్యది మనంబున నిడికొనియే రామరాజభూషణుఁడు మీఁది కెగిరినపు డుండు ననుభవముల నిట్లు వర్ణించి యుండు నని తోచుచున్నది.

“(రా.శ.) వేగావతరణా దాశ్చర్యచర్యన స్సంలక్ష్యతే మనుష్యలోకః; తథాపి:—

శ్లో. శైలానా మనరోహ తేన శిఖరా దుత్తజ్జతాం మేదిసి
పర్వాభ్యంతరలీనతాం విజహతి స్కంధోదయా త్పాదపాః,
సంతానా త్తనుభావస్త్పసలిలా వ్యక్తిం ప్రజం త్యాపగాః
కే నా పుష్కీపతేన మర్త్యభువనం మత్పాన్య మనీయతే.” (అభి. శాకుం. ఆం. 7.)

“సీ. బడివాయ కిల నగప్రతతితో తివ్వన, నెగిరినట్లై తోచు మగువలార!
పైపై సమీరణార్భటి నింగి భోరున, నఱచినట్లై తోచు నతివలార!
నిఖిలభూములు జననికవాప దారున, నెదిరినట్లై తోచు నింతులార!
చనఁజున వెడఁదయై శశిమేను గ్రస్కునఁ, పరిగినట్లై తోచుఁ దరుణులార!

గీ. కొండ లచ్చనగండ్లు నిండుచెఱువు, లెల్ల నద్దంపుబిల్లలై యేర్లు ముత్తి
యంపునదలై యరణ్యంపుగుంపులెల్ల, నారులై తోచుఁ బాడవున నారులార!”
(నను. ఆ. 4. ప. 59.)

కథపట్టులు మార్పుకొనియుండుటచే నిట్టిసవంతము లగు రచనలు పిఠపీఠభద్రుఁ డాంధ్రీకరింప లేదు.

—|| నైషధకావ్యమునుండి సంగ్రహించినవి. ||—

“శ్లో. య దంబుపూరప్రతిబింబితాయతి ర్నగుత్తరంగై స్తరళస్తటద్రుమః,
నిమజ్య మైనాకమహీకృత స్సత స్తతాన పక్షాన్ ధువత స్సపక్షతామ్.” (నై. స. 1. శ్లో. 117.)

“సీ. ప్రతిబింబితోపాంతబహుళపాదపములు, గర్భస్థలైలసంఘములు గాఁగ...”
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 96.)

“తే. నృపునెదుట తేనెవాఁకలో నిబిడవిచల, దలనుపత్రాఁగిలసాంద్ర మగుచు నొక్క
నగము కైవ్రాలి యేటిలో నాటియున్న, నాటి యున్నతనగరాజు నలువుఁ దెలిపె.”
(వసు. ఆ. 1. ప. 161.)

“శ్లో. క్షుణ్ణీరవయా యయా నిశి శ్రితవస్త్రావలి యోగపట్టయా,
మణివేత్తమయం సనిర్మలం కి మపి జ్యోతి రబాహ్యా మిజ్యతే.” (నై. స. 2. శ్లో. 79.)

దీనిని శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపలేదు.

“ఉ. సాలము యంత్రసీతము విశాలవాటికఘట్టనంబు దృ
క్షీలన మైందవామృతసమేతపతాకి జిహ్వ చంద్రికా
జాలము భూతిపూత నవచంద్రశిలాంబువు లశ్రుధారగాఁ
బ్రోలు ప్రశాంతఘోష మయి పూర్ణసమాధిఁ జెలంగ నయ్యెడన్.” (నసు. ఆ. 4. ప. 64.)
ఇందు నైషధశ్లోకము బాగుగా వివరింపఁబడినది.

“శ్లో. అస్తి త్వం కార్యసిద్ధిః స్ఫుట మథ కథయన్ పక్షయోః కంప్రభేదా,
దాఖ్యాతా నృత మేత న్నిషధురపతౌ సర్వ మేకః ప్రతస్థే...” (నైష. స. 3. శ్లో. 133.)

“శా. ఆచార్యోదితలగ్నమంగళ మహార్యస్వామికిం దెల్పి యా
ప్రాచీపాలుఁడు చేదిగర్త కఠింగింప న్వచ్చెఁ జంచత్వతా
కాఁచల్యము కార్యసిద్ధియు సురీగానంబు కల్యాణచ
ర్యాచారంబును దూర్వఘోషము వరాహ్వంశంబు సూచింపఁగాన్.” (నసు. ఆ. 5. ప. 54.)

“ఉ. ఆదిమగ క్తి యైన తుహినాచలరాజతనూజవోలె ము
త్తైనువ నై నిజేశ్వరుని యధశరీరము పాలుగొమ్ము నీ
పాదసరోరుహంబు లతిభక్తి భజింతురు గాక యెప్పు బ్ర
హ్మదికదేవతాసమృథు లైన మహామహిమండలేశ్వరున్.” (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 14.)

“మ. చరణాగ్రామితాచలేశ్వరునిఁ గా సన్తానసంచారిఁ గా
స్థిరకల్యాణసమాఖ్యుఁ గా హరికృపన్ శీఘ్రంబు చేపట్టి యో
గిరికన్యా! యరలేక నీ వతఁడు నేకీభావముం జెందు మా
గిరికన్యామణికన్నధవ్య వయి యక్షీణానుమోదంబున్.” (నసు. ఆ. 5. ప. 16.)

శ్రీనాథునికల్పన మిందుఁ ద్రాఘముగా నలంకరింపఁబడినది.

“శ్లో. సా నిర్మలే తస్య మధూకమాలా హృది స్థితా చ ప్రతిబింబితా చ,
కియ త్యనుగ్నా కియతీ చ మగ్నా పుష్పేషుబాణాలి రివ న్యలాకి.” (నైష. స. 14. శ్లో. 52.)

“తే. ధారుణీపతి నిర్దంపుఁ బేరురమున, నమరెఁ బ్రతిబింబమును దాను నలరుచుండ
బాహ్యమునఁ గొంత గొంత యధ్యంతరమునఁ, గిలుకొనియున్న మననబాణాలివోలె.”
(శృం. నై. ఆ. 6. ప. 5.)

“ఉ. మానవనాథుఁ డయ్యవృతహా క్తికహారము పేరురంబునం
బూనె నగాత్మజాభజనభూరిసుఖాచిరలాభహర్షసం
ధానవిశల్యకాషణ మన న్నది నాటిన పంచసాయకా
నూనలతాంతకోరకసముత్పరము ల్వైలిఁ బర్యేనో యనన్.” (నసు. ఆ. 5. ప. 89.)

నైషధకావ్యమున నేడవసర్గమునందు రెండవశ్లోకముమొదలుగ దమయంతిని జూచు నలని
దృష్టులు విద్ధింపఁబడినవి. వసుచరిత్రమునందును దచ్చాయల ననుసరించి గిరికావసురాజుల పరస్పరావ
హోకనములు విద్ధింపఁబడినవి.

వనుచరిత్రవిమర్శనము.

“శ్లో. విభ్రమ్య తచ్చారునితంబచక్రే మాతస్య పృక్తిస్య ఖలు ఫలంతీ,
స్థిరా చిరా దాస్త తమారునంభాస్తంభా పుష్కల్య కరేణ గాఢమ్” (నై. స. 7. శ్లో. 7.)

“క. రమణీనితంబచక్ర, భ్రమణంబురఁ జిఱ్ఱఁ దిరిగి పడఁజాటియై భూ
రమణునిమాపు పరిష్కంఁగ మొకచ్చెఁ దమారుకవళికాస్తంభములన్.” (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 151.)

“ఉ. ఆమనుజేంద్రుమాపు తిలకాంచిత మై నెఱవావి చల్లు నా
రామముఖంబుఁ న్నెఱయ వ్రాంచు హాసమరంజనికృణం
బై మెఱుఁగారు గంధఫలకామృతభానుశీలాతిలంబులన్
వేచుఱుఁ జాఱి గూఁతఁగ ను నిచ్చుఁ తి న్నెఱివితనొంపమున్.” (నను. ఆ. 2. ప. 67.)

“శ్లో. శ్రీతత్త్వణ్యసు స్సక్తి త్కృణం చ సహాధిక్షపితాభిలక్షణం,
జలజం గతి మేతు మంజుగం వసుయంతీపసనామ్ని గచ్ఛతి.” (నై. స. 2. శ్లో. 40.)

(ప్రసాదంబు దీని నాంధ్రీకరింపలేదు.)

“శా. నానాసూరవితానవాసల నాచింగింను సారంగ మే
లా న న్మొల్ల చటంచు గంధఫలి బల్గానం దపంబొంది యో
మానాసాక్షాతిఁ బూని సవ్యసుకుసన్నరభ్యసంవాసి యై
పూనెం బ్రేక్షుఁమాణికామధుకోపుంజంబు లిర్వంకలన్.” (నను. ఆ. 2. ప. 47.)

ఈపద్యము ముక్కుతీర్పువన నైతిహ్యమును జరిత్రకారు లెవ్వరును సంగీకరింపలేదు. అది
యుక్తముగనే యున్నది. నైతికకల్పనములకు సలంకరించుచుండుట రామరాజభూషణులకు స్వభావ
మగుటచే నది యీతనిదే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పద్యము తనస్సు చేసి దమయంతీపాదరూప
జన్మాంతరమున మంచిస్థితి నొంద నని ఛింతించు నైతికకల్పనము ననుసరించి చంపకము సారంగనిరా
కృత మై తనం బొసరించి గిరికానాసికారూపజన్మాంతరము నంది యిరుప్రక్కలను వీక్షణసారంగము
లచే సలహాచున్న దని ఛింతించు నుట క్తముగా నుండును. ఈక్రిందనుదాహరించు నైతికతపత్న
రణవర్ణనమును పైతమ రామరాజభూషణులకు సంగ్రహించుట నరయఁ గా నీమీఁదిపద్యముపైతి
మీఁదిచే రచించె ననుట సరిగానుండును.

“శ్లో. విదర్భసుభూస్తవతుంగతాస్తయే ఘటా ని వాపశ్య దలం తపస్వతః,
ఇలాని ధూమగ్రధయానధోముఖాన్ సదాడిమే నొపాదధూపినిద్రు మే.” (నై. స. 1. శ్లో. 83.)

“మ. దమయంతీస్తవసంధివిభ్రమముఁ బొందం గోరుటకొ ధూమవా
నముఁ గావించు చక్షోముఖంబు లగు నానాసంధముల్వోదధూ
వములన్ గోహవ మాచరింపఁ గఁ గడుం బక్వంబు లై యున్న దా
దీనుముల్ నూచి నృపాలకుండు మది బాటించె న్నహాత్ముక్యమున్.”
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 95.)

“మ. అలిసీలాలక! కంఠ చిల్ల భవదియాలాపశీలాప్తి నిం
సలరం గోరి వివక్యదాడిచితరువ్యాటంబిశాఖాశల
జ్వలనావాఙ్ముఖ మై తపంబు సరింపన్ సాఁగె నే లభ్యేడిన్
దలక్రిందఁ సనూఁవాగ్నిహామేఘాక్తి బింబాశిక్.” (నను. ఆ. 3. ప. 143.)

“శ్లో. అన్యేన పత్యా త్వయి యోగితాయాం విజ్ఞత్యక్తిర్నాగతజ్ఞానో వా,
జనాపవాదార్జన ముత్తరేతుం విధా విధాతుః కతమా తరి స్సాన్యత్.” (నై. ష. స. 3. శ్లో. 52.)

“ఉ. నిర్ణయ మాప్యపాలుకకు నీకును సంగతి యెన్ని నేటిలోఁ
చూర్ణము నేయఁ గాఁ గలఁడు తోయజనూతి త్వర్యధావృధా
దుర్లయన్పుత్తికి న్నరసు దూర్చినయేని జగజ్జనాపవా
దార్జన ముత్తరించుటకు నాతని కెయ్యది దెప్పు చెప్పమా.” (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 59.)

“స. మఱియు.....ప్రవృత్తికంటే! యనుంతపునఃసర్వసాధారణముం డగు పితామహుం డేతా
దృశయోగ్యనస్తుమోజనంబునం బొగడునడసి, యపారపరీవాదపాశావాదభంగంబుల మనుం
గడఁ గుమి.” (నను. ఆ. 3. ప. 62.)

“శ్లో. బంధాయ దివ్యేన తిరశ్చ క శ్చి త్సాదాది సాపాదతపాయు స్సాన్యత్,
ఏకం వినా మాచ్యుతే న్నరస్య స్వర్ణగభాగ్యం విశోదయస్య.” (నై. ష. స. 3. శ్లో. 21.)

“స. నేను దివ్యతిగ్రహాని; మముబోంట్లు పాశానికంబులం గట్టుచుదుకే గుణపాశంబులం గాక.”
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 50.)

శ్రీనాథుఁడు ప్రైశ్లోకమును నినిగించుటలోఁ గొంతవజ్రము స్వేచ్ఛగాఁ బ్రసరించినాఁడు. మఱియు నీపయిశ్లోకముండు “విశోదయస్య నరస్య” యనువోట విశేషార్థమును జెప్పదురు. నర శబ్దములోని “ర” వర్ణము పోయి యావోట ‘ల’ కాగోనయును కాఁగా ‘నల’ యని సిద్ధించును గాన నిచట నలునకుఁ దప్ప నితరులకు మేము లభింప మని యింగు స్వావస్థము గలదు. ఈరీతి శబ్దచిత్తము శ్రీనాథుఁడు చూపియుండలేదు. ఇట్టి శబ్దచిత్తములను ససముగా రామరాజభూషణుఁడు ననుచరిత్రమునఁ జూపియున్నాఁడు.

“ఉ. ప్రైవవిహారధీన లగు సారసలోచన లంఘ్యవోటికిన్
భోరుల లాఁచివారు చొరఁ బోయిళ్ళో రసభంగ మంచు నేఁ
జేరక పువ్వుఁడీవియలనెంత నె నిట్టి లతాంగిరూపు క
న్నారఁ గఁ జూచినచ్చితి నవాంబురుహంబక నీకుఁ చెల్లఁ గాక.” (నను. ఆ. 2. ప. 55.)

ఇంగు ‘సారసలోచన’ శబ్దము ‘రస’ యను నత్సరములకు భంగము రాఁగా ‘సాలోచన’ శబ్దము లేలను, కాఁ గా సారసలోచన లంఘ్యవోటికిఁ బెజివారు పాతాళుగా నేగినవో రసభంగ మగు నుం గా వారు సాలోచన లగుదు రని యిచ్చుట స్వావస్థము గలదు. ఇట్టి శబ్దచిత్తమే. యింతి కంటే స్పష్టముగ ననుచరిత్రమున “జాతికి నెల్ల” యను (నను. ఆ. 5. ప. 43.) పద్యమునఁ గలదు. అందుఁ గురంగము తురింగముగా మార్పఁబడినది.

→ శృంగారశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి. ←

“సీ. పిలువనచ్చినఁ బోక నిలిచి యేటికి! నింతి పుల్లవుఁ డెలియ దున్నట్టి పుట్టె
బుట్టినీ యతఁ డేల! పూర్వాపరంబులు నూచించి విడువక జోలవెట్టె.”

(శృం. కా. ఆ. 2. పే. 43.)

“నీ. సోయగంబుల వీణవాయింప మాయంపు జటిలఁ డచ్చటికి నేమిటికి వచ్చె!
వచ్చుఁగా కేమి యవ్వసుమహాపాలబాలానునోళ్ళవుని నేలా తలంనె!

... ..” (నను. ఆ. 3. ప. 116.)

“శా. వత్తు ల్బుగ్గిరిమత్తుల్ వెన్నులుల ముగ్ధులకొకటల్ వగును
విత్తుల్ నిత్యసనుస్వభావ లు శుభల్ విశ్వాసహనుల్ లు
చ్చిత్తుల్ సూర్యసాగర్గంజులు బహునీలంబుల్ కైరిక
యత్తుల్ రాజులంగి విందు మది సత్యం బయ్యె నిట్టునన్.” (శృం. శా. ఆ. 4. పే. 96.)

“శా. మయాశీలరు చంచలాత్మ లనకంపాహస్య లాతైకకా
ర్యాయత్తుల్ సమయానుకూలహృదయవ్యాపారోపాయనో
పాయభాల్ మగవా లాపయి మహిమలు ర్విహోవైగెన
శ్రీయోగాంధులు పెప్పనేల మగవారి కృష్ణుఁ గా వెల్పునే.” (నను. ఆ. 4. ప. 90.)

ఈపద్యమునీతి ననుసరించి చూడఁగా నీక్రింద నుదాహరింపఁబడు శ్లోకము స్ఫురణమునకు
వచ్చుచున్నది.

“శ్లో. మయాశీలాః ప్రకృతిచపలా నిర్దయా ధూర్జివాచ
స్వాస్థ్యాంతా స్సమయహిరన్యోపనోపాయపక్షాః,
సాధారణ్యా నితి హి పురుషే స్తత్ర చాపి క్షిప్రా
స్థియోగాంధాది క మతి పురుషే నైవ విశ్వాసయోగ్యాః.”

“శా. ప్రఖ్యాతంబును మిక్రిబంధమును సుతాపవ్యం బం గాఁ ద్రిధా
వ్యాఖ్యాతం బగు పంపు నందు మఱి యధ్యాహరిముం కీయఁగాఁ
ప్రఖ్యాతం వితి పుత్తి మైవ కృతి పెప్ప న్విక్తిన్ శ్రాత్రున్
విఖ్యాతం గలిగిండుఁ బుణ్యసహిమన్ విశ్వంధానుండలిన్.” (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 4.)

“ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టు రత్నము లవారితసత్క-వికల్పనావిభూ
మపహపూర్వకృత్తిములు సానల దీర్ఘ జాతిరత్నముల్
గావున నొక్క-మిశ్రకథఁ గా నొనరింపును నేర్పవెంపున్.” (నను. ఆ. 1. ప. 10.)

రామరాజభూషణుఁ డేయనుభవితలోఁ దక్కి నవారి గ్రంథములకంటెఁ దత్కాల సుప్రసిద్ధుఁ
డగు నాంధ్రకవితాపితామహుని స్వారోచిషమనుసంధము సధికముగ నునదించుచు సనేకశోట్ల
నద్దాని నలంకరించుచు నెచ్చెను. వే యేల! వేరుపట్టుటయందును దాని కిక్కరించి మెలుగుదూప
సమకట్టెను.

స్వారోచిషమనుసంధమును స్వారోచిషమనువునుత్పిత్తి యత్థిల్పపద్యములతో మాత్రము నర్థిం
చుటనో మఱి యేకారణమునో దానికి మనుచరిత్ర మను పేరు రూఢమయ్యెను. “మనుచరిత్రం బందు
కొనువేళఁ బుర మేఁగఁ, బల్లికి తనకేలఁ బట్టి యెత్తె” నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈపే
రైన సంతగా నరిపడి యుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రముపై నె నల్పముగనే నర్థింపఁబడెను. ఆ
గ్రంథమునఁ బ్రవర విరూధినీ స్వారోచిః ప్రభృతులవర్ణనమే యధికముగ నున్నది. ఇట్టి వర్ణనకృమ
లేని యా తాత్పర్యముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు రామను

నా తాత్వాసముల ప్రబంధము రచించి “వసుచరిత్ర”మని పేరుపెట్టి సకలాత్వాసములును నాయకవసు రాజ కథాగుంభితములే యగునట్లు సంవర్ణపఱచెను.

మఱియు నిట్టిదేవతాస్తుతి వింతావతారాదులు గాక కేవలవసురాజచరిత్రము వసుశత (800) పద్యములతో వర్ణించుటచే నీ గ్రంథముచకు వసుచరిత్ర మను పేరు సార్థక మగుచున్నది. ఇంతియకాక నామికదేశగ్రహణన్యాయము: “న=వసురాజయొక్క, సుచరిత్రము=చరిత్రము” అను సగ్గవిశేషలాభము గోగించుచున్నది ఇట్టి మెఱుంగు లెట్లుండుగా;

“శ్లో. స్వబంధో మహాకావ్యం తత్తైకో నాయక స్మృతః,

సప్యంశః శస్త్రయో వాఽపి

ఏకవంశభవాభూషా కులజా బహుషో వా.” ఇను మహాకావ్యలక్షణము వసుచరిత్రముమీఁద పొందినను గాని వసుచరిత్రముమీఁద జెల్లుచుగదా! ఇక వసుచరిత్రమ సరియగు వర్ణనముల నుదాహరించెదను.

“శ్లో.
గీ. సాహిత్యే యొకండు

కర్త యెరుటికెఁ గొనివచ్చి గంధవాహ, బాంధవం బగు నొక వాచోపాంధవంబు.”

(మను. ఆ. 4. ప. 28.)

“శ్లో.
గీ. అర్చన మొకటి

వసుతుతోనె మెలఁగు సామ్రాజికావ్య, రత్నములఁ బన్ని తచ్చే సాంధ్య యొకండు.”

(మను. ఆ. 1. ప. 144.)

ఇందు వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ గల “వసుతుతోనె మెలఁగు” నను విశేషము మిగుల చుసమియింపద. వసుచరిత్రపద్యమునఁ గర్త యను పద ముచితముగఁ జేసె. ‘కర్త’ యని యుండవలెను గనుండును గాని విశ్రమభంగ మగును.

కూరముగ వేటాడుచు మనోరమ గోదము నెని యామెం గాంబీ క్రమంబున నామెను స్వతొచి పరిగ్రహించె నను వసుచరిత్రసంవర్ణమునకు వెన్నవట్టి వసులత్తు కిభాసురిము, శృంగారి రసోద్దీప్తము నను నుద్యానమున నర్జునచివునతో విహరించుచు క్రాంతైలమున కేగి యచట గిరికా వాగురగానము నాలించి యామెం గాంబీ తుచ కామెను వెనుకొనిపరిగ్రహించె నని వసుచరిత్రమున వర్ణించెను.

వసుచరిత్రమునఁ బ్రవరుండును, వసుచరిత్రమున నర్జునసేనైండును, నొక కోసం గని యం దొక కేళీగిడుంబున పోవ యిందు నాయకలఁ గని రను నిక్కభజ్జనము - మిగుల సరగా నున్నయది.

“శ్లో. ... గీ. పరిలు మకరకాండకేళిగ, సారస్వతిం దరలొని చంద్రకాంత

దరులు ప్రతీకబ్ధ మీన గంధర్వయత, గాఢమూర్ఛిత మగు నొక్క కోసం గనియె.”

(మను ఆ. 2. ప. 19.)

“శ్లో. ... గీ. పండిరువిండతీం దివ్వరము నెనసి, ముడిగొనిన గ్రాతంపందిల్లండునఁ గిన్న

గీననాదానకారకారకూడి, ఘోషముమఘుమితం బైన కోసం గనియె.” (మను. ఆ. 2. ప. 21.)

“శ్లో. ... పూవుండీవల నొప్పు నొక్క భవంబుం గారుడొత్కిర్ణమున్.” (మను. ఆ. 2. ప. 22.)

“శ్లో. ... గీ. నిరుషమం బైన దివ్యవందరముం గనియె.”

(మను. ఆ. 2. ప. 23.)

“క. వృగమదసౌరభవిభవ, ద్విగుణితఘనసాంసాంద్ర, వీటిగంగ
 ఘ్నితేతరపరిమళ మై, వగున పొలుపుఁ నెలుపు నొక్క మారుత మొలసెన్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 24.)

“క. కనుఁగొని మణిమందిరమున, మునుకొని కలఁగొని స్థిమహులెలబూ

ద్భవితామనీయంబులు, నెనెనానెల్లముల మెలఁగునెల నెఱఁగింపన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 24.)

“శీ...గీ. ఇంపు చిహ్నకొత్త ప్రియముంగునంప.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 27.)

“నీ...గీ. పేద వాయింపు నొక యో నేణిఁ గంట.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 30.)

ఈ పితృవాక్యములతో నమచరిత్రనిమగ్నము నామరూపభూమిని సంగీతకళా సహస్య నిశిత్యము నెల్లటి యగుచున్నది.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రసాదం పొందెనెంతయును ముగించి యాతనిపైఁ బడఁచినచో, నమచరిత్రముఁ బొత్తిమీర యంగీకరింపకుండుటచేఁ గోపముఁ దామెత్తఁచు ననియొక మిక్కిలి సరగా నిర్దిష్టపదము.

“మ. మునుమున్ నెట్టెడు కొంప శౌల్యము నిహిత హేమంబు నెట్లెత్తె
 తోనునం గోయ్యల ప్రసక్తియై చదివె నున్నట్లు లక్ష్మణుని
 త్యమంగిస్థితీ తద్వపా ర నున నొక్కొక్కంబుం జంద్రకల్
 పముకం యెలతొంగి భూసుమిఁ బ్రసక్తిస్థైర్యములన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 30.)

“మ. అప్పుఁ ప్రసిద్ధ యానందప్రభునిగాఁ దాపకత్రోణియొ
 ప్పలు శుభాన్నిధికి యాచిచ్చి ములం దంగారి పైఁ పడ
 నుం జంభించు ప్రమంతు నాశయముపూర్వ మించ దీపించు ను
 త్పలకాచాపలముల్ చునోనిదీపదంతానై యర్థంబులన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 112.)

“మ. అని చింతించుచు ముంఁదఁ గుర్మము క్లిసారాచరు
 ద్విచనమూర్ఖతమానసాంబురుపా యై దీపించు పెంపత్తెం
 బులఁ నెట్లెత్తిలజ్జ సంప్రకటించు మోర్తియ నెట్లెంబున
 స్థిర నియ్యంతరంబుచిన్ నని పక్క నాడు విభ్రాంతుఁడై.” (వసు. ఆ. 2. ప. 38.)

“ఉ. తైలకులేంద్రుఁ డెల్లు ముతాలగ కాఁగిఁ గాఠిశారకా
 జాలకనిలకంగ నసంగతఁ దాల్చి మి నెల్లచాల ను
 ద్వలకరాగకంతుకరవేషం దీర దీరసోర్కకం
 దేలక యెల్లక ? చుహనియగు నంబు నిప్పుతొత్తుఁడు.” (వసు. ఆ. 2. ప. 117.)

“క. రుచిరాజతమణిభూషా, రుచిరాజి వెలంగ దన్వయాభోజ్యులఁ డై
 యచలాభిశక్తులఁ గొకనాఁడ చవలాచణిహర మగు మహా దేవ కేరక.” (వసు. ఆ. 2. ప. 118.)

“ఉ. నిక్కిము దాఁచ నెల్ల కిరణీసుగంబు యింక నిలయుం
 దిక్క నుంబు నామ ననుఁ దత్త్విజానకి నెఱిగింపన్
 చొక్కి మరందమద్యములఁ జూడల దాటలువాడు లేంట్లు సాం
 వెక్కిన యల్ల పూవుబాదరండ్లను గొంగిట నాచరించెన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 51.)

“ఉ. నా విని గట్టుకేడు విచనంబున విన్నదంబు దోచ నో
తైవలినీశిఖామణి నిజంబు భవత్కమనీయకాంతి ధా
రావళిలో మునింగితి దయామతిఁ బ్రోవక సుశ్లఁ దైవైదో
నీ విక గ్రుచ్చియైతి ఘననిర్వృతిఁ దప్పలఁ దేల్చునో యనన్.” (నసు. ఆ. 2. ప. 134.)

“క. అనుటయుఁ బ్రసరుం డిట్లను, నుజ్జేక్షణ యిట్లువలక వరుసయై వ్రతు లై
దిముఖ గహపడు విప్రులఁ జనునే కామింప మది విచారము లేదే.” (నసు. ఆ. 2. ప. 52.)

“మ. మతిఁ గ్రీడాఁతి గల్గెనేని సకలస్మృత్యుదేశాలిఁ గాం
చి తపనూర్తిమెయిం గృశించి వనరాశిం జెందు మాబోంట్ల ను
ద్ధతిచే గ్రన్తుఁగ నేల? నీకుఁ గఱవే తారత్యలావణ్యభృం
భితరంభాదినిలంపభామ లు భూభృన్మాలి రాగాంగుఁ డై.” (నసు. ఆ. 2, ప. 136.)

“నీ. వెలిశెట్టిచే బాడబులు పరాశరుఁ బట్టి దాశకన్యాకేళిఁ దప్పచేసి;
కులములో నన్నె తక్కువయ్యెనే గాధిపట్టికి మేనకచుట్టజీకము;
సనువుకాఁ డై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి మహిమఁ గోల్పడియెనే మాండక్కి
స్వారాజ్యమేలంగ నీ రైర సుర లహల్యాజారుఁ డైన జంభాసురాఁ;
గీ. వారికన్నను నీచుహత్వంబు ఘనమె... ..” (నసు. ఆ. 2. ప. 73.)

“నీ. అతనుభూతి ఘటంప దయ్యేనేచదలేటు సికిఁ దాల్చు నింధానచిత్తమనకు;
వరనంశవైఖరి వదలెనే రవిమతాపతి యైన వైతేయభంజనునకు;
వసులాభంపత్తి మనలెనే జాహ్నువిఁ జేకొన్న శంకనుక్షీతిపహణికి;
గమలోదయఖ్యాతి దరులెనే నానాదీకాంతుఁ డైన రత్నాకరునకు;
గీ. వారికేలాఘవమువచ్చెనుతియెంత, మాటుమనలేదు వట్టి నేమములుచాలు ..” (నసు. ఆ. 2. ప. 137.)

ఇచ్చట రండుగ్రంథములయందుఁ గల కథపట్లను హాకోత్తర నీతిబోధకము లయి యున్నవి. అనుకూలకాంతావాప్తి గల్గినను గామింపక, తమ నియమము విడచియుండవలయు నను నీతి సుబోధ మగుచున్నది.

“గీ. నేరజేటియన దైచ్చి నీరజాప్తు, సాసఁ బట్టిన రాపాడి చల్లి నుదివి
పదను సుధ నిడ చేసెనో? పద్మశృంగుడు, వీనిఁ గానున్నఁ గలద యామేనికాంతి.” (నసు. ఆ. 2. ప. 36.)

“క. సురగరుడోరగనర ఖేచరకిన్నరసిద్ధసాగ్ర్యాచారవిద్యా
ధరగంధర్వికుమారుల, నిరతము గనుఁగొనమె! పోలనేర్తు వినికొ.” (నసు. ఆ. 2. ప. 37.)

“తే. మేటి జిమ్మేటియనటఁ గ్రొవ్విందు మిందుఁ, నొదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటమువెట్టి
తప్పిగడ్డియ దాకట గ్రొవ్వి యట్టి, కొవ్వుఁ గామింపఁ బోలు నెత్తప్పియాలి.” (నసు. ఆ. 2. ప. 32.)

“క. సురరాజకన్యలును గి, స్మరరాజకుమారకులు ఫణాధరవిద్యా
ధరవిజాధరకోణా, ధరలును నాతరుణిఁ బోల్పదగరు నరెంద్రా.” (నసు. ఆ. 2. ప. 31.)

“ఉ. ఇందునిభాస్య! వాఁ డనఁగ నింద్రుడో! చంద్రుడో! యయ్యుకేంద్రుడో!
యిందులకై వగం బాగుల నేటికి నేటికి నందుఁ బోద మా

నందనభూమి భూమిసురనందనుఁ డుండకపోఁడు రమ్మ నీ
చందము నందముం గనివ జన్మని యెన్వని వెట్టి నేయదే.”

(మను. ఆ. 3. ప. 63.)

“చ. జనపతి యిట్లు పంచకరకాతకరాహతి సంచలంపఁ గాఁ
గని హితమంత్రి నల్క- మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
త నెగులు పూన నేల లలనానలినాస్త్రిఁడ వీవు నిన్నుఁ గ
గ్గొనివలతొంగి యీలపు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.”

(నసు. ఆ. 3. ప. 87.)

“ఉ. అంచెగట్టి కాలితోడు పై చననీవు గడవ్వు ప్రోదిరా
యంచ లివేటిసంగడము లయ్యెను దయ్యమ! యేటివేడ్క నా
కంచుఁ బదంబున న్నారము నందియ యూడఁ గఁ దన్ని పోయి!
క్షీంఁదలతొంగి యోర్తు మురజిన్నిభు సాగర మేఖలావిభుఁ.”

(మను. ఆ. 5. ప. 61.)

“ఉ. డించఁ గఁ బ్రొద్దు లే కెద పుటించిన చత్వవిహంబితో సున
గ్లాంచితమూర్తి యోర్తు ముఖరాంఘ్ర సమా శ్రితసత్కలాప యై
యంచల నచ్చు సోయగపుటంచలఁ దోలచు మిమ్ముచేడె యా
నంచు నుతింప వచ్చె వెన నాచతురాస్యునిమోము గగ్గొనిన్.”

(నసు. ఆ. 6. ప. 12.)

ఇంకను గొంతనెఱువ సాహిత్యముగల పద్యము లనేకములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వాని స్వల్ప
సూదాహరింపలేదు. పద్యములసంఖ్యలు మాత్ర ముదాహరిం చెదను.

మనుచరిత్ర.		ననుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.		ననుచరిత్ర.	
ఆత్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆత్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆత్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆత్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.
1	18	1	21	3	17	4	7
1	28-34	2	63-69	3	16	4	9
3	90-91	3	49-51	3	19	4	12-13
3	71	2	79	3	20	4	16
5	7	2	102	3	21	4	17
3	29-34	3	116-124	3	27	4	22
3	33	3	121	3	28	4	23
3	34	3	122	3	36	4	27
3	73	3	132	3	51	4	47
3	73-82	3	133-148	3	54	4	128
3	75	3	136	5	60	6	10
3	82	3	138	5	63	6	11
3	83	3	148	5	64	6	14
3	84	3	149	1	61	2	87
3	10-14	4	4	3	74	2	26

మఱియు నొక్కొక్కకల్పనమే యనేకులు సంగ్రహించుచు నుత్తరోత్తర ములకరించుచుండును.

“శా. నల్లెల్లం గుడియు స్వయంబును నిధానంబుం దటాకంబు రం
జిల్లం గొండొకకాల మేగ నవి విచ్చేదంబునుం బొందు నే
పొల్లం బోనిది కీర్తికిం గృతియ పో భూమండలిం దానికిం
దెల్లం బిప్పుడు రామభారతకథాధీశ ప్రబంధానుభుత్.” (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 3.)

“గీ. సప్తసంతానములలోఁ బ్రశస్తి గాంచి, భిలము గావండునది ధాత్రిఁ గృతియ కానఁ
గృతి రచింపుము మాకు శోషకుసున, శేషలగుధామయోత్తులఁ బెద్దనార్చ్య!” (మను. ఆ. 1. ప. 14.)

“గీ. తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండు వానికిని గృతియు
ఖంబున నె విశ్వవిఖ్యాతి గానఁగృతియె, సంతతివలంస నుది మాకు సంఘటింపు” (నను. ఆ. 1. ప. 18.)

“నీ. కాననేతువుల ముక్తము లైన ముత్యాలు ముదిరి పండిఁ మంచివెదురుఁ బ్రాలు;
దినములోఁ గ్రొత్తయైత్తిని కజ్జిజవ్వాజి ముక్కులు మురియని మొరళిపప్పుఁ;
జంద్రికారుచిఁ బొల్చు చమరనాలంబులుఁ బొందుగాఁ గాఁచిచ పూతిమడుపు;
లఱి దంతంపుఁగామల పీలినుఁటలు శోధించి వడిచిచ జుంటితే నె;

గీ. ... నాదిగాఁ దెచ్చి పతి కుపాయము లిచ్చి” (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 15.)

“ఆ. ఒక్కయెఱుకుఁజేడు నక్కకొమ్మును నిట్టి, గోఱజంబు జున్నుఁ జూఱుపప్పు
పీలిగలుల యంపకొలలు నెలవిండ్లుఁ, గాను కిచ్చి కరయుగమ్ము మొగిచి.” (మను. ఆ. 4. ప. 14.)

“నీ...గీ. అనుచు నాగంఁగహుని ఘోర్తములు దెలుపు, లీల విరిసెవరులు రాలిరజంబు
మెలికినరంబు లుకిలినఘలము లధిపు, మ్రొల నిడి పల్కిరుద్వాంపాలు రవును.” (న. ఆ. 1. ప. 134.)
నాయికకు వివాహ మయినవెనుక నందఱు కవులు నవనరము గల్పించుకొని వధువు నత్తవారింటి

కంపు నెవల బుద్ధులు గఱపించుచుండు

“శ్లో. యాన్య త్పద్య శకుంత రేతి వ్యావయం సంస్పృష్టి ముత్కంఁయా
కంఁ స్తంభితబాన్ధుత్తికలుఁ ధ్వింతాజడం దర్శనమ్,
వైక్లబ్యం వసు తాన దీప్యక మిదం స్నేహో దరణ్యోకసః
సీద్యంతే గృహిణః కథం ను తనయా విశ్లేషదుర్జితై ర్నవైః.” (అభి. శా. ఆం. 4. 6.)

“శ్లో. శుశ్రూషన్వ గుహాన్ కురు ప్రయసఖీన్యత్తిం సవత్సజనే
భర్తర్యప్రకృతాఽపి రోషితయా మా స్తప్రతీపం గమః,
భూయిష్ఠం భన దక్షిణా పరిజనే భాగ్యో ష్యనుత్సేషి
యాంత్యేనం గృహిణీపపం యువతయో వామాః కుల స్యాధయః” (అభి. శా. ఆం. 4. శ్లో. 18.)

“ఉ. ఎంచ మునీంద్రులందు విజితేంద్రియుఁ డైన తపస్వి కూర్చి గా
వించి శకుంతలం దెనిచి విస్తృతి నొందిన మోహవాశముల్
త్రెంచుకొనంగ లేక తియతిపులఁ జిత్తముఁ గాసివెట్టె నీ
లించిన నెవ్వఁ డింక వదలింపఁ గ నోపెడు మోహబంధముల్.” (శృం. శా. ఆ. 4. పే. 91.)

“నీ. ఆ త్తమామలకు నీయపనేమి వెట్టుచుఁ గనునన్నుఁ జేయుమీ పను లెఱింగి;
ప్రాణమిత్రములు గా భావించి యేప్రాదు సవరింపుమీ ప్రేమ సుతులందు;
భర్త యొక్కొకవేళ బహుమాన మొనరింపఁ గదియ రాసికుమీ గర్వరేఖ;
పశిచిత్త మెఱిగి తత్పరిజనంబులమీఁదఁ జేయుమా మిగుల దాక్షిణ్యగమి;

గీ. కలక నొందకుమా ధవుఁ డలిగినపుడు, పలుకులను జేసీకుమా పరుసఁదనము

వీని వెలిగాఁ గఁదిరుగు నేవెలఁది యైవఁ, గులమునకు నాధిపత్యాఁ జూచి మాఁతుఁగుట్ట. ”

(శృం. కా. ఆ. 4. పే. 92.)

వీనియందు సంస్కృతములోని సారస్వము కానరాదు. ఇంక ననేకపదములు మూలాతిక్రమణముగా నిందుఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

“శ్లో. పితృతనః పుణ్య నునాపరః క్షమా ధనం మనః సుష్టిరథాఖిలం నలః,
అతః పరం పుత్ర స కోఽపి తేఽహ మి త్యుదత్ర రేష వ్యసృజన్మితారసీమ్.”

(నై. స. 16. శ్లో. 117.)

“మ. గురు వన్నం ధన మన్నం బుధ్య మనిసం గోల్లోదయం బన్నదే
వర యన్న వన మన్నం దుష్టి యనిసం వాత్సల్య మన్న న్నిజే
శ్వరుఁ డన్నం బరమోపకార చునికా సర్వంబు నన్నం నలో
దరి! నీకు న్నిషధాధిపానుఁడె నుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితికా.” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 8.)

“నీ. పాటించి కొలువు మీధనవదైవతముల సనతులఁ గొనియాడు సఖులబోలె;
నారాధనమునేయు మల్లెచూచు నెట్లుఁ బరిజనంబులమీఁదఁ గరుణగల్గు;
మలుగకు కోపించినపు నాగునితోడనుదిలోన నుబ్బకు మర్మనలకుఁ;
చోడికోడండ్రతో కూడిమాడి చరింపు దానీజనముఁ బ్రోవు తల్లికరణి;

గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససహార్దపరత నెరపు
భవ్యపతిదేవతాచారపరమపుణ్య, ధర్మ మేమరకుండుమీ తల్లికాన.” (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 9.)

శ్రీనాథుఁ డిట్లు మూలాధికముగా సంస్కృతశామంతలమునుండి యభిప్రాయములను సంగ్రహించెను. కొన్ని క్రొత్త యభిప్రాయములను పైతము చేర్చెను. పిల్లలనుట్టి పిఠపీఠభద్రుఁడును నిశ్లేయీవిషయమును మిక్కిలి యధికముగా నర్థించెను. మీఁద నుదాహరించిన పిఠపీఠభద్రుని సీసములోని మూలాధికాభిప్రాయములీశ్రీనాథుని సీసమునుండి గ్రహింపఁబడిన వని తోచుచున్నది.

పయిరితిని మక్కికి మక్కిగాఁ గాక కొంతవఱకు మన్ని సనముగా రామరాజభూషణుఁడును గిరికకు బుద్ధులు చెప్పటను నర్థించెను. ఇందుస్వభావవర్ణనానుసారమునకు నర్థాంతరముననుసంధించినాఁడు.

“క. నీతమ్ములకుధవాసన, నీతలివండ్రులగభీరనిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగను, నాతల్లి కులవధూజనమతల్లిక వై.” (వసు. ఆ. 6. ప. 55.)

“నీ. మాటుమాడాడదు మఱచి యైవను గురువ్యాహరమున కీయహర్మ్యతనయ;
యానవ్రగతిఁ బూను మానంపుననతు లెట్లై నీదివ్యరత్నానుజాత;
తాగఁ యై మేరమీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ బొంగియును నీసింధుకన్య;
యేకాకృతినహించు నినురాగవృత్తికి నపరాగవృత్తికి నబ్జనహజ;

గీ. యచ్చెరువు వింత యబ్బురం బరిది యనుచు, విశ్వధాత్రీశ్వరులు మెచ్చ వెలయవచ్చు!
యచ్చ భవదీయచిత్రగుణాతిశయము, నలక మాకెల్ల నన్నరా మెలగవచ్చు!” (వసు. ఆ. 6. ప. 56.)

“క. బెగడనల దనుచు బెట్టిద, మగు నెవ్వగ నగడుపడుచు నాఁడుపడుచు లే
పగవారికి నల దన నా, పగవారికి నేల యొసఁగెఁ బర్వజాఁ డనుచుకా.” (వసు. ఆ. 6. ప. 62.)

“శ్లో. భూత్వా చిరాయా చతురంతమహీసపత్నీ దౌష్ఠ్యంతి మప్రతిరథం తతయం నివేశ్య,
భద్రా తదర్పితకుటుంబభరణ సార్థం శాస్తే కరిష్యసి పసం పురరాశ్రమేఽస్మిన్.”

(అభి. శా. అం. 4. శ్లో. 20.)

సీ. “మీదలు మీటారితుమీదలు యుమ్మని మ్రోయఁబోదలు నిచ్చటి పువ్వుఁబోదలు నూడఁ;
దేటి మాధురిఁ గడతేటి పేరినముచ వారిసేయు మదీయవారిఁ దేల;
వలసంది దరులక్రేవల నందికొనుచు నావల సగలచ్చు మహోర్తివలస మరయ;
గములఁ బోయక తరంగములపైఁ తగు సితాంగముల మానసవిహంగములఁ బట్టు;

గీ. సరిది వ్రతముల సరిగంగలాడఁ జైత్ర, శుచివభోబాహుల తపోవిశోభిసకల
సమయములఁ దానకప్రాణసమునిఁగూడి, యిచట నె మెలంగెడు కలంగఁ దేలతల్లి.”

(వసు. ఆ. 6. ప. 61.)

కాళిదాసు ముం దెప్పువో నీధర్మిలోఁ గూడి యిచ్చటికి వచ్చెద వని యోదార్పు వర్ణింపఁగా,
రామరాజభూషణుఁడు సర్వదా యిచ్చట నె విహరించుచుండు నని యోదార్పున మిగులఁ ప్రాశముగా
వర్ణించినాఁడు.

“మ. కమలేందీనరఁడుండమండితలసత్కాంతారసేవారత్నన్
గమిక ర్మీకృతనైకనీపృతుడ నై కంటిక్ విదర్భంబునన్
రమాణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబానన్
సమసీనస్తని సస్తి నాస్తివిచిత్రాస్సహేతు శాలోదరిన్.”

(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

“శా. చంచల్లవకోమలాంగుళికరన్ సంపూర్ణచంద్రాననన్
న్యంచచ్చందనగంధి గంధగజయానన్ జక్రవాకస్తనిన్
గించిన్నధ్యుఁ డటిల్లతావిలసితాంగిం బద్మపత్రాక్షీ పీ
క్షింఛన్ రాజు శకుంతలన్ మధుకరక్రేణీలసత్కుంతలన్.”

(శృం. శా. 2. పే. 29.)

“మ. అతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలన్ జనా
న్విత మిచ్చోటని చేరఁ బోయి కనియెన్ విద్యుల్లతావిగ్రహన్
శతపత్రేక్షుణఁ జంచరీకచిగురం జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్
సతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశో రత్నమున్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

“చ. తరువులపాంతఁ బొంచి ననుధావరమిత్తుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభం
దరశవిలోచనం దతనితంబఁ దటిన్నిభగాత్రసెల్లరిం
దరుణశశాంకఫాల నొకతన్విఁ దరంగవలిం దబోధరిన్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

“శ్లో. అనలభావ మియం స్థనివాసివో న విరహస్య రహస్య మబుధ్యత,
ప్రశమనాయ విధాయ తృణా న్యసూన్ జ్వలతి తత్ర యదజ్ఞ మైహత.”

(నై. స. 4. శ్లో. 23.)

“సీ. చనుఁ గొప్పు దొలఁగ వాసనగాలి కెదురేగు బలువొప్పు నలుఁగులఁ బాటుకరణి;
నిధుదవేసలి నూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁ బోద దూఱుఁ గార్చిచ్చు గదియుకరణి;

బసిడిగాజులు పైకి వెనఁ ద్రోసి నునుదీఁగఁ గనులించు నురిత్రాడు నెమకుకరణి ;
మొలనూలు బిగియించి వెలది వెన్నెలఁ జొచ్చుఁ బిటుదీయ కేటిలో నులుకుకరణి;
గీ. ఒడియ చిరులకుఁ గురియుపుసొడుల మునుఁగు, మావికవ నిల్చు విరుల నెత్తావిఁ గ్రోలు
వినుసానాన నేఁపుల విసివి విసివి, తునువొజుఁగిం గఁ వలచి యబ్బినరుహక్షి.”

(మను. ఆ. 3. ప. 31.)

“నీ. పవమానమానవప్లవమానకై రివచ్చనమానరజము పైసంతుఁ దివురుఁ;
గరసారసాగ్రతామరిసాదిసాంప్రసీధురిసాప్తిఁ గన్పిరు తుడువఁ గోరుఁ;
మదనావిలప్రభాసపినావ్రతోమలచ్చనార్చిపైఁ జూపుఁ బఱవఁ జూచు;
సలయాహితలతాకిసలయాగమలయాగనిలయానిలున కూర్పు డలుపఁ దలచుఁ,
గీ. గుంపపుటగుంజవఱేపుంజంజితంబు, వస్థలం దైవఁ జవియ్యెగ్గి వినఁ గడంగుఁ
బంచకరభూతిపరభూతంబుఁ భూత,మలఁ పదీయస్థలంబులఁ గలుపుకరణి.”(మను.ఆ.3. ప. 118.)

“శ్లో. ఇమా గిర స్తస్య విచింత్య చేతనా తథో సప్ర త్యయ మాససావ సా,
నివారితావగ్రహనీరనిర్భరై సభో నస్యత్యై వలంభయ స్త్రిశౌ.”

“శ్లో. అభోద్భగ్నిమంతీ రుదతీ గణక్షమా
... .. మృమాని దూనాపరదేవితాని.” (నై. స. 9. శ్లో. 84-87.)

“నీ. ప్రవిమలాక్షినభోనభస్యాంబుదిములకు నవవృష్టిధార లై యవతరిల్లి;
... ..

గీ. వేడియపులు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమ్రాల
వృదులపరిదేవనాక్షురోన్మితమగుర, కంఠకాకువికారకాకిలిక యలర.”

(శృం. నై. ఆ. 4. ప. 87.)

“చ. కొసరి నసంతకాలమునఁ గోయిల క్రోల్చిఁ భంగి నేడ్చె న
బ్బిసరుహనేత్ర కొండచఱిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కి వెక్కి వె
క్కిన మగు నుయ్యవేగమునఁ గాయకన్నుల నీరు సోన లై
యుసిరికకాయలంతలు పయోధరిము ద్దీగువారపట్టు గాన్.” (కాశీఖండము.)

“ఉ. పాటున కింతు లోర్తుర కృపారస-తాత్పర నీపు ద్రోవ ని
చొట్ట భవన్నఖాంకురము సోకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
పాటలగంధి వేదన నెవం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వవంబుతో
మీటిర విచ్చు గుబ్బచనుమిట్టల సుత్రలు చిందువందఁ గాన్.” (మను. ఆ. 1. ప. 70.)

“ఉ. ఈసున బుట్టి డెందిమున హెచ్చిన శోకదహంబుచేఁ
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి వంకజ
శ్రీసఖ మైన మోముపయిఁ జేలచెఱం గిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠపదాకలకాకలీధ్వనిన్.” (పారిజాతాపహరణము. ఆ. 1. ప. 133.)

“కా. ఆజాబిలి వెలుండువెల్లికలు డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీ సఖ మైన మోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెల్లెత్తి యా

రాజీవానన యేద్యైః గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజ కాం

భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్."

(గను. ఆ. 4. ప. 52.)

ఇట్టి యేడ్పుపద్యము లన్నియు విని తెనాలి రామకృష్ణకవి "యల్లసాని పెద్దన యటునిటు నే డ్యై. ముక్కు తిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి హృపురని యేడ్చె" నని పల్కి నను నైతి హ్యము గలదు.

పయి యేడ్పుపద్యములందు నైపుణమున నశ్రుధారలు నిర్ణింపబడినవి. కాశీఖండమునందును, మనుచరిత్రమునందును, నశ్రువులును, నేడ్పునప్పటి కంధ్యనియు సామాన్యముగ వర్ణింపబడినవి. పారి జాతావహరణమున నశ్రువర్ణనము విడిచి కేవలరోదవమే సకారణముగ వర్ణింపబడినది. ఇందుఁ బద్ధత ద్యౌత మగు మోమున గుడ్డ వేసికొని యన్యక్తమధుర మగు కోకిలధ్వనివంటి ధ్వనితో నేడ్చె నని వర్ణిం పబడినది. ఈవర్ణనమే రామరాజభూషణునిచే నలంకరింపబడినది.

రామరాజభూషణుని యేడ్పుపద్యము నలంకరింపఁగోరి కావలయును ఎత్పొత్తిబింబముగా సంప రణచరిత్రమున నొక యేడ్పుపద్యము గలదు గాని యది రామరాజభూషణునిపద్యమును మీఱఁ జాల దయ్యె.

"మ. బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల సైపన్ లేక యవ్వేళ న
య్యలినీలాలక యంబరాంతపరిణితాత్మీయభిన్నాననో
త్పలినీరాంధవ యాచు నేడ్చె కడు భూపాలైకరాగంబునం
గలకంఠీకులకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్."

(సంపరణచరిత్రము.)

"ఇందు 'బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల' కనఁ గా బలవంతుం డగు మదించిన మన్మథునియొక్క శస్త్రముల దబ్బలకుఁ దాళఁజాలక యేడ్చె నని సకారిణముగ వర్ణింపబడినది. మొదటనే భిన్నుం డగు ముఖచంద్రులకు మఱియు భిన్నత గల్గునట్లుగఁ గోకిలకలధ్వనివంటి చంద్రవీరోధి యగు కుహూధ్వని మించున క్షేడ్చె నని చమత్కరింపబడినది. ఇంతియకాక భూపాలునినుండలి రాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరము మిక్కిలి ప్రాశ్నముగ నున్నది" యని చెప్పుదురు.

కాని బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల నోర్వఁజాలక యేడ్చుట వింతగాదు నాయికాశరీరసౌకుమా ర్యము సంతగా సుస్థిరింపదు. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుండు వర్ణించినట్లు కిన్నెలకు వేగమచ్చువను టయే స్వాభావికముగ నున్నది. మఱియు రామరాజభూషణుని పద్యమునం దాకాశమందలి చంద్రకాం తుల కోర్వఁజాలకయున్న నాయికకు ముఖచంద్రకాంతులను బీడించు నని యామె ముఖచంద్రుని పైఁట చెఱఁగను గెప్పెనని సాభిప్రాయ ముగా వర్ణింపబడినది. మఱియు నాయిక రాజీవానన యనఁగాఁ బద్మ మువంటి ముఖము గలది కావుననే చంద్రకాంతికి నోర్వఁజాలక యేడ్చె నను వర్ణనము మిగుల సందర్భ ముగానున్నది. ఇక నామె యేడ్చుచుండఁగా సట్టి రోదవధ్వని కిన్నరస్త్రీలచే మేళగింపబడిన కాం భోజీరూప మగు వీణానివాదమువలె నుండె ననుట సారస్యముగా నుండును గాని భూపాలరాగముతో నేడ్చె ననుట సారస్యముగ నుండదు. రాగ మేళనముచేసి యేడ్చుట యనుభవవిరుద్ధము. అట్లేడ్చుటయు నొక యాపాఖ్యకారియై గాదు. రాగజ్ఞానము స్వల్పముగఁ గలవారుపైత మాపని చేయఁగలిగియుండు రు. ఇచట భూపాలునియం దనురాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరప్రాప్తికై యిట్టి యసంగతార్థము లభిం పవలసివచ్చెను.

విరహవేదన సహింపలేక మూర్ఛిల్లి నాయిక శిథిలోపచారములచేఁ దేటునట్లు నష్టించుటయు నొక కవిసమయముగ నగవడుమృది.

“శ్లో. స్ఫుటతీ హారమణౌ మదనోష్ణజా, హృదయ మ ప్యనలం కృత మద్యతే;
సఖి! హతాఽస్మి తదా యది హృ ద్యపి, ప్రయతమ స్సను మవ్యవధాపితః.

శ్లో. ఇద ముదీర్య తేదైవ ముమార్చ సా, మనసి మూర్ఛితవస్తథపావకా;
క్వ సహతా మనలంబలరాచ్ఛిదా, మనుపపత్తిమతీ మతినుభితా.

శ్లో. అధిత కాఽపి ముఖే సలిలం సఖి, ప్యధిత కాఽపి సరోజుపై స్తనః;
న్యధిత కాఽపి హృది న్యజనానిలం, న్యధిత కాఽపి హిమం సుతనో ద్దనః.

శ్లో. ఉపచచార చింత మృదుశీతలై, ర్జలజనాశమ్మణాశజలాదిభిః;
ప్రియసఖినీనపా స్స తదా క్రమా, దియ మనాప యథా లఘుచేతనామ్.”

(వై. స. 4. శ్లో. 109-112.)

“వ. అని పలికి లీలోద్వాననందు సరసరసాల కోవలకసల యాస్వాద కషాయకంత కలకంఠకామినీ మహూకారి కోలాహలపంచుంబు పేతించిన నప్పల్లవాధరి యల్లంబు జల్లన నొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన.

ఉ. గొడ్డెగనీరు సల్ల నొక కోవలి ద్రిప్ప లతంగి యోర్పు లా
మజ్జికతాశవృంతి మొక నూనిని చందనకర్దమంబునన్
మజ్జన మాచరించె గుచమండలి నొక్క వధూటి యెంతయుం
బుజ్జవ మొప్పు బాదముల బుప్పడి యొస్తె విదర్భకన్యక.”

(శృం. వై. ఆ. 2. ప. 139-140.)

‘నలీయా! నీహృదయమందలి హారవణి విరహగ్నిచే బ్రద్ధలు కాఁ గా నీహృదయ మనలంకృత మగుచున్న దనునర్థము గల సంస్కృతవాక్యము నీహృదయము నలరిహిత మగుచున్న దను నర్థాంతరము స్ఫురించుటనే దమయంతి మూర్ఛిల్లెనని సంస్కృతమున నుండిగా నట్టి చివత్కారిమున చెనుఁగులోనికి శ్రీనాథుఁడు తేలేడు. సంస్కృతముననున్న యనలంకృతశబ్దమే గ్రహించి యెప్పటివాడుకప్రకారము కవి దాఁటి పోఁ దలంచిన పీటపడదు గాని యిచట సంస్కృతమునఁ గల యధర్వయమున దెప్పించుట మాత్రమంతగా దుర్భటము గాద శ్రీనాథుఁ డనందిర్భమునఁ గల సరసరసము లాంగీకరింపకున్నను మార్చును మాత్రము విడువక యెట్టెటో లెచ్చిపెట్టెను. ఇట్లే కాలిదాసున కవసరము లేకున్నను బిల్లల మట్టి పినవీరభిద్రుఁడు మాత్రము శకుంతలకు మార్చును నల్లింప మానలేడు. ఈయాచారమునే పెద్దనా ర్యుఁడును, రామరాజభూషణుఁడును నడిపిరి కాని యందు రామరాజభూషణుఁడు నష్టించిన మూర్ఛావర్ణ నము సంస్కృతలే నై షధముఁడునలె మిగుల హృద్యముగా నున్నది.

“వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబుల అసురుసురనుచు నుసురసురనుచు నుల్లం బొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన నప్పల్లవాధరిం గనుంగొని.

గీ. వరుస నననూయ యను బ్రియంబదయుఁ జేరి, యల్లకల్ల శిశిరకృత్త్యములు నేయఁ
గ్రమముతోడుత వెడవెడఁ గనులుచెలిచి, సమధికామీదతాశవృంతములు నూచి.”

(శృం. కా. ఆ. 3. పే. 72.)

“వ. అని పలికి యక్కలకంకకంఠి దీపించు తాపంబుపెట్టున మూర్ఖిల్లిన దోడిపల్లవోష్ఠ లల్లనల్లన పాల్లకంబుల హిమాంబు..... జలున పుట్టింప నెట్టకేలకుం దెలిసె.”

(మను. ఆ. 3. ప. 52.)

“చ. అఱిమి రిమాసుమారుఁ డెపు డగ్రతలంబున నెచ్చి నిల్చిన
ట్లతిముఱిఁ దోచెనుం గునలయాక్ష వహంకి కడంకిఁ దూలి మై
మఱచి సగంధగంధగిరిమాతపాతీతనల్లికాభ యై
మొఱగిన సంభ్రమించి చెలు లుద్గతబాష్పతరంగితాక్షు లై.

సీ. మోహసదేశతమోముద్రితిము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లనుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోకములఁజంద్రనామంబు తలఁపరాదు;
గీర్వదాశాన్యంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ వీనన ల్విరరరాదు;
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతనుహేమ మింకిఁ బల్లన పుటా ర్పిడఁగరాదు;

గీ. లలన కాంకగీతికీలాకలాప, సంతతాలీఢహృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితస్నేహపూరంబుపొంగి పారలఁ, జల్లని పటీరసలిలంబుఁ జల్లరాదు.

క. ఏ మంద మేమి సేయుద, మే మం దని మందలింత మే మందము యిం
దే మందయాన నడుగుద, మే మందఱ మనుచుఁ సరళహృదయాంబుజ లై.

సీ. జనరాలియడుగులఁ జిగురాకు లంటించి పాలఁతి యూరు లనంటిపారలఁ బొదివి;
కొన్నచేదోయి చెందమ్ముల హత్తించి లేమబాహులు మృణాళికలఁ బెనచి;
యతివగుత్తపుగుబ్బ లలరుగుత్తులఁ గూర్చి కాలతచెక్కులఁ జంద్రఖండ మలచి;
కలికిక్రేగన్నలు కలనచేతులఁ గప్పి లలనపెన్నెలుల వాలంబు ముడిచి;

గీ. నవనవగుణానుబంధబాంధవము లైన, చలన లెన్నెనిఁ గావించి చెలన చెలుల
సెలఁత కీనసులాభంబు నించు మంచు, నించువిల్కాని చురలఁ బ్రార్థించుటయును.

శా. ఆవాక్యంబులలో సుధామయసుఖై కాయత్తచిత్రేకసం
జ్ఞానర్థంబు లాకింత వీను లెనయన్ సంజాతచైతన్య యై
పూవుంబోడి సుధాంతఃబింబసుమహాపూర్ణాభిషేకప్రమా
లాపితోత్పలనల్లి వోలెఁ గనుగల్వ ల్విప్ప నాఁజనుర.”

(నను. ఆ. 3. ప. 179-183.)

రామరాజభూషణుని యీమూర్ఖానర్థనముకొంతనఱుకొన్నప్పుడు నైషధచ్ఛాయ నలంకరించుచు న్నడి. నైషధకాన్యమున క్లేషభంగిని దివయంత కామెహృదయము నెలఁపిత మగుచున్న దని సుఖరించుటచే నామె మూర్ఖిల్లె నని విద్ధింపఁబడినది. వసుచరిత్రమున నన్యధస్సార్థితే గిరిక మూర్ఖిల్లినదనియు ‘సెలఁత కీనసులాభంబు నించుమంచు’ నను వాక్యమునఁ బదగుంభనచాతుర్యమున సభంగశ్లేషరూపముగ ఘటించఁబడిన వసులాభశబ్దస్ఫురణముచే మూర్ఖునండి తేతె ననియుఁ జనుత్కరింపఁబడినది. మఱియు నైషధాదులందు శీటెటోపచారములు యధోచ్చముగా విద్ధింపఁబడినవి. ఇంద్రులుగాక మిగులఁ జనుత్కార

ముగ వర్ణింపఁబడినవి. నేత్రాదులందుఁ బద్మాదు లాలోపితము లగుటం శేసి పద్మాద్యనిష్ఠహిమాంబుసేచ నాది శిశిరోపచారములు చేయవలనుపడదు సయుక్తికముగా నిరాకరింపఁబడెను. పల్లవమేళనాదిశిశిరోపచారము లన్ననో పదాదుల కారుణ్యాది గుణసంబంధముచే నర్హతముము లని యుక్తి కల్పింపఁబడెను.

“మోహాపదేశ” యను పద్య మయ్యలరాజురామభద్రకవి దను నైతివ్యాము సకలచరిత్రకారని రాకృత మగుటంజేసి యావిషయ మంతగా నిటఁ జర్చింప నవసరము లేదు కాని యొక్క ముఖ్యవిషయము మాత్రము గ్రహింపఁబడినది యున్నది “మోహాపదేశ” యను పద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోపచారముల సయుక్తికముగ నిరాకరించి “జనరాలి” యనుపద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోపచారములు సయుక్తికముగ గ్రహింపఁబడినవి. కాన నీరెండుపద్యములు నేకకవికృతములు. నేకసందర్భగతములు నని చెప్పట మిగుల యుక్తియుక్తముగ నుండును. ఇట్టిశ్లేషము లనేకముగ వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడి యుండుటచే నీమాత్రపు శ్లేషపద్యము నతఁ డొకనివద్దఁ గొని సంగ్రహించుకొనె ననుట యనుచితము.

“నీ. గిరికన్యమేన నేకీభవించినఁ గాని తియ్యవిల్తుని నిరోధింపరాదు;
సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించినఁ గాని మిహిరాంకుఁ గనుస్స మెలఁ పరాదు;
శుభవాణి యభిముఖస్ఫురగాఁ జూపిన గాని హఠదుటంచలఁ గ్రినుపఱుపరాదు;
పద్మిని గరముఖ ప్రాణిఁ చేల్పినఁ గాని కేల ముచ్చము వారింపరాదు;
గీ. నేర్చున నటించు నృపతి యానెలఁతఁ దలఁచి, తలఁచి నగ మగుసా త్త్వికోదయదశాను
భావములఁ జెందు నున్నద ప్రసవబాణ, బాణమగ్నుత గాంధుఁ దాపము నహించు.”

(వసు. ఆ. 3. ప. 94.)

ఇట్టి యర్థద్వయభాసురరచనములు వసుచరిత్రమున లెక్కకు హితయున్నవి. మఱియు నీపయ పద్యమరచనయును “మోహాపదేశ” యను దానిని బోలియున్నది. ఇంతియగాక శుక్తిచిత్రకోహలనమావేశము, కపటయతి ప్రసంగము మొదలగు సంపర్కములు పూర్తిగ నర్థద్వయవిభాసురములగు నట్లు సంఘటించఁబడినవి. ఇట్టి మోహాపదేశ వేటొక కవిచేఁ బద్యము చెప్పించుకొని న్యగ్రంథమున నిలిపె ననుట మిగుల పరిహాసనీయ మగు విషయము.

ప్రకృత మనుసరితము. వసుచరిత్రమునకుఁ బిన్నటఁ బుట్టిన ప్రబంధము లన్నియు నిందలి యనే కరచనములతో నలరారుచున్నవి.

“మ. కమనీయాకృతియోగ్యకీర్తనములం గన్నట్లు నాశ్యాను
యాసుమబాణాంబక యాయమాల్యమణి యాచొక్కంపుఁబూబంతి యా
సుమనోవల్లరి యాసుధానరసి యాసాంపాండుడాద్దీవి యా
కొమరుంబ్రాయపురంభ యాచిగురుటాసుంబోడి నీకే తగున్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 52.)

“మ. తఱుమ లేవయు నిఁకేల యాతెఱవ యాదానిచ్చపూరెన్న యా
నెటిగప్రంపుటనంటిక్రిమైలక యానిర్దంపులేమావి యా
మెఱుంగుంబంగరుతీవ యాననజిరామేల్జోదు వాలారునుం
గఱుకుంగైదుపుయాకడిఁదినపలాకన్నాకు నీకే తగున్.” (అచ్చ. రా. బాల. ప. 138.)

“మ. పలుకు లేవయు నిఁకేల భారమణ ! యాబంగారుకీల్పొన్న యా
వలికప్రంపుటనంటిక్రిమైలక యావల్లంటి యాశ్యాను యా

యతివేణీఘనమాళికాభరణ మయ్యంభోజవత్తాపీ యా

తలిరుంబ్రాయపుంగిల్లి రాచిలుక యాతన్వంగి నీకేతగుణ్." (రసిక...రామము. ఆ.2.పే.26.)

కూచిమంచి తిన్నకవి యిట్లు తనయితరగ్రంథములలో ననుచరిత్రపద్యముల ననుచరించుట యటుండఁగా రసికజయనోభిరామమున నీగ్రంథమున గేవలము ననుచరిత్రము ననుచరించియే రచించి నట్లగవడుచున్నది. ఇందలి యనేకములగు పద్యములనడకలు, కల్పనములు, కథపట్టులును, ననుచరిత్రము ననుచరించుచున్నది. కొన్నియెడల మనుచరిత్రానుల యనుసృతులును గలవు. కాని తిన్నకవికిఁ బద్యములను నింపుగాఁ జెప్పటలో నున్న చాతుర్యము కథనడుపుటలో నగపడదు.

"క. అని కమలజుఁడు ఋతుధ్వజ, జనపాలకుచరిత దివిజనంయమి కెలమిన్"

వినిపించిన విని యాతఁడు, మనమున నత్యంతహర్షమగును డయ్యెన్."

పైపద్యము రసికజయనోభిరామమునం దుది నున్నది. దీనినిఁ బట్టి మాడఁగా నీగ్రంథమునఁ బ్రధాననాయికానాయకులు సుశ్యామా ఋతుధ్వజులె యని తేలుచున్నది. కాని యిందుఁ బ్రధాననాయకులగు వారి సమావేశముతోఁ గథ ముగింపక వారికిఁ జ్రీ శిశువుపుట్టుటయుఁ బిరప సుశ్యామ యూరకయ ఋతుధ్వజుని విడిచి పోవుటయుఁ బిన్నట నక్కనగక పదివేలవత్సరములప్రాయమున నొకకురూపి వేయియేండ్లయాడుగల మునిని జెండ్లియాడుటయు మొదలగు ననంతవిషయములు వర్ణింపఁబడినవి.

"గీ. వనజముఖి నేను వేయేండ్లవాడ నీవు, బహుసహస్రాబ్దములదాన వహహ! వృద్ధ
వైన నీకును బాలుఁడనైన నాకు, ఘటన యిం కెవ్విధమునఁ గాఁ గలదు చెప్పును."

అని యిట్లతివిరసముగ వర్ణింపఁబడెను. ఇటనునుచరిత్రములోని వస్త్రైక్యాభాసమును నిచ్చకవి బాగుగఁ జూపఁగల్గెను.

శకుంతలాపరిణయ (పిరవీరభద్రుని) మనుచరిత్రముల రీతిని యిందును ఋతుధ్వజుఁడు వేఁటకు వెడలినట్లు వర్ణింపఁబడెను. పిరప ననుచరిత్రమునకునూని నవములో విహించుచు ఋతుధ్వజుఁడొకసంగితధ్వని విని యాశ్చర్యపడి యది యెచ్చరివో యర ముట్టకై చర్చనచివు నంపఁగా నతఁడు చని మఱలివచ్చి చెలులతోఁ గూడి యొకచ్రీ సాడుచున్ననని యామెను వర్ణించిచెప్పటయును, రా జను రక్షుండయి యాతనినే యామెసంఘటనమునకై యంపుటయును మొదలగునవి ననుచరిత్రరీతిని వర్ణింపఁబడినవి. తుదిదాకఁ నిట్లు మక్కికి మక్కిగాఁ గథ నడుపుట బాగుగ నుండవనియో, మూలకథ ననుసరించుతలంపునో, కవి పిన్నటఁ గొన్నిమార్పులను జేసియున్నాఁడు. అప్పుడైనను మనుచరిత్రములోని ప్రసరనరూఢిని సమావేశసందర్భమును, ననుచరిత్రములోని కోలాహలకుక్తిమతుల సమావేశసందర్భమును గేవలము మఱచినట్లగవడు.

ననుచరిత్రమున నాయికయొద్దకు యతివేణిముతో నర్హసఖుఁ డేగినసందర్భ మతిమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియుండ నిం దక్కఱుపట్టు మిగుల విరసముగా వర్ణింపఁబడెను.

"గీ. దూతి వగుటను నోరికిఁ దోచినట్లు, దివిరి మోమోడ కాడెదు దిట్ట నగుచు

గటకటా! ధూర్త! మేము నీకంటి కిప్పు, డింతయెల్లిదమైతి మింకేమిచెప్పెను." (రసిక. ఆ.3.పే.32.)

అని యిట్లతివిరసముగా వర్ణింపఁబడెను. అరయవరయ నిష్పట్టున మనుచరిత్రములోని యీ క్రిందిరీతి ననుసరింపఁ బోవుటచే నిట్టివైరస్యము సమకూడినట్లగవడుచున్నది.

“ఉ. ఇంతలు కన్నులుండఁ దెరు వెవ్వరి వేడెను భూసుతంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జనరాండ్ర నెవం బిడి పల్కరించులా
గింతియ గాక నీ వెఱుంగవే మును నచ్చివల్లనవొప్పు నీ
కింత భయంబులే కడుగ నెల్లద మైతిమి మాట లేటికిన్.” (మను. ఆ. 2.)

ఈపద్య మెంతసరసముగానున్నదో తిమ్మకవిపద్య మంతవిరసముగా నున్నదనుటకు సందేహము లేదుగదా !

నర్మసఖుఁ కీర్తి పరాధనము జరుగుచుండు మహావినోదసందర్భమున ఋతుధ్వజుని బ్రవేశ పెట్టుటయు, రాజు తనప్రేమమును జులకనగా వెల్లడిచేయుటయుఁ జెలులు రాజునకు బుద్ధిచెప్పి సుశ్వామను దోడ్కొనిపోవుటయు, రాజు వెంటబడించి బోధించి ప్రార్థించుటయుఁ జెలులు రాజుం గనరి య చటినుండి నాయకుం దోడ్కొనిపోవుటయు మున్నగువిషయము లతివైరస్వముగా నర్థింపఁ బడెను.

“గీ. అవనినాయక ! సుశ్వామయ నెడువేర, నలరు గంధర్వరాజకన్యాలలామ
యివ్వెలందుక దీనికై యిట్లు నగలఁ, దగులఁ దగునయ్య మీనంటి తగవరులకు.”
... ..

“క. అనుమాన ముడిగి వినుమా, నను మారునిబారిఁ ద్రోచి వనఁబోడి వెసం
జరఁ జూచెద నలవిధి నె,క్కొను నిక్కొల నిన్నుఁ గట్టినుడిపెడిఁ జుమ్మి !”
... ..

“క. అని పలుకు నెవలఁ జెలులెల్ల నిదేమిటి జోలి సరి బా ! పదనదరే !
యని చెలిఁ దోడ్కొని గొబ్బునఁ, జని రంత విభండు గుండె ర్పుల్లన లీలన్.”

తుట్టతుద కుభయులను సమావేశపఱుపఁ దలఁచినప్పు డీరీతి విరసప్రసంగము చేయించుట రసిక జనమనోభిరామముగా నుండునా ?

మఱియు, నీనాయక పరీక్షయయినయు నిట్టిదానికై యంతనలపు తగదనియు, నర్హునివుండును నాయకుఁడే దిరస్కరింపఁబడినవాఁ డగుటచేఁ గావలయును రాజునకు బుద్ధిచెప్పినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

“క. వేలాగుల నన్యనధూ,లోలుండవై నాన యుడిగి మోఁగెడు ధరణీ
పాల విను ‘కాముకస్య కుచో’ లజ్జా’ యనెడు నుడువు తుది నిజ మయ్యెన్.”
... ..

“క. పురములు విడిపాఱెవ ? కుల, తరణులు వెతపడరె ? బుధులు తప్పెన్నరె ? నీ
సరివారలు నగరీవంతలఁ, గరమడలరె ! ప్రజలు నీ ప్రకారము విన్నున్.” (రసిక. ఆ. 3. ప. 39.)

ఏనర్హుండైన రాజున కీర్తిని బుద్ధిచెప్పెనా ? వసుచరిత్రమున గిరికకై పరితపించు వసురాజును నర్హుండ డెట్లారడించెనో యరయుండు.

“చ. జనపతి యిట్లు పంచకరశాతశరాపాతః జంచలఁడఁ గాఁ
గని హితమంత్రి వెల్గు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
తనొగులు పూననేల ! లలనానలినాస్రుండ వీవు నిన్నుఁ గ
న్దొనినలతాంగియీలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.

చ. అతివగురుండు తావకపదానతుఁ, డంగనఁ గన్నతల్లి య
 ద్భుతభవదీయశౌర్యగ్రసహాపితజీవన, ణొప్పు నెచ్చెలుల్
 సతతము నీకథ ల్వాగడ జాణలు, బాల భవద్విలాసమో
 హిత, హితకార్యసంగతికి నియ్యెడ సందియ మంద నేటికిఁ.” (వసు. ఆ. 3. ప 87, 88.)

మఱియు నిందు సుశ్యామ విరహపీడిత యయియుండఁ జిలకరాయబారమును గల్పించినాఁడు.
 ఇది వసుచరిత్రములోని మంజువాణిదూత్యమును బూర్తిగాఁ బోలియున్నది.

“చ. పకపకనవ్వి యోవసువృపాలక బాలిక దూఱదేల ? సా
 రకుఁ బరతంత్ర లింతులు పరింతురె కాంతులఁ దమ్ముఁదామ క
 న్యకలసు నేరమా? యది యనన్యగతికొ సుదతికొ మనోజాహ
 రికి నెరఁజేసి లోఁ గనికరింపనివారివికాక నేరముల్.” (వసు. ఆ. 4. పు. 89.)

“ఉ. తావకైలభేదనకథాబిరుదాంకము లేము పేర్కొనం
 దా విని వెచ్చ నూర్చి పనితామణి నిత్యకళోరముల్ కుల
 గ్రాసము లం ద్రు వానిఁ బదఘట్టరఁ గీటడఁగించిఁబట్టి గో
 త్రాసరుఁ డింక నేమిటఁ గరంగు నయో యని నించు బాష్పముల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 109.)

“శా. ఏమేమీ! జగతిం గళోరములు కైలేంద్రంబు లోఁ గాఁ దడి
 యామేయస్వయభేది యంతకుఁ గళోరాకారుఁ డౌనే కదా
 యామేటికొ ధృతివాపి చూపులనె యూటాడించువా రెంతవా
 రో మీనేక్షుల తా నెఱుంగదె తదాకూఢప్రభావోన్నతుల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 113.)

“చ. కటకట రాజచంద్ర! యిది కర్ణమి నిర్జరకన్యకామణికొ
 దటుకున ఘోరమారనిశితప్రసరంబుల పాలు చేసి యి
 చ్చుటి కిటుచేరి నీవును విశంకటతాపధరాలనుండ వై
 యటనుటఁ జెందెనేల? పదమా ముద మార నెలంతచెంతకుకొ.”

(రసికజవమనోభిరామము ఆ. 5. పే. 70.)

“శా. ఏమేమీ! రమణీశిరోమణి భగ! యిట్లాడి ని స్పంపెనా?
 నామీదం గలకంకంకి కెదలోనం గూర్చి వాటిలైనా?
 భామారత్నముబోటు లిప్పనికెఁ దోడ్పాడై విడంబించిరా?
 నీమేల్ప ల్పిక దాఁచనేల? చెపుమా నీరోచ్చవశ్రేష్ఠమా.” (రసిక. ఆ. 5. పే. 71.)

పయిపద్యముల నరసివనో రామరాజధూమణిని కవితాఢోరణికిని దివ్యకవి కవితాఢోరణికిని
 గల తారతమ్యము స్పష్టపడును ఇంక మణిహారసందర్భములోనిపద్యము లరయుండు.

“మ. కమనీయద్యుతిధామమా! విమలముక్తాదామమా! నేనుమా!
 కమలామోదకుఁ దత్సఖీసమితికిం గల్యాణమా! తన్నరా
 శమయూరీసుకకాబళాకలకెల్లకొ భద్రమా తెల్పుమా
 వ్రనుదారత్నముపేరుగా నెద ననుం బాటించి ప్రార్థించెదకొ.”

వసుచరిత్రమునను.

“ఉ. గ్రానసుతాకుచాగ్రపరిరంభనిగుంభసుఖోపలంభసం
భావిభావిమత్కరివిమర్దన కోడమూ విశుద్ధము
క్తానలి! బాలికానవసమాగమయోగ్యమహోపలాస
శ్రీ వలయింతుఁ గాని నినుఁ జిక్కులఁ దెట్టఁ జూమి రియంబునఁ.”

“శా. శుక్తిక్రోడకుటీగుహవసతి నై సూచ్యగ్రసంస్థాయి వై
ముక్తాహారము నై భజించితి గదా! ముగ్ధాకుచవ్యవస్థసం
సక్తిం దాద్యశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లే కబ్బునే
ముక్తాహారత నున్నయంత నె తలంపు ల్నింపు నా కింపుగాఁ.”

(నసు. ఆ. 4. ప. 100, 104, 105.)

“ఉ. నేమమె గోమమీటు రతిచేరి నిగారపుఁదైఁడిబొప్పు క
యామని పువ్వుఁగొవ్వుకు నొయారపువేలుపురాచొవ్వుకుం
గామనిగీముతోట వలిగప్రపుదివ్వుకు ముద్దుగున్నకు
ద్వామనోనియాధి మణిదామమ! ప్రేమ మెల్లఁ జెప్పుమా.”

“ఉ. అక్కమలాయతాక్షీ నను నక్కన నొక్క కవుంగరించుచోఁ
జిక్కులఁ బెట్టి ని న్నడలఁ జేయుదు నంచు చలంపఁ బోకు నా
యక్కఱఁ దీర్చి యాదుకొనుమా మణిహారము! కేరు మీఱ న
వ్వుక్క! పకోపకారవిహితాత్మ లిలం దచునేగి యెంతురే?”

“గీ. కలికియురమున నెత్తావికలప మలఁది, విరిసంబులు దమి నించువేళఁ జాల
మఱలఁ జేయుదుఁ గాని మే ల్కఱచి యేను, నిన్నుఁ జిక్కుల నిడఁ జూమి బన్నగరము!”

“ఉ. సాంకవగంధసార ఘనసారి మృగీచదసారి సౌరభా
లంకృతమైన వేల్పునవలాలలమిన్న యురంబుపై నిరా
తంకిగతిఁ గుఖించు సమితవ్వుగు భాగ్యము నీకు నబ్బె నా
కింక మఱిన్నడబ్బు వచియింపఁ గదే మణిహారరాజమా!” (రసిక. ఆ. 5. పే. 71, 72.)

ఇంక నిట్టికథపట్టులందలి యనుసృతులేగాక పద్యకల్పఁమలందును స సేకములు గనుపట్టుచున్నవి.
వానిలోఁ గొన్నిటి నిట నుదాహరించెద.

“మ. చతురాస్య ల్పరుషోత్తిము ల్పదగురు ల్పర్యజ్ఞమూర్తుఁ

క్షీతిదేవుల్ పురి దేవతామహిమలం జెన్నొందుట ల్పిత్రమే.” (నసు. ఆ. 1. ప. 97.)

“నీ. బుధవల్లభులు కళాపుష్పలు పరిచక్రహరిణులు కువలయాహ్లాదకరులు;
వసుధవ నివృతులు సువృజ్ఞశిరోవణుల్

గీ. రాజులరుదు రప్పురరాజమునను.”

(రసిక. ఆ. 1. పే. 6.)

“నీ. రాగంబు మా రైవై రహిఁ ద్రోవఁ తాపురెంపునఁ బదబ్బాయ మున్ను నిగుడ;

... ..

నీవిఁ జాట్టిన భోగి నిట్టూర్పుగమి నుబ్బి సడలెనా నొడ్డాణ మెడలి తూల

... ..

తే.గీ. కటికరటి కంఠపిత్తపైఁ గంతుఁ డనెడి, బిరుదుమానంతుఁ డేసిన వీలిజల్లి
పెంపు గను పె న్నిరులగుంపు ప్రిదిలి జాఱి, వచ్చె నొకసతి వసుమతీవరుని జూడ.”

(నసు. ఆ. 6. ప. 11.)

“చ. పులుపమిటార గబ్బిచనుగుబ్బల వ్రేఁగునఁ గౌనుదీగి కిం
వీలి యసియాడ మంగురులు బిట్టు మొగంబుఁ బిండులాపఁ గిం
నెలముడి వీడఁ దత్తిరపుఁ జెయ్యుల నించుక నీవి యూడ వి
చ్చలవిడిఁ జూడ వచ్చె నొకచంద్రనిభాస్య సృపాలవన్నగున్.” (రసిక. ఆ. 1. పే. 12.)

“చ. తరువులపాంతఁ బొంచి వసుధావరమిత్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవిసీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభౌ”
... ..

(వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

“మ. తరుమూలంబులపాంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్యస్వరవిగ్రహౌ సమదచంచచ్చంచకకాలకౌ”
... ..

(రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

“నీ. ఘనలఁ గొండలపాలుగాఁ జేసిన కొఱంత ద్విజరాజు సెపుడుఁ గుందించు కొడున ;
కునలయంబు దినంబు కూల్పు నాడిక

తే. నలవ వారించుకొనియెఁ దన్నగరసతుల, నెఱకరుల మద్దుమోములు నిడుదకన్ను
లలఁతిమోవులు బిగిగుబ్బ లరిదినాఘ, లలరుఁదొడలును వృదుపదంబులు నొనర్చి.”

(నసు. ఆ. 1. ప. 107.)

“నీ. చందమామకు లోనఁ గం దొనర్చినతప్పు పసిఁడికిఁ దావి కూర్చునికొఱంతి;
దొండపంటికిఁ దీపి నిండఁజేయని రట్టు,

గీ. వలపుకొనఁ జాలు నెద్దిర! జలజపుఁడు, పూని యిమ్ముద్దుతలిరాకుఁబోఁడి వదన
తను రచాంశుక లోచన స్తన కపోల, నక్కి పద యుగ్గకము సొం పెనఁగ నొనర్చి.”

(రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

“ఉ. ఏగతి యోగిరూపము వహించెదో? యేగతిఁ ప్రాశ్ని మించెదో?
యేగతి వేళ గాంచెదవో? యేకత మున్న విధూజనంబు నీ
వేగతిఁ బ్రకరించెదవో? యిష్టసఖా! భవదీయసీతికా
ర్యాగతి నేఁడు చూడమగదా! యని యంపిన నాక్షణంబునన్.” (నసు. ఆ. 2. ప. 78.)

“శా. ఏచందంబున నింతిచెంత కఱలే కీవేగి దర్శించెదో?
యేచందంబున మాటలాడి మదిలో నింపాంచఁగాఁ జేసెదో?

యాచంద్రాననపాండు నా కెటువలెన్ హత్తించెదో? మేలు నీ
వాచాప్రభిమ నేడు చూతముగదా బాలేందులీలాస్యా!"

(રસિક. ૯. ૩. પૃ. ૩૦)

"చ. కలకట! వమ్ము నొక్కతృటికాలమూ బాాయనిదార వొంటిమై
నెటువరి ఎచ్చిత్రపు! చెలి! యిచ్చటి ప్రేక్షకుడేసవాక లీ
పొలువరి నీదితప్పు తెరు వెల్లనం ముగ్ధుడి సోదామయిన
బెటువరి నో పుచ్చు! అరణీ! అనువు కుండెమాయ."'

(సను. ఆ.౩. ప. 121.)

“ఉ. కొమ్మరూ! ముహుర్తంబ్రవలం గుండును నీ జ్ఞానంబాసే యుమ్మెయి
 న్న మ్మణచేసి యొంటిగ నరయూర కేటికి నచ్చితిన్న! నె
 త్తమ్ముల నేను నీవునుపవంబును కందె గనన్తు! మీలు మే
 లవుకడెట్ల! నీ బలుగమాళితమ్ములు నెప్పుడ జిత్రమూల్.”

(ငဒိဒ. ဗ. 4. န. 52.)

“నీ. పనమానమాననపనమానకై రనచ్యనమానరజము మె సంటఁ దివురు;

... ..” (వసు. ఆ. 3. ప. 118.)

“నీ. అసమానవాసనాలసమానవల్లికా ప్రసవమంజరులపై ముసరి ముసరి

... ..

(உசெக். அ. 5. 76.)

ఇట్లే నసుచరిత్రములోని కల్పవృక్షమును గణపట్టులను సునగరించి చెప్పినవారిలో ముఖ్యులగుం
 ధములు పిల్లనసుచరిత్రము లని ప్రసిద్ధిని జేదియున్నవి. వానిలోఁ గనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని కవి
 రాజమనోరంజన మను నామాంతమును గల పునూరవశ్వరిత్రము మిగుల రసవంతముగా నున్నది. కాని
 నసుచరిత్రము వంటి ప్రాధిను గలిగియుండలేదు. అదియు నూరకవి ప్రణీతి మగు కవిజనరంజము
 లోని వర్ణనములును సరసముగనే యున్నవి. కాని యందుఁ గథాభాగ మేమియుఁ గాఁగరాదు. పురస్థాన
 ము, హరిశ్చంద్రవర్ణనము, చంద్రచరిత్రవర్ణనము, విరహవర్ణనము, చంద్రాద్యపాలంకశస్త్రులు, వివాహ
 వర్ణనము, చంద్రచరిత్ర బుద్ధులు గఱపుట, శేషగృహ ర త్యుపరతి వర్ణనములు, సునవి మాత్రమే గలవు.
 మేత్తముమీఁద నిందుఁ గథాభాగము హరిశ్చంద్రుఁడు చంద్రునిని బెండ్లాడి నుభించుట. అబ్బయా
 మాత్యుఁడు కవిజనరంజనమునకు నన్నిఁ దెచ్చునుఁ గవిరాజమనోరంజనమును రచించెను. కాని యందు
 ను వర్ణనాభాగము లన్నియు నసుచరిత్రమును జూచి చేసివే యని స్ఫురింపకపోదు. కల్పనా విషయ
 మున నిందుఁ గొన్నిచోట్ల నసుచరిత్రచ్చాయ లున్నను దృష్టిపైము లగు కల్పనావిశేషములును సనేకము
 లున్నవి. కృష్ణకవి శకుంతలాపరణయమునపైతము పల్లనసుచరిత్రముతోఁ బోల్పఁ దగి యుండలేదు.
 కాని యందు నసుచరిత్రములోని పద్యములయఁ గల్పనలయు రీతు లత్యధికముగ సంగ్రహింపఁబడు
 టచే దీసికేడేరు వచ్చినదని తోచుచున్నది. పైమూఁడుగ్రంథములలోని నసుచరిత్రరీతులు కొంతవఱ
 కుదాహరించి యాయనుస్థితి ప్రదర్శనమును విరమించుచున్నాను.

మొదట నొక్కొక్కరి యనుసరణములును, బిడప నేకాధికానుసరణములును నుదాహరించుచున్నాను.

“మ. జననాథోత్తముఁ డింతిఁ జూడ ననిమేషత్వంబుఁ గాఁక్షించు న
య్యనిమేషత్వము కాంత కాంతముఖంబుఁడ్రాసేవానందవా

‘సనః బ్రాపించినఁ గోరు నవ్వు డనిమేషస్వామిభావంబుఁ గ

న్గొన నెందుకొ నృపు లుత్తరోత్తరపదానూనస్పృహచంచలరే.” (వసు. ఆ. 2. ప. 64.)

“తే. ఇంతిసాందర్యరేఖాదిదృశ్యచేత, నెపుడు తెర వంతు రను వంచినపుడు గోరు

నిమిషపరీక్షిత్వాంతగాయము విదిర్ప, భూమిపతులందు వాంచాప్రపూర్తి గలరే!”

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 37.)

పయి గండుపద్మములందును వసుచరిత్రపద్మమే మిగుల సరసముగ నున్న దని వేటుగ వ్రాయు నక్కరలేదుగదా! ఇట్లే తఱచుగ నంతటను గ్రహించునది. ఈపద్యచ్ఛాయ నే కొంతవఱకు నూరకవి రెండవయాశ్వాసమునందలి పదునేనవ పద్యమును పైతము రచించెను.

“చ. అలికులవేణి యిట్లు వెలయాంకబిసాంకురపన్నగాలికిఁ

జల మరి చల్లగాలికిని జక్రైరభాణపుండ్రజిఁ దోలు పూ

విలుతు హయాళికిం జిగురువిందుల నీలి గయాళికిఁ హలా

హలగుళికాభ దుర్బద ఘనాళికి నాళికి లోఁగి యాత్మలోన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 112.)

“క. అగుకొందె నవ్వు డాతొ, య్యలి మధుకరనికశకుపికావళికిఁ జా

బిలికిఁ జిలిబిలి వలికరు, వలికిఁ విరివిలుతు నెక్కువ హాహాళికిన్.”

(కవిజనరంజనము. ఆ. 2. ప. 19.)

“నీ. నటదీశహాసవిస్ఫుటితవేధోండరేఖలఁ దోచు వరణాంబుకణిక లనఁగఁ;

దెల్లుబ్బు నిర్లపె న్నెల్లి నెల్ల పదార్థములు ముగ్ధఁ బూడము బుద్బుదము లనఁగఁ;

రవికి మందేహనిర్వధనసాధనము లై నచ్చిన ద్విజమంత్రవర్ణము లనఁ;

హరిపదంబును నీశుశిరిము నైన నభంబున నభోగతులు నించు నన లనఁగఁ;

తే. జరమగిరి యను మరకాఁడు జలధిసరణిఁ, దరణి డించిన నతఁడు తత్సృలీలమగ్ను

విమలమక్తాఫలంబులు వెలికిఁ జొనిపె, ననఁగ నవతారకానికాయంబు లడర.”

(వసు. ఆ. 4. ప. 15.)

“నీ. ధ్యాంతదంతావళోత్కరపుష్కరోద్ధాతగగనగంగాపయగ్గణము లనఁగఁ;

శర్యతాండవదిదృశ్యసమాగతనిర్దర్శిహరమాక్తికశ్రేణు లుఁగఁ;

నభ్రకళిందజాప్రాదమున నిండార విరిసిన తెలి గల్వవిరు లనఁగఁ;

భావినీశాచంద్రపరీణయంబున కిడు దిక్కుడ్యముల పిండిచుక్క లనఁగఁ;

గీ. గ్రీక్కిటిసె నొక్కమొగి నెల్ల దిక్కులందు, క్షీరఘనసారపాటీరతారహర

హీరపారదసారదశారదాభ్ర, గౌరరుచి మీఱఁ దారికావార మపుడు.”

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 62.)

+ ❧ + కవిరాజమనోరంజనము. ❧ +

“నీ. పొన్నపూపాడి నేల పొదివితెచెలి యతి పొడమె బల్లివిపైఁ బొదునవలదె;

చెరువ మాటిలి వేలీ కలువచా లదియుఁ గచ్చఁగ రాక మిన్నులబావికడది;

మొగడతమ్మల నేలమూసిలే సతి మాయఁ దగదె మానసభూనిధానము లది;
తరుణి పూరెప్పు యెత్త వదేల యది హేమ ఖిరిదాపుది బయల్పేయఁ దగునె;

తే. యనుచు రసమర్చ సరసోక్తు లాడునట్టి, జట్టికాండ్ర యథోచితసరసవచ
రచనఁ దేల్పుచు వివిధవిధములు విజల, విరులు విలుతురు పుష్పలావికలు వీట.”

(నసు. ఆ. 1. ప. 109.)

“సీ. వెలకుఁ జూపపు పొన్నవిరి యంతగోవ్యమా యది యనంటులమెయ నయ్యెఁ జాము;
కప్పుకో నేల బంగారమా పువుబంతు లవి సున్దరలతోడయములు సుమ్ము;
మూసిపెట్టెను మల్లెమొగ్గ లిం తబ్రమా? యవి సునారాచేరుపది సుమ్ము;
దాచుకొంటివి యరుదా నల్లగలుపే రది యగాధసరోసహము సుమ్ము;

తే. టంచు మునిముసి నగవు లన్యోగ్యవచన, మంజులగ్ధంగ్యచాతుర్యంజకములు
గా విలుల కమ్ముదురు విరు ల్కొమ్ముకైక, జీవికలు పుష్పలావికల్ వెలఁగి పురిని.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 1. పే. 3.)

“క. వీనుల విం దై యప్పుతపు, సోనలసాం దై యమంజసుమచలదరీసి
గానముక్రం దై యాస్వర, మానందబ్రహ్మ మై నధిపతి నల్లెన్.” (నసు. ఆ. 2. ప. 14.)

“శా. ఆగాంధర్వనినాదవై భవము బ్రహ్మరంద మై యందమై
భోగేచ్ఛాంతురకంద మై శ్రుతిసుఖోహ్లాదామృతస్యందమై
వాగ్ధైకరసానుభూతికుతుకస్వచ్ఛందమై యొప్పుచున్
రాగాంభోనిధి ముంచి యెత్తె మునిచంద్రస్వాంతకంజంబులన్.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 53.)

“సీ. ఊణిలీనమె కాని గజనిస్తుపండులు సరియె దుర్గాధిపాసమున మనినఁ ;
లైపూతరుచిగాక ప్రతియె కిన్నరకాయ లరిది మేరుపుతలయంపి నిడినఁ;
బ్రొద్దనన్నెలె కాక యుద్దియే తమ్మిమొగ్గులు చక్రములఁ గూడి దళముకొనినఁ;
గాఁకచాయలె కాక కనకకుంభము లీడె శ్రీకరులకిరోగ్రసీమ నున్న ;

తే. మిలితఘనసారయై నున్న మిగిలి కడిసి, యంతరము నూత్రమున కీక యలరి జోడు
వదల కమితరసప్రాణిఁ బొదలి మెఱయు, నన్నులేలమిన్న వలిగుబ్బచన్నఁగవకు.”

(నసు. ఆ. 2. ప. 42.)

“సీ. ఘనసారసారసాంగత్యంబు నొల్లని గజనిష్ఠపండ్లచక్రందనంబు;
ముక్తామణుల గూఢముగ నణంచుకయున్న కుంభికుంభములవిబ్బంభణంబు;
చేరఁ బోయిన సశృంగారరసాకృతిఁ గనుపించుకొండల గౌరవంబు;
చకితస్వభావచాంచల్యపత్రకము లై భ్రమియించు చక్రవాకములసాబగు;

తే. పోల్చుఁ దగు టెల్లు కలితకర్పూర మై ప్ర, కాశమా క్షిప్తహార మై కడిసి చూడ
సరస మై ని స్తరళపత్ర సహిత మై యె, సంగు నీయంగనామణిచమ్మఁగవకు.”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 54.)

→ శకుంతలాపరిణయము.

“మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుఁ జగత్ప్రాణం
దనకారుణ్యకటాక్షులబృకవితాధారాసుధానాశనం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసస్యశృతగ్రంధక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్.” (నను. ఆ. 1. ప. 16.)

“మ. నను రామానుజపాదపద్మయగళీనవ్యాన్యయాధ్యాసపా
వనహృద్భాగనతానతంసవసేవాస క్తచిత్తుఁ మరు
త్తరయారాధనచారులబృకవితాధారుఁ సదామాధభా
వను నాస్థానకవిఁ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 67.)

“నీ. ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబు తనుము నిరాకరించు;
నేజన్య బాహుధరాధరాభోగంబు భోగంబు నవరించు భూమినతికి;
నేపుణ్య నభిరూపరూపానుభావంబు భావంబు గరఁగించు భూమినలకు;
నేజన్య కుంభకీర్తికోభావిహారంబు హారంబు దశదిశాహావతమున;
తే. కతఁడు”
(నను. ఆ. 1. ప. 30.)

“నీ. ఏదేనదేవుని సాదరాలోకంబు లోకంబులను సౌభ్య మాకరించు;
నేపరాత్మను దివ్యరూపానుభావంబు భావంబులను మేలు పాదుకొలుపు;
నేజగజ్జరసుని యిచ్చావిహారంబు హారంబు ధారుణీచారుముఖి;
నేనుహరిబలశాలి హేలానతారంబు తారంబు విప్రపత్రయమునకును;...”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 93.)

“నీ. మోహపదేశతమోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమంబు లునుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోకములఁ జంద్రనామంబు తలఁపరాదు;
శివదాశాన్వంతశిథిలతానులతాంత మసియాడ వీనకల్ విసరరాదు;...” (నను. ఆ. 3. ప. 180)

“మ. కనుదమ్మిఁ హిమసారిపూర మునుపం గాదంచుఁ దాన్మృద్ధున
స్తవకోకమ్ములఁ జంద్రకాంతమణు లుంచం దాళలే చంచు మై
ననకూనం బలుమారు వీజనము లూనకొరా దటంచుకొ నభీ
జనముల్ చేర్చిరి మెల్లమెల్లఁ జెలికొ సామ్యాపచారంబులకొ.”
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 230.)

“నీ. ఈరాలఁ బోరాదు హేరాశము జవాది యీరాలగుడుచక్కి నేగవలయు... ..

తే. నధిప యిది మానికపుఁగోన యిది లతాంత, రజముసారవ యిది కష్టరంపుటనఁటి
చప్పరం బలయిది కాంతనవన మనుచు, నరపతికిఁ దెల్పె నరుగువో నర్హసఁగుడు.”

(నను. ఆ. 2. ప. 56.)

“నీ. పోగూడ దీదారి పుల్లహల్లకసారకాసారసీసారకర్దమంబు.....

తే. నాథ! యిది కష్టరంపుటకంటికొన, మహిప! యిది గోస్తరికాయమానసరణి
నృపకులగ్రణి! యిది మాలినీప్రవాహ, నుధిప! యిదె చూడుము శకుంతలావసధము.”

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 3. ప. 29.)

ఇట్లే కొన్నిచోట్ల వసుచరిత్రపద్యము లీప్పిల్లుచుచరిత్రములలో రెండుమాఁడుగ్రంథములం
దును ననుకరింపఁబడియు నున్నవి.

“నీ. తన యశోవిశదముక్తాసాధపాలికి, నంబుదాయము వాతాయముగఁ;
దన శౌర్యశిఖిశిఖితతికి జాంబూనద, భూధరం బపరంజిపూదె కాఁగఁ...”

(వసు. ఆ. 1. ప. 116.)

“నీ. తన పృథుకీర్తి ముక్తాధత్రమువకు స్వర్ణధరంబు కనకదంపంబు గాఁగఁ
దన ప్రతాపనుగ్రదావాగ్నిశిఖన వ్యోమంబు తదగ్రనూమంబు గాఁగఁ...”

(కవిజరంజయము. ఆ. 1. ప. 28.)

“నీ. తన కీర్తికరూపమువకు బ్రహ్మాండకటాహంబు నగు కరాటంబు గాఁగఁ;
దన భుజాకర్బురస్తంభంబువకు ధరాసతి ఘటస్తకతప్రతిమ గాఁగఁ...”

(కవిరాజసుందరంజయము. ఆ. 3. పే. 34.)

“చ. తేలు లరనిక్కఁ బూత నెఱతావియ చిక్క నపాంగమాలికల్
మెఱుంగులగ్రక్క నూరుపులమేలిమిఁ దేఱులు చొక్క హారముల్
కుఱుచలుచొక్క ముంగుఱులు గ్రొంజెనుటం బదనెక్క వేలుపుం
దెఱవ యొకర్త చ్చేదిజగతిపతికి శిర సంఠె వేడుకల్.”

(వసు. ఆ. 5. ప. 75.)

“చ. జిలుగుపయంట చూల నుచుఁ జెక్కుల లేఁజెను రెండురింప గు
బ్బలు నటియింపఁ దాళగతి బంగరుగాజులు ప్రాయ హారము
లైలిగొన నూర్పు లుప్పతిల లేవదు మల్లలనాడ మెల్లనే
యలికులవేణి యొర్తు శిర సంఠెను గంజిగురాయఁ బోడికిన్.”

(కవిజరంజయము. ఆ. 3. ప. 26)

“ఉ. కంఠనిక్షిణంబు ఘుఘుల్లున ప్రాయఁ గపోలపాలిఁదా
టంకరుచు ల్వెలుంగ నుదుటం జిలుచెచ్చట గ్రన్త హారముల్
కుంకుమగంధపువ్వులపుగుబ్బలపై నటియింప నొక్క యే
ణాంకనిభాస్య భూపతికి సంఠె సుగంధపుమా నె యత్తిఱిన్.”

(కవిరాజసుందరంజయము. ఆ. 5. పే. 69.)

“నీ. లలనాజనాపాంగ వలనావనవసంగ, తులనాభికాధంగ దోకప్రసంగము.” (వసు. ఆ. 1. ప. 126.)

“నీ. సరసాతిశయసార సరసానుభవధీర, తరసార ఝంకారకరమదాలి;...”

(కవిరాజసుందరంజయము. ఆ. 4. పే. 51.)

“నీ. ప్రసవాసవాసంగ లసమానమదభృంగ, విసరైకశృంగారరసలవంగ; ము...”

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 110.)

“ఉ. కొం డఱు విల్లు వేదలకుండలిరా జఱు నారి య మ్మనం
తుం డఱు బైటిపల్లియలు దున్నిననా డఱు యెందురెండు భ

ద్దం డిది నిండుపొరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు

ద్దండత నొక్క తుంటవిలు దాలించి యంటినఁ గందు తూపులన్.” (నసు. ఆ. 3. ప. 174.)

“ఉ. నా రంట లేటి జోకనలి నా రంట లే రంట చిల్ల సారభో

ద్దా రంట విల్లు పూతనయగా రంట చుట్టము నైత్యపుకొనదా

చా రంట కమ్మగాడ్డుపరిచా రంట కోయిల కేతువాలయ

ద్వా రంట యిట్టి నీ కొడుగు నా రంట లోకు ల దేమిచిత్రమో!”

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 40.)

“ఉ. తుం టంట కార్డుకంబు కరదొట్టిర లేం ట్లంట వింటినారీ చే

యంటిన వాడు తూపు లంట యప్పులపా లంట కేతనంబు వా

ల్లంటిపులుంగు గుఱ్ఱ మంట కాయము లే దంట నీకు లోకముల్

కొంటెతనంబునం గెలిచికో లిది యచ్చెరియంబు మన్నఘా.”

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 179)

ఇటులనే యనేకస్థలములందుఁ బరస్పరానుస్మృతులు గలవు. వాని నెల్ల నిట నుదాహరించుటయే యావశ్యకము గాని విస్తరభీతిని విరమించితిని. ఆ ట్లయినను నిచ్చట నట్టియనుస్మృతిగల పద్యముల సంఖ్య లనుమాత్రము చూపుచున్నాను.

నసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజ నము.		శకుంతలా పరిణయము.		నసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజ నము.		శకుంతలా పరిణయము.	
ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.
2	64	2	15					1	36					1	77
4	34	2	39					1	80					1	116
5	3	3	12					1	22					1	125
3	67			5	65			2	7					1	184
1	108			4	63			2	25					2	3
2	65-67			5	61			2	32					2	14
3	149			4	51			3	67					2	47
4	39			3	42			3	116					2	184
6	60			3	40			4	7					2	189
3	116			3	35			4	15					2	191
2	47			2	24			3	116					3	70
2	32			2	15			3	46					3	113
1	34					1	29								

మూడవభాగము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుస్మతులు నెక్కడు మీటి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయ ననుచరిత్రములు పరస్పరానుస్మృతిని గల్గి యున్నవి. అనుస్మృతి యన నేల? పద్దెక్కువ మును నభిప్రాయైక్యమును నగపడుచున్నవి. కవిత్వారీతియు రండిటియందును నించుమించుగ నొక్క విధముగనే వెలయుచున్నది. నరసభూపాలీయకర్త యగు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁ డనియు నతఁడే ననుచరిత్రమును సైతము రచించినాఁ డనియు జనశ్రుతి చిరకాలమునుంచి ప్రసిద్ధ మయి యున్నది. కావుననే యనేకులు మొన్న మొన్నటివఱకును బై యభిప్రాయమునే తిమితిగ్రంథము లందు వ్రాసియున్నారు. పురాణనామచంద్రికయందును, దక్షిణహిందూస్థానకవుల చారిత్రమునందును, బ్రాణ్య నిఘంటువునందును, సుజరంజని పత్రికయందును ముద్రిత మయిన ననుచరిత్రముఖపత్ర మునందును, బౌండురంగవిజయములోని దని పుట్టి చాటువునందును, రాధాకృష్ణసంవాద వ్యాఖ్యానము నందును, బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుల యైక్యము వ్రాయఁబడి యున్న దని శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు తమ కవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు.

ఇట్లెల్ల యెడల నైక్యాభిప్రాయమే నెల్లడి యై యుండ మొట్టమొదట గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులు విభిన్నులను దారి తీసిరి. అక్కడనుండి విమర్శకు లీవిషయమున సంఘటింప నారంభించిరి.

శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామచార్యులవారు “బట్టుమూర్తి. ఇతనికిరామరాజభూషణుఁ డని నామాంతర” మని యిట్లు మొదట వ్రాసినఁ దుదకు “నీతఁడే కావ్యాలంకారసంగ్రహమును రచించి నట్లు నానుడి గలదు. కాని ననుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానముల యాశ్వాసాంత గద్యప్రస్తావనమును గావ్యాలంకారసంగ్రహముయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యప్రస్తావనమును, భిన్న ప్రకారములుగా నుండుటం జేసి యది సందిగ్ధముగా నున్న” దని వ్రాసిరి.

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగమపంతులవారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమునందు రామరాజభూషణునిగుఱించి వ్రాయునపు డీ కవుల యైక్యవాదమును బలపఱచి వ్రాసిరి. అయ్యది ప్రకృతవిషయమున కుపచరించునది యగుటం జేసి యిట నెత్తి వ్రాయుచున్నాను. మూర్తి యనియు, రామరాజభూషణుఁ డనియు నిద్రలు వేణువేణుకవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామరాజభూషణుఁడు ననుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచియించి రనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కచే యనియు... మూర్తియనునది నిజమయిన శేరనియు, రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత నచ్చిని బిరుదుచే గనియు నతఁడు నూరపరాజున కొరసపుట్టుఁ డయి తదగ్రజుఁ డైన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుట్టుఁ డనియు మఱికొందఱును చెప్పుచున్నారు. “శ్రీరామచంద్ర చరణారవిందవింగనపవనసందనప్రసాద సమాసాదిత సంగృహితాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధకవితానిర్యాహక సాహిత్యరసహాసం రామరాజభూషణ ప్రణీతం” అని ననుచరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను “శ్రీహనుమత్ప్రసాదబద్ధ కవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశ ప్రతిభా బంధుర ప్రబంధపతనరచనాధురంధర ప్రబంధాంశ వేంకటరాయ

భూషణ సుపుత్ర తిష్ఠరాజపాత్ర సకలభాషావిశేషనిరుపమానధాన శారదామూర్తి మూర్తి ప్రణీతం” బని నరసభూపాలీయములోనిగద్య మింకొకవిధముగా నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములో “ప్రబంధాంక సింగరాజ తిష్ఠరాజప్రియతనూజ ధీరసూరపాత్ర జుండ రామభూషణాఖ్యసుకవి” నని యు, నరసభూపాలీయములో “ప్రబంధాంక సింగరాజసుత తిష్ఠరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ సరసవేంకటరాయ భూషణసుపుత్ర ననుబుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు” ననియు, తండ్రులను వేటువేటుగాఁ జెప్పటనుబట్టియు వారువేటువేటుకవు లయినట్లు పయికి గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులనుబట్టి రెండవ పక్షమువారుచెప్పెడియంశములుకూడ సానధానముగ విచారింపఁబలవినవిగానున్నవి. ఈ భయపక్షములవారును జెప్పెడియుక్తులను జక్కగా గ్రహింపఁగలుగుటకయి వంశక్రమమును దెలిపెడి పూర్వోక్తము లయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యక మని తోచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురుకవులను వేటువే అనియే నే నభిప్రాయపడినను రెండవవారియుక్తులను విన్నపిస్తుట నానునస్సుకుఁ గొంత సందేహము గలిగించుచు నేతన్నిర్ణయమును దీనిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యమునిమిత్త మిం దుభయుల నొక్కరిగనే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను జరిత్రభాగమునందు వేటువేటుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు. మఱి యనుబంధమును జూడుఁడు.

“నీ. శతలేఖనిపద్యసంధానశౌరేయు, ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు;

నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞ నోష్ఠినిరోష్ఠిజ్ఞ సచలజిహ్వోష్ఠినిపుణుఁ;

దత్తనసభాషావితానజ్ఞ బహుపద్యసాధితన్యస్తాక్షరీధురీణుఁ;

నేకసంధోచితశ్లోకభాషాకృత్యచతురు నోష్ఠినిరోష్ఠిసంకల్పజ్ఞ;

తే. నమితయమకాశుధీప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిష్ఠరాజపుత్రప్రసిద్ధ

సరసవేంకటరాయభూషణ సుపుత్ర, నను బుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు.”

(నరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 13.)

“నీ. వసధిలంఘనకృపావర్ధితోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ;

సకలకర్ణాట రత్నాధురంధరరావవిభుద త్తశుభచిహ్నావిధివయతుండ;

వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహువృష ప్రాప్తితానేకరత్నప్లవండ;

కాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహ నిరుపాధికైశ్వర్య నిర్ణయశుండ;

తే. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిష్ఠరాజప్రియతనూజ ధీరసూర

పాత్రజుండ రామనృపభూషణాఖ్యసుకవి, నంకిత మొనర్తు నీకాన్య మనఘభక్తి.”

(హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానము ఆ. 1. ప. 46.)

“మ. నను శ్రీరామవదారవిందభజనానందజగత్స్వామి

దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం

జనితైకైక దివప్రబంధఘటికాసద్యశ్శతగ్రంథక

ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృహన్.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 18.)

(క) పయపద్యములలో నుపయోగించఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను పర

స్పరమిరుద్ధము లయిన వేమియు లే నందున వానిని ఒట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్ను లని సాధించుట కాధార మేదియు లేదు.

(ఖ) రెండుగ్రంథములను జేసిన వారాంజనేయప్రసాదలబ్ధ కవిత్యవైభవుల మని వ్రాసికొనుట చేతను,

(గ) రెండుకవిత్వములు నేకరీతినే యుండుటచేతను,

(ఘ) ఆది నుండియు నిష్పటినిజును బట్టుమూర్తియే నసుచరిత్రమును రచియింప నని భావ శ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను,

(జ) కవికి దర్శ్యానైకకాలములోనే నసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానమునేసేవారు గొందఱు బట్టుమూర్తి తాను రచించి నానానభాసుర మగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణ గ్రంథముగ నుండువట్లు సరసభూపాలీయ రామ నలంకారగ్రంథమును రచించి నని వ్రాసి యుండుట చేతను తద్దగ్రంథత్రయకర్త యొక్కడే యయి యుండు సేమా యని యెట్టివారికిని సందేహము కలు గక మానదు. ఇంక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారంపలయును. సరసభూపాలీయకృతి కర్తపై రందలి గద్యమునుబట్టి మూర్తి యనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొనిగైన పదములను వేనిని చేర్చినను అవి కులనామాములో బిరుదనామాములో యయి యుండును.

(చ) కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనబడెడు సరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృత మైన పద్యములో “శుభిమూర్తి నామధేయి” నని ‘శుభి’ విశేషణ మొకటి కానబడుచున్నది. ఈవిశేషణ మెట్లు వచ్చినది? ఎవ్వరికి జెందునది? అన్ని విషయము నాలోచింపవలయును.

పూర్వోదాహృత మైన హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములోని పద్యములో “రామభూషణకవి” “రామవిభువత్త శుభచిహ్నవిభిన్నమౌతుడు” నని వ్రాసికొని యున్నాడు. కాబట్టి దీనినిబట్టి చూడఁ గా శుభభిరుదమును రామరా జిచ్చె ననియు, రామరాజభూషణనామాము గల వాని కిది యెందు ననియు విస్పష్ట మగుచున్నది. సరసభూపాలీయకృతికి ర్త రెను శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు, హరిశ్చంద్ర సలోపాఖ్యానకృతికర్త రెను రామరాజ శుభచిహ్న మిచ్చు నని చెప్పకొనుటయు నీ రెంటినిగూర్చి చిరకాలమునుండి పరింపరగా నచ్చుచున్న జనుప్రతీతితో జేర్చి విచారించింపవలయు. నా గండుగ్రంథ ములను రచించినవా రొక్కరే యని చూపుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనబడుచున్నది.

(ఛ) రామరాజభూషణపదము బిరుదనామమే యనునపక్షమున, పయిపుస్తకములయందలి నామవృత్తాసములనుబట్టి కవుల వే రని చెప్పట కిదికాక ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదు వేరు గాక వేరే యయి యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగనే యుండునేగాని పయి పద్య గద్యములం దున్నట్లొకచోట ‘రామరాజభూషణ’ యనియు నింకొకచోట ‘రామభూషణ’ యని యు నే టొకచోట ‘రామనృపభూషణ’ యనియు నుండి దని యొకయుక్తి చెప్పగలరు గాని యది యంత ప్రబలయుక్తి కాదు.

(జ) కట్టకడపటం జేసిన హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములో “నసుచరిత్రాదికావ్య” బహువచ ప్రాపితానేకరీతి” పదములను బ్రయోగించుటచే “నాది” పదప్రయోగముచేత రెంటికి నడుమ నరెండు చేసిన కావ్య మిం కొకటి యుండవలసియందు నదియే సరసభూపాలీయ మనియు, బహువచ ప్రయోగ ముచేత నిర్దేశకంఠ నెక్కువరాజు లుండినవలసియందు వార రామరాజు, అరువలరాజు, నరసరాజు లనియు మూడుగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కడే యనుట కిం కొక యుక్తిని జెప్పుచున్నారు. ఈయుక్తి యెంతయదరణీయమో బుద్ధిమంతుల తపలోఁ దాము నిర్ణయించుకొనవలయును.

(ఝ) ఈకవి తనజనకపితను పాలకపితను గూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు పెంచుకొన్నతండ్రివేరు వేసె ననియు, ఒక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రివేరు వేసె ననియు,

ఒకపుస్తకమునం దెవ్వరిపేరును వేయక విడిచె ననియుఁ జెప్పుచు ఆయా పుస్తకములం దుపయోగింపఁ బడిన పదములే యొకఁడు జనకపిత యనియు, నొకఁడు పాలకపిత యనియు నూచించుచున్న వని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనల్లోపాఖ్యానములోని “నూరపాత్మజుఁడ” నను వాక్యమువలన నూరప రాజున కొరకుఁ డని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు, సరసభూపాలీయములోని “వేంకట రాయభూషణసుపుత్రు” నను వచనమువలన వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁ డని సుపుత్ర శబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు వాదించుచున్నారు. ఈయర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలసఁ బుట్టిన వాఁడు కాని దత్తుఁడు కాఁ డనియు, సుపుత్రశబ్దమునకు పున్నామనరకమునండి రక్షించు దత్తుఁడు కాని కన్నవాఁడు కాఁ డనియు గ్రహింపవలెను. ఈయంశమున కనుకూలముగా నుండు కథలు కొన్ని కలవు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను.

—ఈ రామరాజభూషణకవి మొట్టమొదట రచించిన కావ్యము వసుచరిత్రము.—

(అంధ్రకవులచరిత్రము. వాఙ్మకవులచరిత్ర భాగమున, 91, 92, 93, 94, పేజీలు.)

దీని కనుబంధముగా సీభాగమునందే, 194, 195, 196, 197, పేజీలలో వ్రాసియున్నారు. అదియు సీచర్యావిషయమున నుపచరించునదే యగుటచే నిందు వ్రాయుచున్నాను.

“రామరాజభూషణుఁడు.—వసుచరిత్రకర్తయు సరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడే మో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణము లైన యంశములను మఱి కొన్నిటిఁ గూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని రామరాజభూషణకవిచరిత్రములోఁ జెప్పినవానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధివంతులు తమయిచ్చనచ్చినసిద్ధాంతము చేసికొనవచ్చును.

౧. “గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి మారన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె నన్ను మనశారదామూర్తి నాఢలందె, దత్తుఁ డగు వానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు.”

అను చాటుధారాపద్య మొక్కటి రామరాజభూషణుఁడు తనవసుచరిత్రములో జనకపితయైన నూరపరాజుపే రుదాహరించి తన్నుఁ జేర్చినకపోవుటచేత పాలకపిత యైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడిన దని వాడుకలో నున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యావసుచరిత్రము, గంగాగోరీసంవాదము అను ప్రబంధముల రచించి ప్రసిద్ధుఁ డయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

“కా. ఈరీతిం గవితావితానవృత్తగోళానమాభీష్టలో

దాలోద్దేశుఁడ నైన నాకు వెస విద్యావంతు లెల్ల న్ననో
హరిప్రకీయభూర్తచేత రచితం బై విశ్రుతం బౌ వసు
క్షారాట్పిత్రచరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించుకొ.

ఉ. కారణజన్మఁ డై కవినీకాయము వెచ్చుగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకళాశుఁ డయి పొల్పు వహించిన బట్టుమూర్తిచే
నీరిత మై సుఖార్థపదహీనపదాన్వద మైన యావసు
క్షరమణప్రస్థితము సుసాధ్యము కాదు తలంచి చూడఁగఁ.”

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము “మూర్తి” చేత రచిత మనియు రెండవ పద్యములో “బట్టుమూర్తి” చే నీరితమైన దనియు వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాడు. ఈవ్యాఖ్యాత యే కాలమునం దుండినవాడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పకవికిని, నహోబలపతికిని దరువాత సత్యల్ప కాలములోనే పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ పచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమునందె యితః డిట్లు వ్రాముటనుగుఱించి యేమి చెప్పెదరు? ఇతఁడు సానధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతి వాదులు తమవాదముల కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాడే కదా!

3. అనేకగ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానస్థనలు వచ్చెడువట్టున దాము మొదట రచించినగ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యానశ్యక్తము లైన మార్పులను జేసి తరువాత రచించెడు గ్రంథములలోఁ జేర్చుకొనెడు యాచారము కలదు. తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూడవయాశ్వాసమున

“చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ దారభీ

షణ్ణముగ నుప్పతిల్లి రథసంబునఁ కేగినమాడ్కిఁ దీన్తమా

ర్గణనికరంబు లొక్కట సరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్జని

క్వణనము రోదనీపహరకర్పరముం బగిలిన నుగ్రతే.”

అని రచించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నైదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీ క్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించియున్నాడు.

“చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాల భీ

షణ్ణముగ నుప్పతిల్లి రథసంబునఁ కేగినమాడ్కిఁ దీన్తమా

ర్గణనికరంబు లొక్కట సరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ

క్వణనము రోదనీపహరకర్పరముం బగిలిన నుగ్రతే.”

ఇందు “తార” “చాల” గను “శార్జనిక్వణ” మనునది “గాండివక్వణ” ముగను మార్పు

బడినవి. మఱియు సోమయాజులు-

“మ. కలఁగెం దోయధిస్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె సం

చలతం బొందె వసుంధరానలయ మాశాచక్ర మల్లాడెఁ గొం

దల మందెం ద్రిదశేం ద్రప్రట్టణము పాతాళంబు ఘోరిల్లె నా

కుల మయ్యెం గ్రహతారకామలము సంక్షోభించె నవ్వేధమున్.”

అను పద్యమును మార్పుచేయకయే నిర్వచనోత్తరరామాయణములో నైదవయాశ్వాసములోను విరాట పర్వములో నాలవయాశ్వాసములోను, గూడవేసియున్నాడు, ఈప్రకారముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములో,

“శా. రామత్నావరు దానతోయతటిసీవ్రాతంబు కల్లోలినీ

స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్యం గల్గు వర్షాశర

త్సామానాధికరణ్యలభి కవటం జక్రాయుధుం డొందు ని

ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్తం చేకకాలంబునన్.”

(ఆ. 1. ప. 78.)

అనుపద్యము కొంతసఱకు మార్పుబడి సరసభూపారీయము ద్వితీయాశ్వాసములో,

“శా. ఆమోదంబున శ్రీసృసింహవిభు దానాంభోనదు ల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బరవం గల్లు వర్షాశర
తానానాధికరణ్యుల్లి కచటం దామోదరుం దొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్.” (ఆ. 2. ప. 135.)

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱు సేకకవు లయినందుకై నిట్టి ప్రయోగముల సెట్లు సాధు
వుగా సాధింపనచ్చును? ఈ గ్రంథవ్యయకర్త యొక్కఁడు కాండ నెడుపక్షమున, నీమహాకవులను
గ్రంథచార్యముచేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపఁబరిచినప్పుడు, ఈవిధముగనే వసుచరిత్రము ప్రథ
మాశ్వాసములోని,

“శా. ఆమందాకిని మాళిఁ బూని నను నర్థాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్తేలని యార్య యల్లఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్నంబున గంగయు న్నారయఁ జూడాభోగసమ్యక్క్రియా
సామగ్ధ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అను శివస్తుతిపద్యార్థమును గొందెము మార్చి యధికస్వారస్యము గలిగించి

“శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గై కోలుగావించి త
ద్ధాంగీకార మనం బురంధ్ర! నిను వామాంగంబునం దాల్చినే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షావగావించిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు సృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటిపద్యములోని కొన్ని పద
ముల శ్లేషార్థము నటుండఁబెట్టినయెడల, ఈ భూపాల్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నన్న
ద్ధాంగీకృతను జేసితినిని పారవ్యతి ఘటించుకొని కాఁగా శివుఁ డామెకోపమును దీర్చుటకయి పాదములఁ
బడె నన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో మొదటిపద్యమున శివుఁడు పారవ్యతికిఁ
గోపశాంతి చేయలేకపోవుటయేకాక గంగకుగూడఁ గోపముఁ దెప్పించి యామెను వేఁడుకోవలసిన
వాడయ్యెను. రెండవపద్యమున గంగావ్రతించితస్వరూపమును బావ్యతికిఁ జూపి తానామెనుగూడ
నుత్తమాంగముననే ధరించితి నని భ్రమ కలిగించి శివుఁ డామెను శాంతిచిత్తురాలిని జేయఁగలిగెను. ఈ
రెండుకావ్యములను నొక్కరినే కర్తలుగాఁ జెప్పకపోయినపక్షమున వారియందుఁ బదార్థచార్య మా
రోపింపవలసివచ్చును.

౪. రామభూషణుని కాలములోనే యుండి మనుమల నెత్తిన వేంకటపతిరాయల విద్యాగురు
వగు మండరామానుజాచార్యుని మున్ననుమని మనుమఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తామరచించిన
యాంధ్రకామదియందు “ముప్రత్యయాభాసస్య అల్లసానిపెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా
విరచితే వసుచరిత్రే” “ముప్రత్యయాభాసమున కల్లసానిపెద్దనార్యనిశిష్యుడైన బట్టుమూర్తిమహాకవి
చేత రచితమైన వసుచరిత్రమునం” దనివ్రాసి,

“సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు సరిసత్కృతాసారసారముల”

అను వసుచరిత్రములోని సీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱు

వసుచరిత్రవిమర్శనము.

సంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసిన వ్రాతను నిరాకరించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలసియుండునుగదా?

గ. అప్పకవీయములో నుదాహరింపబడి యించుమించుగా రామరాజభూషణునికాలములోనే రచింపబడిన లక్షణాదీపికలో రంగుల వద్యము తరువాత,

“మండీరశబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము మొదటిపద్యము ప్రధమచరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము.” అని వ్రాయబడి,

“కా. శ్రీభూవుత్రివివాహవేళ నిజమండీరాగ్రాత్మస్వస్తి”

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపబడియున్నది. సుకాలమువారుకూడ సుప్రసిద్ధుడైన రామ రాజభూషణుని బట్టుమూర్తియని శ్రమించుట సాసంగనేరదు గాని నిరువురు నొక్కరేయనుట యధికవిశ్వసనీయమని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి మరల నభేదవాదమే బలపడియుండ గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు పత్రికలలో వభేదవాదఖండనరూపముగు పెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. పిదప నది తమకవిజీవితములలోఁ జేర్చిరి. ఈయంశమునే దృఢపఱచుచు మఱికొన్ని విశేషాంశములను జేర్చి పయి శ్రీరామమూర్తిపంతులవార్యసముతోఁ గూడఁ దామునచించిన హరిశ్చంద్రచరిత్రలోపాఖ్యాన పీఠికలోఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అదియంతయు నిందు వ్రాయుట యావశ్యకమేయియన నయ్యది మిగుల విరివిగానుండుటంబట్టి గ్రంథవిస్తరభీతిచే సాంతముగా నిట వ్రాయ నైతిని గాని ముఖ్యవిషయముల నిం దుదాహరించెను.

శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారభేదవాదము నుపసాదించినగ్రంథములోఁ జెప్పబడినయుక్తులు తొమ్మిది. వానికి నేను వరుసగా నిట్లు “క, ఖ, గ, ఘ, బ, చ, ఛ, జ, ఝ” యని గుర్తులు పెట్టియున్నాను. మఱియు, వారు వ్రాసినయనబంధములో నైగువిషయములు వ్రాసిరి. వానిలో నొకటనవిషయము ఝ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధమయియున్నది. 2, 4, 5 వ విషయములు బ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధములు. మూడవవిషయము గ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధము. పయియుక్తులను గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును, బూండ్ల. రామకృష్ణయ్యపంతులవారును జేసిన యాక్షేపణములును వానిబలాబలములును వరుసగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

క. ఖ. గుఱుతులుగల యుక్తులవిమర్శనము కవులు తమగ్రంథములలోఁ దమఁ గూర్చి చెప్పుకొను విషయములు పరస్పరవిరుద్ధములై యున్నవా? ఎంతవఱకు సరిపోలియున్నవి?

హరిశ్చంద్రచరిత్రలోపాఖ్యానములో “వసుచరిత్రాదికావ్యపీఠ” యని చెప్పుకొనుటచేత వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రచరిత్రలోపాఖ్యానము లేకవికృతము లనుట యుద్ధయపక్షములవారిని సమర్థమేగదా!

—క. ఖ. గుఱుతులుగల యుక్తులపై నాక్షేపణములు. —

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

1 శతఘంటకవి.

ఈవిరు దీర్ఠికి లేదు.

2 గడియకు నూతనస్థువులు చెప్పంగలఁడు.

ఇది యిదిగి దిరుదే.

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

3 ఆశుధారను ప్రబంధమును బంధకవిత్వమును జెప్పను.	ఈవిరుదు లేదు.
4 సోమ్యనిరోమ్యముగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పను.	ఇదియును లేదు.
5 నాలుకకదల్చు సక్కఁజుండుని కవిత్వముఁ జెప్పను.	ఇదియును లేదు.
6 తత్సనుభూషకవి.	సంస్కృతాంశ్రభూషామ్రజ్యుబిరుదు కలదు.
7 అనేకపద్యస్యసాక్షరి చేయఁగలఁడు.	ఈవిరుదు లేదు.
8 ఏకసంధోచితశ్లోకభాషకృత్య చతురత.	ఇదియును లేదు.
9 ఓమ్యనిరోమ్యములం గల్పి చెప్పఁగల్గుట.	ఇదియును లేదు.
10 అచలమగుపట్టియు యమకముతోఁగూడిన యాశుధారగలవాఁడు.	ఇదియును లేదు.
11 హనుమత్ప్రసాదలబ్ధ కవితాసారముగలవాఁడు.	జగత్ప్రసిద్ధానందవకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధాశాః.
12 సారస్వతాలంకారుఁడు.	ఇది చెప్పఁబడలేదు.
13 నిరంకుశ ప్రతిభాబంధురుఁడు.	ఇదియుం జెప్పఁబడలేదు.
14 ప్రబంధపకనరచనాధురంధరుఁడు.	ఇతఁడు ప్రబంధనిర్మాత యగుటంజేసి యీవిరుదు లేవనఱిగఁపఱులేదు.
15 సకలభాషావిశేషినిరుపమావధాని.	ఇతని కీవిరుదు లేదు.

కాని వసుచరిత్రకవి కథకముగానున్న విశేషములు వక్కాణించెదము.

- 1 దివమున కొక ప్రబంధము రచించుట.
- 2 సంగీతకళారహస్యములం దెలియుట.
- 3 శ్రీరామచంద్రమంత్రోపాసన
- 4 చతుర్విధకవిత్వనిర్వాహకత్వము.
- 5 సాహిత్యరసపోషకత్వము.

నరసభూపాలీయ కవి.

వసుచరిత్ర కవి.

ఇట్టితనికి పదునైదు ప్రజ్ఞలు కానించును. వసుచరిత్ర గ్రంథకర్తయై యే గర్భియుండిన విశేష ప్రజ్ఞలలో నాల్గు ప్రజ్ఞ లీతనికి లేవు. అట్లున్నను శతఘంటకవిత్వము ఆహ్లాదానాది ప్రజ్ఞలు నుండుటచేత ననేకదేశములలో నితనిపేరు ప్రసిద్ధి నందుటకును, ద్విపాకగల్గుటయు జూపుటకును ననునై యిది. ఆకారణముచేతనే “మెట్టయిదేటిమాట” యను పద్యముఁ జెప్పట కలిగెను.

నరసభూపాలీయకవికిఁ గర్భియుండిన పదునైదు ప్రజ్ఞలలో నితనికి పదునొకండు ప్రజ్ఞలులేవు. కాని యితనికి మఱి నాల్గు విశేష ప్రజ్ఞ లుండుట చేత నీతనికి విత్వము నరసభూపాలీయ కృతికంటె మధురమై రసవంతమయ్యెను గాని సభారంజనముఁ జేయునట్టి యవధానతంత్రము శతఘంటకవిత్వాది ప్రజ్ఞలుగల నరసభూపాలీయకవికిఁగల ప్రఖ్యాతి యితనికిఁ దేజాలకపోయినది.

అని యిట్లుభయలప్రజ్వలు విభిన్నములగుటంజేసి పేరు విభిన్నులని శ్రీరామమూర్తిపంతులు గారు వ్రాసిరి.

కాని యీవిషయము: ఏలేకలేంగముపంతులుగారు వ్రాసిరినీగానే యీప్రజ్వలు విభిన్నతను జూపగలిగియున్నట్లుగవవదు. సరసభూపాలీయకవిక గల ప్రజ్వలలోఁ బ్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, ప్రజ్వలు వసుచరిత్రకవిచెప్పకొనిన చతుర్వీధికవిత్వములలో నొకటియగు నాసకవిత్వము, నేకైకదీప ప్రబంధముటికాసద్యశ్చిత్రగ్రంథమున నున్న ప్రజ్వలచే నుక్తిప్రాయములయి యున్నవి. ఇట్లే సరస భూపాలీయకవియొక్క యోగ్యప్రజ్వలతాదులగు చతుర్థ, పంచమ, షష్ఠ, సప్త, ప్రజ్వలు వసుచరిత్ర కవిచెప్పకొనిన చతుర్వీధికవితాసహృద్యహాస్యప్రజ్వలచే నుక్తిప్రాయములేగదా! మఱియు, సరసభూపాలీ యకవియొక్క సారస్వతాలంకారతానిరంజనప్రతిభాబంధులను ద్వారక, త్రయోనిక, ప్రజ్వలు వసుచరిత్రకవి చెప్పకొనిన సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యతాసాహిత్యోపసాహిత్యాలచే నుక్తికల్పము లగుననుటకు సందియములేదు. సరసభూపాలీయకవి చెప్పకొనిన ఉత్తేకాదక, చతుర్దశ, ప్రజ్వలు వసుచరిత్రకవికిని గలవని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు సంగతించియేర్చున్నారు. ఇట్లు సరసభూపాలీ యకవిచెప్పకొనిన బహుప్రసాదాభివ్యక్తాత్మకతాతాదులగు సప్త, మాప్తమ, పంచదశ, ప్రజ్వలు వసుచరిత్రకవి చెప్పకొనినందుట గా, వసుచరిత్రకవిచెప్పకొని సంగతినొకపాస్వనిధిజ్య, శ్రీరామ మం త్రోపాసకత్వములు సరసభూపాలీయకవి చెప్పకొనినందుట గా, విభిన్నతామోచకములని యంచ మన్న నదియు సరికాదు. బహుగ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీనాథాదులమాలి మిట్లు స్వస్వరచితముగు ప్రతి గ్రంథమందును, స్వప్రసాదాభివ్యక్తాభివ్యక్తములగు గ్రంథములను వసుచరిత్రప్రజ్వలు నొక్కగ్రీతిని జేర్చిని యుండిరా? శ్రీనాథుండు కాశీఖండములోఁ జెప్పకొనినట్లు తనప్రజ్వలను శృంగార నైషధాదులయందుఁ జెప్పకొనలేదు. కాశీఖండములందును, హరివిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్రము, పల్నాటివీరచరిత్రము మొదలగు స్వకృతగ్రంథములల్ల వర్ణింపలేదు. “బ్రాహ్మణ తనైవప్రభావుఁడవు” “దీనారటంకాలఁ దీర్చి మాడించితి పక్షిణాధికు ముత్తాలకాల” యను నీ మొదలగు పద్యములలోఁ గల తనప్రభావము లన్నియు స్వగ్రంథములన్నిటియందును జెప్పకొని యుండలేదు. ఈ హేతువులచే శ్రీనాథుని గ్రంథము లుపైత్ర మేకకవికృతములు కావనిట సరిగానుండునా?

మఱియు సరసభూపాలీయకవి మొదటమొదట బ్రతిష్ఠాభియై యసభానాధిప్రజ్వలు సరస భూపాలీయమునఁ జెప్పకొన్నను వసుచరిత్రమునంటి హామప్రబంధమును సచించి విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినపిదప ధారణామాలి సూచకములగు సనధానాధిప్రజ్వలు చెప్పకొనుట కివసరముండదు (సరస భూపాలీయము ప్రథమగ్రంథమును, వసుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమును నయియుండవచ్చునని. జ. గుణుతువిషయమున వ్రాయఁబడును.) గాన సరసభూపాలీయమునందువలె సప్త, మాప్తమ, పంచదశ, ప్రజ్వలు వసుచరిత్రమున లేకుండుట విశేషవచనమును స్థిరపఱుపఁజాలదు. మఱియు సరసభూపాలీయ మున గ్రంథాదిని శ్రీరామస్తుతిని జేయక వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రసహోపాఖ్యాంశములలో గ్రంథాదిని రామస్తుతిచేయుటయేకాక రామభక్తుండని చెప్పకొనుటయు నొకయాధారము కానేరదు. హరిశ్చంద్రసహోపాఖ్యానమున రామరాజభూషణము “శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధిక్ష శ్వర్యనిత్య యకుండ” నని చెప్పకొనియున్నాఁడు. ఈసంగతి వసుచరిత్రమున లేదు. ఇంతియకాక శ్రీనాథుండు, పింగళమూరన, మొదలగు బహుగ్రంథకర్తలగు కవులుపైత్రము స్వరచితములగు సన్నిగ్రంథములందును నేకగ్రీతి నివ్వదేవతాస్తుతి చేయలేదు. శ్రీనాథుండు శివార్చకుండనని చెప్పకొనుచు శృంగారనైషధమున

మొట్టమొదట విష్ణుస్తుతి చేసియున్నాడు. కాశీఖండమున నీశ్వరస్తుతి చేసినాడు కాన శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిన “గ్రంథారంభమున వసుచరిత్రములోవలెనే శ్రీరామనిఁ గవి వినుతించె” “సరాంకితకృతులందుఁ గవియొక్క యిష్టదేవతానమస్కారమే తఱుచుగాఁ గానించును” నను మొదలగు యుక్తులు కవుల విభిన్నతను నూచింపఁజాలవు. మఱియు నరసభూపాలీయమునఁ బరమపద నాథుఁడైన విష్ణువు గ్రంథాదిని వర్ణింపఁబడుటయు, హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానమున “శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధిక్తశ్వర్యనిత్యయఁగుడ” నని చెప్పకొనుటయును బరిశీలింపఁగా నీకవికిఁ బరమపదనాథుఁడగు విష్ణువే యిట్లుదైవమనియుఁ దద్విష్ణునియనతారమును, స్వేష్టదేవతాంతరమును నాంజనేయనకును బూజ్యదేవతయు, నగు శ్రీరామదేవతను నితఁ డుపాసించెననియుఁ దోచుచున్నది గాన సీసందర్భము నరసభూపాలీయకవియే వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానకవియని బలపఱచుచున్నదిగాని విభిన్నతావాదమును బలపఱుపనేరదు.

ఇక సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదము నరసభూపాలీయకవికి లేకుండుట భేదవాదమున కొకయాధారముగా శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు విపులముగా వ్రాసివారు. ఈవిషయమున మీరు చెప్పినట్టి ముఖ్యములగుయుక్తు లీక్రింద వివరించుచున్నాను. “నసుచరిత్రకవి తనకు సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదు గలదని చెప్పకొనుటకుసరిగా నితనిగ్రంథము (ననుఁగా వసుచరిత్రము) ననేకస్థలములందు సంగీతశాస్త్రప్రసంగసహితములగు వర్ణనములు గలవు. నరసభూపాలీయమున నంతగా నగపడవు. నరసభూపాలీయకవి తనకీప్రజ్ఞ యున్నట్లు చెప్పకొనలేదు. మఱియు, నసుచరిత్రకవి ప్రస్తుతపుమిణియలమెట్లలోఁ జేసిన విశేషాదిక మతనిసంగీతవిద్యాప్రాగల్భ్యతఁ జూపుటకును, నరసభూపాలీయకృతి కర్త అయ్యలరాజరామభద్రకవి నాక్షేపించఁ బోయి “పుగులపడ్డస్వరోద్దీగ్గభిల్లపల్లవాధగిగీతికాకర్ణ నాభీతీత పరవశాత్త పటీరకొటరకుటీర లీనఘణియగు కత్కానఁ గానఁద్యో!” అనుపద్యముబోని సంగీతసంప్రదాయము తెలియనివాఁడై సభలో నవమానించబడె నను కథలోని న్యూనతయును పైన్పుత్రాంతములం బలపఱచుటకుం జాలియుండును.” అని వ్రాసియున్నారు. కని యీయుక్తు లభేదవాదమును ఖండింపఁజాలియున్న ట్లగపడదు. నరసభూపాలీయముచందుఁ గల (ఆ. 1. ప. 4; ఆ. 3. ప. 129; 137; ఆ. 5. ప. 18.) సంగీతప్రసంగయంతవన్యములు నరసభూపాలీయకర్తకు గల సంగీతాభిరుచిని వెల్లడిచేయఁ జాలియుండును. మఱియు వానిలో “నొకటియక్షరవిలాసోల్లాసమున” నను సంగీతశాస్త్రసంప్రదాయపూర్ణమగు పద్యము తద్గ్రంథకర్తకు గల సంగీతశాస్త్రప్రవేశమును జూపఁగలదు. మఱియుఁ బ్రతిగ్రంథమునందును గవి తనకుఁ గల ప్రజ్ఞల నన్నిటిని జూపవలెనను నియమములేదుగదా! ఇంతియకాక నరసభూపాలీయ మలంకారగ్రంథ మగుటచేత ఎందు వసుచరిత్రముచందునలె వర్ణనములు విపులముగా నుండుటకు పిలువడదుగదా ఈవిషయమును శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును సంగీకరించియే గున్నారు. ఇక సయ్యలరాజరామభద్రకవిపద్యములోని సంగీతరహస్యమును నరసభూపాలీయకవి గ్రహింపలేకపోయెనుగాని నితఁడు సంగీతకళారహస్యనిధియగు రామరాజభూషణుఁడు కానేరఁడనువిషయము విచారింపవలసియున్నది.

పయి రామభద్రకవిపద్యమునందు “కళు ర్వేత్తి పళు ర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఘణీ” యనుచొప్పున సంగీతము పాముల కానందదాయయై యుండఁగా సంగీతధ్వనిచే భీతిల్లి పాములు దాగియుండె నని వర్ణించుట దోషమని రామరాజభూషణుఁ డెంచె ననియుఁ గేసలసంగీతము పాముల కింపుఁగొలుపునదేయై నను “పడ్డం వయూరో నెదత” యనుచొప్పున వయూరధ్వనిసదృశమగు పడ్డస్వరమును విని పాములు

భీతిల్లుట సహజమేయని రామభద్రకవి సమాధానము చెప్పెననియు ఇప్పటి వందెపునిర్ణయముచొప్పున రామరాజభూషణునకు శిరోవేష్టనమును దీయించి రామభద్రకవి సభలో నవమానింపెననియు నైతిహ్యము గల దని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియు నియ్యది యప్పకవివాటికేయు న్నట్లుగూడ వ్రాసియున్నారు.

అప్పకవి పూర్వకవిపర్ణనముచేయుచుఁ దనగ్రంథములో—

“రామరాజభూషణరత్నఖిచితః, చారుమస్తకలాపాపహరివాక్య
గౌరవము పెక్కుఁగనుల గణించెనీ,”

అని రామరాజభూషణునియొక్క కీర్తిమును దీయించివాఁడని రామభద్రకవికి విశేషముగాఁ జెప్పియున్నాఁడని యిట్లాంధ్రకవులచరిత్రమున నుదాహరించుచున్నామి. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారియైతిహ్యమును మార్చి విభేదవాదమును స్థిరపఱచుకొనుటకై, యీయవమానము నరసభూపాలీయకృతి కర్తకు జరిగెనని వ్రాయుట వింతగనుచున్నది. అరయవరయ నీమార్పు వీరివాదమునకే బాధక మగుదున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్త కేయవమానము జరిగెనని వీ రంగీకరించి యుండుటచే నీయవమానము రామరాజభూషణునిదను నప్పకవినూత్తివౌషణ నరసభూపాలీయకవి రామరాజభూషణుఁడేయని యీపక్షమువా రంగీకరింపవలసివచ్చును. ఇచట నప్పకవిపద్యములందుఁ ‘గలాపాపహరి’ యనుచో ‘గలాపాదిహరి’ యని సవరించి శ్రీశ్రాంట్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు తిత్సవ్యంబునకు “రామ రాజభూషణునియొక్క రత్నకలాపాదిప్రభుహూకృతి సంపాదకమగు మనోహరమైన వాక్యగౌరవమును గణించి” యని యర్థముచేసి యున్నారు. కాని యిచ్చట మధ్యమపదలోనసమాసము నంగీకరించి యొక్కిప్తమగు నిర్ణయ తీయ నవసరముండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇంతయుకాక “పీకః కూజతి పంచమమ్” “పిష్టం మయాలో నవత” యను నీమొదలగు విషయములు తఱచుగాఁ బ్రబంధములయందుఁ జూచువుచుండుట వాడుకయయియుండుటచే నీసామ్యవిషయమును నెలియుటకు సంగీతకాస్త్రపండితుఁడై యుండింకితఱచేడు. రామరాజభూషణుఁడు ప్రమాదవశమునా రామభద్రకవికి సమయస్ఫూర్తి లేకుండైన జయము నొందవచ్చునను నాశచేతనో యట్లు పూర్వపక్షము చేసి యుండిన నుండవచ్చును. కాబట్టి యింతమాత్రమున నతనిసంగీతపాండిత్యమునకు లోపముకలగ నేరదు. మఱియు రామభద్రకవిగ్రంథమునందుఁ బ్రతిజ్ఞాప్రకారము దోషమును జూపఁజాలకుండుటచే రామ రాజభూషణున కవమానముగలిగియుండిన నుండవచ్చును. సంగీతవిషయమున నిట్టియవమానము జరిగినదని యప్పకవిపద్యము నూచింపఁజాలదు. మఱియు నప్పకవిపద్యమున కర్థాంతర ముండుటచేతను నీయైతిహ్యమున కితరములగు ప్రబలనిదర్శనములు లేకుండుటచేతను, దీనిని నప్పకవితప్ప దనఁజాలము.

—|| గ. జ. గుఱుతులయొక్కలపై నాక్షేపణములు. ||—

రెండిటికవితారీతులు నేకవిధముగ నున్నవా?

“ఇక రెండుకవిత్యములు నేకరీతినేయున్న వనుట మే మెంతమాత్రము నిష్ప్రపదము. ఇది యనుభవైకవేద్యము. వెండియు నొకపక్షమున రెండు కవిత్యము లేకరీతినే యున్నవనుట కిష్టపడినను నరసభూపాలీయము లక్షణగ్రంథము” “రామరాజభూషణకవి ముందువసుచరిత్రమును, దర్వాత నరసభూపాలీయమును రచించినాఁడని రావుబహద్దరుగా రనుచున్నారు. కాన నిది నిజమైనపక్షమున మొఱటిగ్రంథముకన్న రెండవది యన్నివిధముల జ్ఞాన్యులముగ నుండవలసింది యైయుండఁగాఁ

బ్రథమగ్రంథమునఁ గనుపడని యప్రశస్తమగు శ-సలకుఁ బ్రాసము రెండవగ్రంథముగు నరసభూపాలీయమునఁ గనుపడుచుండుటే వీరు వేఱువేఱుకవులనుటకుఁ బ్రబలనిదర్శనముగ నున్నయది."

"ఇష్టాఁడుపాత్రముల రచించినకవి యొక్కఁడైనచో ద్వితీయమున రచింపఁబడెనను నరసభూపాలీయమున బంధగర్భకవిత్వములు వ్రాసినకవి తర్వాత తానురచించిన హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానమున నట్టిబంధగర్భకవిత్వములు వ్రాయకుండుటయు, మొదటిగ్రంథముగు వసుచరిత్రమున నిట్టికవిత్వచిహ్నము లగుపడకుండుటంబట్టియు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో విచారించినఁ బ్రథమత్వతీయగ్రంథకర్తయు ద్వితీయగ్రంథకర్తయుఁ బ్రత్యేకకవులనుటకు నిది యొకగొప్పనిదర్శనముగ నున్నయది."

"మొదటిగ్రంథమునఁ దాను రామరాజభూషణుడనని వ్రాసుకొన్నకవి రెండవగ్రంథమునఁ దక్కినపల్ల నెట్లున్నను నందలి చక్రబంధమునఁ గవిపేరిగుపడవలసిన చక్రగ్రంథస్వరూపమునఁ దాఱని వలయును. మూర్తికవికృతియని కనుపడుచుండుటంబట్టియు 'రామ (రాజ) భూషణ' యనుబిరుదమీగ్రంథమునందచ్చట వ్రాయమింజేసియు, నియ్యద్దడు వేఱువేఱుకవులనుటకు నింతకన్నఁ బ్రబలము లగు నాధారము లేమికానలయునో యూహింపఁ జాలకున్నారము. నేండియుఁ జూడుఁడు. నిక్కముగ నిష్టాఁడుగ్రంథము లొక్కచోవ్రాసినచోఁ గవినంతప్రదాయము ననుసరించి మొదటిగ్రంథమును వ్రాసినకవి (రామరాజభూషణుడు) తర్వాతఁ దాను వ్రాసిన రెండవగ్రంథమున మొదటవ్రాసిన గ్రంథప్రశంసఁజేయుక తృతీయగ్రంథమునఁ దక్కిఁజింపింపఁజేయుఁ, ద్వితీయగ్రంథమునఁ బ్రథమగ్రంథమునే బేర్కొని ద్వితీయగ్రంథమును స్మరింపకుండుటయు; ద్వితీయగ్రంథమున ప్రథమగ్రంథప్రశంసయే లేకుండుటయుఁ బ్రథమత్వతీయగ్రంథ గద్యపద్యములలోఁ దన్మగ్రంథకర్త లొక్కరనుటకు నెవ్వరిగును సంతయము లగపడకుండుటయు, ద్వితీయగ్రంథ గద్యపద్యములు ప్రథమత్వతీయములకన్న నిష్పల్ల భిన్నములుగ నుండుటయు, వీరిరువురు వేఱువేఱని తెలఁపఁజాలకున్న మఱి యేనిదర్శనములు వలయునో యూహింపఁ జాలకున్నాఁడు" వని యిట్లు మిక్కిలి విపులముగా శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్య పంతులవారు చర్చించియున్నారు. ననుచరిత్రమే మొదటిగ్రంథమును నుద్దేశముతో రామకృష్ణయ్యపంతులవారిట్లుచర్చించుట కనువుపడినది. కాని ననుచరిత్రము మొదటిగ్రంథమానుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారము గావరాదు. నరసభూపాలీయమే మొదటిగ్రంథమని గ్రహించినయెడల విశేషవాదమునకు మూలకంపములగు గుండ్ల లన్నియు నున్నారితము లగునుగదా! రామరాజభూషణుడు గర్భబంధకవిత్వములను ప్రతిష్ఠావాసనచే నరసభూపాలీయమున నలంకారిగ్రంథమునఁ జూపి రసజీవితమునకు ప్రబంధములం దట్టివి

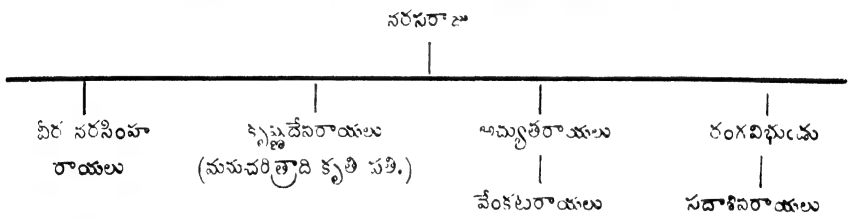
"కావ్యాంతర్గడుభూతా యా సా తు సేహ ప్రపంచ్యతే;

రసస్య పరిపంథిత్వా న్నాలంకారప్రహేలికా."

యను విశ్వనాథపంచాననసూక్తిసృష్టనఁ జోనుపడయ్యె నని యూహింపవచ్చును. రామరాజభూషణుడను బిరుదము నరసభూపాలీయ కృతికాలమునకు లేకపోవచ్చును. అందుచేఁ దననామమునే చెప్పియుండవచ్చును. ననుచరిత్రకాలమునకు రామరాజభూషణునిబిరుదము నచ్చియుండును. కావుననే ద్వితీయ, తృతీయగ్రంథములగు వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములం దట్టి యనన్యసామాన్యమగు బిరుదనామమునే నిలిపికొనియుండును. ననుచరిత్రమునంటి మహాప్రబంధమును రచించినపిదప నరసభూపాలీయమును శిష్యకొనకుండుటయు, ఒకవైదిప్రతినిధియగు రామరాజుచే నొందఁబడిన బిరుదమగు రామరాజభూషణ నామము నెలయుచుండ బట్టుమూర్తినామమును వేఱఁ జెప్పకొనకుండుటయు వింత

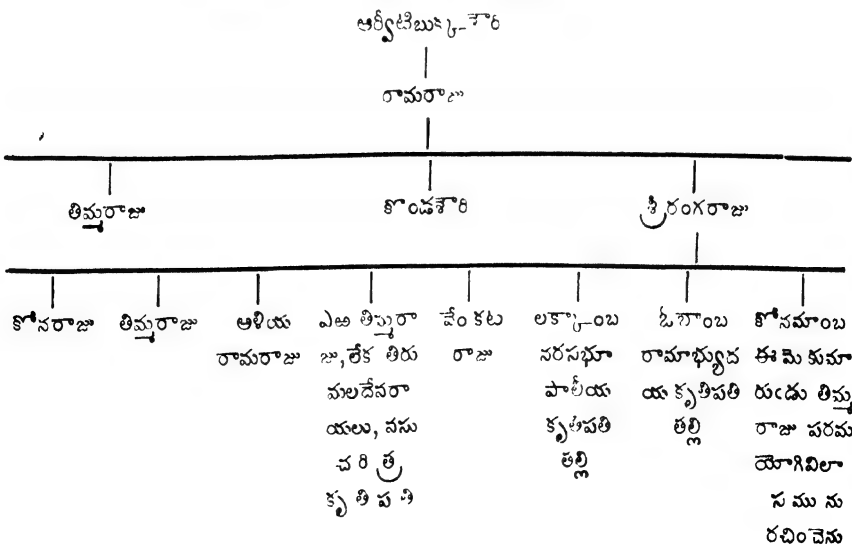
కాదు. కవియుత్కృష్టకులజాడకాకుండుటచే గానలయుఁ దనకులాదికమునెచ్చటనుజేర్చొనలేదు. ఇట్లే కవితననామమునుమాని ద్వితీయతృతీయగ్రంథములలో బిరుకనామమును జెప్పికొనియుండవచ్చును. ఇక సరసభూపాలీయము మొదటివని గ్రహించుట యుచితమా! యను విషయము చర్చింపవలసియున్నది. వీరేశలింగముపంతులవా రీవిషయమును స్వరసముగా వ్రాయలేదు గాని కొంతవఱకు సన్ననించినట్లుగ పడుచున్నది. “ననుచరిత్రాదికావ్యప్రీతి” యను దానిలో మొదట ననుచరిత్రకృజ్ఞమును గ్రహించినంతి మాత్రమున నది ప్రథమగ్రంథమని గ్రహింపవలయునా! అదినఱకు రెచించినదానిలో నది యుత్కృష్ట మగుటచే దానిని గ్రహించియుండవచ్చును. “వైఖధాదిచర్యప్రబంధములు పెక్కు జెప్పినాడ” నని కాశీఖండమున నుండుటచే శ్రీనాథనిగ్రంథములలో వైఖ్యము మొదటివనుటయు క్లుప్తము! చుట్టిన సరసభూపాలీయమే మొదటివనుటకుఁ గొన్నియాధాము లగుచున్నవి. వైఖ్యవ్రాయఁబడు చరితముల చదువరులకు బాగుగా బోధపడుటకు యిచ్చట ముందుగా చరితముల వ్రాయుచున్నాను.

→ కృష్ణదేవరాయలవారి వంశవృక్షము. ←

కృష్ణదేవరాయలు పుత్రినొందింపింపఁ తనితమ్ముడగు నచ్యుతదేవరాయలును పశ్చిమపుష్కరి వేంకటరాయలును నిరుసగా రాజ్యాధిపతులైరి. వేంకటరాయలునుంతరముఁ దాసిస్థానపుష్కరిడగు సదాశివరాయలు రాజ్యాధిపతి కావలసియుండఁగా నచ్యుతదేవరాయభివ్యసనోపదేశుడగు సలయతిన్న రాజు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.

→ ననుచరిత్రకృతిపతి వంశవృక్షము. ←

పయి నుదాహరించివారిలో నలియరామరాజు కృష్ణదేవరాయలకు నల్లం డగుటచే నలకయ తిప్పరాజుచేసిన యక్రమము నోర్యక వాని జయించి సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగాఁ జేసి తాను దత్తప్రినిధిగ రాజ్యము నేలుచుండెను. ఈవిషయము లీక్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడును.

“ఉ. ఆపటుక్తి ర్ని రామనగుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
 త్రిపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపనం
 తాపితశత్రుఁడై యల సదాశివరాయనిరంతరాయవి
 ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మీకి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్.”

(రామాభ్యుదయము. ఆ. 1. ప. 44.)

“శ్రీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిష్ఠన్ హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె

... ..

భూమి నొకరాజమాత్రుఁడై రామవిభుఁడు.” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1 ప. 82.)

నరసభూపాలీయకృతిపతియగు నరసరాజునకు మేనమామలగు గోనవిభు ప్రభృతులలోఁ గృష్ణరాయనియల్లండగు రామరాజు నరసభూపాలీయకృతిప్రదానకాలమున సదాశివరాయనికిం బ్రతినిధిగా రాజ్యముచేయుచు నుండవచ్చును. కావుననే నరసభూపాలీయమున నరసరాజునంశముమాత్రమే వర్ణింపఁబడక నరసరాజునకు మేనమామలగు రామరాజును దత్తోదరులను వర్ణింపఁబడిరి. సార్వభౌమప్రతినిధియగు రామరాజునకు మేనల్లుడని వర్ణించుటయు నరసరాజున కొకఘనతయేకాదా.

నరసభూపాలీయమునఁ గోనవిభుప్రభృతులకు వర్ణించుటలో నొకరినైన భూతకాలిక్రియచే నిర్దేశింపకుండుటచేతను విసుచరిత్రమునఁ గోనవిభుప్రభృతులకు వర్ణించుటలోఁ గోనవిభుని దివ్యరాజును రామరాజును భూతకాలిక్రియలచే నిర్దేశించుటచేతను గోనవిభు తిప్పువిభు రామరాజులు నరసభూపాలీయకాలమునకు జీవించియున్నారనియు వసుచరిత్రకాలమునకు మృతినొందిరనియు నూహించుటకుఁ గొంత యవకాశమున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయకాలమునకు రామరాజు తురుష్కులచే విధింపఁబడుటగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవమున జరిగియున్నట్లగవడదు.

“శ్రీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిష్ఠన్ హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె.” నని నరసభూపాలీయమున వర్ణింపఁబడి యున్నది.

నలకయతిష్ఠుని జయించి కర్ణాటరాజ్యము కృష్ణరాయలనంశమునకు నిలిపినట్లు గ నిందువర్ణింపఁబడినదిగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవము నూహింపఁబడలేదు. ఇంతియగాక రామరాజును తురుష్కులు నధించి విజయనగరము నాక్రమించుకొనినపిదపఁ దిరుగులదేవరాయలు మిగిలినరాజ్యమునకు రాజయి పెనుగొండను రాజధానిగఁ జేసికొ నెను. అట్లు నరసభూపాలీయకాలమునకే రాజ్యాధిపతియై యున్నయెడల వసుచరిత్రమునందులచే నీకావ్యమనందును దిరుగులరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారి యనియు దిరుమాదేవరాయలనియు వర్ణింపఁబడియుండును.

“శ్రీ. తనభుజుండకోదండ మఖండ మై యనువేలశరవృష్టి నాచరింపఁ;
 దనహేతిశతకోటి ఘనధాశధర్మ మై ప్రతిపక్షబలభిదాపటిను నెఱుపఁ;
 దనవిగ్రహంబు సజ్జనమనోహరి యై మంజుఘోషాశ్లేషమహిమఁ జెలఁగఁ;
 దనవైభవంబు సంతానసమగ్ర మై సురభిసంభృతగుణస్ఫురణఁ జెందఁ;

“శ్రీ. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁడనఁ దేజరిల్లు, సమఘచారుకృతనారాయణాంకవిభిన్

విరుదనున్న విభాగాదివిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱివ్వుపార్థివులను.

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

అని యిట్లు సామాన్యముగా నెఱివ్వురాజుని తిరుమలదేవరాయలు నల్లింపఁబడెను. విజయనగర రాజ్యపునరుద్ధారణమే యితఁడుచేసి యదివఱకు సార్వభౌముఁడై యున్నయెడల నట్టి ముఖ్యవిషయములు వర్ణింపక యిట్లు సామాన్యముగా వర్ణించి యుండఁడుగదా? ననుచరిత్రమం దిట్లుగాక విజయనగర రాజ్యవిప్లవమును దిరుమలదేవరాయలుచేసిన కర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధరణమును నల్లింపఁబడుటచే నరసభూపాలీయముకన్న ననుచరిత్రమే నెనుకటివని స్ఫురించును.

“శ్రీ. జీర్ణకర్ణాటలక్షీపురస్సృష్టి నెవ్వనిలోకేశ్వరత్వము పొసంగు...”

“క. కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు

ద్ధారికఁ దిరుమలదేవను, హరాయాగ్రణికి...”

(ననుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 13, 90.)

నరసభూపాలీయకాలమునకుఁ దిరుమలరాజు పట్టభద్రుఁడు కావఁడుట నే యెఱివ్వుపార్థివుఁడని నల్లింపఁబడెను. పిదప కర్ణాటరాజ్యసార్వభౌముఁడగుటచేఁ గర్ణాటసార్వభౌములను కృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారికి వర్తించుచున్న దేవరాయ లను విరుదముక్షేర్చి తిరుమలదేవరాయలను నానాముతో ననుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడెననియుఁ దోచుచున్నది కాబట్టి నరసభూపాలీయము మొదటి గ్రంథమనియు ననుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియు గ్రహించుట యుచితము.

ఇతఁడఁ గవితారీతియు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడనియు ననుచరిత్రము ద్వితీయ గ్రంథమనియు సూచించుచున్నది. ఈవిషయమున శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు గ, గుఱుతుముక్తలకను బంధముగఁ గొంతవఱకు గవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కవులు స్వత్రాఽపూర్వగ్రంథములలోని యభిప్రాయములు, పద్యముల నడకలీతులు తమయు త్రోత్రగ్రంథములందుఁ జనుత్కరించుచుండు రనుట నిర్వివాదాంశము. రామరాజభూషణుఁడే ననుచరిత్రచ్ఛాయలను గొన్నిటిని ద్వ్యర్థికావ్యయగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందు సయితము చూపియున్నాఁడు.

“శ్రీ. ఒకచాయ ననపాయపిక గేయసముదాయ మొకసీమ నానామయూరనివద,

మొకవంక నకలంకమకరాంకహయహేమ లొకక్రేవ ననదేవయువతిగీతము...”

(ననుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 7.)

“శ్రీ. ఒకచోట మఖపాటహుతహవ్యగంధంబు లొకచాయ ననపాయహోమపహ్నులు...”

... ..

ఒకవంక నకలంకయోగివర్యసపర్య, లు...” హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. (ఆ. 2. ప. 43.)

“శ్రీ. స్వామి యై నిగమాతిభామి యై సురపురోగామి యై యధికాకామి యుండ;

హరి యై హలహలాహరి యై భవదంశుధారి యై ప్రసవాయుధారి యుండ; ...”

(ననుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 38.)

“శ్రీ. తరలక యజ్ఞాదిధరునిపైఁ బాదంబు సంఘటించిన ద్విజస్వామి యుండ;

బటుమహారంభేశభావంబు గని యక్షపదమాధి నెఱపు గీర్వాణుఁ డుండ; ...”

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 25.)

ఈరీతిని దుర్బటముగు ద్వ్యర్థి కావ్యమునందును స్వభావప్రకటనము తెలియుచున్నదిగదా ఇట్లే సరసభూపాలీయచ్చాయలు వసుచరిత్రమున సామాన్యముగఁ గల కొన్నిపద్యములసంఖ్య నిట నుదాహరించెదను.

సరసభూపాలీయము.		వసుచరిత్రము.	
ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.	ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.
1	1	1	1
5	205	1	56
1	90, 117	1	34, 107 (ఆ. 6. ప. 69.)
1	90	1	36, 65
1	85, 92	1	57, 62, 72, 76, 82
1	78	1	73
3	141	4	111
4	78	2	88

ఇంకను బూర్తిగ సరసభూపాలీయరీతులు గల పద్యముల నుదాహరించెదను.

“సీ. ఒకటి యక్షరవిలాసోన్మేషమున మించ నొకటి తాళప్రాధి నుల్లసిల్ల;
నొక్కటి నారితోన్మృతిఁ దాల్చి నొక్కటి గోస్తనీగుచ్చకలఁ దనఁ;
నొకటి సువృత్తభావోన్మేష మొంప నొక్కటి నిల్లకీతుంబికలఁ జెలఁగ;
నొకటి భారవిశేషయుక్తిఁ బెంపొంద నొక్కటి గిరీశమతానుకారి కాఁగ;

తే. ననమసాహిత్యసంగీతరసము లనిడు, గుబ్బపాలిండ్లు దాల్చి పల్కులవెలంది
సరసగుణహరు నోబయనరసధీరు, నవ్యకృతినాయకుని గా నొనర్చుఁ గాత!”

(సరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 4.)

“మ. సకలామోదకతాళవృత్తగతులన్ సంగీతసాహిత్యనా

మకవిద్యాయుగళంబు సబ్బుఁ జెలికిం బాలిండ్లజో డై నిరుల్

ప్రకటించె ప్పఖిరేఖలందు నెల్లముప్రస్తారము లేయు స

ర్వకళాకాంతుఁడు ప్రోమఁ ది ర్లనుహారాయతమానల్లభుఁ.” (వసు. ఆ. 1. ప. 3.)

పినిలో సరసభూపాలీయపద్యమున క్లేబంధిని సాహిత్యసంగీతములతో సరస్వతీస్తవద్యయమున కు సాధర్మ్యముధిక్కుముగాఁ జూపఁబడినను కల్పనములకుఁ బరస్పరైకకంఠ్యము లేదు. సంగీతరూపకుచ మొకమాటు తాటిపండులోడను, మఱియొకమాటు పల్లకీతుంబితోడను, వేఱొకమాటు పర్వతములోడను నొక్కపద్యమునందే పల్లించుటలో సారస్వములేదు. మఱియుసంగీతసాహిత్యము లను ద్వంద్వసమాసము ప్రసిద్ధమును, శ్రుతిహితమును నయి యుండునుగాని సాహిత్యసంగీతము లనునది యట్లుండదు. కాఁబట్టి సరసభూపాలీయపద్యమును మాగ్ని వసుచరిత్రపద్యము చమత్కరింపఁ బడినదని తోచుచున్నది. ఇంతియ

కాక సరస్వతీ స్వపద్యమును సంగీతసాహిత్యములుగా నిరూపించి యందు బ్రహ్మదేవునిసఖ్యుతాదు లభయసాధారణముగఁ బ్రస్తారరేఖలుగా నిర్ణయించుట మిగులఁ జనుత్కారముగ నున్నది. సంగీతమున స్వర ప్రస్తారమును సాహిత్యమున వృత్తాదిరూపమును ఛందఃప్రస్తారమును సుప్రసిద్ధములేగదా; అందు సాహిత్యపక్షమున నలఘుశబ్దముచే నుద్ధరించు గోరునొకనెంటి గురుసంజ్ఞను సఖ్యుతముగా వర్ణించుట స్వార స్యముగా నున్నది. అలఘుశబ్దముచే గురుగౌరవమును మూచింపఁబడుచున్నది. మఱియు నిందు బ్రహ్మదేవుని సర్వకాలాకాంతుఁడని వర్ణించుట సాఫీప్రాయముగా నున్నది. కాఁబట్టి పై నర్థము లేకకవికర్తృక ములనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ జెప్పబడు యుచితము.

“శా. గంగం దాల్చితీ వుత్తమాంగముఁ గం నైకోఁబగవించి త
ధ్ధాంగీకార నకుం బురంధ్ర! నిను వామాంగంబుఁగం దాల్చినే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు నుంచు గింజల్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృహం ప్రోవుతల్.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 5.)

“శా. ఆనుండాకిని మూఁడి బూని కను నధ్ధాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్తే లని యార్వ యల్లఁ బ్రణతుం దై తత్పదాంభోజయో
గానార్థంబున గంగయు న్నొజ్జయఁ జూడఁబోగిసమ్యక్క్రియా
సామర్థ్యంబున వేడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృహం ప్రోవుతల్.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 5.)

పైపద్యములలో వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ బార్వతికిఁ గోపము దీర్చివోయి యాశ్చర్యఁడు గంగకును గోపమును దెప్పించుకొనె ననియు, వరసభూపాలీయమున నట్లుగాక పార్వతికి శీర్షాపగా ప్రతిబింబరూపమున నుత్తమాంగస్థితిని గల్పించి నేర్పుగా నోదార్పు ననియు శ్రీమరేకలింగము పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. వరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమును తమయభిప్రాయమున కిది కొంతబలముగ నున్నదని వారియభిప్రాయము గాని వరసభూపాలీయమునఁ జిప్పినట్లు పార్వతిని శీర్షాపగా ప్రతిబింబితముజేయుటకు నామెపాదములం దీశ్వరుఁడు వ్రాసె తటస్థింపడుగదా! ఆట్టిస్థితిలో గంగ కోపించుట సమాధముగనే యుండును. అట్లు వ్రాసినపుడు ప్రేమనట్టిచూడా భోగమును పవరించుకొనుమివంబును గంగను బ్రార్థించియు నట్టియంతము తెలియకుండఁ బార్వతికిని వ్రీతీచేసే యిట్లుభయలను సంతోషింపఁజేసె నని నర్థించుట మిగులసరసముగనున్నది. కావున వసుచరిత్రపద్యము వరసభూపాలీయ పద్యమును సరళతయేయనున్నదనుట యుచితము. మఱియు గంగను శిరంబున ధరించితిని యల్లినపార్వతి నోదార్ప నామెపాదములపై వ్రాలెనని చెప్పుటచే నామెను శీర్షాపగాప్రతిబింబితము జేసి యానందింపఁ జేసె నను నర్థముపైతము గర్భితమయియు యున్నది. ఏ కారణమున నామెయలెనో దానికి సరిగ నోదార్పకున్న నట్టియంత తీరదుగదా! పాదములపైఁ బడి బ్రతి మాలుటయుఁ బ్రతిబింబవశమున నుత్తమాంగస్థితిఁ జూపుటయు, గంగను పైతి మామెపాదములపైఁ బడు నట్లు చేయుటయు, పార్వతీకోపనివారకములను, నామెను వ్రీతిజుక్తిములును గాఁగా నట్టికారణముల చేతనే గంగయునల్పిది. అప్పటిదియంతయుఁ గపటకృత్యమనియు నీవలె నెట్లు మోసపుచ్చుచుంటినో చూడు! చూడు! మనియు గంగను గోఁతుచు సంజ్ఞచేసి యామెను సంప్రీతచిత్తగా నొనరించె నను వసుచరిత్రపద్యమునం గల చాతుర్యము మిగులశ్లాఘ్యముగ నున్నది. మఱియు వసుచరిత్రమునందుఁ గల

యార్యామందాకీశబ్రములయొక్క యథాంతరము మిగుల స్వారస్యముగనున్నది. మఱియు సరసభూపాలీయ పద్యమునం దమర్వజాలని కొఱతఁ దీర్చుకొనుచు రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రపద్యమున 'సానా మేల్తే లని యార్యయల్ల' నని ప్రయోగించినాఁడు పయికారణములచే వసుచరిత్రపద్యమే సరసభూపాలీయపద్యమును జనుత్కరించుచున్నదని స్ఫురింపకపోదు. ఈరీతి ప్రయోగ మికవికి మిగుల నిష్ఠమని

“శా. వేటొక్కతం దాల్చినాఁ డౌ లే యంచుఁ డలంచునో యని...”
యను సరసభూపాలీయప్రథమపద్యభాగము నూచించుచున్నది.

“చ. అరుదగ వామభాగలనాకలనాచలనాత్తుఁ డై న యా
హరు గురుఁ గాంచి తానును వదాకృతి యశాగతి నేకవంతుఁ డై
కరికరిజీగుణంబులు మొగంబున దాల్చి జగంబు లేలు నాం
తరకరుణాసనాథు గణనాథు మరుద్గణనాథుఁ గొల్చెదన్.”
(సరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 6.)

“సీ. ఘనఘనాథులత్తి నెనయు కొ ప్పిరుగడ నిరుగడఁ దరుణాబ్జకృతనతంస;
మురుచ్చిత్రకాగ్ని శిఖోన్నేష మిరువంక నిరువంకఁ గుండవిస్ఫురితకర్ణ;
ముడివోనిమిన్ము లే నెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గలులబంధురకరంబు;
సెఱిమించు చిటుతవన్నియచేల మిరుమేస నిరుమేస రతిమనోహరవిభూతి;
తే. యమర సన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు, భావవిధవంబుఁ డుంపుమఁ బరమమైత్రీ
మగనిసామేన నిలిచిన యగతనూజ, ప్రథమజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయవాణికి.”
(వసుచరిత్ర. ఆ. 1. ప. 6.)

వినియకుండు తండ్రితో సారూప్యము నొందె ననుటకన్న నీశ్వరునకు నర్థాంగమున నొప్పు చున్నసార్వభౌమ భర్తృసారూప్యమును బొందినదిని వర్ణించుట సరసముగా నుండును గాని నిచ్చటను వసుచరిత్రపద్యమే సరసభూపాలీయపద్యమును జనుత్కరించుచున్నది.

“సీ. ఎవ్వఁడు మొదల దా నిలకు భారతి డించెఁ డగ భగీరథుఁ డప్రతిఱినిఁ బోలే!
శ్రమరక్షీటన్యాయభాతి నేకవిరాజు వాగ్దేవి తా నె యై వన్నె కెన్నె!
వరవృత్తిములు మాని వాణి యెవ్వనికై నలసి నానాశ్లేషములకుఁ జెన్నె!
నెవ్వని వాఙ్మాత్ర మినుని ధాత్రికిఁ దెచ్చి పేర్చిలో గరము ల్పొందుకొనియె!

“తే. ఎట్టి మహిమాధికుల గొల్చి ముఖిలమునిప, చోనుపనుక క్తభృతపురాజాధవితతు
లగుఁగుఁడనుఁగను భన్వదివ్యాంజనమునఁ, గనుఁగోనఁ గఁ జేయు సంధ్రసత్కవులఁ డలచి.
(సరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 8.)

“సీ. భువి గవితాకన్యఁ బుట్టించె నెవ్వఁడు! బడి నాగములెల్ల నడిపె నెవ్వఁ!
డేను నీ వనుమాట లెనయించె నెవ్వఁడు! కోమలపదలీలఁ గూర్చె నెవ్వఁ!
ఘనఘటలాకోటి నలరించె నెవ్వఁడు! నిఖిలగుణంబుల నేర్చె నెవ్వఁ!
డినకరసంప్రాప్తి నెసఁగించె నెవ్వఁడు! రహి నించె నర్థగౌరవము నెవ్వఁ!

తే. డట్టి వాణిగురుత్వమహత్వముల, ఘనులఁ బ్రాచేతస, వ్యాస, కాళిదాస,
దండి, భవభూతి, మాఘసత్కవి, మయూర, భారవుల, భారవుల నాత్మఁ బ్రస్తుతింతు.”
(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 9.)

ఇచ్చటపైతము సరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యకల్పనము చమత్కరించుచునే యున్నది.

“మ. పదనాగ్రంబున వాణి యున్నది మము న్వాక్రవ్యవస్థ దిందిరా
మదిరాక్షిమణి యున్న దక్షుల నము న్నన్నించి పీడింపనీ
దదియుం గాక స్పృశింహ! నీవిపులబాహుల్లేమి నొంచి నో
ర్వదు భూదేవి బహుస్త్రియారత నినుం ద్రాగ్ధింప నింకేటికికే.”
(సరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 141.)

“చ. జలనిధిరాజకన్య కనునన్న మెలంగుచునుండు వాణియుకే”
“మెలంగును మాటలోన నెలమిం జేయిన్ను జరించు గీర్తి నీ
లలితభుజోపగూహానివాసము మానదు ధాత్రి సద్గుణో
జ్జ్వలవరసింహ పుంశ్ర బలవంతులకింతు చిక్కుట ప్రమే. (సరసభూపాలీయము. ఆ. 5. ప. 187)
ఇట్లే యీ గ్రంథమున సరిస్వతీవ్యభిచారము మఱికొన్నిచోట్లను.
(ఆ. 3. ప. 40, 129.) లర్ఘింపఁబడినది.

“నీ. అనుగఁడమ్ముల బాని కనునన్ను మెలంగు నిందిరె దృఢముగా నెంచు ననిన
గూర్తాసనాభ్యాసకర్తయై న్నచంచు ధర్మశ్రీ బాలకగాఁ జూచు ననిన
మధురాధరస్పందవిధివశంపదు యైన భామ నొండొకమాటు మల్కఁ డనిన
నాత్మ పాణిస్పర్శనాయత్తమగు కీర్తి నెనసి దిక్కులకడ నునుచు ననిన
“తే. జగతిఁ గొఱిసోమునోచిన జులముఖులఁ, గూడిమి గణించి యతఁ డేల గారివించు
వరుని బహువల్లభామనోహరుని గోరు, ముదిత ముదితయై యని బాల మోము వాంచు.”
(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 111.)

(ఇట్లే ఆ. ఆ. 94 వ పద్యమునందు శక్తి త్రియవ్యభిచారముగలదు.)

ఈవర్ణనములందును సరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యకల్పనముల చమత్కరించుచు నేయున్నది. వైషద్యరతుల ననుసరించుట రామరాజభూషణులకు స్వభావమని యిదివఱకు విశదపఱచి యేయున్నాను. అట్టి యభిప్రాయము సరసభూపాలీయరచనాకాలమునకే యీతని కున్నదని తోచుచున్నది.

“శ్లో. శృంగ్వస్సిదారి న్నదుదారభావం హృద్య స్తు హు క్లోమ పులోమబాయాః;
పుణ్యేన నాలోకత నాకపాలః ప్రమోదబాష్పవృతనేత్రమాలః.

శ్లో. సాపీత్యత శృంగ్వతి తద్గుణోఘాః ప్రసహ్య చేతోహరతోర్ధశంభుః;
అగా దపర్ణాంగుళిరుద్ధకర్ణా కదా న కంఠాయనకై రవేన.

శ్లో. అలం సజ్జా ధర్మవిధా విధాతా రుణద్ధి మానస్య మిషేణ వాణీమ;
తత్కంఠ మానిగ్య రసస్య తృప్తాం చ వేద లాం వేదజడ స్సనక్రామ.

శ్లో. శ్రీయస్తదాలింగసభూర్న భూతా వ్రతక్షీతిః కాపి పతివ్రతాయాః ;
సమస్తభూతాత్మతయా స భూతా తద్భర్త రీర్వాకలుషాణునాఽపి.”

(నైషధము. సర్గ. 3. శ్లో. 29,30,31,32.)

మహాకవియగు శ్రీహర్షుడును సనాచిత్యశంక విడిచి స్వభావప్రకటనమున కై యిట్లు వర్ణించి యుండుటచేతనే గానలయు రామరాజభూషణుడు పైరీతి వర్ణించియున్నాడు. అందుఁ గొంతవఱకా చిత్యపోషణమున కై యథాంతరరహితములను శచీ, పార్వతీ, వ్యభిచారరూపవర్ణనములను విడిచి యంతటను సర్థాంతర ముండునట్లుగనే రండుగ్రంథములందును రామరాజభూషణుడు వర్ణించినాడు. సరస్వతికిని భూదేవికిని శ్రీదేవికిని నిట్లు క్లేషగర్భితములగు వ్యభిచారవర్ణనములు కవిసమయసిద్ధములే యగుటచేత సంతగా సాచిత్యహాని కల్గినదిని తలఁపఁజూడు.

“శ్లో. కస్తే చి త్కవటాయ కైటభిరూహిషేవదీర్ఘాయః

దేవి! త్వాం ప్రణీపత్య మప్యసి సచే చ్యుత్కించి దాచత్వహే,

య త్తే నుందిర మంబుజస్త్వ కి మిదం విద్యాగృహం యచ్చ తే

సీచాన్నీచతరోపసర్వణ మపా మేత త్కి మాచార్యక” మ్మని యిట్లు మురారీకవి వర్ణించియున్నాడు. ఇట్లనేకవులవర్ణనములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింపలేదు.

శ్రీనాథుడు పై నైషధశ్లోకముల నాంధ్రీకరింపలేదు. బౌచిత్యహానికి నాచియిట్లు విడిచిపెట్టెనని యందును శ్రీనాథుడు శృంగారనైషధమున మఱికోన్నిచోట్ల నట్టినియమమును బాటింపలేదు కాన నీవిషయమునను గారణము వృద్ధము.

“శ్లో. స కా నిశి స్వప్నుగతం దవర్జితం జగాద గోత్రస్థులీలే చ కా స తమ్;

తదాత్మతాధ్యాతృధవారతే చ కా చకార స స్వస్య మనోభవోద్భవమ్.” (నైష. స.1. శ్లో.30)

“తే. వానిఁ గలలోకం గానని న జముఖియు, వాని మార్పున జేర్చొని మానతియు

వానిఁ గా నాత్మ భావించి వెరునిఁ గనెయి, సుఖింపని సతీయు లేదయ్యె నెచట.”

అని యిట్లు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమునందును బతివ్రతల కందఱకును వ్యభిచారము వర్ణింపఁబడి యున్నది. సరసభూపాలీయరచన కాలమునకు యిక్కవికి శ్రీహర్షమార్గానుసృతి యంతురించె ననుటకు మఱియొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాను.

“శ్లో. అపి ద్విజహ్వభ్యవహరపారుషే ముఖానుషక్తాయతీవల్లవల్లయా;

ఉషేయివాంసం ప్రతిమల్లతాంఠియ స్తయే జితస్య ప్రసభం గరుత్తతః.” (నై. స. 1. ప. 64)

“స. వల్లవల్లానుషక్తవదనతావివంబిత వక్త్రస్థభుజగవై నతేయంబును,

... .. అగు నౌపమాహ్వంబు నారోహంబుచేసి...” (శృం. నై. ఆ. 1. ప. 85.)

“మ. వరవల్లావిధనంబు దప్తభుజగవ్రాతంబు గా సింగిణుల్

గురుపక్షద్విలేయంబుగాఁగ నరసత్తోఽశీశ్వరాయాధ మా

తురగోత్తంసము నిందిరాహృదయనాథుండాల్చు ప్రత్యక్షులం

ధురపక్షోద్రునిలీలఁ జూచు సహితస్తోమంబు భీమంబుగాఁ.” (సరసభూపాలీయ. ఆ. క. ప. 201.)

సరసభూపాలీయమునందలి యిట్టి నైషధానుసృతులు మూర్తి రామరాజభూషణుల, యైక్యవాదమునకుఁ గొంతియాధారములే యనవచ్చును.

“మ. వరసక్రేందువిలాసకృన్నవనయోనర్హానపాఞ్చులం
దరుణీతైశవసింధు లింకునెడఁ దత్తక్కులత్కంబు లో
సరసాంతస్థితిగండకైలములనం జందోయి యంతంతకుం
బరగుం దత్కైముఖోపరేఖలఁ గన్నట్లు స్వరీపుంజముల్.” (చరసభాపాలీయము. ఆ. 3. ప. 30)

“చ. కలికిముఖేందుకాంతి కరకాంతనయోజుదాంతవేళ న
ర్దులకుచగండకైలములు దోప వలిత్రయశోపరేఖ లిం
పలరంగ మధ్యస్థిను బయలై కటిపై కత మొప్పు బాల్యమున్
బలుచది యింకువో మోసె నాభిఁగీర్జలాశయం బున్.” (ననుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 39.)

ఇచ్చటను చరసభాపాలీయపద్యములోని ననుచరిత్రస్వరూపే విశేషకల్పనావిషయభాసుర మై
దానిని జనుత్కరింప రచించి ట్లగుచుచున్నది. ఇట్టి పద్యకృత్యములు కవులయభిన్నతకు బ్రబలాధార
ము లనవచ్చును.

“క. వాలిక లై వెలిదమ్ముల, హోలిక లై చందమామపులఁగులకును దా
మేలిక లై న నిరీక్షా, మాలికల స్పనింపూఁ జూప చుడవతి వేన్మన్.”
(చరసభాపాలీయము. ఆ. 2. ప. 86)

“చ. తొలుదొలుతన్ విలోలఃపతిఁ దొంగలితెప్పల నాని కన్లకుం
డలగుచి ధాళగళ్యములదాపున కల్లకఁ బొంచి మించు లై
వెలునది పూర్ణచంద్రుపయి కెన్నెలపుల్లులచాల వ్రాల నీ
లల విధుమీఁద వ్రాలె నలలా నలలాలితృప్తిజాలముల్.” (నను. ఆ. 3. ప. 49)

ఇచ్చట చరసభాపాలీయపద్యములోని “చందమామపులఁగులకును దామేలికలై” యనునది
ననుచరిత్రమున నెంతనాగసుగం జనుత్కరింపఁబడినో చనువరులే గ్రహింపగుగాక; శ్రీవీరేశలింగము
పంతులుగారుగ గుఱుతుయుత్తలకు వ్రాసి యనుబంధములో నిట్లే నండుగ్రంథములందలి వే
టొకచోటఁగల పద్యకృత్యముదాహరింపఁబడినది. (ఆహాసంబంధము ... (చరసభాపాలీయము.
ఆ-2. ప-135. రామత్తానర ... (ననుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 78) ఇట్టి యిట్టిప్రాయోగ్యపద్యకృత్యము
లును నుత్తరోత్తరచాతుర్యమును వివర్ణించుచోఁ గవు లభిన్నులనియు, ననుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథ
మనియుఁ దోచక పోదు.

ఒకపక్షమునఁ బిల్లలమట్టిపిరవీరభద్రుని కకుంతలాపరిణయములో నున్న

“క. వాలిక లై విరిదమ్ముల, యేలిక లై భానభవుని యెలమాపులకుం
బోలిక లై యుత్కలికల, మాలిక లై యబలఁ దాఁ నొగి స్పృహపుమాపుల్.” (ఆ-2.)

అనుపద్యము ననుసరించి చరసభాపాలీయము: (వాలికలై. (ఆ-2. ప. 86.) అనునది
విరచింపఁబడినట్లును, శ్రీనాథపిరవీరభద్రులరీతులను బెద్దనాదు లనుసరించినట్లును, విభిన్నులైన బట్టు
మూర్తి రామరాజభూపాలు లిట్లు పరస్పరానుస్మృతిగ రచించియుండు రసఁ జనదాయని యందమన్న
నది సరికాదు. పూర్వోదాహృతములగు గ్రంథములలోని యనుస్మృతుల నరసభాపాలీయముననుచరిత్ర
ముల యనుస్మృతులనంటివి కావు. పద్యములనడకలరీతులను, గల్పనారీతులను, గథాసంవిధానమార్గ
ములను, వానిలో ననుసరింపఁబడినవి కాని యిట్టిప్రాయోగ్యపద్యకృత్యములు వేర్వేరుకవులు గ్రహిం
చియుండలేదు. మఱియుఁ దమకుఁ బూర్వులయి తమగౌరవమునకుఁ బాత్రులయి సుప్రసిద్ధులయి
యుండువారిగ్రంథముల ననుసరించుట సహజముగాని సమకాలికుఁడు విశేషించి జ్ఞాతీయు మఱి

యః చనకంబై నప్రాశుండు నగువాని గ్రంథమునుండి పద్యచార్యము నభిప్రాయచార్యమును రామ రాజభూషణునివంటి మహాకవి చేయఁగోరునా ?

“గీ. ఆనమసాహిత్యరసమును వసువుపాలు, చేసి తత్త్విషణార్థంబు వాసి నరస

రాజు నుద్గతి భజించి రామరాజు, శివపదముఁ జేరె జేరును భువని విడిచి.”

యనుచాటువులన వసుచరిత్రరచయకుఁ బరమున నరసభూపాలీయము రచింపఁబడిన ట్లగపడునని కొందఱుందురు. కాని యీనిరాకరనుగు చాటువు నప్పుడగినది కాదు. నమ్మినను దీని కర్థమే లేదు. మఱియు నిదివసుచరిత్రముచేసినపదపఁ దనపోషణమునకు నరసరాజునే భజించెనని స్ఫురింపఁజేయునుగాని నరస భూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమని నూచింపఁజాలదు. ఇంతయకాక సార్వభౌములగు రామరాజ తిరు మలదేవరాయలు తనక గ్రహారాదు లిచ్చి విశేషముగ సన్మానించినట్లు కవి చెప్పకొనియుండుటచే నిది విశ్వ సనీయముగ నుండలేదు.

—|| జ గుఱుతుయుక్తివిమర్శనము. ||—

అనేకులు పూర్వగ్రంథకర్తలు వీ రభిన్నులని వ్రాసియున్నారా ?

ఈవిషయమున నాంధ్రకవులచరిత్రములో రామరాజభూషణునిచరిత్రముననుబంధమునందు 2, 4, 5 వ విషయములను శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు ప్రబలముగ వ్రాసియున్నసంగతు లిదివఱకు నుదాహరించినయన్నందున నిట వేఱుగ వ్రాయలేదు. రామరాజభూషణునకు సమీపకాలమువారలు సోమనాథకవి మండలక్షీరచరింహాచార్యులవ్రాఁతలును, లక్ష్మణదీపికాగ్రంథములోని విదర్శనములు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారుదాహరించినయండఁగా బయినానికే బ్రతిపత్తులు సమాధానము వ్రాయ లేదు. కాని మఱియెవ్వరో యీయభేదమును వ్రాసినవారు చరిత్రవిషయములలోఁ దప్పలువ్రాసిరి గనుక నిట్టివి నప్పురాచని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసినారు. “వైవిధ్యముగ వ్యాఖ్యా నములలో వ్రాసినవారిని మేమెఱుంగము గాని వారివలెనే వ్రాసి ప్రకటించిన యొక్కరిద్దటివ్రాఁతలస్వారస్యమును జూడుఁ డ”ని వ్రాసి యెవమండ్రము వేంకటరామయ్యగారి వ్రాఁతలను రామకృష్ణయ్యపంతులవారు విమర్శించిరి.

మఱియు నప్పకవి “ఓలంబాలక” యను విసుచరిత్రములోని పద్యమునందలి యతివిషయమున స్వగ్రంథమునఁ జర్చింపవలయును “లోలంబాలక” యను పదము రామరాజభూషణకవిహృదయ” మని వ్రాసియున్నాఁడు గాని బట్టుమూర్తికవిహృదయమని వ్రాసియుండఁడయ్యె ననుకారణము నుదాహరించి వసుచరిత్రము మూర్తికవి వివచితము గాదని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసి యున్నారు. మూర్తికవియే రామరాజభూషణుండై యున్నప్పు డొకపే రప్పకవి గ్రహించినంతమాత్రమున చండనపే రాతనిదికాదని యెట్లు స్థిరపడును ? ఇట్టి బలహీనములగు యుక్తులు గ్రంథోదాహరణములలో వ్రాసిన శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారి యుక్తులను ఖండింపఁజాలవుగదా ! ఇఁక నీవిషయమున గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రేమియు సమాధానమునే చెప్పలేదు. ఒక్కచోట నిట్టివ్రాఁతలు గతానుగతికము లని మాత్రము వ్రాసియున్నారు.

—|| చ. ఛ. గుఱుతుయుక్తుల విమర్శనము. ||—

రామరాజభూషణునకు శుభభిరుదముగలదా ?

రామరాజభూషణుఁ డనునది విరుదమా ?

నరసభూపాలీయమున “శుభమూర్తి నాచుభేయు” నని కవి తన్నుఁగఱింపి చెప్పకొనియుండి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున “రామవిభుదత్త శుభచిహ్న విభవయుతుఁడ” నని చెప్పకొనుటచే రామ రాజభూషణునకు ‘శుభ’ యనుబిరుదము గలదని పితృశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈవాదము వలన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాననరసభూపాలీయము లేకకర్తృకము లనుట స్థిరపడునుగాని రామరాజ శుభచిహ్నము నిచ్చెనని వాదించుటచే రామరాజభూషణుఁ డనునది రామరాజవత్తనుగు బిరుదనామమనుట కనువుపడదు కావుననే “రామవిభుదత్త శుభచిహ్న విభవయుతుఁడ” ననుదానిచే నిక్కవికి రామరాజు “రామరాజభూషణుఁ” డను బిరుదము నిచ్చెననువాదము స్వరసోక్తిగా గ్రహింపక కేచిత్తముగా పితృశలింగముపంతులవారు దాహరించిరి. కాననే రామరాజభూషణుఁ డనగా రామరాజున కలంకారమునంటివాఁడని విశేషణముగా పీఠార్థముచేసిరి. అట్లయినచో నాశ్వాసాంతగద్యములందు “సాహిత్య రసపోషణ రామరాజభూషణ” యను వాక్యాంతముననుక విశేషణనామములేయైనఁ గృతికర్త యెవ్వరో యెట్లు తెలియునని శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగా రాక్షేపించిరి. ఆశ్వాసాంతగద్యములందైన కవి నామమును బేర్కొనకుండుట యప్రసిద్ధముగాన నీయాక్షేపణము సరిగినేయున్నది. మరియు “రామవృషభూషణాఖ్యకుకవి” ననుచో నాఖ్యశబ్దము పితృశలింగముపంతులవారి వాచియును బాధకమని యు, నీ “శుభ” యనుబిరుదము నొసంగిన రామరాజునకుగాని, స్వీకరించి రామరాజభూషణునకుఁ గాని పౌరుషాతియమైనను విద్యాతియమైనను, నేమైనఁ గన్నడుచున్నదా గనఁ”డనియు నిట్లు వీ రాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణములను సముక్తికముగనే యున్నవి. కాన పితృశలింగముపంతులవారు రస్వరి సముగా వ్రాసినవాదమే సముక్తికముగ నున్నట్లగుపడుచున్నది. “రామవిభుదత్త శుభచిహ్న విభవయుతుఁడ” నను దానిచే రామరాజుకవికి రామరాజభూషణుఁడనుబిరుదము నిచ్చెనని గ్రహించుట యుచితము కావుననే రామభూషణకవియనియు, రామవృషభూషణుఁడనియు, రామరాజభూషణుఁడనియు నిట్లు గ్రంథములందు యోగింపబడినను.

కాని పూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులవారి వాదమునుపైత మంగీకరింపలేదు. రామరాజభూషణుఁ డనునది “రామరాజయొక్క యాస్థానమునం గుండుటచేత నిచ్చినబిరుదాంకము” అని వాక్రమ్మ సెడ బట్టమూర్తిత్రిపేరగునట్టి “వేంకటరాయభూషణ” శబ్దమునకును నిట్లే యర్థముచెప్పి సమర్థింపవచ్చును గదా! ఇంతదనుక వేంకటరాయభూషణుఁ డొకయనాచునుఁడుగాఁ గనుపడుచున్నాఁడు గాని యేసంస్థానమునైన విద్యాతియముచేఁ బ్రఖ్యాతినిందినట్లు గానము. గాన రామరాజభూషణుఁ డనునపుడు వేంకటరాయభూషణుఁడనునపుడును, నిందలి “భూషణ” శబ్దములు వారివంశములోనివారు సామాన్యముగ వాడుకొను నామములని తలఁపవలయు” నని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే రామరాజభూషణుఁ డనుదానిలోని రాజశబ్దమును బల్కజాలకు సహజముగ నుండఁదగినరాజశబ్దముగ సమర్థించిరి. “రామవిభుదత్త శుభచిహ్న విభవయుతుఁడ” ననుచో రామరాజుచే నీయఁబడిన మంగళకరములైన యాం దోలికాదిచిహ్నములు గలవాఁడని యర్థము చెప్పిరి. కాని “రామవిభుదత్త” యనుదానికి రామరాజభూషణునిబిరుదమే యియ్యఁబడినట్లర్థముచేయుటసరసముగానుండునట్లగుపడుచున్నది. భూషణశబ్దము వీరికి వంశ నామమైయున్నట్లగుపడదు. నరసభూపాలీయమున,

“గీ. ...ప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తివ్రరాజపుత్ర, ప్రసిద్ధ, సరసవేంకటరాయభూషణుగుపుత్ర.” నని చెప్పఁబడినది. ఇందు వివాదస్థితవేంకటరాయ భూషణునకే భూషణునిబిరుద మున్నదిగాని తక్కినవారికి లేదు. పద్యమునందేగాక ఆశ్వాసాంతగద్యమునందును “ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణుగుపుత్ర తివ్రరాజపూత్ర” యని యున్నదిగాని తివ్రరాజునకు భూషణుపదము చేర్పఁబడలేదు. ఇట్లే హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందును,

“గీ. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిప్పరాజప్రియతమాజనీరనూర, పాత్తజుడ.....”
 నని చెప్పబడినదిగాని యెవ్వరికైన భూషణపదము చేర్పబడలేదు. కాన భూషణపదము వీరికి వంశాను
 గతమనుటయు క్తియు క్రమముగాలేదు. వేంకటరాయభూషణుడనామకుడనుటకుఁ బ్రబలాధారములేవియు
 లేవుగదా! కాబట్టి వేంకటరాయలయాస్థానమున రామరాజభూషణుని తండ్రియగు నూరపరాజుండు
 టచేత నాతనికి వేంకటరాయభూషణిరుదము నచ్చియుండును. నరసభూపాలీయమున పద్యమునందును
 బద్యమునందును “వేంకటరాయభూషణ” యనియే వ్రాయబడినది గాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యవం
 తులుగారు చెప్పినట్లు బ్రహ్మజుల కుండురీతి “వేంకటరాజభూషణ” యని లేనందున నీపేరు వేంకట
 రాయలయాస్థానమునం దుండుటచే లభించిన బిరుదమే యనియు భూషణపదము వీరికి వంశానుగతము
 కాదనియుఁ జెప్పట సమంజసముగానున్నది.

—|| రు. గుఱుతు యుక్తివిమర్శనము. ||—

రామరాజభూషణుడు దత్తుఁ డగునా?

అత్యాసాంతగద్యములందును, గవి తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనిన పద్యములందును స్వనామశీత్యనా
 మములు నరసభూపాలీయమున నొకరీతిగను, వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానముల నొకరీతిగను
 నుండుటచే నట్టివిరోధమును సరిపుచ్చుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించు రామరాజభూషణుడు నూరపరాజున కొరకుండనియు
 వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుడనియుఁ బాలకపితయగు వేంకటరాయభూషణుడు రామరాజభూ
 షణునకు కొరదామూర్తియని నామాంతర ముంచుకొని ననియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు సమర్థించి
 యున్నారు. ఇట్టికల్పనకు హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములోని “నూరపాత్తజుడ” ననుదానిని, నరసభూ
 పాలీయములోని “వేంకటరాయభూషణువుత్తు” ననుదానిని, నాధారముగ గ్రహించిరి. మఱియుఁ
 “దాగడించిన వసుచరిత్రమున” ననుచాటువుచే నీద త్రతను స్థిరపఱచిరి గాని యీవిషయమును శ్రీపూం
 డ్రరామకృష్ణయ్యపంతులుగా రంగీకరింపక కొన్ని ప్రబలుములకు నాక్షేపణములు చేసియున్నారు.—
 “ఆత్మజుడనఁగాఁ దనవలనఁబుట్టినవాడనిగాని లేక తానే పుత్త్రహుషముగ జన్మించినవాడనియుఁ,
 బుత్తుడనఁగా బుం యను నరకమువలన సంరక్షించువాడనియు నిటుల శబ్దవ్యుత్పత్తి లుండఁగా
 నాత్మజశబ్దముమాత్ర మారంభమయియు నిర్ణయించి వ్రాయుటకు రావుబహద్దరుగారి కేమియాధారము
 లున్నవో వాని నివనుటకు సంతసించుచున్నారము. “ఆత్మ వై పుత్త్రనామాసి” యనుశ్రుతి
 యాత్మజుడేపుత్తుడని నిర్ణయించుటబట్టి..... సుపుత్త్రశబ్దము. దత్తునియం దన్వయించుట యనర్థక
 ము. మఱియుఁ బున్నామ మనునరకమునుండి రక్షించువాడు దత్తుడేయని కన్నవాడు కాకపో
 యినయెడలఁ గొడుకులఁ గనియున్నవారు నరకసంరక్షణమునకు నీక దత్తుడేనీకొనినఁగాని పునర్గతి
 లేదు కాబోలు” ననియు,

“గీ. తాగడించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి నూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె

నన్ను మనకొరదామూర్తి నాశలంబై, దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు.”

అను నీపద్యములోనివిషయముల నాలోచింపఁగాఁ గన్నతండ్రియగు నూరనను వసుచరిత్రమునం దెవ
 టను రామభూషణుని యుదహరించుచుండనందునఁ బాలకతండ్రియగు వేంకటరాయభూషణుని
 యార్థద్యులన్నియు మిథ్యాద్యులని గ్రంథమునుబట్టి తీర్చినచవలసివది” యనియు నీ ట్లాక్షేపించి
 యాచాటువు నవ్వఁదగినది కాదని వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమును శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులు
 గారు వ్రాసినయాక్షేపణములలోఁ బ్రైదుదాహరించినవి సయుక్తికముగనున్నవి. కాన నీదత్తరసకల్పనము
 సరిగాదని విశదమగుచున్నది. కాబట్టి రామరాజభూషణిరుదమువిషయమున నాచే వ్రాయబడినట్లు

వేంకటరాయభూషణనామము సూరపరాజునకు బిరుదనామముగ గ్రహించినయెడల నిట్టి దుర్బలకల్పనమున కవసరముండదు. ఇచ్చట శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలో పాఖ్యానములనుబట్టియు పరసభూపాలీయమునుబట్టియు సంగ్రహించివ్రాసిన బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణుల వంశవృక్షము వ్రాయుచున్నాను.

ప్రబంధాంకిసింగరాజు.

ప్రబంధాంకితిమ్మరాజు.

ప్రబంధాంకి వేంకటరాయభూషణుడు.

ప్రబంధాంకి సూరపరాజు.

ప్రబంధాంకి బట్టుమూర్తి
ఇతడు పరసభూపాలీయమును
రచించినకవి.

ప్రబంధాంకి రామరాజభూషణుడు
ఇతడు వసుచరిత్రమును,
హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమును
రచించినకవి.

ఇందుఁ దిమ్మరాజున కిద్దఱుపుత్రు లనుటకు బహుళగాఁ దిమ్మరాజు సూరపరాజునియు నాతనికి వేంకటరాయభూషణుఁ డనునది బిరుదనామనియుఁ దిత్తుత్రుఁడు మూర్తియనియు నాతనికి రామరాజభూషణుఁడనునది బిరుదనామమనియుఁ బయిని వ్రాసినకారణములచేఁ నంగీకరించిన నిర్వాహకముగ నుండును. మొదట సామాన్యముగ బ్రహ్మజగు బట్టుమూర్తి పరసభూపాలీయమును రచించిన పిదప ననన్యసామాన్యముగు రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నందియుండుటచేఁ దుభిరుచి ననంతర గ్రంథములం దట్టిబిరుదమునే వ్రాసికొనియుండును. కాఁబట్టి తద్గ్రంథత్రయమునఁగల గద్యపద్యముల విభిన్నరీతుల నున్నవని శంకింపఁ బనిలేదు. మఱియు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమునందలి సీసమునఁ దంద్రిశేరు సూరపరాజుని చెప్పటకును జోటు చాలఁగను సూరపుఁడని చెప్పినాడు. కావున నందు నామాంతరమును జెప్పకొనకుట శంకాస్పదము కానేరదు. రామరాజభూషణుఁ డక్కాలమున మహాప్రసిద్ధుఁడయి యుండుటచే నాతనికిఁ దననామధేయమునకే యిట్టిసంశయావస్థ దటస్థించునని స్ఫురింపకపోవచ్చును. అట్లే స్ఫురించినవో మూఁడుగ్రంథములందును మఱియొక్కొక్కపద్యమును జేర్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పనా? మఱిరజిప్తరు (Register) చేయించునా?

— ఘ. గుఱుతుయు కీవిమర్శనము. —

బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడను జనుశ్రుతి నవ్వదగినదా?

ఈవిషయమునఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు రిట్లాతేషించియున్నారు. “విషయమును సంపూర్ణముగా లోకము విచారింపక పోవుటయే యీజనుశ్రుతి వ్యాప్తియగుటకుఁ గారణము. కారణము నన్నను లేకపోయినను రావుబహద్దరుగారు యిక్కవిపల్ల మాత్రము జనుశ్రుతిని కాసవసమానముగా నెంచి నన్నయ లిక్కనాడుల చారిత్రములలో జనుశ్రుతిం బరిపాటింపకుండుటకుఁ గారణమేమిచెప్పదరో తెలియకున్నది. ఇక బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులొక్కరియని పండితపామరులెల్ల నీయంశమునఁ బొరఁబడుటకుఁ గారణ మేమియన నీయిరువురు నేకకాలీనులగుటవలన; మానుమరుపాకులగుటంబట్టి పెదతండ్రిపినతండ్రి బిడ్డలగుటచేరి బట్టువంశజ లగుకరీమున కవిరయం దించుమించుగ సములగుటంజేసి

లోకమున కియ్యిరువురి గ్రంథము లొకపరి సంప్రాప్తములయి కవులభేదములు సంపూర్ణముగఁ దెలియక, బట్టుమూర్తియను నామాంతరముగలిగి రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్రమును రచించినాఁడను పుక్కిటి పురాణమును నిఘంటువులయందును బత్రికలయందును, బండితులు ధారాళముగ వ్రాయుటంబట్టి యని యిట్లుభేదతాభ్రమకు గారణముల నుడివరి. కాని యిది యొక్కవాదమునే బలపఱుచుచున్నది. ఉభయుల కవిత యొక్కరీతినే యున్నదను మొదలగునవి యభేదవాదమునకే సాధకములుగదా. ఇక పీరు విభేదవాదమునకు మూలాధారముగాఁ జూపుచున్నది యాశ్వాసాంతగద్యల విభిన్నప్రవృత్తియే. ఇది చదువరులు గ్రహింపరానియంతటి మాటుమూల విషయము కాదే! ఆశ్వాసాంతగద్యమును జదువనట్టియు నది యర్థముచేసికొన లేనట్టియు జదువరు లుందురా? పోనిండు. తక్కినభాగము లెట్లైనను స్పష్టముగాఁ దెలియు కవిపేరు గ్రహింపలేకుండురా? అరయనరయ నీగద్యల విభిన్నప్రవృత్తి కవుల విభేద ప్రతీతినే పుట్టింప వలసియున్నది. అట్లయినను రామరాజభూషణుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నట్లు కాక పోయెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఇక నన్నయతిక్కనాదుల చారిత్రములందుఁ గొన్నిజనశ్రుతులు ప్రబలములగు కారణాంతరములచే నన్యఁబడకుండుట యిచ్చట జనశ్రుతి నమ్ముటకు సాధకమగునా? లోక ప్రసిద్ధములగు జనశ్రుతుల నిరాకరించుట కిట్టి బలహీనములగు యుక్తులు సాధకములగునా? మఱియు శ్రీవీరేశలింగమపంతులుగా రుదాహరించిన రీతిని రామరాజభూషణునకు సమకాలికుల గ్రంథములందును నిజీవలివారి గ్రంథములందును బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వ్రాయఁబడియుండుట కేసుసమాధానము.

ఈజనశ్రుతియేగాక వేఱువేఱుసందర్భములలో వాఁడఁబడుచున్న మఱికొన్ని జనశ్రుతులుపైత మీవిషయమును సూచించుచున్నవి. ఏడ్పుపద్యములవిషయమునఁ దెన్నాలిరామకృష్ణకవి పరికినట్లు ప్రసిద్ధమైయున్న “యల్లసానిపెద్దన యటునిటు నేడ్చెను. ముక్కుతీవ్వున్న ముద్దుమద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి బాపురనియేడ్చె” నను నైతిహ్యముపైతిము బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచించినట్లు నెల్లడినేయుచున్నది, వసుచరిత్రములోని “యాజులి” యనుపద్యమునకేగదా! రామకృష్ణకవి యిట్టి యభిప్రాయ మిచ్చెను.

“నీ. పొగిద్దర్లుసమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీనాథుండు కూలార్చు నైఁగంబు;
దానితల్లన నల్లసానిపెద్దన చెప్పె మది వదిదప్పి యాము క్తమాల్య;
దూహించి తెలియరాకుండ నూరపరాజ భ్రమఁ గళాపూర్ణోదయము రచించె;
నతిశ్లేష శబ్దవాగాడంబరం బొప్పుఁ బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర...” యను తెనాలి రామకృష్ణుని చాటుపద్యము పైతము పైవిషయమునే చెప్పుచున్నది.

మఱియు నల్లసానిపెద్దనకుమారుఁడు విద్యాభ్యాసమున రుచిలేక తిరుగుచుండఁగాఁ జూచి పెద్దనార్యుఁడు శిక్షించెననియు నందుపయిని విదుషియగు పెద్దనార్యునిభార్య “మీశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి శ్లేషముక్కలు చెప్పకొనుకొని కై గలఁగకపోదు ఏల! యంతకంతముగా శిక్షించెద” రనిపల్కెనని యొకయైతిహ్యముకలదు. శ్లేషకవనమున రామరాజభూషణుఁ డదివఱకే నిపుణుఁడై యుండెననియు నితఁడే బట్టుమూర్తియనియు నీయైతిహ్యము సూచించుచున్నది. “సుప్రత్యయాభావస్య అల్లసానిపెద్దనార్యశిష్యుణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా విరిచితే వసుచరిత్రే” యను పూర్వోదాహృతముగు మండలక్షీనరసినీహార్యులుగారి యాంధ్రకౌముదీనూక్తి పై యైతిహ్యమును గొంతవఱకు బలపఱుచుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని జనశ్రుతులకలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిటు నుదాహరింపలేదు.

నాల్గవ భాగము.

రామరాజభూషణుఁడు నరసభూపాలీయమునఁ జెనుఁగన లక్షణములు చెప్పించి వానికిలక్ష్యము గ వసుచరిత్రమును రచించెనను జనశ్రుతియుఁ గలదు. అయ్యది కొంతనఱ కిచ్చట విశదపఱువఁ బడు చున్నది.

“తే. ఇంకఁ గావ్యస్వరూపంబు లేర్పరింతు, విగతదోషములును గుణాన్వితము లధిక
లసదలంకారభావోపలక్షితములు, మైన శబ్దార్థములు కావ్యమునఁ జెలంగు.

కం. తనువగు శబ్దార్థంబులు, ధ్వని జీవ మలంక్రియావితానము సామ్యుల్
తనరుగుణంబులు గుణములు, ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేందిరకుకా.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 52, 53.)

“తే. వ్యంగ్యము ప్రధాన మైనను నప్రధాన, మైన నస్ఫుట మైన గావ్యము శ్రీసంఖ్య
నమరు నుత్తమమధ్యమాధమత ధ్వనిగు, ణీకృతవ్యంగ్యమును జిత్రి మై కడంగి.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2 ప. 91.)

“తే. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు లేర్పరింతు, నరుస నష్టదశవిశిష్టవర్ణనములు
గలుగవలయు మహాకావ్యలికమునకు, నెలమిఁ దన్నామధేయంబు లెట్టివనిన.

కం. పుర సింధు నగర్తిన శశి, సరసీ వన మధు రతిప్రసంగ విరహముల్
పరిణయ తనయోదయ నయ, విరచన యా త్రాజి దౌత్య విధువర్ణనముల్.

తే. ఇందు నొకకొన్నికడ మైన నెంచియాడఁ నదియు ననిని మహాకావ్య సునఁగఁ బరగు...”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 165, 166, 167.)

పై నుదాహరించిన మహాకావ్యలక్షణముల కీవసుచరిత్రము లక్ష్యమనుట సర్వసప్తతేమగదా!
ఇందలి ధ్వనిప్రధానతయు వ్యంగ్యప్రాచుర్యమును ముందు వివరింపఁబడును. నగరాదివర్ణనము లిదివఱకుఁ
జూపఁబడియున్నవి.

వసురాజునం దుత్తమనాయకలక్షణములు గిరికయం దుత్తమనాయకాలక్షణములును జూపఁబడి
నవి. శుక్తిమతీకోలాహలవర్ణనములు వసురాజును జూచునప్పటి పురస్త్రీలవర్ణనములు నితరములగు మతీకొ
న్నినాయకాలక్షణములకు లక్ష్యయంతములయియున్నవి. ఇక్కావ్యము శృంగారరసప్రధాన మైన దగు
టచేత నిం దోజఃప్రభృతిగుణంబులు నారభటీవృత్తియు, గాడీరీతియు నంతగా నగమపఱు. ఇఁక మాధుర్య
ప్రసాదాదిగుణములకును, నైశిక్యాదివృత్తులకును, వైదర్భీప్రభృతిరీతులకును, నిది యాలవాలమై యున్న
దనవచ్చును.

“తే. కైశి చెలంగు శృంగారకరుణలందు, నారభటి రాద్రభీత్యహరిణియగు

నలరు భారతి హాస్యకాంతాదృశ్యముల, నమరు సాత్వతి వీరభయానకముల.” నని నరసభూపాలీ
యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“శ్లో. చిత్తద్రవీభావమయో హ్లోకో మాధుర్య ముచ్యతే,
సంభోగే కరుణే విప్రలంభే శాంతేఽధికం క్రమాత్.”

శ్లో. ఓజ స్థితస్య విస్తారరూపం దీప్తస్య ముచ్యతే,
వీరభీభత్సితా ద్రేఘ క్రమే తాధిక్య మస్య తు.”

అని సాహిత్యదర్పణమున నున్నది. (606, 607, 609.)

వృత్తులలోఁ గైశిక్యాదభటులును, రీతులలో వైదర్భిగౌడులును, గుణములలో మాధుర్యజః ప్రసాదములును, ముఖ్యములై యున్నవి. ఇందును మాధుర్యకైశికీవైదర్భులకును, నోజ ఆరభటిగౌడులకును బరస్పరభేద మంతగా లక్ష్యవిషయమున నగపడదు.

ఈక్రీందవ్రాయఁబడు సంఖ్యలుగల వసుచరిత్రములోని పద్యములయ్యైవాని కుదాహరణములని యెఱుంగునది.

వృత్తు లు.	రీ తు లు.
కైశికీ. ఆ. 3. ప. 49.	వైదర్భి. ఆ. 3. ప. 40.
సాత్వతి. ఆ. 2. ప. 153.	పాంచాలి. ఆ. 2. ప. 151.
భారతి. ఆ. 2. ప. 152.	గౌడి. ఆ. 2. ప. 102.
ఆరభటి. ఆ. 2. ప. 102.	రీతిలక్షణములు నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2. ప. 79.) జెప్పఁబడియున్నవి.
వృత్తులనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2 - 1. ప. 72) జెప్పఁబడియున్నది.	
గు ణ ము లు.	పా క ము లు.
మాధుర్యము. ఆ. 2. ప. 128.	ద్రాక్షపాకము. ఆ. 3. ప. 79.
శ్లేషము. ఆ. 1. ప. 140.	నారికేళపాకము. ఆ. 3. ప. 67.
ప్రసాదము. ఆ. 4. ప. 87.	శయ్య. ఆ. 4. ప. 36.
సౌకుమార్యము. ఆ. 3. ప. 159.	నరసభూపాలీయమునఁ బాకమునుగుఱించి (ఆ. 2. ప. 65.) శయ్యనుగుఱించి (ఆ. 2. ప. 68.) యును జెప్పఁబడియున్నది.
సమత. ఆ. 2. ప. 63.	
అర్థవ్యక్తి. ఆ. 2. ప. 64.	
చౌదార్యము. ఆ. 2. ప. 156.	
ఓజము. ఆ. 2. ప. 150.	
కాంతి. ఆ. 3. ప. 83.	
సమాధి. ఆ. 2. ప. 26.	
గుణములనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 4. ప. 56.) జెప్పఁబడియున్నది.	

ఈప్రబంధము శృంగారరసప్రధానము కాఁబట్టి “ఆద్యః కరుణభీభత్సితాద్రవీరభయానకైః,
... ఇ త్యాఖ్యాతా విరోధితా.” యను (3. పరి. 242.)

విశ్వనాథనూక్తిచొప్పున నిందుఁ గరుణాదిరసము లంతగా వర్ణింపఁబడలేదు. అట్లయినను శుక్తిమతిని గోలాహలుఁ డాపఁగా నయ్యాపగ పొంగుటచే జనులు రెల్లడిలి పగురూజాలో మొఱుపెట్ట నారఁ డాగిరి సెగమీటె నను సందర్భమునందును మఱికొన్నిచోట్లను, గరుణాదిరసము లరుదుగ వర్ణింపఁబడినవి.

వసుచరిత్రమునందు:—

కరుణారసము. ఆ. 2. ప. 141, 142, 143; ఆ. 1. ప. 123.

భయానకరసము. ఆ. 2. ప. 155.

రాద్రరసము. ఆ. 2. ప. 150.

వీరరసము. ఆ. 2. ప. 151, 152, 153, 156; ఆ. 2. ప. 102.

భీభత్సరసము. ఆ. 2. ప. 153, 155. (దీనిలోఁ గబంధముయొక్కయు, గోలాహలుని విశిష్ట పక్షతాదులయొక్కయు, వర్ణనము భీభత్సరసాత్మకమని గ్రహించునది.)

“రసా శృంగార భీభత్స..... పైరిశౌ మిథ.” యను చోప్పున శృంగారాభీభత్సరసములు, కేవలము పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నతిసూక్ష్మముగ నిందు భీభత్సము చూపబడెనని యెఱుంగునది.

హాస్యరసము. ఆ. 2. ప. 3, 4; ఆ. 3. ప. 65, 66; ఆ. 5. ప. 122.

అద్భుతరసము. ఆ. 4. ప. 96; ఆ. 3. ప. 45, 16; ఆ. 2. ప. 82, 83, 98.

శాంతరసము. ఆ. 4. ప. 64; ఆ. 6. ప. 95.

నత్సలరసము. ఆ. 3. ప. 27 మొ. 32 నఱుకు.

విప్రలంభశృంగారము. ఆ. 3. ప. 74 మొ. ఆ. 4. ప. 123 నఱుకు.

మన్తధ్వజావస్థలు. ఆ. 3. ప. 94 మొ. 99 నఱుకు; ఆ. 3. ప. 106.

సంభోగశృంగారము. ఆ. 6. ప. 77 మొ. 97 నఱుకు. ఆ. 3. ప. 48 మొ. 70 నఱుకు. (ఇంకను నాయకనాయకుల పరస్పరదర్శనములును సంభోగశృంగారములొనిచేగాన నిం దియ్యది పెక్కుచోట్లఁ గలదు. విస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు.)

ఉద్దీపనవిభావములు. ఆ. 3. ప. 46, 102, 111; ఆ. 5. ప. 73; ఆ. 6. ప. 72, 73, 74, 106.

సాత్వికభావములు. ఆ. 3. ప. 98, 100, 106, 111; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 79.

సంచారిభావములు. ఆ. 3. ప. 82 మొ. 93 నఱుకు; ఆ. 3. ప. 106, 111, 118, 119; ఆ. 4. ప. 61; ఆ. 6. ప. 11, 16.

రసాభాసము. ఆ. 2. ప. 110 మొ. 140 నఱుకు.

రసాభాసశబ్దము లోకవ్యవహారమున మిగుల నికృష్టమైన యభిప్రాయమున వ్యవహరింపబడుచున్నది. కాని యిది వసుచరిత్రాదిప్రబంధరాజములందును నల్లంపబడియుండుటచే నట్టినికృష్టవర్ణనము కానేరదు.

“ఆశాచిత్త్యప్రవృత్తిత్యే, ఆభాసోరసభావయోః,

ఉపనాయకసంస్థాయాం, మునిగురుపత్నీగతాయాం చ.

బహునాయకవిషయాయాం, రతౌ తథానుభయనిష్ఠాయామ్,

ప్రతినాయకనిష్ఠత్యే, తద్వ దధమపాత్రతిర్వగాదిగతే.

శృంగారేనాచిత్త్య” మ్మన దర్పణసూక్తి (3-పరి. 217.) చోప్పున వసుచరిత్రములోని శుక్తి మతోల్లాహలసమాగమ వర్ణనమున ననుభయనిష్ఠరతియు, దిర్వగాదిగతరతియు, నల్లంపబడెను గాన నది రసాభాసమని యెఱుంగునది. ఇట్టివర్ణనము కథానాయకవిషయమున సైనవో దుష్టమేయగునుగాని యన్యవిషయమున దుష్టముకానేరదు. ఇయ్యది మూలకథలోనిదే యగుటచే దపసురణార్థ మిందును

వర్ణింపఁబడినది, ఇట్టివి వర్ణనీయములే కానిచో నాలంకారికులచే నేల యలంకారములుగ గ్రహింపఁ బడును!

“రసాభావా తదాభాసా భావస్య ప్రశమస్తథా, గుణీ భూతత్వ మాయాంతి యదాలంకృతయస్తదా, రసవత్ప్రేయఃకర్తవ్యీ సమహిత మితి క్రమా” తనువోష్ణన నీరసాభాసాదులు గౌణములైనచోఁ బ్రేయఃప్రభృత్యలంకారములగునని సాహిత్యదర్పణమునఁ (10. పరి. 753.) జెప్పఁబడియున్నది. పై సుదహరించినరసాదిస్వరూపములు నరసభూపాలీయమున మూఁడవయాశ్వాసమునఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

పై వానికి గ్రంథవిస్తరభీతిచే దిక్ష్విదర్శనముగ వసుచరిత్రములోని పద్యసంఖ్యలుదాహరించి తిని గాని శృంగారరసాలవాలముగు తత్ప్రబంధమునందలి ప్రతిపద్యము నేదోయొకదానికి ఆక్షయమయియే యుండునని చెప్పవచ్చును.

→॥ నాటకరీతులు. ॥←

రామరాజభూషణుఁ డీవసుచరిత్రమునఁ గొన్నిచోట్లను వాక్యోపనాక్యములతోడనే కథపట్టులను నాటకరంగములందువలె నడిపించెను. చుట్టియుఁ గిరికాడులవరిఁ గపటయతి వసురాజాదుల ప్రవేశములను మంజువాణి నిగురాజున కగపడుట, హారమువేయుట మొదలైనవియును, హఠాదాక్షిప్తములుగ నడ్డు తరితని సందర్భపఱచియున్నాఁడు. ఇంతియగాక నూచ్యాధిగ్రహచనము, పాత్రప్రవేశసూచనము మొదలగు నాటకరీతు లనేకములుగలవు.

→॥ పాత్రప్రవేశసూచనము. (పాత్రప్రవేశము.) ॥←

“తే. గంధగజయాన గీతప్రబంధకలన, నలరి యతి వియ్యమై వచ్చు నరిది మగువ
లార కనుఁగొంటికే యను నాభివాక్య, మొకటి విన నైన నదె వేళ యొదవె ననుచు.

ఉ. మేలు లతాంగి! నీపలుకు మెచ్చితి నే యతి నచ్చజాడ యే
రీల నెఱింగి తిప్పు బహుశీకృతచాతురి మించు నీవిపం
చీలలితారవామృతము చిత్తము సోఁకినవార లీకళా
శాలిని జూచి దీవెన లాసంగక పోవరుసుచ్చు నావుడుక.” (వసు. ఆ-2. 81-82.)

“చ. విని కలకాకుఘోష మొదవించు మదానిని పక్షగౌరవం
బెనయ నదల్చి మంజుగతి నీవనజాతములో మదీయథే
లనములకెల్లఁ దోడయి మెలంగఁగ నాకలహంసి రాదోహో
జననివయస్య యంచు నగజాత మదిం దలపోయుచున్నెడక.”

ఉ. ఆకలహంసి నచ్చి యచలాత్తజఁ గాంచి కుమారి! తాపసా
నీకము నీ కమూల్యశుభనిర్వహణంబు ఘటిల్లఁ గల్పకా
నోకహనూనరాజము లనూనమనూక్షులతో నొసంగినం
గైకొని తల్లిని స్థిలువఁగాఁ బనిచెక విరులిచ్చువేడుకక.” (వసు. ఆ-3. ప-71-72.)

“మ. లలనా! యాయెలనాగఁ బెండ్లియగు వాలాయంబు చేదిక్షమా
తలనాథుం డిది నప్పువేని నిజమంత్రప్రాధి రప్పింతు నా
నలనాసత్యసమానుఁ జూడుముని పంతం బొప్పు మాయాజపా
కలనాదంధము పూన మాని దిశ లాకర్ణించి మజ్జాయనక.”

మ. ఇది సంధింపఁగ వేళయంచు సమరాక్షేంద్రుండు నీరంధ్ర నీ
రదవారప్రతిసీర వెల్పుడిఁ తారాభర్తలీలఁ లతా
చ్చదసంచాదికఁ బాసి నిల్చె నెదుటఁ సారంగరాగభ్రమ
స్తదభృంగీరుతి నిందిమాగధకథామాధుర్యముం దెల్పఁగాన్.” (నసు. ఆ. 3. ప. 44-45.)
కొన్నియెడల సంస్కృతనాటకచ్చాయల ననుసరించుచున్నాఁడు. నాయకుఁడు లతాంతరిత
గాత్రుఁడయి నాయక నీక్షించుచు నర్జించుట.

“మ. లతికాసంస్కృతగాత్రుఁడై నిజకథాలాపంబు లాలించుభూ
పతి యచ్చో హితు నేర్పు బోటినచనప్రాగల్భ్యముం గవ్యయు
న్నతగోల్పోచ్చన్న భనంబును చది వ్వర్జించి యూహించె ధ
న్వృత నాశు క్తిచుతీర్పురీజునితఁత్వం బాత్మవిత్తంబుగాన్.” (నసు. ఆ. 3. ప. 37.)
నాయక నాయకునొద్దనుంచి వెడలిపోవునపుడు ప్రేమసూచకముగ మిమకల్పించుకొని నాయకు
నీక్షించుట.

“చ. కలికియు నాభుపాలకునిఁ గ్రన్ముఁ జూచుచు నేన నేర్పుతో
చలఘుపదాంగచదవ్వినికి నంచలు మూఁగించి నిల్చి నెయ్యపుం
జెలవలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్చును బార్వ్యలతాంచలంబులఁ
ఫలము దెనుచ్చురీతి నళిపం క్తికి మోము చులంచుకై నడిన్.” (నసు. ఆ. 3. ప. 78.)
గిరికాసంఘటనావిషయమున చర్చసఘుండచవిమాపకునిసహాయము వర్ణించుటయు నాటకమా
ర్గమే యచవచ్చును.

“శృంగారస్య సహాయ విటచేటవిమాపకాద్యా స్మృతిః,
భక్తా నర్తకునిపుణాః, కుపితసధామానభంజనా శ్చుద్ధాః.
... ..
కుసుమనసంతాచ్యభిధః, కర్తవ్యపు ర్వేషభాషాదై ల్లిః,
హాస్యకరః కలహరతి ర్విదూషక స్సాన్యిత్ స్వకర్తజ్ఞః.”
అని విదూషకలక్షణము సాహిత్యదర్పణమున (3 పరి. 77, 79.) జెప్పఁబడియున్నది.

“చ. అన మునిరాజువల్కుఁ ఁనితాజసతావినుతాభిధేయుఁ డై
యెసరినగౌతముఁ మునికులోత్తముఁ జెప్పఁగ విందువే కదా!
యనఘ తదన్వనాయకలశాంబుధిఁ బుట్టినవాడఁ గౌతమా
ఖ్య నెసఁగువాడఁ నేఁ బరమహాసరస్వత్రతిభానుభావుఁడున్.” (నసు. ఆ. 2. ప. 91.)
నాటకములయందుఁ దఱచుగఁ గవ్యత్వాదిని నాందియుఁ, దుదను బ్రశస్తియను నిర్వహణసంధ్యం
గమును నిలుపఁబడును. ఇందును నల్ల వానిఛాయలు కొంతనఱకుఁ గలవు.

“శా. శ్రీభూపుత్రి వివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్వలీ
లాభివ్యక్తి వరాంఘ్రిరేణుధవకన్యాలీల యంచు న్నదిం
దా భావింప శుభక్రమాకలనచేఁ దద్రత్నముం గప్ప నీ
తాభామాపతి ప్రోవుతం దిరుమరేంద్ర శ్రీమహారాయనిన్.”

ఇందుఁ దక్కిన కొన్ని నాందీలక్షణములె గాక భావ్యర్థనూచనమును గొంతవఱకుఁ గలదు. సీతావివాహవర్ణనము, గిరికావివాహమును, రత్నములందలి కన్యకానూర్తి కోలాహలమును గిరికపుట్టుటను, రామపాదక్రమణము వసురాజపాదసఖిప్త కోలాహలకథను నూచించుచున్నవి.

“సీ. ఆరాజు విమలవిఖ్యాతిచంద్రిక నిచ్చ రహి కెక్క జాతి జారప్రసంగ;
మాఘనుదానధారాపూర్ణవర్ష ముర్వరఁ బర్వ డిగియె నవగ్రహార్తి;
యాలోకహితు ప్రతాపాతపం బవిరతోదయరూఢిఁ దగ నింకె దస్యపంక;
మానగ్లఞాబ్ధిచర్యాన్యతం బెల్లవో దయివారఁ డెరలె నామయవిభూతి;
తే. యమృతాశైలదమను రాజ్యమున నిట్లు, ఫలము లీనెడు చెట్లతోఁ బాలవెల్లి
కాన్పపసితో నఖండభోగములతోడఁ, బ్రజలు గాంచిరి భూరిపై భవనమృద్ధి.”

(వసు. ఆ. 6. ప. 99.)

ఇయ్యది వసుచరిత్రకథాభాగములోని తుదిపద్యము, ఇందు దేశసుఖిస్థిరూపశాంతి వర్ణింపఁ బడెను.

“స్వపదేశాదిశాన్తిస్తు ప్రశస్తి రభిధీయతే” యని ప్రశస్తియను నిర్వహణసంధ్యంగమునకు లక్షణము సంస్కృతనాటకములలో నాందిలోని యాశీర్వచన మేకరాజవిషయక మయియుండదు. ప్రశస్తిలోని శాంతియు, నాశీర్వచనరూపముగనుండును. ఇం దట్లుగాక శ్రద్ధా ప్రబంధరీతి కవిరుద్ధముగ నుండుటకై కృత్యాదిపద్యములోని యాశీర్వాదము కృతిపతివిషయకముగ వర్ణింపఁబడెను. కృత్యంతము నఁ గథానాయకుని సామర్థ్యాతిశయనూర్తికై దేశశాంతి సిద్ధమై యుచున్న వర్ణితమయ్యెను. మఱియు దృశ్యకావ్యములందుఁ గథావస్తువు పురాతనమే యైనను నప్పుడు జరుగుచున్నట్లు వర్ణించుట యావశ్యకముగాన నం దాశీర్వాదరూపశాంతి యుండుట సహజముగనుండును. శ్రద్ధాకావ్యమందుఁ గథావస్తువు పూర్వకాలమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడును గాన నందు దేశశాంతి సిద్ధించినదని వర్ణించుటయే సరసముగ నుండును. ఇట్టిందు నాటకరీతి లనేకములుగలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతి నిట విపులముగ నుదాహరింప నె తిని.

అ య ద వ భా గ ము.

అ లం కార ము లు.

రామరాజభూషణులకు మొదటినుండియు నలంకారరసభూషాలీయరచనాకాలము నుండియు, శబ్దాలంకారప్రధానముగను నిర్ణయములునా ప్రధానముగను గవిత్వము నెప్పుడు యిట్లుగా నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. అట్టియభిప్రాయము క్రమక్రమముగా నెనుచరిత్రరచనాకాలమునకు ముదిరినది. శ్లేషకవనము హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ బరిణతమయిన వనమిచ్చును. విజయనగరరాజుల యాస్థానమున కలంకారభూతులగు నప్పదిగ్గజములని పేరుగాంచిన (అల్లసాని పెద్దన, నంది తీర్థన, అయ్యల రాజు రామభద్రుఁడు, భూర్జటి, మాచయ్యగారి మల్లన, పింగళి నూరి, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు) నవహాకవుల ప్రబంధములలో మొదటఁ బ్రబంధరాజ మగుట ననుచరిత్రమును గణాసంవిధానవిషయమున నిరుపమానమగుటఁ గళాపూర్ణోదయమున ద్వ్యర్థి కాన్యమగుట రాసునపాండవీయమును మిగులఁ బ్రసిద్ధి నొందియుండ, “సమానానా ముత్తమశ్లోకోఽస్త్యు” నుట్లుగ లోకోత్తరప్రతిష్ఠాలోలువుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు ననుచరిత్రము, కన్న మిన్నయొనఁచిగు ననుచరిత్రమును శ్లేషవిషయమున ననేక విధముల రాసునపాండవీయముకన్న నుత్కృష్టమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెనని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడయే రసభూషాలీయములమున సంస్కృతాలంకార గ్రంథమార్గములను విపులముగాఁ జూపి యాంధ్రభూమికుఁ గల లోపమును దీర్చినాఁడు. కళాపూర్ణోదయమునవంటి కల్పితకథగల గ్రంథము రచింప నిష్ఠములేక “కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము” లని యిట్లు నిరసించె ననియుఁ జెప్పవచ్చును.

సాహిత్యరసపోషణుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు “ప్రాయేణ యమకే చిత్రే రసప్రతిష్ఠ విద్యతే” యనుచోప్పన రసప్రతిబంధకములగు యమకే చిత్రాలంకారములలోఁ జిత్రాలంకారములను రసభూయిష్టమగు నీననుచరిత్రమునఁ జూపనేలేదు. “కావ్యాంతర్నిధుభూతాయాసాగు సేహ ప్రపంచ్యతే” యని యిట్లు విశ్వనాథులచూపనఁడు బంధములు గాన్యమునకుఁ బుండునంటినిని చెప్పియున్నాఁడు. ఇంక యమకము బంధములయట్లు రసప్రతిబంధకము గాదు గాని కొంతనొంతకుఁ గవితాధానావులని చెప్పక తప్పదు. కావున నె ననుచరిత్రము, అగు యమకాలంకార నంతప్రచురముగా నిలుపఁబడలేదు. శ్రుతిహితమై రసోపస్కారకమయి నెలయు ననుప్రాసాలంకార మిం దత్యధికముగా నిలుపఁబడినది. సింహానలోకన ము కృపదిగ్రస్తాదుల లెఱచుగా నాత్మాసాంతర్యములలోఁ జూపఁబడినవి.

“అనుప్రాస శృంఖలావ్యం వై పుష్కరి స్వరస్య.....య” త్తమచోప్పనఁ బూమాణు హల్లులసావ్య ముండునట్లు చెప్పిన ననుప్రాసము.

“క. సమవర్ణయుగాధికమై, యమరసనియమంబు యమక నగు”

ననుచోప్పన నచ్చులను హల్లులను బూర్తిగా నచ్చిన్గితినే మరిల నచ్చిన యమకము. ననుచరిత్రమున నిది యధికముగాఁ గానరాదు.

“కా. నాళికాకరతీరసారకదళీసారంగపూగావళీ
పాలీవాసిత మైన కోనఁ గని యాబల్కలలోఁ గానలో

లాభిప్రేరకరత్నకోరకమయూఖాశీసమాలీఢ మా

కేళీధామముఁ గంటి భూరమణ! యాకేళీనివాసంబునన్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 29.)

ఇట్టి యానుషంగికానుప్రాసములు రచనాప్రతిబంధకములు గాక మిగుల రసపోషకములై యుండునుగదా!

“సీ. ఏపారు పొదరిండ్ల నాపాటలాశోకదీపార్చి కనకకలాప మరసె;

సాలావళులు దాటి యేలాలతావారబాలాతతి పరాగపటము లూడ్చె;

నానామధువనవృగానామృతము మెచ్చి నూనాసవము ల్లల్లఁ జూట లిచ్చె

శంకారహితధీరసౌంకారశుకభటాహంకారముల ఫలాహా యొనఁ గ్కు;...” (వసు. ఆ. 1. ప. 134.)

“ఉ. వేణి చలింపఁ గంటిపెనవీనమృణాళభుజాగ్రకంఠం

శ్రేణి సటింప లోలశఫరీనిబిరీసకటాక్షకాంతివి

న్నాణము చూప హంసగణకృణనంబులు నీట సైకతి

శ్రోణి వివర్తితాబ్జముఖశోభితయై కడు సంభ్రమించినన్.”

(వసు. ఆ. 2. ప. 138.)

అని యిట్లు నియతములగు యతిప్రాసములనుమాత్రము నిలిపియు, నతీమనోహరమగు తూఁగు జెలయునట్లు పద్యముల రచిపించు నేర్పు రామరాజభూషణునకే గలదని చెప్పవచ్చును.

“శ్లో. వాచం తదీయాం పరిపీయ మృద్ధ్వం మృద్ధ్వకయా తుల్యరసాం స హంసః,

తత్యాజ తోపం పరపుష్టఘోషే ఘృణాం చ వీణాక్షణితే విలేసె.”

యని యిట్లు వైషధకావ్యమున శ్రీహర్షుఁ డానుషంగికానుప్రాసములతోఁ దాండవ మాడియు న్నాడు. అట్టి రీతులు శ్రీనాథునియాంధ్రీకరణమున సంతగా నగపడవు. రామరాజభూషణునకుఁ గల శ్రీహర్షునికవిత్వాద్యముల ననుసరించుటయందలియభిరుచి యీ విషయమునను జూపబడినదని తోచుచున్నది.

ఇట్లే యర్థాంతరస్పృహకముగఁ గవిత్వము నెప్పుడుభేదించియు శ్రీహర్షమార్గమునరిణలోలుపత్తి మును నెల్లడిచేయుచున్నది.

→ శ్లేష, ధ్వని. ←

శబ్దమునకు నియతమయినయర్థము వాచ్యార్థము. వాచ్యార్థమున కనుపపత్తిగల్గినప్పు డాయను పపత్తిని నివారించుటకై గ్రహించునట్టి వాచ్యార్థసంబంధియగు సర్థాంతరము లక్ష్యార్థము. “గంగాయాం ఘోష” యనునప్పుడు గంగలో గొల్లపల్లె యుండదుగాన వాచ్యార్థము సరిపడదు. అప్పుడు గంగాయా మ్మనుశబ్దమునకు వాచ్యసంబంధియగు గంగాతీరమం దనునర్థము గ్రహింపవలసియుండును. అదియే లక్ష్యార్థము. వాచ్యలక్ష్యార్థములచేఁ బ్రకరణాదివశమున నొకయర్థము స్ఫురించినపిదప వేటొకయర్థము స్ఫురించినయెడల నది వ్యంగ్యార్థము. వాచ్యార్థమునకున్న వ్యంగ్యార్థము మనోహరముగా నున్నయెడల నదియే ధ్వని. వనుచరిత్రమున శుక్తిమతీకోలాపాల సమాగమాదిస్థలములలో స్ఫురించు నాయికానాయకరూపాదు లగుమనోహరములయిన వ్యంగ్యములై ధ్వనులు. ఈవ్యంగ్యార్థము ప్రతిశబ్దమునకును సర్థాంతరమున్నప్పుడే గాక వాక్యసంబంధమునసయితము స్ఫురించును. పయి నుదాహరించిన “గంగాయాం ఘోష” యనుచోట గంగాతీరమున గొల్లపల్లె గలదనిచెప్పక గంగలో గొల్లపల్లె యున్నదని చెప్పటచేత నాగొల్లపల్లె గంగ కలఁగమీకమున నున్నదనియు, నయ్యది మిగులఁ బవిత్రమైనదనియు,

వనుచరిత్ర విమర్శనము.

నందు మిగులఁ జల్లఁగానందుననియు నిట్లనేకార్థములు స్ఫురించును. అవి ముఖ్యార్థముకన్న మిగుల మనోహరముగ నున్నవిగాన ధ్వనులని గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి ధ్వనులలోఁ గొన్ని కథాపాత్రము లకు గ్రహింపరాక వినునట్టి సభ్యులకు మాత్రము గ్రహింపఁబడియుండును. ఇట్టివి కావ్యములలో కన్పించుచున్నవి. దృశ్యకావ్యరీతులుగల వాననుచరిత్రమునందును నట్టిధ్వనులు కొన్ని జాతులు గలవు.

“చ. అనుపమభాగ్యతాలి కవలాధిపమారికెఁ బుత్రుఁడై జగ
జ్జనని కనుంగుఁడమ్ముఁ డయి శంకరు ముద్దుగుఱుఁడెప్పుడై యై
మను తనభాగధేయచహిమంబుఁ మిన్నులముట్టి నెచ్చుగ
న్యని నతనికై ధరించి నదియొక విషయంబు నో యై చుంకె.” (నను. ఆ. 2. ప. 109.)

ఇందులో “మిన్నులముట్టి నెచ్చు” యనునది బహుళి వికారమున దాఁచుచున్నది కవి యాచి త్యపోషణమునైన నిలిపిండ్లని శ్రోత్యవార్తగ్రాహ్యుని గ్రహింపఁబడెను. ఈయధ్యయనా గలటయాలి గ్రహింపఁబడినయవనర ముండెను.

“క. నీతమ్ముల శుభవాను, నీతలిపండ్రిల గిట్టినిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును చలించి వెలుగుము, నాతల్లి! వలసభూజనాతల్లికి కై.” (నను. ఆ. 6. ప. 55.)

ఇచ్చట “నీతమ్ముల శుభవాను” యను మొదలగు పట్ల గిట్టికుఁ గోలాహలాఁడు బాధలు గలవు టలోఁ దమ్ములవలె మంచినృభావముతోఁ బ్రసరింపు వాను ముదలగు స్థలము గలకే గ్రహింపఁబడినది గానఁ బద్మసారభాద్యర్థాంతము శాచిత్యపోషణమునకై కవిచే నిలుపఁబడినదియు, నది శ్రోత్య మాత్రగ్రాహ్యములనియు గ్రహింపఁబడియును.

ఇక వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగా నుండక ప్రస్ఫుటమై యుండుట మొదలగురీతులతో నుండునపు డది గుణీభూతవ్యంగ్య ముఁబడును.

“కావ్యం ధ్వని ధ్వజీభూతవ్యంగ్యం చేఁ ద్విధా వుత్తమ్,
వాచ్యాతితయని వ్యంగ్యే ధ్వని స్తత్యైవ ముత్తమమ్. ...
అపరం తు గుణీభూతవ్యంగ్యం వాచ్యా చ ముత్తమే వ్యంగ్య,
తత్ర స్యా దితరాంగం; కావ్యక్షేప్తం చ వాచ్యసిద్ధ్యాంగం.
సందిగ్ధప్రాధాన్యం, తుల్యప్రాధాన్య మస్ఫుట మగుఱుఱమ్,
వ్యంగ్య మసుందర మేవంధేదా స్త స్యాదితాత్మకమ్.”

యని యిట్లు సాహిత్యదర్శణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. వనుచరిత్రమునఁ గలటయాలివాక్యములలోని వ్యంగ్యములు గుణీభూతవ్యంగ్యములని గ్రహింపఁబడియును.

“తే. పడఁతు లా రాజనచివును...” యనుమొదలగు(ఆ. 3. ప. 62.) పద్యములచే వ్యంగ్యార్థములు వెల్లడిచేయఁబడినవి. ఈవిషయము ముందు విపులముగా వ్రాయుచున్నాను.

రెండర్థములును కేవలము ప్రకృతిములయిగాని కేవల మప్రకృతిములయిగాని స్ఫురణవిషయమున సమానబలముగలనై ప్రకరణాదివశమున వాచ్యములై యుండునట్లుడల నవిరండును శ్లేషార్థములై యుండును. రామరాజభూషణవిరచితమగు హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములోని రెండర్థములును శ్లేషార్థములు. అదియే శ్లేషకావ్యము. అందు

“ఉ. వారిచరిత్రముల్ భువనవర్ణము లైనవి వేట వెన్నెనన్
సారె జపార్చనాసమయసంగతి తప్పెడుఁ గాన నిష్ఠు డో
భూరివివేక ! యానృపులపుణ్యకథల్ పదకొత్తి నొందుగాఁ
గూరిచి తెల్పెదన్ దెలిసికొ మ్మని నేర్పు దలిర్పు నిట్లనున్.” (ఆ. 1. ప. 5.)

అనుపద్యముచే రంధ్రములను ప్రకృతిపయములై యని స్పష్టపఱపఁబడి యున్నది. ఇట్లు రంధ్రములను వాచ్యములై యగుటకం టెనొకటి ప్రకృతసందర్భమునకు సరిపడియుండఁగా వేటికయర్థము గూఢముగానుండుట సుందరతరముగా నుండును. కావున నె రామరాజభూషణుఁడు ధ్వనిప్రధానమగు వసుచరిత్రమునఁ గేవలశ్లేషము దఱచుగా నుపయోగించెను.

“నీ. భువనాభునలక్ష్మీ నెనయు కొ ప్పిరుగడ నిరుగడఁ దరుణాబ్జకృతవతంస ;
మురుచిత్ర కాగ్నిశిఖోన్మేష మిరువంక నిరుచంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ ;
ముడివోనిమిమ్మ లీ నెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గమలబంధురకరంబు ;
నెఱిమించు చిఱుతవన్నియచేల మిరుమేను నిరుమేను కఠినునోహరవిభూతి;
తే. యమర సన్యోగ్యవేషభేదాసహిష్ణుభూవవిభవంబుఁ దొంపుచుఁ బరమమైత్రి
మగని సామేననిర్విర యగతనూజ, ప్రధనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయవణికి.” (వసు. ఆ. 1. ప. 6.)

అను మొదలగు కొన్నిపద్యములందుమాత్రము ప్రకృతశ్లేషాదిసందర్భశ్లేషాలంకారము లందుగా నున్నవి. సవీనాలంకారికులు వ్యంగ్యార్థము సంగీకరింపరు. ముఖ్యానుభూతిభేదములేక యెన్నియర్థములు స్ఫురించినను నవియెల్ల శ్లేషార్థములై యని వారిసిద్ధాంతము. మీఁద నుదాహరించిన “గంగాయాం భూష” యనుచోట నున్నధ్వనివంటివానిమాత్రమే ధ్వనులుగా సంగీకరింతురు.

“క. వసురా జయ్యెడ బాన్పిద్యపువరిపాదప్రసారదీప్తాచలఁడై
యెసఁగఁ గ ననుధావరి క్షిర్ణసనిర్నిర్భరము తత్త్వఞంబునఁ దిగినన్.” (వసు. ఆ. 2. ప. 154.)

అనుపద్యములోని సూక్ష్మపర మైనయర్థముపైతము శ్లేషార్థమేయని వీరియభిప్రాయము. ప్రాచీనాలంకారికులగు కావ్యప్రకాశకారాదులవలెయునఁ బయు నుదాహరించినంతి నయ్యది వ్యంగ్యార్థమని యు సనివాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగనుండుటచే ధ్వని యనియు గ్రహింపవలయును.

సవీనాలంకారికులవలెయును రంధ్రములను ప్రకృతిములై యైనయెడలఁ బ్రకృతశ్లేషములనియు నప్రకృతములైనయెడల నప్రకృతశ్లేషమనియు నొకటి ప్రకృతము నొకటియప్రకృతము నైనయెడల నుభయశ్లేషమనియు నిట్లు మూఁడువిధములగు నీశ్లేషాలంకారము విభాగింపఁబడియున్నది. వీనిలోఁ బ్రకృతశ్లేషమును, నప్రకృతశ్లేషమును ప్రాచీనాలంకారికులకును సప్తతములై యగును. ఉభయశ్లేషములోని యప్రకృతార్థముమాత్రము శ్లేషార్థముగాదనియు నది వ్యంగ్యార్థమనియు వారిసిద్ధాంతము. ఇదియే సమంజసముగా నగపడుచున్నది. కావుననే మల్లినాథాదులగు వ్యాఖ్యాత లీమతమునె యంగీకరించుచున్నారు.

ప్రతాపరుద్రయాదిగ్రంథములలో నుభయశ్లేష మింకొకవిధముగాఁ జెప్పఁబడినది. ప్రకృతార్థ మొకటియుండఁగా నుపమానాదిసమ్యుబోధకమగు విశేష్యము శ్లేషింపక తద్విశేషణ ముపమానోపమేయాది పక్షములకు రెండింటికిని సరిగ శ్లేషించునపు డుభయశ్లేషమని వీరి యభిప్రాయము. రామరాజభూషణుఁడు ప్రతాపరుద్రయానుసారముగ నెరఁగభూషాలీయమును కించుటచే నిందును నిట్లే చెప్పఁబడినది.

“క. నిరతము శ్రిష్టివిశేష్యత, నరుచందును బ్రకృతములును ప్రకృతములున్
ధర నశ్రిష్టివిశేష్యము,లరయం బ్రకృతాప్రకృతము లవి యెట్లున్.” (రస. ఆ 5. ప. 162.)

సవినాలంకారికులమతమునందువలె సుభయశ్లేషము (ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషము) వీరిమతమున విశ్వ నాథాదులధ్యుతితో విరోధింపదు. ధ్వనివిషయమున విశ్వనాథాదులను పీరికిని భేదములేదు. కాని వీరి ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషమును విశ్వనాథాదు లుపమాశ్లేషాదికముగా నుదాహరింతురు.

“శా. భావం బెక్కడ లేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ బింఱింప నేల
దే నర్తించి పరాధసంచలచే దీసింది మూర్ఖాని సం
భావింపం గుకవిప్రణీత్యల సామాన్యాకృతిం బూని పై
పై నన్నె ల్పచరింప దానిఁ దిలకింపం బోరు ధీరోత్తమున్.” (నసు. ఆ 1. ప. 11.)

ఇట్టివోట్లయందుఁ బ్రకృతాప్రకృతశ్లేషముయొక్క ప్రతాపవర్గియనుపమాపాలీయూది గ్రంథాభిప్రాయము. ఈతీయము నిం దుపమాంకారమును నుండుటచే నుపమాశ్లేషములను నేకవాచకాను ప్రవేశ రూపమును సంకరముని పీరితాత్పర్యము. కాని యింపటి శ్లేషములు హస్తాసంబంధము గల్గియుండుట చేతను నందును నుపమాంకామే ప్రధానమై నుండుచోను నిట్టివోట్లను శ్లేషములకుం గాంగిభావరూప సంకరముని విశ్వనాథపంచానాదుల సిద్ధాంతము. ఇట్టివోట్లయందు శ్లేషాలంకారము నంగీకరించినచో “నీముఖము చంద్రునివలె మనోజ్ఞముగా నున్నది” యను మొదలగు వోట్లయందును మనోజ్ఞతాదిసాధారణధర్మము లుపమానోపమేయములను రంకిరికి సరిగ శ్లేషించుటచే (అశ్లేషము) నిట్టివోట్లయందును శ్లేషాలంకారమునె యంగీకరింపవలసివచ్చును. అట్లయినచో ఏకక బూర్ణోపమాంకారము దృష్టాంత రహితమే యగును.

“సకల కలేత్యాదౌ చ నోపమాప్రతిభోన్మిత్రహేతు శ్లేషః; పూర్ణోపమాయానిర్వియత్యావృ పత్యైః కమల మివ ముఖం మనోజ్ఞ మేత దిత్వా ద్యన్తి పూర్ణోపమా విషయ ఇతి చే చ్చ. యది సకలే త్యాదౌ శబ్దశేషతయా నోపమా తత్త్వి మరాధ్యం మనోజ్ఞ మి త్యాదౌ వాక్యశ్లేషేణ.” యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. ఇట్లే,

“సీ. వరసుమనోధన్యతెరులకానాల మత్యలముకలాపాళికలను బరణి...” (నసు. ఆ. 1. ప. 94.)

యనుపద్యమునందును బ్రధానమయినదగు రూపకాలంకారముచే శ్లేషము బాధింపఁబడును.

“విద్యవ్వాససహంసేత్యాదౌ శ్లేషగచ్ఛ రూపకేఽపి మానసశబ్దస్య చిత్తసహాయోపాధియాగ్గత్యేఽపి రూపకేణ శ్లేషో బాధ్యతే. సహాయ పై వ్యాకర్షస్య విశ్రాహుకామతయా ప్రాధాన్యాత్. శ్లేష హ్యర్థద్యయస్యాఽపి సమకక్షత్వే” వ్చని యిట్లు విశ్వనాథపంచాననునిచేఁ జర్చింపఁబడినది. కాబట్టి యిట్టివోట్లయందును శుద్ధశ్లేషాలంకారము కాదనుటయే లెస్సయని తోచుచున్నది.

శుక్తిమతిని గోలాహలుఁడు కామించి బలాత్కారముగా నుపభోగించినందర్బ మర్థద్యయగర్భితమయియున్నది. మనుష్యరూపనాయికానాయక సమావేశముగ నొకయర్థమును నదివర్వతసమావేశ పరముగ నొకయర్థమును నిందువెలయుచున్నవి. ఈరందర్బములను శ్లేషార్థములా? లేక యొకటి వాచ్యాగ్గమును వేటికటి వ్యాగ్యాగ్గము నయియున్నవా? అట్లుండు రం దెద్ది వ్యాగ్యాగ్గము? పయి సందర్బమునఁ గొన్నివోట్ల మనుష్యపరమైయర్థమును, మఱికొన్నివోట్ల నదివర్వతరూపార్థమును బ్రధానముగ నగపడుచున్నవి. ఈవిషయ మిచట వివర్ణింపవలసియున్నది.

బ్రహ్మదేవునిదర్శనమునకై మఱికొన్నిచదులతోఁ గలసి శుక్తిమతి వెడలుచుండఁగా మార్గముధ్యమున బ్రహ్మదర్శనము చేసికొనివచ్చునన్న కోలాహలం డెదురుపడి శుక్తిమతియొక్క చక్కఁదనము చూచి కామాయత్తుఁడై వెడలిపోయి వేఱొకసమయమున విరహము నోర్వఁ జాలక శుక్తిమతీనదిలో వ్రాలి యామి నుపభోగించె నను వసుచరిత్రములోని కథాసందర్భమునందు బ్రహ్మదేవుని దర్శనమున కేగునపు డొకరికొక శ్రదురుపడినందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలములు మనుష్యరూపములతో నున్నట్లును, బిడప వేఱొకసమయమున జరిగిన సమాగమసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వత రూపములతో నున్నట్లును, నగపడుచున్నది. బ్రహ్మదర్శనమునకు శుక్తిమతి యేగుసందర్భము విమర్శింపఁబడు.

“సీ. అనుకూలఫలనాయ త్రజీవనమైతి నడరి సర్వద బోటి యై భజింపఁ ...

గీ.

అఖిలచదులును ననుఁ గొల్పవలసివలెను, మనుష్యరూపులైన కేగు నన్నది యతీంద్ర!”

(ఆ. 2. ప. 106.)

యను పద్యమునుబట్టి యప్పుడు శుక్తిమతి మనుష్యరూపమున నున్నదని యొప్పుకొనఁకుండినచో సర్వద, బాహుద, వేత్రనతి, సరస్వతీ, యనుచులు నేవించుటగాని బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి మరలి వచ్చుచుండుటగాని సందర్భపడదుగదా!

“ను. అలఘుశ్రీనిధి యాన గేంద్రతనయుం డాపైకతశ్రోణి యై

ప్రజలు తెప్పార్పక చూచివచ్చ మొదల.....”

(ఆ. 2. ప. 112.)

నను పద్యమునుబట్టి కోలాహలండును మనుష్యరూపముననున్నట్లంగీకరింపకతీరదు. లేనిచో “తెప్పార్పక చూచి” యనుమొదలగునవి సందర్భింపవుగదా! కాబట్టి యీసందర్భమున నదీపర్వత రూపార్థమే యాచిత్యపాతకమును న్యంగార్థమనియును మనుష్యరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియు గ్రహింపవలయును.

ఇంక శుక్తిమతీని గోలాహలం డుపభోగించిన సందర్భములో నున్న

“కం. ననురా జయ్యెడ బలన, ద్విసృమరపాద ప్రసారదీర్ఘాచలుఁ డై

యెనఁగఁ గ ననుధాపరికీర్ణసరిన్నిర్ధిరము తత్త ణంబునఁ దిగిచెన్.”

(ఆ. 2. ప. 154.)

అను మొదలగుపద్యములరయఁగా నీపట్టున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వతరూపములతో నున్నట్లంగీకరింపక తప్పదు. లేనియెడల నీరుపూనుటయు, నందునలఁ బార్శ్వస్థజనపదంబుల కుపద్రవము సంభవించుటయు ననురా జొక్కొండ నెగమీటుటయు, నట్లు మీటిసవేదన నీటిపూనిక తీసిపోవుటయు ననుసంగతులు సందర్భపడవుగదా! కాన నిచట నదీపర్వతరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియు నాయికానా యక పరచునర్థము న్యంగార్థమనియు గ్రహింపవలయును. అట్లయినచో నదీపర్వతములకు గిరికా ననుపదలు పుట్టుట ప్రకరణవిరుద్ధముగా నుండునని శంకింపఁ బనిలేదు. మూలకథ ననుసరించి ముఖ్యార్థమున నడుపునపు డట్టివైరుధ్యము నెంచుట సరికాదు.

అట్లయినను ననుభవవిరుద్ధమును నిట్టిసమాగమము పురాణములందునలఁ గాన్పింపవలెను వర్ణించుట యంతయుచితిముగా నుండదని యెంచియే కావలయును రామరాజభూషణండు మనుష్యపరమగు న్యంగార్థము ననుసంధించినాఁడు. కోలాహలండు శుక్తిమతీనిఁ జూచుట సంభవించుటకై బ్రహ్మ

దర్శనసందర్భము మూలాధికముగాఁ గల్పించినాఁడు. కావున నందమధమమునకు సరిగ న్నీవునుకూపములె నల్లంపఁబడెను. ఇట్లే కపటయతి గిరికవర్ష కేగినందర్భమున యతిపరమగు నర్థమొకటియు, నర్హసచివపరమగు నర్థ మొకటియు గలవు. వానిలో యతిపరమగునర్థమే యాసందర్భమున ముఖ్యాన్వర్థము. నర్హసచివపరమగు నర్థము వ్యంగ్యాన్వర్థము.

“మఱియు...అన్నాని...తపోధనాకారంబు డించి యథాపూర్వకేంబుతో రాజు నన్వేషించు క్రమంబునం గ్రమ్మఱ నేతెంచి...నిల్చుచుననము..."

తే. పడఁతు లారాజునచివుని పలుకుబడియు, మోముచాయయుఁ గనిఁబొంటిమునియొకఁగ

నరసి మందాక్షుండుమందాక్ష లగుదు, నగుదు భావించి చరినివాక్షే పుణములు."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 3. ప. 62-63.)

పయిగద్యపద్యములలో నర్హసచివరూపవ్యంగ్యాన్వర్థము వెల్లడిచేయఁబడినది గాని నిది గుణీభూత వ్యంగ్యమని యెఱుంగువది.

ఈసందర్భమున నర్హసచివుని చురలఁ బ్రవేశపెట్టుట రాజునకుఁ జుల్కఁదనముగా నుండుటచే నయ్యది యాచిత్యపోషకముగా లేనని కొంచలు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అట్లయినను నాయకావిషయమున నట్టి చుల్కఁదన మనాచిత్యముగా నుండక రాజునకుఁ గల నాయకావిషయక గాఢానురాగమును, దత్వాభిప్రాయాన్వేషణతత్పరతను నూచించుచు సరసముగనే యున్నదని తోచుచున్నది. అట్లు వెల్లడిచేయనియెడల నుగ్బోధకములేకుండుటచే నర్హసచివాదిరూపవ్యంగ్యాన్వర్థములు గిరికామంజువాణీప్రశ్నకులు గ్రహింపఁ జాలియుండరు గదా!

“క. కోలాహలశైలాధిప, నీలాగతుఁ డైన పతి యశీకయతీంద్రుఁ

నీలాలకాపలోకక, శాలలోత సనిపె నని తలంచిరి ముదితల్."

(వసు. ఆ. 3. ప. 64.)

అనుపద్యమే వ్యంగ్యమును వెల్లడిచే గుటు రాజానురాగమాచనార్థమను రామరాజభూషణవృద్ధయమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

ఇట్టి యర్థాంతరము లన్నియు వ్యంగ్యాన్వర్థములని ప్రాచీనాలంకారికులనుతము. నవీనాలంకారికులు వీని నెల్ల శ్లేషార్థములే యందురు. ఒకయర్థముకన్న వేటిొకయర్థము స్ఫురణవిషయమున గూఢముగ నున్నదే యన్న నది గూఢశ్లేష యగుఁగాక యని నాదింతురు. “పర్యవసితే ప్రకృతార్థాభిధానే పశ్చాత్తున్నరీతిచే త్కామం గూఢశ్లేషోఽభవ" త్తని యిట్లు కులయూహంపమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. కాని యీవిషయమును ఖండించి సాహిత్యదర్పణమున నైదనపరిచ్ఛేదమున విపులముగా విశ్వనాథుఁడు చర్చించియున్నాఁడు. అర్థాంతరస్ఫురణరూపముగు నిట్టిప్రార్థనము గావ్యజీవితభూతద్వనిగ సంభావించుట మాని కావ్యశరీరమున కనియతిములగు నాధరణములనంటి యలంకారములలోఁ జేర్చి దాని విలవతగ్గించుట స్వార్థివ్యముగా నుండవని తోచుచున్నది. చదువరులు యెడలములును నియతముగఁ దెలిసికొనకున్నఁ గథాభాగము నడువనిరీతిగ నుండు సమానబలముగల యర్థములు శ్లేషార్థములని యనుట సమంజసముగా నుండును.

ఇట్టి శ్లేషస్ఫురణమునకు శబ్దములు ప్రధానమైన శబ్దశ్లేషమనియు, నర్థము ప్రధానమైన నర్థశ్లేషమనియు, శబ్దము విఠిగి శ్లేషించినచో సభంగశ్లేషమనియు, శబ్దము విఠుగకయే శ్లేషించిన సభంగశ్లేషమనియు నిట్లనేకవిధములగు భేదములు సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పియున్నారు. మఱియు శబ్దము నొకపక్షమున నొకభాషగను వేటిొకపక్షమున వేటిొకభాషగను నుండిన నది భాషాశ్లేషమని సాహిత్య

దర్శనమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. అట్టి భేదము కావ్యాలంకారమాదామణి సరసభూపాలీయములలో జూపఁబడెనున్న రాఘవపాండవీయమునఁ బింగళి సూరన వివరించియున్నాఁడు.

“సీ. ఆంధ్రభూపాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యొక్కొక్కచోట నొక్కొక్కచోట ;

నుచితశబ్దశ్లేష యొక్కొక్కచోట నర్థశ్లేష యొక్కొక్కతటినీ ముఖ్య ;

గొణవృత్తిశ్లేషఘటన యొక్కొక్కతటి నర్థాన్వయము వేటె యమరుచునికి ;

శబ్దాన్వయవిభేదసంగతి యొక్కొక్క తటినీ... (రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1.)

ఈరీతిని శ్లేషవిషయమున విజృంభించి పింగళిసూరన వానిఁగాంచుటయకాక యది దుర్బలమని యు నాల్గోత్పన్నగర్భితముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

“శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబు గా

నుండుం దద్గతి కాన్యమెల్ల నగునే యోహో! యనం జేయదే .

పాండిత్యంబున నందునుం దెనుఁగుఁ గల్పం బద్భుతం బండ్రు ద

క్షుం డెవ్వఁ డిల రామభారతకథల్ బోడింప భాషాకృతిన్.”

(రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1. ప. 10.)

పయిరీతిని బింగళి సూరన “రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మింపంగ రా” డని చెప్పి యాతఁడు స్వసమకాలికుఁడును, చనతోఁబాటుగ నబ్బదిగజములలో నొకఁడును నగు నల్లసానిపెద్దనార్యుని సుద్ధాటింపె ననియు నల్లసానిపెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమున రెండర్థములపద్యమొక్కటియే గలదని యుఁ జెప్పుదురు.

“సీ. తొలుదొల్లఁ గమలమిత్రునివంక రూపాట దక్షిణ్యరధ్వంశితన్నుఁ గనుటఁ ;

బరివేషమిషమునఁ బాశంబుఁ దాల్చుటఁ గప్ప దేహమునందుఁ గానఁబడుటఁ ;

గాలవశంబునఁ గాని లోఁపకయుంట సతతనిష్ఠురగదాన్వితతఁ గనుటఁ ;

బూని పాండుక్షేత్రమునఁ బ్రవర్తించుటఁ బ్రకటానురాగతారకుఁ డగుటను ;

తే. నంతరం బెద్ది యాత్మలో నరసి చూడ, రాజ ! నీమన నల ధర్మరాజునమను

బ్రాణిలోకంబు బాగలఁ బఱచు నపుడు, ధర్మపద మొక్క టెక్కుఁ దాఢన్యునందు.”

(మను. ఆ. 3.)

పయిపద్యములోని యర్థద్వయఘటనానై ధుర్యమును సూరన యుద్ధాటింపఁగాఁ బెద్దనార్యుని ప్రియశిష్యుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు రాఘవపాండవీయమునకున్న ననేకవిధముల మిన్నయగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వానిగాంచెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇది యెంతవఱకు నిజమో చెప్పఁ జాలముగాని రాఘవపాండవీయముకన్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ప్రాథతరముగ నున్నదని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును. దిగ్విజయము, వేట, మునిహత్య, శాపము, సంతతికై యత్నము, పీఠ్యశుక్లవిహాపము, వనవాసము, యుద్ధము మొదలగు ననేకవిషయములు రామాయణభారత కథాసామాన్యము లగుటచే రాఘవపాండవీయరచన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమువలె దుర్బలమనఁ జనదు. మఱియు నర్థద్వయానుసంధానమునకై రాఘవపాండవీయమున రామాయణములో లేని నారదాగమనాదులును గల్పింపఁబడెను. ద్రౌపదీవిషయమున నియమ మేర్పఱుప భారతకథలో నిల్పిన నారదాగమనము నర్థాంతరఘటనకై రామాయణార్థమున రామపరశురామయుద్ధసందర్భమున కవి నెలకొల్పియున్నాఁడు. ఇచ్చట నారదాగమనవిషయమేగాక యనేకవిషయములు నిర్మలము లగపడుచున్నవి. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ గథాద్వయమున కంతగా సామ్యములేదు. అట్టికథలను శబ్దశక్తిని జోడిం

చుటలో రామరాజభూషణునికి శ్లేషకవనమున గల పాటవము వ్యక్తమగుచున్నది. అయ్యది విశదీకరించుటకై యిచ్చట రెండుపద్యములుమాత్ర ముదాహరించుచున్నాను. రాఘవపాండవీయమునందువలె గాక పేరులను శ్లేషించుటలోనయితే మిండు నిరంకుశప్రజ్ఞ యగపడుచున్నది.

“గీ. భువనసంత్రాణకీర్తితో బుధగణేయ, సత్కౌశరాజితో హరిశ్చంద్ర యనుచు
దేవతావర్ణములు వినుతింప నలస, మృగ్యుఁ దగు సావ్యశ్రోమైకముఖ్యుఁ డలరు.”

(హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 14.)

హరిశ్చంద్రపదమున కర్థాంతరసంఘటన తెనుఁగువాక్యమున దుర్బటమగుటచే నలపరమగు సర్థాంతరము పక్షమున దానిని సంస్కృతభాషలో నిశ్చయితిప్రాప్తియతో సరిపెట్టియున్నాఁడు.

“సీ. ఎన్న నేరికి దరంపె గురుసంగరి విజయైకనిధులు వెలయు నీన;
లనసుమతీశ్వరుల యరీగగుణనాణు లనుచు సారకుఁ దడియంబు లైన;
నానావిపక్షభుండునధుర్యుచాతుర్యములు మరున్మిత్రతాస్ఫురణములు మ;
హర్యమతనయభావానుభావంబులు భువనసంభరణై భవములును బ్ర;
తే. కామఘనసత్కరణధామతామహార్వి, విలసనంబులు నొక్కటఁ దెలియఁ బలికె
గాకాశానుగగిర్వాణగణము నుదికి, సంక్రమనమాకులత్వంబు సంపింప.”

(హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 111.)

ఇప్పద్యంబున హరిశ్చంద్రకథాపక్షమున సర్థమును నిర్వహించుకొనుచు నలకథాపరమగు సర్థము నందు సంస్కృతనైషధగీతి సతి ప్రాప్తముగఁ బంచనైషధివర్ణనము చేయఁబడినది. సంస్కృతనైషధమున నీపంచనైషధిపదార్థము పనుమాడవనర్హమున దంతటను బరునాల్గననర్హమున మొదటియిటువదిలందు శ్లోకములవఱకును వర్ణింపఁబడినది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానినిన్నింటినిల నుదాహరింపక తిత్కల్పనారీతి నుదాహరించుచున్నాను.

దమయంతి నలునేలరించెద ననునిశ్చయముతో నున్నదని విని యంద్రాగ్నియమపరుణులు నలుగురును స్వయంవరసభయందు నలునిరూపముతో నలునియొద్దనే కూరుచుండిరి. సుస్వతి వారిని వర్ణించి చెప్పటలో నింద్రుని వర్ణించునపు డీంద్రసలపరముగ నర్థద్యయ ముండునట్లును, నిల్లె యితరదేవతలను వర్ణించునపుడును దత్తద్వేనతాపరముగాను, సలపరముగాను, సభ్యవ్యయ ముండునట్లును నొక్కొకదేవతను నాలుగేనిశ్లోకములతో వర్ణించెను. దమయంతి నలుని గ్రహింపఁగోర దేవతలను బ్రార్థించి వారిప్రసాదమునఁ దెలిపొంది నలుని వేటుపఱచుట కవకాశము గల్గెయన్న సుస్వతీవర్ణనములను విచక్షింపఁగల్గి నలుని దేవతలనుండి వేటుపఱచి గ్రహించెను. వానిలో సలవర్ణనమందును దేవతావర్ణనమందును బ్రతిశ్లోకమును నలుఁడు వర్ణింపఁబడియుండఁగా సలవర్ణనాపద్యచతుష్టయములో నొక్కొక్కశ్లోకమున నొక్కొక్కదేవతమాత్రము శ్లేషగుంభితముగా వర్ణింపఁబడుటచేత సలమహారా జితఁడని గ్రహించుట కవకాశ మున్నది గదా! నలుఁడు లోకపాలాంశసంఘాతుఁడుగానఁ బ్రతిపద్యమునందును గల లోకపాలసలపరరూపార్థద్యయము స్వారస్యముగనుండును. దేవతాప్రార్థనాసంతరమున నిట్టి విమర్శనమిదమయంతి చేసినట్లు కవి చెప్పియున్నాఁడు.

“శ్లో. ప్రసాద మాపాద్య సుతైః కృతం సా సప్తాః సారస్వతమా కై స్తుష్టే,
దేవా హి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్తు ప్రసవ్య తే సాధుధియం దదన్తే.” (స. 14. శ్లో. 8)

“శ్లో. శేషం నలం ప్ర త్యమరణ గాధా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం త దక్ష్యేన సహలగన్తిం తదా విశేషం ప్రతి సందధే సా.” (స. 14. శ్లో. 9)

“శ్లో. శ్లిష్ఠ్యంతి వాచో య దమూ రముష్యోః కవిత్వశక్తేః ఖలు తే విలాసాః,
భూపాలలోలాః కిల లోకపాలాః సమావిశంతి వ్యతిభేదినోపి.” (స. 14. శ్లో. 14)

అనియిట్లు రామరాజభూషణుడు ద్వ్యర్థికావ్యమును హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానమునందు నింత విపులముగా వర్ణింపకున్నను, బయినదాహరించిన సీసపద్యమునందు సంస్కృతమైన షఢరీతిగనే పంచవలీ నతిప్రాధముగ వర్ణించెను. పై సీసపద్యమునందు నలవరముగాను నేకైకదేవతావరముగాను నర్థద్యయముండునట్లుగ నొక్కొకవాక్యమున నొక్కొకదేవత వర్ణింపబడెను. సత్యనలవర్ణనవాక్యమున దేవతాచతుష్టయ పరముగాను నలవరముగాను నర్థపంచక ముండునట్లు వర్ణింపబడెను. ఈయైదవవాక్యరీతి సంస్కృతమైన షఢరీతికన్నను, ప్రాధముగానున్నది. ఇట్లైదర్థములతో నలకథాపరార్థమును వర్ణించియు హరిశ్చంద్రకథా పరమైన యర్థముపైతము లోపములేకుండ నిర్వహించెను. ఈసందర్భమున దమయంతి యిట్టిశ్లేషగుంభిత వాక్యములవల్ల మొదట నలనిగ్రహింపలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారిదయచే బుద్ధి వికాసము నొంది సు స్వతీవాక్యముల విమర్శింపఁగల్గి నలని గ్రహించి దేవతాకటాక్షమున పుడు దేవతలందును నలనయం దును గవబడిన దేవతామనుష్యలక్షణభేదములచే దృఢపఱచుకొని నలని వరించినట్లు వర్ణింపబడెను.

“గీ. అప్రదవరనిశ్చయంబుతో ననిబాని, మణిజనామలవినుతి సంపదలఁ దగ భ
జించి సుమనః ప్రసాదసంసిద్ధిచే ననంతభూస్పర్శనవిచార మాత్మక బాడను.”

(హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 112)

“చ. అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులవింగడించి నే

ర్పమరఁగ... ..” (హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 113)

పయిపద్యములలో “ననంతభూస్పర్శనవిచారమాత్మక బాడను” ననుదానికి సరస్వతీవాక్యముల లోని నలేంద్రాదిపరార్థవిమర్శనము (అనంతభూ=అంతము సంభవము లేనిదగు సరస్వతియొక్క, స్పర్శ= నలేంద్రులను స్పృశించువాక్యములయొక్క, విచారము = అర్థవిమర్శనము, ఆత్మక = మనస్సునందు, బాడనుక = అంతురింపఁగా, అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులక = దేవతామనుష్యలక్షణములచే, వింగడించి = వేటుపఱచి,) మనసులో నంతురింపఁగా నని యర్థముచేసి యిట్టిదేవతామనుష్యలక్షణముల చేత నలని వేటుపఱచికి నె నని తిలువాతి పద్యభాగమున కర్థము చేయవలెను. ఇందు విమర్శనప్రకారము ద్వ్యర్థికావ్యమున దుర్బటమగుటచే విడువబడెనని గ్రహింపవలెను. హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యాన వ్యాఖ్యాత పైపద్యముల కిట్లర్థముచేయకుండుట శృంగారమైన షఢమాత్రపూనాజన్యముగు ప్రమాదమని తోచుచున్నది. ఇచట “ననంతభూస్పర్శనవిచార” మనఁగా నాకాక భూమిపాదస్పర్శనవిషయకమగు విచారమని వ్యాఖ్యాత యర్థముచేసియున్నాడు; దేవతాప్రసాదముచే నిట్టివిమర్శనముమాత్రమే గల్గి యందువలన దేవతామనుష్యలక్షణములచే నలనిగ్రహించెననియే కవిపూదయ మైనచో దేవతలను నలని వర్ణించిన సీసపద్యములో దేవతానలవరముగ శ్లేషించుట కేమిసార్థక్యము గలదు. అందును సత్యనలవర్ణన వాక్యమున నర్థపంచక ముండునట్లు రచించినరచన కేమిఫలము! దేవతలను నలనిరూపముతోన యుండుఁగా దమయంతి దేవతలను బ్రార్థించి తత్ప్రసాదమున దేవతామనుష్యలక్షణములను గనువట్టి నలని గ్రహించెనని వర్ణించినఁ బాలునగదా! నలనివేటుపఱచుట కనువుగ శ్లేషంబు రచించియు నట్టిశ్లేషములను నిష్ఫలములుగఁ జేయునా!

ఇట్లే నూలుపదుమూడవపద్యమున వ్యాఖ్యాత గ్రహించిన “యమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తు” లనుపాకమును విడిచి “యమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తుల” నని సవరించుట యుక్తముగానున్నది. ఇట్లు సవరించినను హరిశ్చంద్రకథాపరమగునర్థమునకు భంగములేదు. (అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులక = దేవతాబ్రాహ్మణమన్యములను, వింగడించి = వేటుపఱచి.)

సంస్కృతనైషధమును చెనిగించిన శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమున నీపంచనరీసందర్భములలో నిట్టిచాతుర్య మగుపడుదు. కాని సంస్కృతనైషధమున శృంగారనైషధమునందును నింద్రాదిదేవతలను నర్జించుటలలోఁ బ్రతిదేవతలను నొక్కొక్కపక్షముతో నర్జించి యంగుఁ దత్తద్దేవతావరముగాను నలవరముగాను నర్థద్యయ ముండునట్లు నర్జించెను. (శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 166, 167, 168, 169.)

ఇట్టివర్ణనములలో సంస్కృతగ్రంథములలోని శ్లేష్టపదములెన్నినాగుఁడు తఱచుగా సంగ్రహించుచు వచ్చెను. అందును సత్యలవర్ణనమున శుద్ధశ్లేషతో లోకపాలనపర్యాప్తయమును నిల్పిన శ్లేషోపమలను నిల్పెను. ఇందును శ్లేష్టపదములు తఱచుగా సంస్కృతమునుండి సంగ్రహించినవేయవచ్చును.

“శ్లో. అత్యాజిల్భవిజయప్రసవ స్త్వయా కిం విజ్ఞాయతే రుచివసం య మహిమహేంద్రః,
ప్రత్యర్థిదానవతాహితచేష్టయాసౌ జీమూతవాహనధయం న కరోతి కన్య.” (స. 13. శ్లో. 27.)

“శ్లో. యే నామనా బహువిగాఢసురేశ్వరాధ్వర్యాభిషేకవికస్వసానా బహువే,
ఆనర్జనం త మను తే నను సాధు నామ గ్రాహం మయా నల ముదీరిత మేన మత్ర.”
(స. 13. శ్లో. 28.)

“శ్లో. య చ్చండిమా రణవిధిన్యసం చ త త్త్వం మ ధ్యాతాయాత్రిత మమున్య చ దక్షిణత్యమ్,
నైషా నలే సహజరాగభరా డముష్మి న్నాత్మ మన్యుతు మ్నాని ధర్మరాజ్.”
(స. 13. శ్లో. 29.)

“శ్లో. కిం తే తథా మతి రమన్య యథాశయ స్సాన్యత్ త్వత్పాణివీక్షనవినిర్మితయే హతః,
కా న్నాననా నవతి నో భువనం చరిన్లు ర్నానా నముత్ర న రితా న తీత యుక్తమ్.”
(స. 13. శ్లో. 30.)

అను వీనికి శ్రీనాథుని యాంధ్రకరణము గరిగా లేవని విశదమగుట కిచ్చట నయ్యది వ్రాయుచున్నాను.

“తే. నలిననేత్ర ప్రత్యర్థిదానవతాహిత తల్పిచేష్టాగ్రిత సరిసి చూడ
నితఁడు జీమూతవాహనుఁ డింత నిక్క, మింపు పొంపిరిగోన వీక్షింపు మితిని.”
(శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 172.)

“న. మతీయు నితఁడు హుతపహుండునంబోలె బహువిగాఢసురేశ్వరాధ్వర్యాభిషేకవికస్వరతో
జోవీరాజితుండు, నీశానమా గ్ధోదంబును, దండకరుండునంబోలె బ్రహ్మశత్రుగ్రాసితాన
సుమధ్ధ క్తిసంపన్నుండును, సంజ్ఞానంపడుండును, సరువండునంబోలె ప్రతికూలపాతప్రచార
రచలులవాహినీసహస్రసంసేవితండును, ప్రచేతనుండును, నితనిం గనుంగొను మిప్పురుష
పంచకంబుండు నీకుం గన్నిచ్చకు నవ్వునతిని నిలియింపుము...” (శృం. నై. ఆ. 5. ప. 173.)

పయివానిలోని వరుణనలసహావిశేషమునందలి శ్లేష్టపదములను సంస్కృతనైషధములలోని

“సస్యందనైః ప్రపహదైః ప్రతికూలపాతం కా వాహినీ న తనుతో పున రస్య నామ.”

యనుదానినుండి సంగ్రహింపఁబడెని గ్రహింపవలయును. ఇందుఁ “ప్రతికూలపాత” వ్యనువోటఁ
“ప్రతికూలవాత” యని ముద్రితమును శృంగారనైషధమున గ్రహింపఁబడియున్నది. అయ్యది వరుణ
పక్షమున స్వారస్యముగాలేదు. ఇఁకఁ బంచనైషధవర్ణనములలోని చాతుర్యమును విచారితము.

పయిగీతపద్యమునందు నింద్రసలవరములగు రెండధ్యము లన్నను భేదనూచకముగ వాకోపగము
చేసి రూపకాలంకారముతో నర్జింపఁబడెను. ఇట్లే పయిపంచమునందును హుతపహాదులవర్ణనావరము
గను నలవరముగను నర్థద్యయ మున్నను హుతపహాదులతో నలనను సామ్యము నర్జింపఁబడెను. ఈసంద

ర్భమున దమయంతి కెట్లు సందేహముగల్గెనో తెలియకున్నది. “తద్విన్నత్యే సతి తద్గతభూయోధర్మ
న త్వేమునమానత్వ” మ్మనుచోప్పున నుపమానము భేదనూచకముగదా! ఇట్టిస్థితిలో “వెలయుగఁ బంచనై
షధివిభేదము నేర్పఱువంగలేక...” ...

(శృం. నై. ఆ. 4. ప. 176.)

అని యిట్లు నలుని గ్రహింపలేకపోయెనని వర్ణింపఁబడియున్నది. సంస్కృతనైషధమున
చండర్థములను సంపూర్ణముగ శ్లేషగుంభితములగుటంజేసి నలుని వేఱుపఱచుకొనలేకపోయె ననుట
యుక్తముగనున్నది గాని యిట్లుపమాశ్లేషము భేదమును వెల్లడిచేయుచుండఁగా నలుని గ్రహింపలేక
పోయెననుట యుక్తముగానుండునా?

మఱియు నట్లు మొదట శ్లేషగుంభితములగు సరస్వతీవాక్యములను విమర్శింపఁజాలక దమయంతి
దేవతల స్తుతియించి వారిప్రసాదమున బుద్ధివైశద్యము నొంది సరస్వతీవాక్యములను వెనుక వ్రాసినరీతిని
విమర్శించి నలుని గ్రహించి దేవతాప్రసాదమునఁ దత్కాలమున దేవతలందు నగవడిన భూస్పర్శనా
భావాదిలక్షణములు నలునియందు లేకుండుటచే స్థిరపఱచుకొని నని సంస్కృతనైషధమున నతిసంద
ర్భముగ నున్నది.

“ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సప్తార సారస్వతీమాక్తిస్సప్తేః,
దేవాహి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్తు ప్రసద్య తే సాధుధియం దదంతే.” (స. 14. శ్లో. 8.)

“శేషం నలం ప్ర త్యమరేణ గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం తదన్యేన సహలగన్తిం తదా విశేషం ప్ర తిసందధే సా.” (స. 14. శ్లో. 9.)

“పరస్య దారాన్ ఖలు మన్యమానై గస్పృశ్యమానా మమరై ధర్మశ్రీమ్,
భక్త్యైవ భర్తు శ్చరణౌ దధానాం నలస్య తత్కాల మవశ్య దేహి.” (స. 14. శ్లో. 16.)

“సురేషు నాపశ్య దన్తేషు దక్షో ర్విమేష ముర్యోభృతసముఖే సా...” (స. 14. శ్లో. 17.)

“నాబుద్ధ బాలా విబుధేషు లేషు యోదం షీతే గైత్రత నైషధే తు...” (స. 14. శ్లో. 20.)

“స్వేదః... .. నలే తదాలోకి న దైవలేఖ.” (స. 14. శ్లో. 19.)

“సురేషు మాలా మమలా మవశ్య న్నలే తు బాలా మలినీభవన్తి...” (స. 14. శ్లో. 20.)

“చిహ్నా రమిభి ర్మలసంవి దస్యా స్సంవాద మాప ప్రథమపజాతా,
సా లక్షణవ్యక్తిభి రేవ దేవప్రసాద మాసాదిత మ ప్యబోధి.” (స. 14. శ్లో. 22.)

అను నీసందర్భమును శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించుటలో సరస్వతీశ్లేషవాక్యవిమర్శనశక్తి దేవతా
ప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణింపలేదు. దేవతాలక్షణములగుధరణీస్పర్శనాభావాదుల దేవతలునలుగురియందు
మాత్రము గనుపట్టుటంజేసి నలుని గ్రహించెనని చెప్పియున్నాడు. మఱియు నొకవిశేషముగనుండు.

“క. మంచకమధ్యస్థితమద్వంద్వంచకమునందు నరుసమయిఁ బరీ
క్షించెద నే నొక్కించుక, పంచజనసుపర్వలక్ష్యపర్వశ్రేణిఁ.” (ఆ. 5. ప. 150.)

“వ. అనుచు నేవురం గలయంగనుంగొని యందు. (ఆ. 5. ప. 181.)

“మ. ధరణిం బొందని కోమలాంఘ్రికమలద్వంద్వంబులొక్క ఘర్మిణీ
కరయుక్తంబులు గానిఫాలములు పక్షిఁజూలం బత్రకే
సరము ల్లందనిపూవుండలు నిమేషవ్యాఖ్య గై కోనిదృ
క్సరసీజంబులు నలవ్వరందుఁ గనియెం గాంతాలలామం బొగిణి.” (ఆ. 5. ప. 182.)

“వ. కని యైదవవాఁడు నిషధరా జగుట యెఱింగి, దేవతాప్రసాదములేక యేకార్యమును ఫలింప నేరదు...అనుచు...దివిజసభాజనమునకుం బ్రారంభించి ..తిప్పిసావల్గంబైన బుద్ధివైభవము బున నమర్త్యవిలక్షణములు...చిహ్నములును సందేహము వాసి...” (ఆ. 5. ప. 183.)

అని యిట్లు శ్రీనాథుఁడు శృంగారస్థైర్యముఁ జెప్పియున్నాఁడు. దేవతల బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమున బుద్ధివైభవము నొందకముందే నలునిగ్రహించి పిదప మాత్రము దేవతాస్తుతి చేయనేల? దేవతాప్రసాదమునకు ముందే యున్న బుద్ధివైభవమే పిదప దేవతాప్రసాదముఁ గల్గెనని నర్థించుటలో స్వార్థస్య మేమో తెలియవచ్చుది?

పయికితీ ననేకస్థలములందు శ్రీనాథుఁడు సంస్కృతస్థైర్యము నాంధ్రీకరించుటగో సందలి మెఱుఁగులను సాధ్యమగునంతవఱకుఁ జేకొనఁగలమునో దీనికొనిరాఁ బ్రయత్నింపఁడయ్యె. అట్టి మెఱుఁగుల నీసందర్భముననేగాక రామరాజభూషణుఁడు విసుచరిత్రమునం చ నేకస్థలములలో యథాసందర్భముగఁ జూపియున్నాఁడు. వాని నిదివఱకే యదాహరించి యున్నాను.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము స్వర్వర్ణికాన్యమెయ్యిన నిందును రామరాజభూషణుఁడు శ్రీహర్షకల్పనానుసృతియందలి యభిరుచిని జూపకపోలేదు.

“అముష్మ విద్యా రసనాగ్రస్తక్తి త్రయీపితౌఁగగుచేరవిస్తపః...” (స్త. స. 1. స్లో. 5.) అనుదాని ననుసరించి,

“సీ. ...తనరసజ్ఞావృతశాకవిద్యానిరూఢి

తే. కంగుణజాతపరిణాహ మనువుపఱచి...” (హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 15.)

“స్లో. అనీకర చ్చాచు హయే యా భ్రమీ ర్మిజాతపత్రస్య తల ఫలే నలః,

మరు త్త్రిమద్యాపి న రాసు శిక్షలే విరత్య వాత్యామయచక్రచక్రమ్” (స్త. స. 1.

స్లో. 74) ననుదాని ననుసరించి

“ఉ. నేమ మెల్లఁ గా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థనీ

నీమనె యెక్కి యాడెను విచిత్రగతిం దురగోస్తమము నా

భూమివిభుండు తన్నీములువో యెడత్రైవ్యక యభ్యసించు వా

త్యామయచక్రచక్రమవిహారములకొ సుడిగాడ్చు నీడుచున్.” (శృం. స్త. ఆ. 1. ప. 90.)

“క. పలువగ తురగముల మహా, బలిచిత్రప్రాణి ద్రోహి బహుచక్రశ్రీ

వెలయు మహావిభునరుఁ డా, బలియుండు తనగొడుగునీడ బహువును నడచున్.”

(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 17)

అనియు రచింపఁబడెను. వ్యాఖ్యాతమతమునొప్పున ద్వర్వర్ణికాన్యమగుటచే నిట శ్రీనాథునిపద్యమునందువలె మూలములోని యభిప్రాయము సరిగా నిమిడియుండలేదు. కాని “మహాబలిచిత్రప్రాణి” ననుదానిచే సుడిగాలులవలె నని యర్థముచేసిని బాగుగ నుండునని తోఁచుచున్నది. వ్యాఖ్యాత యిట్లు చేయుకుండుటకుఁ గారణ మేమో తెలియవచ్చుది. పయిశ్రీనాథునిపద్యమున సంస్కృతశ్లోకములోనివలె చేయకుండుటకుఁ గారణ మేమో తెలియవచ్చుది. అది యాతనియాంధ్రీకరణమున బ్రతిపద్యసాధారణమున రీతియయి యుండుటచే నిట వింతగాదు.

ఆటవభాగము.

పిల్లననుచరిత్రములు, సంస్కృతవనుచరిత్రము.

శ్రీమద్రామాయణమునకు బాలరామాయణమువలెను, సిద్ధాంతకామునికి లఘుకాముదివలెను, నీవనుచరిత్రమునకు బిల్లననుచరిత్రను నొక యేకాశ్వాసప్రబంధము గలదు. గ్రంథము సదాపఃనీయమును గౌరవము పండితుల కున్నప్పడుగాని యిట్టిగ్రంథము వుట్టనేరదు. వనుచరిత్రములోని 287 పద్యముల తోఁబ్రధానకథ విడువకుండి నిది కూర్పబడియున్నది. ఇయ్యది రామరాజభూషణునిచేతనే యేకాశ్వాసముగఁ గూర్పబడిన ట్లాగ్రంథములోని యాశ్వాసాంతగద్యమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది. అందులోని మూడవగద్యము నీవిషయమునే స్థిరపఱచుచున్నది. “అభ్యుదయవరంపరాభివృద్ధిగా నాయునర్షంబూనిన వనుచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సంక్షేపరూపకథాక్రమం బెట్టివనిన”నని యిట్లు గ్రంథాదియందును “నిది శ్రీమద్రామచంద్రచరితారవింద... రామరాజభూషణప్రణీతంబైన మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును సంక్షేపరూపంబున నేకాశ్వాస”మని యిట్లు గ్రంథాంతమందును నుండుటం బట్టి యిట్లు రామరాజభూషణుడే సంఘటించిన ట్లగద్యమును కాని పద్యములను సందర్భపఱచుటలో ననేక స్థలములందుఁ గొన్నిలోపములు గన్పట్టుచున్నవి. మఱియు గ్రంథకర్తకుఁ దాను రచించినదానిలోఁ గొంతభాగము విడువఁ దగినదను నభిప్రాయము గల్గియుండదు గదా! ఈపిల్లననుచరిత్రమున శుక్తిమతీ కోలాహలీలనమావేశరూపముగ కథాసందర్భము సంగ్రహింపఁబడలేదు. 172 వ పద్యములోని సీసచరణములు నాల్గవ విడువఁబడినవి. ఆసందర్భములు ప్రకృతమున కనావశ్యకములని రామరాజభూషణునకే యున్నయెడల మూలగ్రంథములోఁగూడఁ జేర్చకయేయుండును. కాఁ బట్టి వనుచరిత్రమునందలి గౌరవముచే నెవ్వరో పండితు లిట్లు సందర్భపఱచి లోకవ్యాప్తియై రామరాజభూషణుడే చేసినట్లు వ్రాసి యుండునని తోచుచున్నది. ఈపిల్లననుచరిత్రను తాటియాకులపుస్తకమునామిత్రులగు రావుసాహెబుగిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారియొద్ద నున్నది. దానినుండి తీయఁబడిన పద్యములపట్టిక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను. ఈపట్టికయందుఁ బిల్లననుచరిత్రపద్యసంఖ్య మొదటిగడియందును దానికి సరియగు వనుచరిత్రపద్యసంఖ్య రెండవగడియందును వ్రాయఁబడినవి.

పిల్ల వనుచరిత్ర	వను చరిత్ర	పిల్ల వనుచరిత్ర	వను చరిత్ర	పిల్ల వనుచరిత్ర	వను చరిత్ర	పిల్ల వనుచరిత్ర	వను చరిత్ర	పిల్ల వనుచరిత్ర	వను చరిత్ర
ఆ. 1.	ఆ. 1.	7	123	14	141	21	163	27	12
1	1	8	126	15	144		ఆ. 2.	28	13
2	90	9	134	16	146	22	3	29	14
3	91	10	135	17	149	23	4	30	15
4	92	11	137	18	150	24	5	31	16
5	93	12	139	19	154	25	6	32	17
6	119	13	140	20	160	26	7	33	18

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
34	19	72	81	109	74	147	133	165	47
35	20	73	82	110	75	148	135	186	49
36	21	74	83	111	76	149	140	187	51
37	22	75	84	112	78	150	150	188	52
38	23	76	85	113	79	151	151	189	53
39	24	77	86	114	80	152	153	190	54
40	25	78	87	115	81	154	158	191	56
41	26	79	89	116	82	155	159	192	57
42	27	80	90	117	83	156	162	193	58
43	28	81	91	118	84	157	165	194	60
44	29	82	92	119	85	158	166	195	62
45	30	83	95	120	87	159	167	196	63
46	31	84	97	121	89	160	168	197	65
47	33	85	99	122	90	161	169	198	68
48	37	86	100	123	91	162	171	199	69
49	39	౮౩.		124	92	163	172	200	72
50	40	87	36	125	93	164	176	201	73
51	42	88	37	126	94	165	178	202	74
52	44	89	38	127	96	166	179	203	76
53	45	90	40, 41	128	103	167	180	204	77
54	47	91	42	129	104	168	182	205	78
55	48	92	44	130	108	169	183	206	79
56	52	93	45	131	109	170	184	207	80
57	53	94	46	132	110	171	185	208	81
58	54	95	47	133	112		౮౪.	209	82
59	55	96	48	134	116	172	3	210	83
60	56	97	49	135	117	173	10	211	84
61	57	98	50	136	118	174	17	212	86
62	58	99	55	137	119	175	24	213	87
63	62	100	58	138	120	176	25	214	88
64	67	101	60	139	121	177	26	215	89
65	69	102	63	140	122	178	27	216	90
66	71	103	64	141	125	179	30	217	91
67	73	104	65	142	126	180	36	218	92
68	75	105	66	143	127	181	37	219	93
69	76	106	67	144	130	182	39	220	94
70	78	107	69	145	131	183	44	221	95
71	79	108	70	146	132	184	45	222	96

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
223	97	237	116	250	10	263	18	277	84
224	98	238	117	251	24	264	21	278	89
225	99	239	119	252	27	265	22	279	91
226	100	240	120	253	28	266	23	280	95
227	101	241	121	254	31	267	24	281	96
228	102	242	122	255	55	268	26	282	97
229	103	243	124	256	57	269	27	283	99
230	104	244	127	257	62	270	29	284	100
231	106	245	128	258	63	271	33	285	101
232	107	246	138	259	106	272	63	286	102
233	108		అ. 5.	260	107	273	72	287	103
234	109	247	3		అ. 6.	274	74		
235	110	248	4	261	3	275	75		
236	113	249	9	262	8	276	83		

ఇందు శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమాభిసందర్భము చేర్పబడియుండలేదు. మఱియుఁ బిల్లవసుచరిత్రమున 20, 21 పద్యములనడుమ వసుచరిత్రలోని 162వ పద్యము చేర్పనియొడలఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 60వ పద్యమునఁగల “మున్ను విన్న యన్నినదముకన్నఁ దిన్ననయి” యనుపది యసంగతము గను. ఇట్లే యింద్రుఁడు వసురాజునకు విమానము నిచ్చుసందర్భము పిల్లవసుచరిత్రమునందుఁ జేర్పబడలేదు. అందువలనఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 99వ పద్యమునఁగల “సురరాష్ట్ర త్రివిషాచచిత్రమహిమ” లనుదానికి సంగతిలేదు. మఱియుఁ గొన్నిపద్యముల నడుమటలో సందర్భము చాలకున్నది. అట్టివాని పట్టిక నిట సుదాహరించెదను.

14, 15; 72, 73; 98, 99; 101, 102; 108, 109; 149, 150; 152, 153; 167, 168; 197, 198; 199, 200; 202, 203; 235, 236; 254, 255; 271, 272;—

మఱియు వసుచరిత్రమునకు వెనుకఁ బుట్టిన ప్రబంధములలో సరసముగ నున్న వానికిఁ గొన్నిటి కేఁ బిల్లవసుచరిత్రములని పండితులు విరుదముల నిచ్చుచున్నవి.

కనుపత్తి యబ్బయ్యమాత్యుని పురూరవిశ్వరీత్రమునకును నడిదముసూరికవి కవిజనమనోరంజనమునకును గృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునకును బిల్లవసుచరిత్రములను ప్రసిద్ధి గలదని పండితలోకమున కెల్లవిదితమే! ఈ గ్రంథములందలి వసుచరిత్రానుస్మృతు లిదివఱకే యుదాహరించియున్నాను. ఈ గ్రంథములేగాక తిమ్మకవి రసీకజనమనోభిరామము మొదలగు నితరగ్రంథములను వసుచరిత్రమును విశేషించి యనుసరించుటయు సరసములగు గ్రంథములకుఁ బండితులు పిల్లవసుచరిత్రములను విరుదముల నిచ్చుచుండుటయు వసుచరిత్రమునందలి పండితులగౌరవమును దద్దరింపఁజేయుచున్నవని నెల్లడిచేయుచునే యున్నవి. సంస్కృతకవులలోఁ కాభిదానుఁడు శ్లాఘ్యులముఁ డగుటచేఁగదా గొండలుమహాకవులభివకాభిదాన విరుదమును ధరించియున్నారు.

ఈవసుచరిత్రము నప్పయ్యదీక్షితులవారి శిష్యుడగు కాళహస్తీకవీశ్వరుడు సంస్కృతభాషలోనికిఁ బరివర్తించియున్నాఁడు.

ఇదియు వసుచరిత్రమునందుఁ బండితులకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడిచేయ నోవును. సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ గల మెఱుఁగు లాంధ్రమహాకవులగు శ్రీనాథాదులు సంగ్రహించి వాసిగాంచుటకయి సంస్కృతకావ్యములను దెలిసిగించియు సరసములగు సంస్కృతశ్లోకములలోనికల్పవములు తెనుఁగులోనికిఁ బరివర్తించియునున్నారు. ఇట్టి స్థితిలోఁ దెనుఁగుఁ బ్రబంధముగు నీవసుచరిత్రమును సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించుటనరయఁగా నిందలి యసాధారణసారస్వము సంస్కృతవాఙ్మయమునకుఁ జూపుటకేయని తోఁచకపోదు. వసుచరిత్రమునకుఁ బిచ్చట రమారమి ముప్పదియేండ్లలోన్ను కాళహస్తీకవి యిట్లు పరివర్తించుట చరయఁగా ననుకూలములగు పండితులపైఱియు వసుచరిత్రమునందు గొప్పగౌరవమును జూపుచుండిరిని స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు భాషాంతరీకరించిన శ్లోకములలో నొకటి రండిటి నిట నుదాహరించుచున్నాను.

“శా. నానాగాయనగాయనీమఃఖలగానం బుర్వి నానాపమో

నానాటక్ నగభేదివీటఁ గల గంధర్వాస్సరోగీతవి

దాన్వినై పుణ్యము లెన్నియేని వినమో యందైన నిందైన విం

దై నాదంబానఁగూర్చునే మదికి నిట్లానందసందోహముఁ.” (వసు. ఆ. 2. ప. 16.) అనుదానిక

“శ్లో. గానం ధీతో గాయనగాయనీనాం నాశ్రేష్ఠి కిం వా నగరే నగరే,

నాశ్రావి వా గీతినయోనుసర్వ మానందబృందానహ మాసనైవ” వ్యసీయు

“ఉ. జీవనమెల్ల సత్కవినిషేవితీ మాశయమెల్ల నచ్చతా

పావనతాగభీరతలపుట్టు ప్రచారములెల్ల విశ్వధా

శ్రీవలయశ్రీకాలఫలదేశకముల్ ననకంబులెల్ల ము

క్తావళివిభ్రమాస్పదము లానదిపెంపు నుతింప శక్యమే.” (వసు. ఆ. 2. ప. 105.) అనుదానిక

“శ్లో. యజ్ఞేననం కవివినోది య దంతరింగ మచ్చం గభిర మతిపావన మర్థదాయ,

ధాత్రిశ్రీకాలఫలదా గలయో యదీయా ముక్తావిశ్రమభిరా హి యదబ్జబీలాః”

అనియుఁ బరివర్తనములు.

ఈ సంస్కృతకావ్యమును నాణాశ్వాసములతోడనే వెలయుచుండుటయు వసుచరిత్రములోని యాంధ్రకవిస్తుతియు నిం దుండుటయును, నియ్యది గామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమునకుఁ బరివర్తన మెయని చెప్పఁ జాలియున్నది. ఇట్లు సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించఁబడిన వసుచరిత్ర మెరియంటలు లైబ్రరీలోఁగలదని యందుఁ బండితులుగానున్న బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలవారు ప్రకటించియున్నారు.

విడవభాగము.

—|| దోషములు. ||—

మహాప్రబంధములలో నుత్కృష్టములగు మనుననుచరిత్రములలో మనుచరిత్రమే శ్లాఘ్యతరమని కొందఱును ననుచరిత్రము శ్లాఘ్యతరమని మఱి కొందఱును నభిప్రాయపడుదు స్వస్వపత్యధీరకరణమునకై పై చెండిటియందును లేనిపోనిదోషములను గల్పించి నిరసించుట యిటీవల నారంభమయినది. ప్రబంధవాఙ్మయమునకు విమర్శనమావశ్యకమేగాని యొకరిపయిఁ బక్షపాతమునా విమర్శించుటమాత్రము న్యాయముకాదు. “లోకోభిన్నురచి” యను వొప్పన కవిలావిషయమున రుచిభేదముండవచ్చును. విమర్శనవిషయమునమాత్ర మయ్యది పరిగణించుట సమంజసముగా నుండదు.

“క. కావున నీవనజానన, పావనజనకమంబు భవదీయదయా

శ్రీవలన విన్నవించెద, నే వినుమని యవ్వలొసినీమణి పలుకుకొ.” (నను. ఆ. 2. ప. 101)

అనుపద్యమున మాఁడుపాదములతో నన్వయము ముగియఁగా నాల్గవపాదమున మఱి నావాక్యములోని “నే” అనుపదమును గ్రహించుటచే సమాప్తపురరాదానదోషము గలదని యందురు. కాని కర్తవ్యము వాక్యమునకు ముఖ్యనియమముగాని “నే” అనుపదము చేతక యన్వయసమాప్తియే లేకుండుటచే నచట నట్టిదోషము ఏర్పడదు. మఱియు “విశేషణమాత్రస్య పుర రుపాదానే సమాప్తపురరాత్తిత్వ”మని సాహిత్యదర్శణమునఁ (పరి. 7. 186.) క్షిప్తబడియున్నది.

“మ. బలియాదామణులందు విష్ణుపదజుల్ పాటించు ధాన్యంపుఁది

ప్పులు చంద్రావృతసాంద్రనేకమునఁ దైపై మోసు లెత్తంగఁ జ

త్కలమాంహారపుఁబంపు మేయు నెలదొంకక సార వారించు వా

రల లోఁబుట్టువు గంగ పద్మముభినిర్వృద్ధ్యంగనాదాద్భుటీక.

(నను. ఆ.1. ప. 100)

అనుపద్యమునఁ జంద్రపద్మవికాసము లేక కాలికిముఁగుగా నిర్ణంపఁబడుట యసంగతమని మఱి కొందఱు అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచటఁ బద్మముఖములనుండి బయలుపెట్టుచున్నది తుమ్మెదలధ్వనిగాని తుమ్మెదల కావు. పద్మములు ముకుళించునపుడు వానిలో మధుపాపలోఁబము తైయుండి పోయినతుమ్మెదలు ధ్వనిచేయుచుండఁగా నట్టిధ్వని ముకుళితపద్మముఖములనుండి వెడలుట యసంగతము కానేరదు.

“నానానూన” యనుపద్యమును “మోహోపదేశ” యనుపద్యమును రామరాజభూషణ రచితములై యనియు; సర్వముఖిని యతివేషమును బయలుపఱచుటయే సరిసముగా నుచ్చదనియు శుక్తిమతీ కోలాహలాలసమాగమమునందలి రిసాభాసవర్ణనము లోపముకానేరదనియు మంజువాణి, శుక్తిమతీ జన్మస్మృతాంతము చెప్పటలోని సమాగమాది శృంగారవర్ణనము లుచితముగనే యున్నవినియు నిదినఱకు వ్రాసియున్నాను.

ఇక జడములగు నిదీవగ్యతముల పరిష్కరానురాగవర్ణనమును, సమాగవర్ణనమును, స్వభావవిరుద్ధములనియు, నందును ద న్నెన్నో బాముల పాలుచేసిన జాగయగు శుక్తిమతీయందుఁ గోలాహలాఁడు సంగమభంగమైనపిఱప పై లేము “దానికే గ్రక్కి-చ్చింగుచు”ని యిట్లు (ఆ. 2. ప. 155.) ప్రేమ

MYLAPORE, MADRAS-4

విడువకయున్నట్లు నిర్ణయించుటయు, దానిని “నెయ్యంపురచోయ్యలి” యని వాడుటయు (ఆ.3. ప.24) ససంగతముగా నుండుననియు శక్తివంతికోలాహలాలసమాగమవ్యాసము మిగులవిపులముగా నిర్ణయించుటచే నచట సంగతివిస్తృతిదోషముపట్టినదనియుఁ గొందఁ అభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని శక్తివంతికోలాహలలు ప్రధాననాయకానాయకులు కావలయుటచే నివియేవియు నంగగా దుబ్బములు కానేరవు. మఱియు నచేతనసమాగమవర్ణన మస్వాభావికమని, మూలకథను విడిచిచో గిరికాయుత్పత్తియే లేకపోవలసి వచ్చును. కావున నట్టియవర్ణనయమగు మూలకథను నిర్ణయించు నోచిత్విపోషణమునకై యర్థాంతరమును ఘటించుటచే నీపట్టున సారస్యమేలెలయుచున్నది. గిరికాజుచన్ద్రతంతయు విపులముగా నేయున్నను, నందు వసురాజు ప్రభావాతీతయమును నూచించుటయకాక వసురాజునకు గిరిక దుర్లభ గాదను నంశమును మంజువాణి నూచించినట్లు వర్ణించబడినందున నయ్యది గట్టును కానేరదు. మఱియు నీసందర్భము నీతి బోధకముగా నున్నదని వెనుకను వ్రాసియున్నట్టిది. గిరికాసురాజులనంబంధముచేఁ గోలాహలశక్తిను తులను సంబంధము బలపడుట వింతకాదు. కాన శక్తిమతిని ‘నెయ్యంపురచోయ్యలి’ యనుట దుబ్బము కానేరదు.

“ఓయనన్యకన్యాసామాన్యలావణ్యప్రభావసువల్లభుం బండ్లియాడుమని దీవించి” (నసు.ఆ.2. ప.86) యనుచోట వసువల్లభుననియు, సువల్లభుననియు రెండర్థములు గలవు. విభిన్నప్రయత్నములతో నుచ్చరింపఁదగు నిట్టి విలుపులు సంభాషణమున నెట్లు ఘటిల్లునని కొందఱువిచార్యకు లభిప్రాయపడుచున్నారు; కాని యిట్టివి కాన్యప్రపంచమున లేక పోలేదు.

“చేతో నలం కామయతే మదీయం నా న్యత్కీమత్రాపి చ సాధిలాః” వ్రుని.

(చేతః నలం కామశుతే; చేతః లంకాం నాయతే;) యిట్లు సంభాషణమున సంగతిజేషము నై షధికావ్యమున వాడుకచేయఁబడినది.

“నీ. కావున నుద్యానగతుఁడైన మత్స్యానితో నమరునమీగమానమాంబు

లచ్చాయల కరం బలరుచు నచ్చివచ్చి.” (నసు.ఆ.2.ప.94)

యను మొదలగు కొన్నిచోట్ల నిర్దిష్టయ మున్నను నిర్దిష్టపదములు సోపచారికార్థములను నగపడుచున్నవి. మఱియు నిందు వాచ్యమునకింకై నిర్దిష్టమే స్థానమై స్ఫురించుచున్నది. అని యిట్లు కొందఱు చర్చింతురుగాని యిట్టివి నిర్దిష్టయఘటనావిషయమున నంతగా దోషము లనిపించుకొనవు.

“స్యాతా మదోషా శ్లేషాదా నిహతార్థా ప్రయుక్తతే”

యని యాలంకారికులె యంగీకరించియున్నారు.

“కా. ఆతన్యంగి యనంగర్హాంకరణవజ్జ్యముక్తమాతాస్త్రని

ర్భాతం బోర్వక తమ్ములంచుఁ దటినగ్నిభక్తసంభాతకిం

జాతివ్రాతముమాలుఁ జెంద నవి యేచకే సాగె మున్నున్నగా

‘జ్ఞాతి శ్చే దవలెక కి’ వ్వునెడి వాచూర్థ సత్యమ్ముగాక.” (నసు. ఆ. 3. ప.101.)

అనుపద్యమున ముచ్చభాదార్థయగు గిరికి సహాయార్థమై తమ్ములను కేరనని వర్ణించుట యసాచి త్యముగా నున్నదని కొందఁ అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచ్చటఁ దమ్ములను శబ్దముచే సహాయముచేయఁ దగిన సంబంధమాత్రమే లక్షింపఁ బడుచుండుట నట్టిదోషము లేదు. మఱియుఁ దమ్ములను నచేతనము లగుటంజేసియు దోషమున కపకాశములేదు.

“కాభిర్ను తత్రాభినవస్సరాజ్ఞా విశ్వాసనిక్షేపపణి క్కియోఽహమ్;

జప్రాతి య న్నివ మతోఽపి తిర్యక్-శ్చ త్తిరశ్చ స్త్రపలేన తేన. (నైష.సర్గ.3.శ్లో.43.)

యని యిట్లు తిర్యగ్జాతియగుటచే హంస (మగది) తనతో మన్వధవార్తలు చెప్పకొనుట లజ్జావహముగా నుండదని చెప్పినట్లు శ్రీహర్షుడు పల్లించియున్నాడు. కాబట్టి యచేతనములవిషయమున నిది యనాచిత్యము కాదనుట యచితమేగదా! పయినైషధశ్లోకమును సరిగా శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపకుండుట లో స్వారస్యమేమో తెలియకున్నది?

“భామినీజనంబులకు భావధవనవ్యాజ్ఞావిశ్వాసముద్రానిక్షేపభూమి నై యుండుదు నన్నుఁ దిర్యగ్జాతిమాత్రంబుగాఁ దలంపవలదు.” (శృం.నై. ఆ.2. ప.57.)

అని యిట్లాంధ్రీకరించెను.

“ముసలిమాను” లనుట (నను. ఆ.1. ప.45) ముసలియను విశేషణము ప్రాణివాచకప్రథమల కర్తముగాని, యచేతనముల కర్తముగానుండదని కొందఱు అభిప్రాయపడుదురు గాని “మాల్గు ముసిలివై పోయిన” వను మొదలగువాడుక లున్నందున నది యర్థముగనే యున్నదని తోచుచున్నది.

పయినదాహరించినరీతి నిందుఁ బ్రబలదోషములు లేవని చెప్పవచ్చును. దోషము లేమియు లేవనిమాత్రము చెప్పఁజాలము. అధర్వయథుటన, ప్రాసానుప్రాసాదిరచన మొదలగువానివిషయమునఁ గొన్ని యర్థిలములగు లోపము లచ్చటచ్చటఁ గనవట్టుచున్నది.

గిరికావసురాజుల రత్నపరతులవర్ణనములు మొదలగు కొన్నిచోట్ల (ఆ.4. ప.74. ఆ.6. ప.86. మొ. 95 వఱకు.) సంభోగశృంగారము బట్టబయలుగా నున్నది. ఇట్టిలోపము సర్వప్రబంధసామాన్యమే యని చెప్పవచ్చును.

“రహిఁ గళ ల్వాసు సర్వజ్ఞమాలి.”

(నను. ఆ.1. ప.21.)

“మ. లలితామోదలతావిలాసవృత్తిలాచంద్రశాలాతలో

జ్వలనీలాతతవేదిపై మొగులు క్రేన నించు క్రొమ్మించునా

నలునై యత్తటి నత్తలోదరియు వీణావాదినప్రాధిచే

జేలులకొంజిలఁ జేయు చున్ని సృపసంసేవాపరుం డాత్మలోక.” (నను. ఆ.2. ప.26.)

పయిపద్యములం దిధోరేఖాంకితములగు పదముల కంతగా సార్థక్య మగవడదు. అయ్యవి ప్రాసానుప్రాసవిశ్రమపద్యపూరణాదులకై సంగ్రహింపఁబడినవా యనియాలోచింపవలసియున్నది. ఆంధ్రపద్యవాఙ్మయమునకుఁ బ్రాసవిశ్రమనియమ మలంకారార్థమే కల్పింపఁబడినను గొన్నియెడల నది శోభావహముకాక శోభాభంజకమే యగుచున్నది. సంస్కృతివాఙ్మయమునఁ బదచ్ఛేదరూపముగ విశ్రమమును, ననియతముగు ననుప్రాసమును గలవుగాని యిట్టి ప్రాసవిశ్రమనియమము లేదు.

“శబ్దార్థయో రస్థిరా యే ధర్మా శ్శోభాతిశాయినిః,

రసాదీ నుపకర్యంతోఽలంకారాస్తేగదాదివత్.”

అను విశ్వనాథపంచాసనని మూక్తిచోప్పున నలంకారము లధీరములై యుండఁగా శబ్దాలంకారములనంటినేయైన యీప్రాసవిశ్రమము లేల నియతములై యుండవలయునో తెలియకున్నది. మఱియు నిది దుర్బటములగుటచే నక్షరముల పరస్పరసంబంధ మీవిషయమున నంగీకరింపఁబడుట నిది కల్పించుటలోఁ గలయు ద్దేశము విధిస్తమే యగుచున్నది. మఱియు నీనియమము కవిత్వయజ్ఞువారి పద్యము

లందుపైత మనేకస్థలములందు వ్యర్థపదప్రవేశమునకు బీజ మగుచున్నది. గాన నీవ్యర్థపదప్రయోగ దోష మాంధ్రపద్యవాఙ్మయసామాన్యమని చెప్పవచ్చును.

“శ్రీభూపుత్రివివాహవేళ” యను కృత్యాదిపద్యమునందు శ్రీయను మొదటియక్షరమునకుఁ బరముగ ‘భూ’ యను పరుషాక్షరమును బ్రయోగించుట దోషమని యొకయైతిహ్యము గలదు. వసుచరిత్రమును గృతినందుటకై కృష్ణదేవరాయలు వినుచుండ బట్టుమూర్తి మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగనే తెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి కృష్ణదేవరాయల కభిముఖుడై “యోమహారాజా ! దీనిని గృతినం దనలదు. ఇది యేలినవారికి హనిఁగల్గించు” నని చెప్పి చేతిలో బూడిదవేసి శ్రీకారమును వ్రాసి వెంటనే ‘భూ’ యని వ్రాసినదివి యపు డాబూడిదతో శ్రీకార మెగిరిపోవుటను జూపె ననియు చెందుచేఁ గృష్ణదేవరాయలు దీనిని గృతి నందలేదనియుఁ జెప్పుదురు గాని యీస్వల్పదోషమునకు శంకించి, యిట్టి మహాప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయలచింతి రసికుఁడు నిరాకరించెనని చెప్పటకన్నఁ బరిహాసనీయమగు విషయము లేదు. మఱియు నరససూపాలీయకృతి కాలమునకే కృష్ణదేవరాయలు గతించి యుండుటచేఁ దత్పరభావియగుననుచరిత్ర మాకాలమునకే రచింపఁబడి యుండెననుటయు విశ్వసింపఁ దగియుండలేదు. ఇంతియకాక యయ్యది యంతదుష్టుమైవదిగా నిరాకరింపఁబడియే యున్నయెడలఁ దిరుమలదేవరాయలు మాత్ర మెట్లు కృతినందును.

మఱియు నిట్లు తనగ్రంథము నికృతముకాఁగా రామరాజభూషణుఁడు రామకృష్ణుని బ్రతిమాలుకొనుట నతఁడు రాజును బోధించి దానిని మృతినొందిన తిరుమలరాజుపిండములపై ధారపోయించునట్లు చేసెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇందువలనఁ గృష్ణదేవరాయలనుండి తిరుమల దేవరాయలు మృతినొందినట్లు తేలుచున్నది. కాన నీయైతిహ్యము లేమాత్రమును వచ్చుదగినవి కాననియు రామరాజభూషణుఁడు బట్టుకొలమువాఁ డగుటచే నోర్వలేనిమత్సరు లివి కల్పించియుండురనియు దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

“నీ. ఏరాజుభూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబుతమము నిరాకరించు;” (నసు. ఆ. 1. ప. 30)

అనుపద్యములోని చమత్కారమునకు మెచ్చి యిట్టి కవికేమిబహుమాన మియ్యవలసిన రాజు యోచించుచుండ తెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి “మహాప్రభూ ! దీని కీయలసిన బహుమానము కవితే ముందువిశదపఱచికొనును. చిత్తగింపుఁ” డని చెప్పెననియుఁ బిదపఁ బైభాగమును జదువుచుండఁగా నచ్చి

“కా. చేతోజాతసమానమూర్తియగు నాశ్రీరంగధాత్రీధవుండాతిహ్నంబిక” (నసు. ఆ. 1. ప. 37.)

యను పద్యభాగమును విన్నతోడనే మఱల లేచి “యిదిగో ! కవి తన కీయలసిన బహుమానమును బేర్కొనె” నని చెప్పెననియు నొకయైతిహ్యము గలదు. కాని మహారాజుసభలో రామరాజభూషణునియెదుట నిట్టి యసంబద్ధప్రలాపములు ప్రసంగింపఁబడెననుట హాస్యాస్పదము. వసుచరిత్రమున నిట్టి యల్పదోషములనుమాత్రమే మత్సరులుపైత మెన్నుట నరయఁగా నిక్కావ్యము యొక్క నిర్దుష్టత వెల్లడియగుచున్నది. ఇట్టి యల్పదోషములు దోషములు కానేరవని స్పష్టపడుటకై యిచట దోషస్వరూపమును వివరించుచున్నాను.

కావ్యమనెడు కాంతకు రసము జీవితము. శబ్దార్థములు శరీరము. గుణములు శౌర్యాదిగుణములు. రీతు లంగసంస్థానవిశేషములు. ఉపమాద్యలంకారములు కటకకుండలాద్యలంకారములు. దోషములు కా గత్య ఖంజత్యాదులు అని యాలంకారికులు చెప్పియున్నారు.

రసమున కపకర్షణ గూర్చుచు దోషములని దోషనామాన్యలక్షణము. కావుననే దోషములు నిత్యములనియు ననిత్యములనియు రెండువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

“శ్రుతిదుష్టాదయో దోషా అనిత్యా యే చ దర్శితాః,

ధ్వన్యాత్త్వ స్వేప శృంగారే తే హేయా ఇ త్యుదాహృతా.” యని ధ్వనికావ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కొన్నిదోషము లొకప్పుడు రసాపకర్షకములయియుండియుఁ గొన్ని యెడల నట్లుగాక రసోపసార్పకములగుటయుఁ గలను. శ్రుతిదుష్టాదిదోషములు శృంగారాదిరసవిషయమున రసాపకర్షకములై యొనను వీరశౌర్యాదిరసవిషయమున రసోపసార్పకములై యగును. కాబట్టి యలంకారశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన దోషములన్నియు సదా దోషములేయని గ్రహించుట యాలంకారికసమయవిరుద్ధమని యెఱుంగుచు. కావుననే యాచిత్యమునుబట్టి దోషము నొకప్పు డదోషములగును.

“వక్తరి క్రోధసంయుక్తే తథా వాచ్యే సముద్ధతే,

శౌర్యాదా తు రసేఽత్యంతం దుశ్శృణత్వం గుణో భవేత్.

సురతారంభగోష్ట్యాదా వశ్శీలత్వం తథా పునః,

స్వాతామదోషేజ్ఞేనాదా.....నిహతార్థ్యాః ప్రయుక్త తే.

... .. గ్రామ్యత్వ మధమోక్తిషు

... ..

సమాప్తపునరాత్మత్వం న దోషో న గుణః క్వచిత్.

... ..

అనుకారే చ సర్వేషాం దోషేషాం నైవ దోషితా

అన్యేషా మపి దోషేషా మిత్యేచిత్యా న్ననీషీభిః,

అదోషితాచ గుణితా జ్ఞేయా చానుధర్మాత్తతా”

యని యిట్లు సాహిత్యరవ్వణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే కాబోలును దారానాథతర్కవాచస్పతిగారు స్వవిరచితముగు సరళయను సిద్ధాంతకామునీవ్యాఖ్యానమున నవశబ్దప్రయోగముపై త మాచిత్యవశమున నదుప్తుచునని చర్చించియున్నారు.

“హా పితః! క్వాసి హేసుశ్రు! ఇతిభట్టిః; ప్రామాదిక ఏవాయ మితి బహున” యను సిద్ధాంత కాముదీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచువుడు వాచస్పతిగారు ప్రామాదికము కవిప్రయోగము కాదనియు, దుఃఖముగ్నుడగు రామున కిట్టిప్రామాదిక ప్రయోగ ముచితమేయనియు సూరించిరి.

“క్షీటానువిధర్తత్వాదిసాధారణ్యేన కాన్యతా, దుష్టే వ్యపి మతా యత్ర రసాద్యనుగమ స్సుఫల” యనురీతిని గీటానువేదాదులు రత్నముయొక్క రత్నత్వమున కెట్లు భంజకములు గానేరవో యట్లే దోషములు కాన్యతాభంజకములు కానేరనిని చర్చించి విశ్వనాథసంవాసనఁడు “త దదోషే శబ్దార్థా సగుణాననలంకృతే పునః కాన్య” వ్యనులక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు. కాబట్టి

“త దల్ప మపి నోపేక్ష్యం కాన్యే దుష్టం కథంచన,

స్వా ద్వపు స్సుందర మపి స్విత్రే జైకేన దుర్భగ” వును దండాచార్యాదుల వాక్యములు దోషహేయతావిషయకములని గ్రహించుచు. అట్లెకానిచోఁ గాన్యమునకు లక్ష్యమే లేకపోవలసి నద్యును. కాబోదాసాదిమహాకవులకాన్యములందును సామాన్యముగాఁ బ్రతిష్టోకమునందు నేదో యొక దోషముండకపోదని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణార్థ మొకటిరెండు దోషములను జూపెదను.

“కళా చ సా కాంతివతీ కళావతి” యనునట్టి ‘సా’ యనుపదముతో చక్కయింపవలసిన ‘చ’ యనునది ‘కళా’ యనుపదమువెనుకఁ బ్రయోగించుటచే నక్రమత్వదోషముని యుదాహరించిరి.

“తద్దచ్చ సిద్ధ్యే కురు దేవకార్య” వునునో ‘ద్ధ్యే’ యను పదమువర్ణప్రయోగమున శ్రుతిదుష్ట దోషముని యుదాహరించిరి.

ఇట్టిదోషములు లేనిశ్లోక మొకటైన నుండబోవని నానచ్చుకము. ఇంక నిత్యదోషమును చ్యుత సంస్కారతమ లక్ష్యములు వనుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

వనుచరిత్రములోని అప్రభంశరూపములును వాని శుద్ధరూపములును

1. ముసలిమానులు (ఆ. 1. ప. 45)	ముసలివ్రాఁతులు (బాలవ్యా. ఆచ్చి. సూ. 18)
2. కావుకావనువారి (ఆ. 1. ప. 56)	కావుకావుమని (బాలవ్యా. సంధి. సూ. 47)
3. క్షిణ్ణోజాలక (ఆ. 2. ప. 41, ఆ. 4. ప. 136)	క్షిణ్ణోజాలక (క్రియా. సూ. 60)
4. మనమరాలు (ఆ. 5. ప. 35)	మనమరాలు (శబ్దరత్నాకరము)
5. డింపచగ్గ (ఆ. 6. ప. 12)	డింపచగ్గ
6. దీపించమి (ఆ. 6. ప. 82)	దీపించమి
7. చాలించరాడె (ఆ. 6. ప. 84)	చాలించరాడె
8. పెంచదు (ఆ. 1. ప. 56)	పెంచదు
9. కొవ్వంచుక (ఆ. 6. ప. 65)	కొవ్వయంచుక
10. అచ్చని (ఆ. 6. ప. 80)	అచ్చయని
11. అర్చివంగరాదు.	అర్చి యివంగరాదు

పయనుదాహరించిన యపభ్రంశప్రయోగములు లక్షణవిరుద్ధము లగుటచే గ్రామ్యములు (లేక) చ్యుతసంస్కృతులు గాక నవి ప్రయోగార్హములు గానని కొందఱయభిప్రాయము. అట్లయినను నవి సప్యవ్యవహరగతములగుటచే నీ యగ్రామ్యములును ప్రయోగార్హములు ననుతలంపున రామరాజభూమి ఋండు ప్రయోగించియుండునని తోచుచున్నది.

1-వ యుదాహరణమున వ్యవహారస్థమగు పదాదినన్ధసంయుక్తరేఖలోపము చూపఁబడినది. మఱి యు నందు, ను వర్ణాంతరేఖములగు బహురచనమునందు నచ్చు కు ఖాగమము రాకుండుటయుఁ జూపఁ బడినది. త్రాగు, ప్రొగు, మ్రగు మొదలగు మఱికొన్నిపదములందలి పదాదినన్ధసంయుక్తరేఖలోపమును నైత మంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున బహుజుంపట్ల సీతారామాచార్యునివా రుదాహరించుచున్నారు.

2-వ యుదాహరణమున నచ్చుపరమగుపుడును మధ్యవ్రువుయు ‘మ’ నిర్ణలోపము గల్గినను వ్యావహారికాంధ్రభాషానియమము చూపఁబడినది. ‘చూడుచూడని పిలిచె’ ననుమొదలగు వాడుకలలో నీనియమ మగపడుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు “ఆడిచె నీగువందము” (కళా. ఆ. 6.) “భవచ్చిత్రేప్సితం బెద్ది చె న్ననిచన్.” (మార్కం. ఆ. 1.)

3-వ యుదాహరణమున బ్రాథమాద్యర్థక ము డుజ్జులే గాక మఱికొన్నిప్రత్యయములు పర మైరవుడునైతము ‘కొనునకుఁ’ ‘గో’ యనునాదేశము నచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁ బడినది. “క్షిణ్ణోకుని” (పాండురంగమాహాత్మ్యము) ఇట్టిమఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు.

4-వ యుదాహరణమున నచ్చులక్షణవలన బాహ్యస్థములగు నచ్చులు మారువనిండునను వ్యావ హారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. దీని నాంగభాషలో ‘వవల్ హార్మనీ’ (Vowel harmony)

ఘనియందురు. శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపబడిన నడుమ, పటుమ, తటుమ మొదలగు ననేకపదములం దీనియనుము కనుపట్టుచున్నది.

5, 6, 7, 8 సంఖ్యలుగల యుదాహరణములందు ముక్తు పదమగునపుడును నాగమచకారమునకుఁ బకారము రాకపోనప్పుడును వ్యావహారికాంశ్రనియనుము చూపబడినది.

“క. మించి మదించినపుల నిధించక” యని యిట్లు కేతనాదులును బ్రయోగించియున్నారు.

9, 10 సంఖ్యలయుదాహరణములందు వ్యవహారస్థమగు స్త్రీవాచకాకారసంధి చూపబడినది. “సెలితెన్నె” మొదలగు కవిప్రయోగములును గలవు. “అమ్మేది” మొదలగువాడుకలును గలవు.

11-ని యుదాహరణము: వ్యవహారస్థమగు తత్సమేకాగసంధి చూపబడినది. “లత్తీది” యను మొదలగువాడుకలు గలవు.

పంసునదాహరించిన రామరాజభూషణుని ప్రయోగము లన్నియు సద్భుతస్వలనుటకు వీలుపడదు. అయ్యవి యమకశ్లేషప్రాసాదులచే నిబద్ధములై మార్పరానివై యున్నవి. మఱియు మనవా రనేక స్థలముల దిద్దివేసినను నింక ననేకములగు వ్యావహారికాంగ్రభాషాప్రయోగములు గలవు గాని యవి పైవానివలె గాక మార్పుటకు వీలుపడియుండుటచే నుదాహరింపలేదు. ఇవియన్నియుఁ బ్రామాదికములనుట సరికాదుగదా? రామరాజభూషణునివంటి మహాకవి యిది లక్షణవిరుద్ధములని యెఱుంగకుండఁ దుగదా! కాన నిట్టిసవ్యవహారస్థములగు రూపము లగ్రాచ్యములగుట గ్రాహ్యమలేయనియుఁ జ్యోత సంస్కృతులు కాననియు రామరాజభూషణుండు తలంచిన ట్లగపడుచున్నది. ఇట గ్రాచ్యచ్యుతసంస్కృతీత్యములను విచుర్చింతము.

సంస్కృతాలంకారికులు చ్యుతసంస్కృతీత్యమును నొక నిత్యదోషమును గ్రాచ్యమును నొకయని త్యదోషమును జెప్పియున్నారు. వారితమనుఁ జ్యుతసంస్కృతీతి యుంఁగా వ్యాకరణలక్షణహిన్యత, పామరోక్షులు గ్రాచ్యములు. చ్యుతసంస్కృత-రత సదా యగ్రాచ్యమగుటచే నిత్యదోషము. గ్రాచ్యత పామరోక్షులయందు గ్రాచ్యమేయగుటచే ననిత్యదోషమని వారిసిద్ధాంతము.

ఆంగ్రవై యాకరణులు గ్రాచ్యమును నొకదోషమును జెప్పియున్నారు. కేతనయనువతఁడు గ్రాచ్యతకు లక్షణము చేయలేదుగాని కొన్నిలక్ష్యముల నిచ్చియున్నాఁడు.

“సీ. పంచాకుమయ్య లోపించామయ్య వాటి తెచ్చుతారు మమ్మా దలంచి;

యేగఁ గొంటూరమ్మ యేదాలు వోదాలు మోసేటివా రాస నేనువారు;

వాడివిరాలిలో బాడిగ వోకుమి యాడేకదా మమ్మ యనుశీసేసె;

మంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూసేరు యందాము కందాము పొందు మిస్త్రీ;

ఆ. మలుకు దవ్వ వెగడు నఘననె నిఘననె, నాడ నీడ నేడ చచ్చి నిచ్చ;

నేయ గాయ వేయ కూడ్డాడు బాబుడు, గడ్డ గడ్డ నాగ గ్రాచ్య మయ్యె.”

(ఆంగ్రభాషాభూషణము)

వీనిలో సంస్కృతాలంకారికులు నెప్పివర్తి గ్రాచ్యతలక్ష్యములను జ్యుతసంస్కృతాలక్ష్యములును నగపడుచుండుటంజేసి చ్యుతసంస్కృతులలో ఆపభ్రంశములను బామరోక్షులకును గ్రాచ్యతయను నేకదోషమునే కేతన యంగీకరించిన ట్లగపడుచున్నది. ఈయభిప్రాయముననే కాబోలు “సంస్కారాళ్లో నియమోఽనియమా ద్ధ్రావ్యం హి య త్వవభ్రంశ” యను నాంగ్రశబ్ద చింతావళిను క్తిలో గ్రాచ్యతాపభ్రంశతలు పర్యాయములుగఁ జెప్పబడియున్నవి. ఆపభ్రంశములను

బాలాదిహమరవ్యవహారమున తఱచుగా సంపించుచుగాన విముఁదామరొస్తులువలెనే గ్రామ్యములె యనుట లెన్నయని యాంధ్రవైయాకరణు లభిప్రాయపడినట్లు తోచుచున్నది. కావుననే యధర్వణుడు చింతానుజీవిని గ్రామ్యతాలక్షణమును స్వరసముగా గ్రహించి స్వపక్షమున నన్వయించి యున్నాఁడు.

వ్యవహారవశమున శబ్దార్థముల గ్రామ్యత విహీనమగుచుండును. ఆలంకారికులు గ్రామ్యములని యుదాహరించిన కట్లాదికబ్బము లనేకకవులచే గ్రహింపబడినవి. ఇగిసి భగిన త్యాదికబ్బము ల గ్రామ్యములయి యందఱచేతను ప్రయోగింపబడుచున్నవి. మఱియుఁ బ్రాచీనకవులు ప్రయోగించిన “విద్యజ్ఞులో నిన్ను విషయించి వత్తు” (శృంగారవైషణ్యము. ఆ. 6. ప. 110) రను మొదలగు ప్రయోగము లిప్పుడు గ్రామ్యతాస్పృహకములై యున్నవి. ఇట్లే భారతాదిగ్రంథములలోఁ బ్రయోగింపబడియున్న యీఁక, కుడుచు, మొదలగుపదము లిపు పదస్థితియై యున్నవిగాన మొదట గ్రామ్యములే యయినను సద్వ్యవహారములోనికి వచ్చినయెడల వి యనింద్యములనియు మొదట న గ్రామ్యములే యయినను సద్వ్యవహారమున నిపుడు నింద్యములైనవిో వి గ్రామ్యములే యనినను గ్రహించుచుది. కొన్ని గ్రామ్యపదము లర్థవిశేషమున న గ్రామ్యము లగుచుండును.

“నిష్ట్యాతోద్గర్జితవాంతాది గౌణశబ్దైవ్యవాక్రయః,

అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకన్యాయం విగాహతే.” నని సంతకానాన్యఁడు చెప్పినట్లున్నాఁడు.

ఆంధ్రభాషయందు సప్రసంగములగు గ్రామ్యత యంగీకరింపబడినట్లే సద్వ్యవహారవశమున వానికి సనింద్యతయు సంగీకరింపబడినట్లుగదాచుచున్నది. వ్యవహారవశమున న గ్రామ్యత నాటుచుండు నను నభిప్రాయమే యధర్వణునకు లేనియెడల

“ప్రతీక్రియ మదాంతత్వం ప్రతీతం తు న గీయతే,

క్వచి దింద్యంతతాం కేచి దూచిరి నహి మే రుచి”

యని యిట్లు వ్యవహారస్థితిములగు “చేయడము జయింపు” మొదలగు లక్షణవిరుద్ధపదముల గ్రామ్యతాగ్రామ్యతలవిషయమున జర్పింపవలె! అందును సట్టిపదములను దా సంగీకరింపవలయును “ప్రతీతం తు న గీయతే” యనియేగదా పేతువు చెప్పియున్నాఁడు. దీక్షప్ర పతి ప్రసిద్ధముగా వ్యవహరింపబడినచో గ్రామ్యములనియేగదా యాలని యభిప్రాయము. కావుననే కేతన గ్రామ్యము లని యుదాహరించినవానిలోఁ గొన్ని మహాకవిప్రయోగములలోఁ గలపడుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని కూచించి తిన్నకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించినట్లున్నాఁడు. పైసిద్ధాంతము సంగీకరించియే కావలయును బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారును లక్షణవిరుద్ధములేయైనను వ్యవహారస్థితిములగు “శైవ్య” మొదలగు ననేకములైన యగ్రాధికపదము లనింద్యగ్రామ్యములగు సంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరించినట్లున్నాడు.

మఱియు నపప్రసంగములన్నియు సదా నింద్యగ్రామ్యములేయైన యెడల సంస్కృతాపప్రసంగములగు ప్రాకృతభాషలోని తదన్వయములను సంస్కృతవ్యాకృతాపప్రసంగములగు గ్రాంధికాంగ్రములోని తదన్వయములను నగ్రామ్యములే కావలసియుండును.

కావున నపప్రసంగములను బామరొత్తులను గ్రామ్యములనియు వానిలో సద్వ్యవహారములోనికి వచ్చినవి యనింద్యములు లేక యగ్రామ్యములు ననియు నపప్రసంగేతరములగు లక్షణవిరుద్ధప్రయోగములు చ్యుతసంస్కృతులనియుఁ జేలచున్నది. కావున ననుక నుదాహరించిన వనుచరిత్రములోని యా

భ్రంశము లనింద్యములని యెఱుంగునది. ఇతఁడ బయినదాహించిన స్వరూపముగల చ్యుతసంస్కృత ప్రయోగములు సనుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

“అత్రేయగోత్రేయుఁడై” యనుచోట (నను. ఆ. 1. ప. 23.) “నాత్రేయగోత్రీయుఁడై” యనియు, “శితాంశోరవ్యతారవం బనుక్రియ” న్ననుచోట (నను. ఆ. 3. ప. 172.) “శితాంశోరవ్యతారవణ వ్నుక్రియ” న్నినియుఁ గవిప్రము క్తములైనవిషయములు యుండునుగాన నట్టియెడలఁ బ్రాసంస్కారత గలదని శంకింపఁజనదు.

“నీ. ప్రకటితోష్ఠేషు కీవత్సని కిసికకాతుకావాప్తి వేగ నెఱుఁగించు;...” (నను. ఆ. 2. ప. 59.)

ననుచోట వేగ నెఱుఁగునది గ్రుతప్రకృతికముగా నుండునట్లు వ్యాఖ్యాతచే నర్థముచేయఁబడినది.

“ను. ఆ

గృతరాష్ట్రం డవిసీతేసినను సంధింపంగ రావించు వే

గ తెగంబాట” (భా. ఉద్యో)

కను తిక్కనసోపయోగప్రయోగముచే నిది కళ్ళమునకి తప్పదు. లేనిచో బయభారతపద్యమునఁ దదలకుఁ బ్రాసమంగీకరింపవలసినవచ్చును. కావునఁ బయిననుచరిత్రపద్యమునఁ బ్రాసంస్కారత గలదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను సీదోషము వ్యాఖ్యాత తెచ్చిపెట్టివదిగాని కవిదిగాదు. ఈపద్యమునఁ దక్కినమూఁడుచరణములందును “గొబ్బు, నీక్షణ, తోన” నని యిట్లుగ నర్థవ్యయముండును శీఘ్రతయే చెప్పినకవి యీ చరణమందు మాత్ర నిట్లు నెఱవ్వండునా? కాబట్టి యిచ్చట ప్రతిము “వేగ నెఱుఁగించు” ననియే కవి ప్రయోగించియుండును. అట్లయిన నిచట దోషములేదు. వ్యాఖ్యాతి యిచ్చట “వేగ నెఱుఁగించుముకాఁగానే” యను స్థాంతరిమును సంపాదించుటపై యిట్లు కవికి లేని దోషమును దచ్చిపెట్టికట్లగవడుచున్నది కాబట్టి తక్కిన మూఁడుపాదములందువలెనే యిచ్చటను వేగ శబ్దమున స్థాంతరి మనానిశ్యకిమని యెఱుంగునది.

“నీ. ... తే. ... అనిలఁ డక్కజుఁ డనురేకఁ డబ్ధిరాజు, అనిలఁ డర్థశుఁ డతికలోచనుఁడు గొలువ.” ననుచోట విసంధియుండుటచేఁ జ్యుతసంస్కారతగల దనులసియున్నది. అయినను నిచట “నబ్ధిరాజునని లఁ” డని యిట్లు సముచ్చయసహితముగాఁ గవి ప్రయోగించియుండునని తోచుచున్నది. ఇచ్చట వ్యాఖ్యాతి యారీతినిసరింపక వాక్యాంతముగాని సంధిలేకపోవచ్చునని సమాధానముచెప్పిన అది సరికాదు. భారతప్రయోగములలో వాక్యాంతపాదాంతములు లేండును నున్నచోటనే విసంధి యగపడుచున్నది.

“వా. పెంపు నరీక్షింపమె” (నను. ఆ. 3. ప. 6.)

యనుచో వికృతీశబ్దప్రధమకుఁ బరస్మై సాంస్కృతికపకారమును నకరము ప్రయోగింపఁబడినది.

ఇది ప్రాసఫలముగా నుచ్చితమునకును రూపముగ. కాబట్టి

“... కిక్కురికొల్పి త్పనితి సాంస్కృతికానాం ధినిన్ది గినుచునా”

యని మాత్రము కొప్పున నిచటఁ జ్యుతసంస్కారత గలదనువలసియున్నది. అట్లయిన బయినమాత్రము ను విసరించుచు పధిర్విణుడు

“పరువావాస్వరూపేణ ప్రధమాంతోపరస్థితాః, కాకా సంబోధనే చాపి హ్యన్యాయే కర్తృధారయే; అచేతనార్థకే శబ్దే ఇత శృంగారభూషణే, కేచి దాద్యస్య పోన స్యాన్తి చప్రాసే యతౌతు వా; కేచి ద్ద్యయో ర్వికల్పత్వం యతౌ సర్వత్ర కేచన,”

యని చెప్పియున్నాఁడు గాన నిచట సచేతనార్థకశబ్దపరకమగుటచేతఁగాని ప్రాసఫల మగుటచేతఁగాని పకారమునవచ్చుట నిర్భయమని యెఱుంగునది కావుననే “కం. ఆం మొదలుగాఁగ.....యి, ట్లువం”

బని తిక్క-యజ్ఞమును “కం. ఎన్వండు నతియించెడువా...” యని శ్రీనాథుడును

“శా. వీర లోపించిన” నని నాచునోముఁడును ప్రయోగించి యున్నాడు.

“తూపుంబోడి” (నను. ఆ. 3. ప. 153.) యను పదంబు “బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబునగా నుపమానంబుమీఁది మేనునకుఁ బోడియగు.” యను (బాలవ్యాసమా. 23) బాలవ్యాసరిణ మూర్తియు నొప్పునఁ బూర్ణానుస్వారము నచ్చుట కవకాశము లేనందున నిటుఁ బూరింపంపాచరి గలనని చెప్పనలసియున్నది. కాని యిచ్చటఁ జెన్నయసూరిగాని ప్రమాదపడి శబ్దస్థితిని నానెనుట యుక్తము. పోడి శబ్దముతోఁ బూవుశబ్దము ననునించుచుచు “సంశేపమషే ద్రుచ సమానే మి ముతో ధవే” త్రను నాగర్వణికనూక్తివోప్పున నుమాగమము రాఁగాఁ బకారమునకు సరిగొడేశమును పకారమునకుఁ బూర్ణానుస్వారమును నచ్చినని గ్రహింపవలెను. “చిగులుంబోడి యెలుంగుద” (కళాపూర్ణోదయము) యని యిట్లనేకవిప్రయోగములు గలవు.

“మ. హరిమై సాదిశిరంబు సాదిమెయి బాత్తిళ్ళోత్తమాంగంబు నూ

ప రణోర్విక్ రఘునాథకౌరి యనిఁ జింహ్ దివ్యవందారన్న

ప్తి రహిం బ్రాణముతంబులై గగనవాటిం బద్వగంధస్యకి

న్నరూపంబులు దాల్చి సాగి కివి యానందించుఁ బోవున్వము.”

అనుపద్యమునకు గంధర్వులు మానుప్రముఖులనియుఁ గిన్నరు లశ్వముఖులనియుఁ తెప్పఁబడి యున్నది.

“బింబోత్థం బహు మానలే తురంగనక్ష్ర శ్చంబంతం ముఖ మిహ క్షిరిం ప్రియాయాకః

శ్చిప్యంతం మహు రతిరోపే తం నిజస్త్రీ ముత్తుంగిస్తంభిరంగభరుచాధ్య” యనుపద మాఘ కవి కిన్నరులు మానుప్రముఖులనియు గంధర్వు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పి యున్నాఁడు. రామరాజభూషణుఁ డిచ్చటఁ బ్రమాదపడవని చెప్పనలసియున్నది.

ఇచ్చట ‘గంధర్వక్షిరిరూపంబు’ లనుచోఁ గిన్నరగంధర్వరూపంబులని వ్యుత్క్రిమావ్యయము గ్రహింపవలెనని వ్యాఖ్యాత చెప్పిన సమాధానము సరియైనదిగాదు. కాని రామరాజభూషణుఁ డిచ్చట మాఘనిరీతి ననుసరింపలేదు.

“కిమనేన గృహీతే నాగృహీతేన వా క్షిరయంగణే కస్తా చ్చ మయా నిష్ప్రియోజన

మిద మనుగృతే మశ్వముఖద్యయ” యను (కాచంబరి) బాలగర్భరీతి ననుసరించి చెప్పియున్నాఁడు. గాన నిచ్చట నట్టిలోపము లేదు.

“చిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే”

(నను. ఆ. 3. ప. 173)

యనుచోటఁ గొమ్మయు ననుదానికే బంధాయముగాఁ గొమ్మ నని ప్రయోగింపఁబడెను. కాన నీప్రయోగము దుష్టినని కొందఱయభిప్రాయము కాని సముచ్చయార్థక యనునర్థ మొకప్పుడు లోపింపవచ్చును. “వారిం గలియు వాయుత్తత్రుసరియే” యని నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందును “మూరిం జేరలే డిమ్మెయి” నని యుత్తరహరివంశమునందును నిక నిట్లే యనేక గ్రంథములయందును ప్రయోగములు గలవు. మఱియుఁ జేవ యను పదమునకుఁ జేవగలదియని యర్థము. “చిగురుఁగొమ్మనఁ జేవ” యని మనుచరిత్రమునఁ బెద్ద ప్రయోగించియున్నాఁడు. “చ. సానిల తటిల్లతాంగి జిగినుపునెఱుంగలచేఁ గలధ్వను” లనుపద్యమున “వెలుంగులచేఁ గలధ్వను” లనుపద నొకయర్థమున సాధానాస్వారముగను, మఱియొకయర్థమున నిరనుస్వారముగను ఘటించఁబడెను. అట్లయినను “శ్లేషే సఖంధనిర్భిందోవో త్తేచనం కుత్ర చి న్నతే” యను నధర్వణనూక్తివోప్పున నయ్యది దోషముకానేరదు. అధర్వయఘటనావిషయమున సరిందు నిర్బిందు శబ్దసాంకర్యమును పోకటలేక మైత్రయు దుప్రములు కానేరవు.

“కం. విని యతనిం దనపై నిడుకొని యేగినియమికే చగని ఘోరాత్తి...” (రాఘవపాండవీయము)

“సీ. ...కానలొ దారువృగంబులకై వడి గైకొని యసమాప్తకర్త కలనఁ...” (రాఘవపాండవీయము)

అనియిట్టి ప్రయోగములు గలవు.

“పృథ్వీ. సుపర్యగణికామణిస్ఫురణతా సుధారమ్యపాత్ర” యనుచో దొడ్డివనయత్నరమున విశ్రమము నిల్పియున్నాఁడు. అప్పుకవి పృథ్వీవృత్తమునకుఁ బండ్రెండవయత్నరము యతిస్థానమనిచెప్పి యున్నాఁడు. అట్లయినను యతి శ్రుతిసుఖమునకై కల్పింపఁబడిన దగుటచే నీవృత్తమునకుఁ దొడ్డివన చోటదే యతి శ్రుతిహితముగానుండునని ప్రబంధకవు లిట్లుమార్చిన ట్లగవడుచున్నది. ఈవృత్తమునకుఁ దొడ్డివనయత్నరమే సంస్కృతశ్లోకములందు విశ్రమస్థలముగదా!

పృథ్వీ. గదాపాతకి నాత్మఁ గొంకక యెదిర్చిరాఁగా ని దొంగదా.....” యని యిట్లు మను చరిత్రమునఁ దొడ్డివనస్థానముననే యతి నిల్పఁబడెను.

“శా. రోలంబాలక యోర్తు గ్రుంచి బిసల్లు ట్లన్ది తూటాడి గం, గీలం బట్టి.....” (వసు) యనుపద్యమున రేఖలకారములకు యతి ప్రయోగింపఁబడినది. అప్పుకవి దీని సప్రకృత్యయతులలోఁ బరిగణించుచు నీపద్యముయొక్క గండవచరణముమొదటిభాగమున “రోలంబాలక” యని కవిప్రయోగించియుండునని సవరించెను. (అప్పకవీయము. ఆ. 3. ప. 217) పంపాచార్యయమునందును ‘రోలం బాలక’ యనుపాఠమే సరసముగనున్నదని వేఱఁ జెప్ప నక్కఱలేదుగదా! అప్పుకవి యిట్లు స్వరసములు కాని ప్రయోగములను దిద్దుటలోఁ గంకణము కట్టుకొనియున్నాఁడని యాతండు సెప్పిన యీక్రింది పద్యమే నొక్కఁ జెప్పఁగలదు.

“ఉ. నన్నియమఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకులే

గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కుఁజే

యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దిన తప్పుల్లోనె లె

ల్లన్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సప్తయతులే.” (అప్పకవీయము. ఆ. 3. ప. 201)

ఈదుష్టమగు నలవాటు నేటికిఁ గ్రమక్రమముగాఁ బలపడినది. సనుచరిత్రవ్యాఖ్యాతలు నీమార్గమునే యనిలంబించి “రోలంబాలక” యనియే సవరించిరి. కాని రామరాజభూషణునకు ‘లె’ యతి యిట్టమయియున్న ట్లగవడుచున్నది. కావుననే

“సీ.రాయంచకాల్లఁ జొలకయున్ను”

(నను. ఆ. 4. ప. 25)

యని వేఱొకచోటనుసయితము ప్రయోగించినాఁడు. వ్యాఖ్యాతి లీకట్టునను సప్తకవిగారివేదవాక్యము నే యనుసరించి “కలహంస కాల్ల చవులకమున్ను” యనినవరించిరి. అహోబలపతి కవికిరొఘాపణము నందు “రాయంచ” యనుపాఠమునే యుదాహరించియున్నాఁడు. “ఏలేస ‘రాయంచ కాల్లచొలకయ మున్ను’ ఇత్యాదికవిప్రయోగాఁగాం నెఱించిన ప్యసాహంజన్య మితీధ్యయ” వుని యున్నది (138వేటిలో)

“మ. భా

రమునక బచ్చును నర్థమా విరహగ్లానిక వదిం గుండుచుక.” (శకుంతలాపరణయము)

అని పిల్లలనుజ్ఞిపిసవీరభద్రుఁడు ప్రయోగించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తృతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి ప్రయోగము లనేకములగలవు. యతిప్రాసనిర్బంధము సడలించుకొనుచు మహాకవులు కొంత నటు సవ్యము దీసికొని యుండఁగా చట్టిలక్ష్యములై మూలాధారముగా గ్రహింపవలసిన లక్షణకర్తల కవి స్వేచ్ఛానుసారముగా సవరించుటలో నేమియధికారమున్నదో తెలియకున్నది. దుష్టమగు నెట్టియల వాటు వ్యాపించుటచేతనే నిజమయిన కవిప్రయోగములు మృగ్యమలగుచున్నవి.

ఎనిమిదవభాగము.

తిరుమల దేవనాయులు - బట్టమూర్తి.

“విద్యారణ్యులు చేసిన సుహృత్కర్మములలో విద్యారంగమును మారుమేరుగల విజయరంగమును గట్టించుట యొక సుప్రసిద్ధమైన చరిత్రాంతమై యున్నది. దీనినిగరించి యనేను లనేకగాధలను జెప్పెదను. హరిహరబుక్కరాయలు రాజ్యముచేయుచుండగా నా నొకనాఁడు వేటకుఁ జరిగి యంగభద్రాదికి దక్షిణపుటాద్వయమునకు యరణ్యమునకు బోయి యున్నది. అచ్చట వేటకులకుఁ బండ్లను జంకి హరిహరపుట చూచిరట. ఆసమాచారము వారు విద్యారణ్యముగీత్యులనుఁ జెబువఁగా అచ్చట బట్టణము గట్టించి నది జయప్రదమునని చెప్పి నారు నూని నగమును నిర్మించుటలు చేసిరి. ఈపట్టణము క్రీస్తుశకము 1336 ను సరియైన శాలివాహనశకము 1253 భాద్రపదమాసమున కైశావసంవత్సర పంచమినాఁడు నిర్మింపఁబడియె. పట్టణనిర్మాణమునకై కనిపెట్టఁబడి యధ్యక్షులయగుబట్టియే విద్యారణ్యుల బుద్ధివైభవము వెల్లడియగుచున్నది.

“రామాయణీయకాలములోఁ గిష్కింధయనునది పర్వతప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రాది నక్షిణతీరమున నీపట్టణము కట్టఁబడినది. ఆప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రాది రామాయణములో వర్ణింపఁబడిన యంజనపర్వతము, మాల్యవంతము, మతంగపర్వతము, ఋశ్యమూకము, ఆంబుజ పర్వతముల నంటుకొని ప్రసరించుచుండెను. ప్రస్తుత మీప్రదేశమును హంపీవిరూపాక్ష సురియెదను. ఈపట్టణమునకుఁ బూర్వపశ్చిమప్రదేశములనుండఁ గిష్కిణీపర్వతపంక్తులను, దక్షిణనందు రామదుర్గమును గుట్టలను, ఉత్తరమునఁ గొన్నిపర్వతములింను, దుంగభద్రాదియు నుండుటలను నాపట్టణము నైసర్గికపర్వతదుర్గముగా నుండె” నని యిట్లు గ. వి. లక్షణరావుగారు సాందూదేశకథాసంగ్రహమున (మహావర్ణనీయమున)యుగము. 299 పుట) వ్రాసి యున్నారు. కాని విజయరంగము రామాయణకాలమునఁ గిష్కింధయనునట్లయునఁ గట్టఁబడినదను విరాధా పీఠయమును నిస్సందేహముగాఁ జెప్పుట సాహసమని తోచుచున్నది. పై సుదాహరించిన విద్యారంగు నిర్మాణవిషయమునకుచరిత్రమున కీక్రిందియాధార మగు పడుచున్నది.

“అస్యాంబురాశేః కులతంతు రింగుః

హరిహరరాయకంపధరణీపతిబుక్క-మహిపరివృహరభూవమణ్యుధ్వసాః ఖలు తే,
ఆవధుగుణేషు తేషు ననఖండనహీశ్వరతా మభజతి పూర్వజ సృ తు యుధిష్ఠిరవ స్సహనా. 18

... .. 19

కదా చి దుత్తీర్య స తుంగభద్రాం త్తమాధిపాలో మృగయాభిలాషతో,
ఆసాద్య పైన్ద్ర్య సృహ తీర మస్యా స్తప్తక్షిణం కానన మీక్షతోఽస్య. 20

తస్మిన్వనేకం చన సారమేయసందంశనైకాగ్రరతాగ్ర ముగ్రమ,
ససంగ మాస క్తకళం శశించ విసిస్తయే వీక్ష్య దిశా మధికః. 21

క్షోణీపాలో హరిహర ఇతి శ్రీవిరూపాక్షదేవం

పంసాదేవీ సహచర మిమం వీక్ష్య భక్త్యా చ నమ్రః,

సన్మూర్తిం తం మహితతపసం తస్య దేవాలయాంతే
విద్యారణ్యం యతి మధజత శ్రీమహేశ్వర మవ్యమ్. 22

ప్రణామ్య తస్మాంతికసీమ్ని భక్త్యా తపోనిధిం జ్ఞానకళానిధానమ్,
వృత్తాంత మత్యద్భుతహేతు మేవం విజ్ఞాపయామాన విశేషనంద్యమ్. 23

శ్రీకాలవిజ్ఞాననిధి ర్యతీంద్రో విహస్య కిం చి త్త ముపాచ వీరమ్,
రాజన్ మహారాజసులాసికార్హా నీమేయ మత్యంతబలై కమాలా. 24

విద్యాభిధానా మలకానవద్యాం ఇరావనం నామపురీం వివధ్యాః,
... ..
... .. భవా నితి త్వాపతి మాదిదేవ. 26

తేభా హరిహరేశ్వర స్స విరచయ్య తచ్చాసం స్పృశాసన ముపాస్థితోచ్చితసితాతపత్తోజ్వలః,
విధాయ ఖలు గోడశా ప్రతినిధిం దానా వ్యహో న్యరాజత విశాలసీమ్ని నగరే హి విద్యాభిధే.

అష్టపంచ యుగైకసంఖ్యయా (శాలివాహనశకము. 1258)
సంయుతే నృపశకస్య వత్స... .. (క్రీస్తుశకము 1336) 28

పట్టాభిషేకోత్సవతః పరస్తాత్ పంపావిరూపాక్షమహేశ్వరస్య,
సత్సన్నిహౌ సత్యపరాక్రమ స్తు చక్రే మహా భూపతి రగ్రహరమ్.

శంకుకేశవధట్టస్య సూరవేదంతసూరిణే, కామలూరుం మహాగ్రామం.....
హరిహరమహారాయో... ..

సహారణ్యపయోధారాపూర్వకం చ త్రవాన్ ముదా” యని యున్నది.
(నిల్లూరుగిల్లా దాశశాసనములమొదటిభాగము 109 వ పుట).

ఈశాసనములోని నందినాగర్వక్షునము లాకాలమునాటివిగాక మిక్కిలిచివ్విము లగుటచుబట్టి చూడగా నిది కల్పితముయిట్లు లగఁపడుచున్నదని యాశాసనపీఠికలో ఎ. బట్టర్ నెర్తుదొరగారు వ్రాసియున్నారు. కాని తైచరిత్రవిషయ మెంతవఱకు నప్పుడంగివదో చదువరులే గ్రహింతురుగాక.

“బల్లారిజిల్లా యందు హనుమేటకు నిరువదిమైళ్లదూరమున నిప్పటికిని విజయనగరజీర్ణప్రాకార ములు కనుపించుచు దానిమహోన్నతస్థితిని ప్రకటించుచున్న”నని యూనెస్కోఖానునికథలో సరస్వతి పత్రికలో వ్రాయబడియున్నది.

ఈవిజయనగరరాజ్యమీహరిహరాయలంకమువారిచే గొంతకాలము పాలింపబడి తుదకు బదునేసనతాగ్దాంతమున వీరిసానుంతరాజున సాళువనరసరాసాలంకములోనికి నచ్చుచట్లు సాళువనర సరాస సుమారుడగు నిచ్చడిచిసేంహరాజయొక్క దేవులపల్లిశాసనములవల న్బుట్టుపడుచున్నది.

“గుణాంబుధే గ్లండవిభో స్తతోఽభూత్ చ్చల్లాంబికాయాం మహానియకీర్తిః,
స్థనింహరాయోఽయ మహాబల శ్రీస్థనింహదేశస్య వగ్రప్రసాదాత్.

మీసరగండకతారీ సాళువధరణీనరాహుబిరుదాంకః,
ఖడ్గైకసహాయ స్సర్వా నిర్జిత్త సార్వభౌమాభూత్. 13

ఆసీ ధరావరాహో యః ఖలాభే రుద్ధరన్ ధరామ్,
సాళున శ్శత్రుసంఘాతపక్షిఘాతం నిహత్య చ. 14

..... మూరురాయరగండోఁగూత్ 18

..... స్పసింహరాయస్య తనయో వినియోజ్యులఁ, ఇచ్చడిశ్రీస్పసింహేంద్రః 24

..... శాకేంద్రే పరిసంఖ్యాతే గిరినేత్రయుగేందుభిః. (కా. 1427) (క్రీ. 1505.)

గ్రామం దేవులపల్లఁఖ్యం సహారాజ్యపయోధారాపూర్వకం చ త్రవాక్ భువన్”
వ్పనియున్నది. (ఎస్. గ్రాఫియాయిండికా. 7 వ వాల్యాము 74 వ పుట)

పిదప నీవిజయనగరసామ్రాజ్యము తుళుననంశమువారి యధీనమైనది. ఈతుళుననంశమువారిలోఁ
దుళుననరసరాజుకుమారుఁడు వీరచరసింహరాయలు సింహాసము నెక్కిచ ట్లమ్యుతదేవరాయల పోడిపల్లి
కాసముపల్ల విశదమగుచున్నది.

“ఖ్యాతి ప్రస్య తు దుర్వసు వ్యసునిభః శ్రీదేవయానీపతే. 5

తద్వంశే దేవకీజాని ర్ద్వితీయే తిష్ఠభూపతిః; యశస్వీ తుళువేంద్రేషు 6

... .. నరసానిపాలకః 8

... ..

చేరం చోళం చ పాండ్యం తి మపి చ మధురానల్లభిం మాభూషిం,
వీర్యోదగ్రం తురుష్కం గజపతివృషతిం చాపి జిత్వా తదన్యాయాన్

ఖ్యాతః ఊరీపతీనాం ప్రజ మిన శిరసాం శాసం యోవ్యతానీత్. 11

... .. స్పసింహేంద్రాత్ శాతావీరస్పసింహేంద్ర కృష్ణరాయమహీపతీ. 13

వీర శ్రీనారసింహ స్సవిజయంగళే రత్నసింహాసనస్థః...” 14

యని యిట్లు వీరనరసింహరాయలకే సింహాసనారోహణము చెప్పబడెను. (స్లూరుజిల్లాదాకాసన
ముల యొకటనభాగము 69వ పుట.)

పైశాసములంబట్టి చూడఁగాఁ దుళుననరసరాజు సాళుననరసరాజుకుమారుఁడగు నిచ్చడిచర
సింహరాజును సింహాసమున నుంచి తానే రాజ్యమును వాలించుచుండెనని తోచుచున్నది.

హరిహరరాయలవంశమునుండి సాళుననంశమువకు దానినుండి తుళుననంశమువకును, విజయనగర
సామ్రాజ్య మేరితని సంక్రమించెనో? యాయావంశములవారికిఁ గల సంబంధము తెట్టివో? రూఢిగాఁ
జెప్పటకుఁ దగినయాధారము లగవడవు.

సాళుననరసరాజు తనప్రభువును హరిహరసింహాయుఁడును నగు విరూపాక్షరాయలను బాఱఁ
ద్రోలియుఁ దుళుననరసరాజు తనప్రభువైన సాళుననరసరాజుకుమారుని జంపియు రాజ్య మాక్రమించు
కొనినట్లు కే. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు. వెనుక నుదా
హరించిన దేవులపల్లిశాసమును బట్టి సాళుననరసరాజుకుమారుఁ డిచ్చడిరాజు సింహాసనస్థుఁడయి శ్రీస్తు
శకము 1505 వ సంవత్సరమునకుఁ బయిగాఁ దుళుననరసింహరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల
కాలమునందును జీవించియున్న ట్లగవడుచుండఁగాఁ దత్పూర్వమే గతించిన తుళుననరసరా జెవనిని
జంపెనో తెలియకున్నది.

మఱియు వీరు తుళుననంశము సాళుననంశాంతర్గతమే యనియు సాళుననరసరాజు సోదరుఁడగు
తిప్పరాజే వీరికి మూలపురుషుఁడనియు వ్రాసిరిగాని యందుకుఁ దగిన యాధారము లగవడవు. తుళున
నరసరాజునకుఁ దిప్పరాజును నొకసోదరుఁ డున్నట్లు వరాహపురాణమునందును, శైమినిభారతమునందును
నున్నదిగాని యితిప్పరాజే తుళుననరసరాజు పితామహుఁడగు తిప్పరాజని యెవ్వరును జెప్పియుండ

లేదు. వసుచరిత్రానులందు వీరివంశమును వర్ణించుటలోఁ జంద్రుని మొదలుపెట్టి యయాతినఱుకును వర్ణించి యాయయాతీపుత్రులు యదుతుర్వసులనియు నందుఁ దుర్వసునివంశము తుశువవంశ మయ్యెనని యుఁ జెప్పి యాతుశువవంశమున నీతిస్తురాజును మొదలుపెట్టియే వర్ణించిరిగాని యాతీస్తురాజు తండ్రి పేరు చెప్పరైరి. పైనదాహరించిన పోడిపల్లిశాసనమునందును నిట్లే వర్ణింపఁబడియున్నది.

కాఁబట్టి హిందూదేశకథాసంగ్రహమునందును జీర్ణ కర్ణాటరాజ్యచరిత్రమునందును వ్రాయఁ బడిన కొన్నియంశములు సమూలములు కావనియు నూహలును జన్మతులును వీరిచేఁ బ్రమాణములుగాఁ గైకొనఁబడినవనియు ననుకొనవలసియున్నది.

తుశువవసరాజుకుమారుఁడగు వీరవరసింహరాయల యచంతరముఁ నతనితమ్ముఁడగు కృష్ణదేవ రాయలు సింహాసనము నెక్కెను.

ఈతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యమును సంపూర్ణాభివృద్ధి నొందించి మాహవ్యదీయులచే నాక్రమింపఁబడిన యనేకస్థలములను జయించి జన్మమధ్యముఁ నొకమాటును బరాజయమన్నది యెఱుంగక కృష్ణానదిమొదలు కన్యాకుమార్యగ్రమునఱుకు నేకాశపత్రిముగ నేలి యశ్వపతి గజపతి సరపతులను నశపఱుచుకొని యాంధ్రభూమిసోమనఁడయి పాండిత్యమునను బండితాదరమునను నాంధ్రభోజుఁడనఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినను. ఈతఁడు పారిజాతాపహరణమునుచరిత్రాదిసహస్రప్రబంధముల కృతివలెయగు రసిక శిఖామణి.

ఆముక్తమాల్యద యీతనిచే రచింపఁబడినట్లే యందు వ్రాయఁబడియున్నదిగాని యది మనుచరిత్రకారుఁడగు నల్లసానిపెద్దనార్యునిచే రచింపఁబడినదని పండితులు చెప్పదురు. గ్రంథరచనయుఁ బెద్దనార్యునిరచన ననుసరించియేయున్నది. వసుచరిత్రములోని పద్యములే కొన్ని యాముక్తమాల్యద యందగపడుచున్నవి. ఆంధ్రకబ్బిచితావణి వ్యాఖ్యయగు కవిశిరోభూషణమున చహాబలవత, “ఏతత్సూత్ర మనుస్మత్యై హాల్లసానిపెద్దనకవి నా ముక్తమాల్యదాయామ్” “అథ్థావ్యాఖ్యబుగ మ్మహానచనకవ్యాహరమిత్యాదిపద్యే” యని వ్రాసియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలయచంతరముఁ నతని సవతితల్లి కుమారుఁడగు అచ్యుతదేవరాయలును నతనియనంతని మునఁ దత్పుత్రుఁ డగు వేంకటదేవరాయలును నతనికిఁ దివస సమ్యుతదేవరాయల సోదరుఁడగు శ్రీరంగ రాయలకుమారుఁడు సదాశివరాయలును రాజ్యాధీశులయిరి.

కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు సదాశివరాయల అచ్యుతదేవరాయల తమ్ముఁడని వ్రాసియున్నారు. “కృష్ణదేవరాయలతమ్ముఁడగు సదాశివరాయలును ఈసదాశివరాయలును నింతకుఁబూర్వ రాజయిన అచ్యుతరాయలును, సరసరాజున కోబాంబలఁఁ గలిగిచవుత్తు” అని యిట్లు హిందూదేశకథా సంగ్రహము (392 పుట) వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము శాసనములకు విరుద్ధముగానున్నది.

“తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కాసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః,
దేవ్యో రివ సృసింహేంద్ర తన్నా త్పం క్తిరథా దివ.

12

వీరౌ వివయిసౌ రానులక్షణౌ వివ చందకౌ,
జాతౌ వీరసృసింహేంద్రకృష్ణరాయమహీపతీ.

13

రంగక్షీతీంద్రాచ్యుతదేవరాయౌ రక్షాధురీణౌ వివ రామకృష్ణౌ,
ఓబాంబికాయాం నరసక్షీతీంద్రా దుభౌ నిధూతాం నరకేంద్రశౌర్యా.”

14

యని యిట్లు సదాశివరాయల కృష్ణాపురిపుశాసనముందును (ఎస్కీగ్రాఫీయా యిండికా 9 వ పుస్తకమున 332 వ పుట) బ్రిటిష్ మ్యూజియమ్ ప్లేబులందును (ఎస్కీగ్రాఫీయా యిండికా 4 వ పుస్తకమున 1 వ పుట.) నున్న సదాశివరాయల మతయొక్క శాసనముందును సమ్యక్రాయలకు సదాశివరాయలతోన్ద్ర రంగరాయలు సోదరుడని స్పష్టముగాఁ జెప్పబడియున్నది.

అమృతదేవరాయలయనంతరము నాతనిపుత్రుడగు వేంకటరాయలు బాలుడయి యుండుటచే నాతనిమేనమామయగు సలకముత్తయ్య యాబాలరాజును రాజ్యాధిపతిగాఁ జేయ యత్నించుచుండఁగా సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగఁ జేయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలయల్లుడగు సళియరామరాయలు యత్నించి విఫలమనోరథుడయ్యెను. నను సలకముత్తయ్య యాబాలు రాజ్యాధీశునికీసే తున కాబాలుని జంపి తానే రాజయ్యెననియుఁ బిదప సళియరామరాజు కొందఱు సరిదాసులను వశపఱచుకొని సలకముత్తయ్యను విధించి సదాశివరాయలను రాజుగాఁ జేసెననియు శ్రీలక్ష్మణరావుగారును పీఠస్థిరావుగారును వ్రాసెనున్నారని గాని పై విషయములకుఁ జరిత్రకారులయూహలులేవని చరిత్రయాధారము లున్నట్లు కలఁబడలేదు. పైవానిలోఁ గొన్నివిషయములు శాసనములకు విరుద్ధములయిననున్నవి.

“క్షీతిప్రతిష్ఠాపితకీర్తిదేహీ ప్రాప్తి పదిం పైల్లవ నుచ్చితేంద్రే,

అభ్యాస్య భద్రాసు హస్య మాను ధ్వో బభౌ వేంకటదేవరాయః.

27

ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విష్వన్నిశౌ వేంకటరాయభూషే,

అభాగధేయా దచిరా త్పీజానామ్ ఆఖండలావాస మభాధిరూఢే.”

28

యను సదాశివరాయలశాసనములోని (ఎస్కీగ్రాఫీయా ఇండికా 4 వ పుస్తకము 1 వ పుట 9 వ పుస్తకము 332 వ పుట) “విష్వన్నిశౌ; రాజ్యం ప్రశాస్య; ప్రజానా మభాగధేయాత్ పీఠా” యను పదములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు కేవలము రాజుడనిగాని బలవంతముగాఁ జంపఁబడెననిగాని చెప్పటకు వీలుపడదు. స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసిన పైనివశముఁ జనిపోయిన ట్లగవడమున్నది.

అమృతరాయలకాలమునందు సదాశివరాయలను రాజుగా లేని నెత్తుట సళియరామరాజు ప్రయత్నించినట్లును, సమ్యక్రాయలకాలమునందును సదాశివరాయల దానశాసనము నున్నట్లును 1912-వ సంవత్సరపు 919-వ నెంబ రిఫ్టగ్రాఫీస్టరపోర్టు (81 వ పుట) లో వ్రాసిరి. ఇట్లే సదాశివరాయలమృతిరాయలకాలమునుండి తిరుమలరాయలకుమారుడగు వీరవేంకటపతిరాయలకాలమువఱకును నుండెనని 1908 వ సంవత్సరపు 574 వ నెంబరు రిపోర్టులో వ్రాసిరి.

అమృతరాయలకుమారుడగు వేంకటరాయలయనంతరమున నాతనిమేనమామయగు సలకముత్తయ్య యంతకుముందుఁ బ్రబలుఁడై యుండుటచేత సళియరామరాజు చేయునట్టి సదాశివరాయలపట్టాభిషేకమునకుఁ బ్రతిఘటించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లును, బిదప రామరాజు పెనుగొండకుఁ బోయి కొందఱురాజులను వశపఱచుకొని సలకముత్తయ్యను విధించి సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభిషేకము చేసి కర్ణాటరాజ్యస్థాపకుడని విరుదుగాంచినట్లును సీక్రింగియాధారములు సూచించుచున్నవి.

“ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విష్వన్నిశౌ వేంకటరాయభూషే,

అభాగధేయా దచిరా త్పీజానా మాఖండలావాస మభాధిరూఢే.

28

తిమ్మాంబావరగర్భమాక్తిమణీ రంగక్షీతీంద్రాత్మజః

క్షత్రాలంకరణేః పాతితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా,

శౌర్యదాత్యదయావతా స్వభగినీభర్తా జగత్ప్రాయినా
రామత్వపతినా పృథూత్యలక్షః కృష్ణాభిషేకక్రమాః.
శ్రీవిద్యానగరీలలాహని మహాసామ్రాజ్యనింహాసనే

29

... ..

సర్వాం పాలయతే సదాశివమహారాయ శ్చిరాయత్కమాం”

30

అని యిట్లు వ్రాయబడియున్నది. (ఎప్రిగ్రాఫీయా యిండికా. 9-వ పుస్తకము. 334-వ పుట.)

“ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుడు కృష్ణరాయధా
శ్రీపతి సార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁ డై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మీకి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్.” (రామాభ్యుదయము.)

“సీ. పట్టాభిషేకవిపర్యయంబునఁ బ్రోలు నెడలి ప్రియానుజు ల్వెంటఁ గొలువఁ
జిత్రకూటాభిఖ్యుఁ జెలగు పెన్గొండ సాంద్రహరిద్విపేంద్రనా చనినఁ జెంది
ఖలజనస్థానవాసులఁ బల్వరి వధించి మహిమసలకభరస్తయ మడంచి
హరివీరభటుమహోద్ధతి నభి కంపింప దురమునఁ గదిసి తద్దోహిఁ దునిమి
తే. యనఘతరపార్థి వేందిర నధిగమించి, సాగుకర్ణాటవిభవసంస్థాపనంబు
పూని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు నిజచరితంబు రామాయణముగ.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

పయినదాహరించిన సదాశివరాయలశాసనములోని “స్వభగినీభర్తా” యనుదానిని రామాభ్యుదయములోని “కృష్ణరాయధాశ్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁ డై” యనుదానిని నరయఁగా, రామరాజు సదాశివరాయలపెదతండ్రికొమారితమగఁడని స్పష్టపడుచున్నది. అలియశబ్దము కల్పఁడని యర్థము కావున సార్వభౌమనియల్లండుగు రామరా జలియరామరాజుని పిలువబడెను. ఈసందర్భము సయితము సదాశివరాయలు కృష్ణరాయలసోదరుఁడను శ్రీలక్ష్మణరావుగారియభిప్రాయమును బ్రతిఘటింపచుచున్న యున్నది.

ఇతఁ సలకములిన్నయ యన్యుతరాయలకు స్వాల్మంఁ పయిఁ ట్లీక్రిందిశ్లోకము నూచించుచున్నది.

“నుహత్తిరే మానవలోకశానితు ర్ననోనుమాల్ మాహిషవదే తదా,
కృతాభిషేకా సలకక్షీణితు స్విరాత్మజాసి స్విరిదాంబికావధూః.”

(అన్యుతరాయాభ్యుదయము. 3-వ ప. 48-వ శ్లో.)

పయినదాహరించిన సదాశివరాయలశాసనమునుబట్టియు, రామాభ్యుదయమునుచరిత్రమునుబట్టియు నరయఁగా సదాశివరాయలను చేరునకుమాత్రిము సింహాసనము నిలిపి యలియరామరాజే విజయనగరసామ్రాజ్యము నేకాతపత్రముగ నేలిన క్లేర్పడుచున్నది. కావుననే సదాశివదేవరాయలపట్టాభిషేక విపర్యయాదులు రామరాజువల్లనమునందును వసుచరిత్రకారుఁ డుపయోగించెను. రామరాజుపరిపాలన మీశ్రీందిరీతిని శాసనములలో వర్ణితమయియున్నది.

“యస్మిన్ ప్రకాసతి మహీం జగదేకవీరే భంగో నదీషు పరేషు చ పక్షపాతః,
వల్లిభిః పల్లవరచి స్వినితాః లేషు నీచీవిమోచన మభూ న్నియతం ప్రజానామ్.”

90

సత్యానంద కేరీదరావ హేన్రీక్ సంపన్న కే సంధ్యతిసర్వలోకే,
శ్రీరామరాజే....." యని యున్నది. (ఎఫ్ గ్రాఫ్ యాయిండికా. 9-న పుస్తకము 338-న పేజీ.)

మతీయు సదాశివరాయలరాజ్యపాలనవర్ణనములయందు రామరాజుడే యనుకొనిన దనియుండును గాన సదాశివరాయలవర్ణనము దిక్పాత్ర మిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను.

“య తేనాధునిపాళీ శకమశకసముచ్చాటనే ధూమరేఖాః
రోమాళీ కీర్తివధ్వా ఇవ భువః మివం స్వస్తి చంత ర్వసాన్త్రాన్త్రా,
వేణీ నాణీయసీవ ప్రకటితవిహృతే స్వీరలత్త్వై రిణాన్త్రా
కాంతై శీమూతపంక్తిః కిల సకలభుగ్తోమదావాసలానామ్.

34

... .. రాజాధిరాజవిరుదాః 37

కాంభోజభోజకాళింగకరహోటాదిపార్శ్వైః,
సౌమిదల్లపదం ప్రాప్తై స్సంవర్ధితస్సపోపభః.” యనియున్నది. 42

(ఎఫ్ గ్రాఫ్ యాయిండికా 4-న పుస్తకము. 1-న పుట.)

కృష్ణరాయలకుమారుని సత్నికింజే బ్రబలంజై యారామరాజు విజయనగరరాజ్యము లభిస్సాధి చేసెను. రాజాధిరాజును నీమహాపురుషునిసభ కలంకారభూతుడగుటనే బహుమూర్తి రామరాజభూషణుడను బిరుదముఁగాంచెను. ఈరామరాయలకన్నుండే సమచరిత్రకృత్సతీయగు తిరుమలదేవరాజులు. ఈసంతతివారిలో ననేను లనేకకృతుల నందిన రసికశిఖావాణులు. అట్టికృతులలో నరిపతివిజయమును నామాంతరముగల రామరాజీయమునందు వీరివంశము పూర్తిగా నర్జింపఁబడెను. ఈరామరాజీయమును బయి నుదాహరించిన యశియరామరాయలనునును మనుషుడగు కోదండరామరాజునకుఁ గృతీయిచ్చి యందుగుల వేంకయ్యయను కవివరుఁడు రచించెను.

రామరాజీయకృతిపతియగు కోదండరామరాజునకు సలియగామరాజునకువలెనే తిన్నరాజు వేంకట పతి యను తమ్ములు గలరు. మతీయు నీరే డలియరామరాజునవలెనే కృష్ణరాజునకు నల్లుఁడు. ఈసావ్యము లనే గావలయు విల్లునదొరగారును, డాక్ట రాపర్టుదొరగారును భ్రువపడి నరిపతివిజయకృతిపతి యశియ రామరాజుని వ్రాసిరి. విజయనగరరాజ్యాధీశుఁ డగుకృష్ణరాయలకూతురు తిరుమలాంబ యశియ రామరాజుభార్య. పోచిరాజువంశజుడగు వేటకకృష్ణరాజుకూతురు నాంచారిచ్చు నరిపతివిజయకృతి పతియగు కోదండరాయలభార్య. ఈవిజయము నరిపతివిజయమును స్పష్టపఱువఁబడియున్నది.

“తే. ఆనఘుండౌ నైరసేని భీమాధిశేంద్రు, పట్టి డమయంతిఁ జేపట్టిసట్టిరితి

రామభూపాలకుండు కృష్ణరాయలకుఁడు, యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహుయ్యై వేడ్క.”

(నరిపతివిజయము. 259 ప.)

“శా. కారుణ్యాంబుధి పోచిరాట్కులసుధాకంఠీశుఁ డర్థార్థిమం

దారుం డై విలసిల్లు కృష్ణమునుజాగ్యక్షేంద్రు సత్పుత్ర నాం

చారమ్మ స్వరియించె రావధరణీశస్వామి

(నరిపతివిజయము. 441 ప.)

ఇట్లే నరిపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరామరాజు లలియరామరాయలవంశజుడని యాగ్రం ధమున స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నను రాయబహద్దరు కందుకూరువీరేశలింగముపంతులవా రాంధ్ర కవులచరిత్రమునందుఁ దిరుమలదేవరాయని ప్రపౌత్రపుత్రుడని వ్రాసియున్నారు.

అలియరామరాజు సరపతివిజయకృతిపతియని శ్రీపీఠేశలింగముపంతులవారు భ్రమపడినది క. వెంకటకృష్ణయ్యగారు సరపతివిజయవీతికలో వ్రాసియున్నారు. దాని కవులచరిత్రములోని పీఠేశలింగముపంతులవారివ్రాతలను బరిశీలింపఁగా నట్టియభిప్రాయమి యున్నట్లగుపడు.

వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలసయితము కృష్ణదేవరాయలయల్లఁడేయని ఘోరాటెనెంపైరునందును, గృష్ణరాయలచరిత్రము వ్రాయునందర్భమునఁ గవులచరిత్రమందును వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్లే క. వి. లక్ష్మణరావుగారుసయితము వ్రాసియున్నారు కాని యీవిషయమునకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు. తిరుమలదేవరాయలభార్య వెంగళాంబ చక్రవర్తియగు కృష్ణదేవరాయలకూతురే యయియున్నయెడల వసుచరిత్రసరపతివిజయాయులలో జెప్పకుండురా? తిరుమలదేవరాయలయన్నయగు నలియరామరాయలు కృష్ణదేవరాయలయల్లఁడైయున్నట్లు సరపతివిజయమునందును రామాభ్యుదయమునందును జెప్పఁబడియుండలేదా? వసుచరిత్రమున నలియరామరాయలకుఁబుంబము వర్ణింపకున్నను దిరుమలదేవరాయలభార్య నిట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు.

“తే. ఆవిధునిదేవి శ్రీవేంగళాంబ పుట్టి, నిల్లు మెట్టినయిల్లు వర్ధిల్లఁ జేసెఁ బుట్టినంటికి మధనంబు మెట్టినంటి, కమితవొసాహిత్యుఁ గూర్పు కమలఁ దగడి.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1 ప. 63.)

వసుచరిత్రకృతి ప్రధానకాలమునకుఁ గృష్ణదేవరాయలనంశమును విజయనగరాజ్యమును గొంత విఠకు సంతరించుటయేగాక యానంశమునండి పరిశిష్టమగు రాజ్యము తిరుమలరాయలకు నశపడియుండఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలకూతురే వేంగళాంబ యయియున్నయెడల నామె నెత్తిపూడిచిన ట్టిరీతిగ రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అలియరామరాయలతిరుమలదేవరాయాదులతండ్రియగు శ్రీరంగరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారియని కందుకూరిపీఠేశలింగముపంతులుగారును, జీలుకూరిపీఠేశ్వరరావుగారును వ్రాసిరి. వారిననుసరించి పాచ. కృష్ణశాస్త్రిగారును వ్రాసియున్నారు. దానిని స్థిరపఱచుటకు శ్రీపీఠేశలింగముపంతులవారును పీఠేశ్వరరావుగారును రామరాజీయములోని యీక్రిందిపద్యమును దిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయప్రతాపనర్థనమని వ్రాసియున్నారు.

“శీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగర్భములో భేదించు నెవ్వని భేరించెము...

తే. జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనమందు, రివ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమాళి.” (సరపతివిజయము. 244. ప.)

ఈపద్యము సరపతివిజయమునఁ దిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలనర్జనముగా నున్నదిగాని తిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయలనర్జనమై యుండలేదు. తల్లికోటయంద్రమునకు ముందుఁ గర్ణాటరాజ్యము జీర్ణింపనేలేదు పునరుద్ధరణమే!

ఇట్లే వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయలకే కృతీయియఁబడినదని కొందిలును గృష్ణదేవరాయల మృతికొందిన తనపూర్వులపిండములపై భారపోయించెనని మఱికోందలును వసుచరిత్రమును జూచిన పిదప సంతకంఠఁ బ్రాథమిక రచింపఁగోరి యామత్తమాల్యద రచింపఁబడినని మఱికోందలును నిట్లనేకవిధములుగఁ జరిత్రవిషయకజ్ఞానములేక చెప్పకొనుటయుఁ గలదు. కృష్ణదేవరాయలవెనుక నంత కంటె నధికుఁ డనఁదగిన నలియరామరాజుపేర్తనను నిషప్టితాసనాదికము బయలుపడకముందు మన యాంధ్రలోక 'మొఱుగదని చెప్పవచ్చును. ఇట్లేఱుగకుండుట యొకవింతగాదు. ప్రసిద్ధకావ్యములను

గృతినందిక ప్రభువులును గవులగాధలతో పంబంధించిక ప్రభువులును మాత్రమేగదా యాంధ్రలోకమునఁ జేరుగలిగియున్నారు. రాజరాజులెంద్రునికింక నాతనిపుత్తుడగు మలోత్తుంగవోకుఁడు గొప్పచక్రవర్తియైయున్నను నతనిపే రాంధ్రలోకము మఱివిపోలేదా! వోడంగుఁడు గొప్పచక్రవర్తియై యున్నను భీమకవిగాధలతోడనే యాతఁడు జ్ఞప్తిలో నున్నాఁడుగాని యాతనితక్కిన ప్రభావము ప్రసిద్ధమైయున్నదా?

తే. “తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచట నె యుండువానికిని గృతము
ఖంబు నె విశ్వవిఖ్యాతిగానఁ గృతియై, సంతతిరెంప మని మాను సంపాటింపు.”
(వసుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 18.)

అని యిట్లు రామరాజభూషణుఁ డీవిషయమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

అలియరామరాజు శ్రీప్రసిద్ధగ్రంథమును గృతించెనుండఁజోవుటచే నతనికింక ననేకవిధములను దప్పవచ్చునని తిరుమలదేవరాయలునంటి ప్రసిద్ధియై నానినికి లేకపోయెను, అట్లయినను బట్టుమూర్తి మహాకవికి గల రామరాజభూషణునిరుచములైనను, రామరాజీయననుచరిత్రాది ప్రబంధములనెల్లను గొంతి వఱకాతనిచరిత్రము గ్రహింప నగువుపడి యున్నది. ఫరిస్తాయ నెడి సుహృద్దయచరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన గ్రంథమును గొంతవఱకు రామరాయతిరుమలరాయచరిత్రములను దెలుపుచున్నది. శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు, చిటూరి వీరభద్రరావుగారు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగునా డీవిషయమున వ్రాసి యున్నారు గాని తమవ్రాతలనఁ దగిన యాధారములచంతిగాఁ జూపరైరి.

అలియరామరాజును దిరుమలదేవరాయలును, జంద్రనంశజాలగు మహారాజులు వీరినంశములోని మహాపురుషులలో సుప్రసిద్ధులు నందుఁడు, చలిస్కఁడు, రాజులంద్రుఁడు, సిజ్జలుఁడు, వీరహోమాలి రాయఁడు, తాతెప్పియరాజు మనవారు. వీరిలో విజ్ఞుఁడు కాళహోమాలిరాజుయి కల్యాణరాజునము నాక్రి మించి కల్యాణవిజ్ఞుఁడను నిరుగుగాంనెను. వీరహోమాలిరాయఁడు మాయాపురనాగుఁడు. పైసంగతు లీక్రిందియాధారములవల్లఁ దేలుచున్నది.

“జయతి శ్రీరజలధే ర్జ్వాతంపశ్యేత్సులం హరేః..... 3

... .. తన్నా త్పిరిక్షీ త్తతిః. 4

నంద ప్రస్యాఽష్టమోభూ త్సవజుని ననను ప్రస్య రాజ్ఞ శ్చలిక-

త్సాప ప్రస్యాష్టమ శ్రీపతరుచి ర్భవ ద్రాజహర్వో నరేంద్రః,

తస్యాఽసీ ద్విజ్ఞతేంద్రో దశమ ఇహ యోగో వీరహోమాలిరాయః

తాత్రియాకో మురాత్మాకృతసో రుదభూ త్ప్రస్య మాయాపురేః. 5

తత్తుర్యోజని తాతెప్పియమహిపాలో” యని యున్నది.

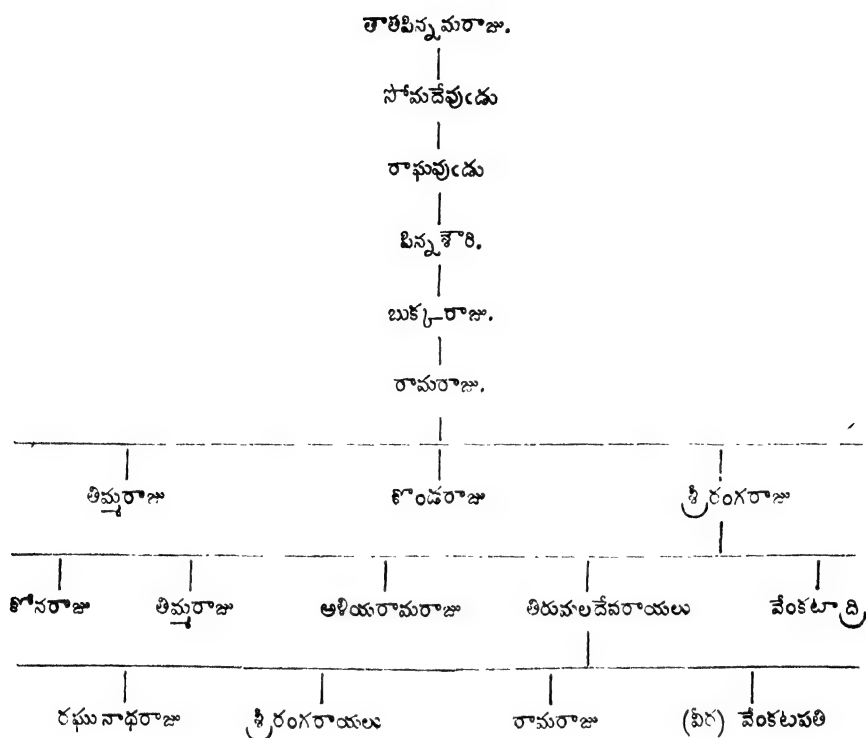
(ఎపిగ్రాఫియా యిండికా. 4 వ పుస్తకము. 272 వ పుట)

“సీ. త్వాధరణంబగు కల్యాణపుర మేలి కల్యాణవిజ్ఞలఘ్నిన విహించి

... ..

వెలన కల్యాణవిజ్ఞలవిభుఁడు మిగుల” (నరవరచరితము. ప. 167)

వీరిలో దాతెప్పియరాజు మొదలుకొని తిరుమలరాయల పుత్రులవఱకును వసుచరిత్రమున వీరి నంశము వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆనంశస్మృత్తియు నిట నుదాహరించుచున్నాను.

వీరిలో బుక్కరాజున కొక్కరామరాజేగాక మఱికొందఱు పుత్రు లున్నట్లును వారిలో నొకఁ డగు శ్రీరంగరాజు కౌశావ్యునిదయకృతిపతియగు సంద్యాల కృష్ణరాజునంశమునకు మూలపురుషుడయి యున్నట్లును గిశాపూర్ణోదయమునఁ (ఆ. 1. ప. 24) జెప్పఁబడియున్నది. ఈశ్రీరంగరాజు నందేల కధి పతి యగుటచే వీరికి సంద్యాలవారని పేరువచ్చియుండును.

మఱియు వసుచరిత్ర కృతిపతియగు తిరుమలరాయలకు ముగ్గురుసోదరీమణు లుండిరనియు వారి లోలక్కప్పు నరసభూపాలీయ కృతిపతియగు నహోబలనరసరాజునకుఁ దల్లియనియు (నరసభూపాలీ యము. ఆ. 1. ప. 89) నోబున్పు రామాభ్యుదయకృతిపతియగు గొబ్బారిసరిసరాజునకుఁ దల్లియనియు (రామాభ్యుదయము ఆ. 1. ప. 79) గోనన్పు పరిమయోగివిలాసకృతికర్తయగు తిమ్మరాజునకుఁ దల్లి యనియు (పరిమయోగివిలాసము ఆ. 1. ప. 7.) నరసభూపాలీయ రామాభ్యుదయ పరిమయోగివిలాస ములాలన స్ఫుట్టపడుచున్నది. ఇట్లే తిరుమలదేవరాయల పెదతండ్రియగు తిమ్మరాజుపేర బాలభాగవత పద్యకావ్యమును గోనేరునాథకవి రచించెను. ఈతిమ్మరాజు కుమారుడగుచింతిమ్మరాజు బాలభాగవత ద్విపదకుఁ గృతిపతి.

తిరుమలదేవరాయలపూర్వులలో సోమదేవుఁ డొక్కఁడనియు నేడుదుర్గములను హరించినట్లును బిన్నశౌరి యారవీటి కధిపతియైనట్లును, బుక్కరాజు సామనెనసంహరాజ రాజ్యస్థాపకుఁ డయినట్లును దత్తుత్తుండగు రామరాజు విజాపురాజును జయించి యతనిగిరిదుర్గము నాక్రమించినట్లును, మఱియు నీతఁడు కంచనోలు (కర్ణూలు) దుర్గమును జయించినట్లును శాసనాదులనలన స్ఫుట్టపడుచున్నది.

“తతోఽజని హరన్ దుగ్ధాణి సహాహితాన్,

అహ్నైకైవ సహోమదేవృపతిః..... శ్రీసేష్మమోక్షా శ్లోమః.

ఆరవీటివగరివిభో రథూ, దస్య బుక్కధరణీపతి స్తుతిః.

యేన సాశునృసింహరాజ్యమ, ప్యేథమానమహసా శ్చిరీకృతమ్.

... .. రామరాజంసుతమ్.

సృహస్త్రై స్సప్తత్యా సహిత మపి య స్సింధుజనుషామ్

సపాదస్యానీకం సమితి భుజకౌర్యేణ మహతా,

విజత్యాదత్రేస్తా చననిగిరుర్గం విభుతియా

విభూతేంద్రః కాసస్పృహయ చపి విద్రావ్య సహసా.

కందవహోదగ్ధ మురుకంపలరభ్యుదయో బాహుబలే యో బహుతిరేణ విశిష్టః...”

యనియున్నది. (సహవఃఅదిరోహ.) (విక్రమ్ 4 వ యుగము 4 వ వేంకటపతి విలపాశ కాసము 272 వ పుట).

సాశునృసింహరాజరాజ్యస్థానమండన నారవీటి బుక్కరాజు కృష్ణదేవరాయల మొప్పైతము ప్రధానపురుషుడై యున్నట్లు కృష్ణరామవిజయమున గలపరి యుదాహరించి బుక్కరాజు చిరకాలము జీవించియుండిన నుండవచ్చునని సందేహముగా హెచ్చ. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు.

తిరుమలదేవరాయలతాతయగు రామరాజు కందవోలి కథీకుడ డయియున్న వసుచరిత్రమునందును గలరు.

“శ్రీ. ...గీ. ఆ

అగుతురకందవోలి మహాప్రసాదానామరాయణాదులను రామమేదిరికాంతుడలరు.”(నమ. ఆ. 1. ప.30.)

ఈరామరాజుమూగుడగు తిన్నరా జపుత్రు నేలివల్లున నునితమ్ముడు కొండరా జాదవేని నేలి వల్లున (చరపతివిజయము, 218-220 పద్యములలో) జెప్పబడియున్నది.

తిరుమలదేవరాయలయ్యయగు తిన్నరా ప్రభాసము నమచరిత్రము (ఆ.1.ప.41.) నల్లింపఁ బడెను.ఈపద్యమున మీకులమువారికి శాసనాదులలో నల్లింపఁబడినదియనమున నల్లింపఁబడినది.

“శ్రీ. ...గీ. ఏ చిరుదరాయరాహుతాహితసహాధు

జంగలిరుదాంకపుంఖితనమఁ విజయ, కాహుళిండు తిన్నవిభుఁ డాజిదోహకుండు.”

(నమ. ఆ. 1. ప. 41)

ఈతిన్నరాజునకుఁ దమ్ముడును దిరుమలదేవరాయలను నన్నయనగు నలియరామరాజు కృష్ణదేవ రాయసార్వభౌమునియల్లుడై సదానరాయలను రాజ్యమున నిలిపి విజయగిరిసామ్రాజ్యమును మహా న్నతిదశకుఁ డెచ్చె చను మొదలగు విషయములు వ్రాసియున్నాను.

రామరాజు మొదటఁ బాలియకేటి నేలమండెనని హెచ్చ. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము ఫరోగాట నెంపైరుంగును (183 వ పుట) గలరు.

దక్కనరాజులగు మహమ్మదీయులచరిత్రము పర్షియాభాషలో పెరిస్తా వ్రాసియున్నాడు. దానిని బ్రిగ్గదొరగా రాండ్లయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించియున్నారు.

ఫెరిస్తామూలగ్రంథములోఁ గుతుప్ మాలచరిత్రము సంక్షిప్తముగా నున్నది. దానిని వేటొక రాకాలపువారే విపులముగా వ్రాసెననియు నది సంగ్రహించి భాషాంతరీకరించితి ననియు వ్రాయుచు

బ్రిగ్గదొరగారు దానిని ఫెరిస్తాతోఁ జేర్చి భాషాంతరీకరించిరి. ఈతురకరాజులచరిత్రముతో సంబంధించిన దక్షిణహిందూదేశపుఁ దెలుఁగురాజులచరిత్రమును బయి నుదాహరించిన ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి మఱికొన్ని రికార్డులను జనశ్రుతులను నూహములను దోడుచేసి సివెల్ (Sewell) దొరగారు ఫర్గాటనెంపైరను నొక గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఈసందర్భమునఁ బయి నుదాహరించిన బ్రిగ్ ఫెరిస్తానుండియు ఫర్గాటనెంపైరనుండియుఁ గొన్ని విషయములను సంగ్రహించి యుదాహరించుచున్నాను. (1910 వ సంవత్సరమునఁ గాంత్రైఅండుకోలోఁ గలకత్తాయందు ముద్రితమగు ప్రతి నేను వాడుకచేసిన ఫెరిస్తాయని గ్రహింపఁ జదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.)

తిరుమలరాజు జీవితకాలములోఁ (1552) గొచ్చెర్లకోట నేలినట్లు లిఖింకొరార్డునల్ల నగపడుచున్నదని హెచ్ కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

వేంకటాద్రి గండనోలి నేలిన స్త్రీ క్రిందిపర్వమునల్ల నగపడుచున్నది.

“ఉ. ఏలను గండనోలిపుర మింద్రసమానుఁడు వేంకటాద్రిభూ

పాలుఁడు” (నరపతివిజయము. ప. 266)

అద్యుతిదేవరాయతమ్మమ్మలకాలములందును సులక్ష్మతమ్మయరాజ్య మాక్రమించుకొన్నకాలమందును విజయనగరరాజ్యమునకు గర్భశత్రువులగు విజాపురాదిరాజులును విజయనగరరాజ్యాంతర్గతులగు మఱికొందఱురాజులును గొన్నికొన్ని ప్రదేశముల నాక్రమించుకొనిన ట్లగుపడుచున్నది. కావున నేమరల నళియరామరాజు దండయాత్రలుచేసి, రామారు ముదుగల్లు మొదలగుదుర్గములను వశపఱచుకొనవలసినవచ్చెను.

ఇచట విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధియగు మహమ్మదీయరాజ్యవిషయము సంక్షేపముగా నుదాహరించుట యావశ్యకమని తోచి వ్రాయుచున్నాను.

మహమ్మదుతోగ్లాసు డిల్లీకర్వరుఁడుగా నుచ్చువు పల్లాయుడైన హన్సగంగూ యనువాఁడు గంగూ యను బ్రాప్తాణినిద్ద బానిసగా నుంచెననియు, వాఁడు క్రమముగాఁ బ్రభుయ్యి, యీదక్షిణదేశమున (కీస్మకము) 1347 వ సంవత్సరమున స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెననియు, ఇతఁడు తన మొదటియజమానునందలి గౌరవమున నాతని రావించి తనప్రధానమంత్రిగానుంచుకొని తనవంశమునకు బహుమని వంశమని పేరుపెట్టెననియు వ్రాసియున్నారు. దీని నె మరచారు భామినీరాజ్యమందురు. ఈరాజ్యమె యళియరామరాజుకాలమునకు నాలుగుభాగములుగా నేర్పడెను.*

మొదటిది యహమ్మద్ నగరరాజ్యము. దీని నామదానగరమనియు గ్రంథములలో వాడిరి. దీనికి నిజాంషాహియనియు, దీనియధిపతికి నిజాంషాహియనియుఁ జేర్లు. దీనిని (క్రీ. శ.) 1553 వఱకు బురహాననువాఁడును, 1565 వఱకు హుస్సే ననువాఁడును, 1586 వఱకు మూర్తజాయనకఁడును బాలించిరి. దీని రాజును నిజామనియు నిజాముఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి.

ఈయహమ్మద్ నగరరాజ్యమునకు దక్షిణముననున్నది బీజాపూరురాజ్యము. దీనిని విజాపురరాజ్యమని ప్రబంధములలో వాడిరి. ఈరాజ్యమునకు అదిల్ షాహియనియు, దీనియధిపతికి అదిల్ షాహియనియుఁ జేరులు. దీనిని క్రీ. శ. 1557 వఱకు నిబ్రహీ మ్మనువాఁడును, 1580 వఱకు నలీ యనునాతఁడును

* ఫర్గాటనెంపైరు 29 వపుట ; ఫెరిస్తా 2 వ పుస్తకము 283 వ పుట మొదలుకొని చూచునది. (ఫర్గాటనెంపైరు 190; ఫెరిస్తా. 3 భాగము. 236, 237, 249, 250, 269)

బాలించిరి. (ఫర్ గాటనెంపైరు. 192; 218;పుటలు) వీనియధిపతిని సవాయియనియు సపాదుడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడియున్నారు. ఈరాజ్యములోని కృష్ణాతుంగభద్రాదులచదువునున్న యంతర్వేది విజాపురవిజయనగరరాజ్యముల సంధిభాగము. దీనినిమి త్రిమ హిందువులును మహమ్మదీయులును బలుమాటు పెక్కు-యుద్ధములుచేసిరి. ఉభయాలలో నెవరు బలాధికులయియున్న నపుడు వారు దీనిని నశపఱచుకొనుచు నచ్చిరి.

అహమ్మదనగరి విజాపురరాజ్యములకుఁ దూర్పుగానున్న చిన్నభాగము బీదరురాష్ట్రము. దీనికి డెరేదుషాహి యనియు దీనియధిపతికి డెరేదుషా యనియుఁ పేరులు. ఈరాజును బరీదనియు నీరాజ్యములోని దుర్గమును డెడవకోటయనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి. దీని సమీపముఁజేడు శ్రీ. శ. 1549 నఱుకును, సలీయనునఁజేడు 1562 నఱుకును నిబ్రహీ మ్మనునఁజేడు 1569 నఱుకును గానీమనునాఁజేడు 1572 నఱుకును బరిపాలించిరి. (ఫర్ గాటనెంపైరు 497, 499. ... పుటలు.)

విజయనగరరాజ్యమున కుత్తరముఁను, బీదరురాజ్యమునకుఁ దూర్పునను నన్నిది గోలకొండరాజ్యము. దీనికిఁ గుతుష్ షాహియనియు, దీనియధిపతికిఁ గుతుష్ షాయనియుఁ పేర్లు. ఈరాజును గుతుపనవల్క్వివయనియు నిందలి కోవెలకొండయనుదానిని గొయ్యలకొండయనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈరాజ్యమును (శ్రీ. శ.) 1550 నఱుకు ౧౦వీ వసునాఁజేడును 1580 నఱుకు నిబ్రహీ మ్మనునాఁజేడును, 1611 నఱుకు మహమ్మదీకులీ యనునఁజేడును బరిపాలించిరి. (ఫర్ గాటనెంపైరు. 1౭9; 218 పు.)

వీరిలో నిబ్రహీ మ్మనునతని నిధరావనియు మల్క్విధరావనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈయిద్దరా మనునఁజేడు తనయన్నయగు జంషీదుకుతుష్ షా తన్నుఁ జంపించునని ధయవడి యలియరావరాజు శరణుఁజొచ్చెననియు, నఁజేడు వాని సంగతీంచెననియు; జంషీదుకుతుష్ షా నఁజేడు గోలకొండకుఁ బ్రభువయ్యెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నవిషయముల (ఫర్ గాటనెంపైరు 188, 189, 218. ...పుటలు) నీక్రిందిపద్యము నూచించుచున్నది.

“నీ. ఖలు సతి ద్రోహి సల్క యతఃప్రసి హరించి నకిలకర్ణాటదేశంబు నిశీపె ;

కుతునిగర్ధితునిఁ బత్నుతునిఁ బట్టుముగట్టి కతుపనవల్క్విని ఖోణి నిశీపె ;

... .. (రసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82)

ఈయిబ్రహీ మ్మనునాఁజేడు తెలుఁగుదేశపురాజులయొద్దఁ దెగిసివాడగుటచేతనే తనరాజ్యకాలమునందుఁ దెనుఁగుకవుల నాదరించెను. అద్దనికి గంగాధరకవి యితనికిఁ దపతీసంవరణ మనుకావ్యమును గృతీచేసియున్నాఁడు. అందు గంగాధరకవి యీతనితండ్రిని నితనిని నీక్రిందిరీతిని వర్ణించియున్నాఁడు.

“నీ. పడమట సవాయిబసవినిగాఁ జేసి యచట గొయ్యలకొండ నానరించె ;

దమది వల్లఖాను పక్షిణంబుఁ గొట్టి హరియించె గానుగల్గిదిగిరులః

నుత్తరింబున బరీ దోడిపాఱుగఁ ద్రోలి మెతుప దుర్గం బాక్రమించి మించె ;

ప్రభుమదిక్కున నొడ్డిపాత్రసావంతుల గట్టించి పంబము పెట్టుగొనియె ;

తే. నతనిఁ బొగడంగఁ దగి దె యాచతురశ్చితి, రూఢిగిరుర్గలంఁస ప్రాప్తతేః

వాహుఖిరాధిరోహచేంతమూర్తి, కుతుపహిని క్షౌపాలు గుణవిశాలు.

నీ. నలవేదపురాణాస్త్రపాఠగులైన యెంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట ;

నష్టభాషలయందు నాంధ్యంబు లేకుండు హాలింకాణిపిండ్రు లొక్కతంక ;

గజపతిసరపతిత్వాభర్త లంపిన యొడికింపు రాయబాగ్గొక్కవండ;

మేరుమందరముల మించె గల్గిన మన్నియలు దంపనాగు లొక్కొక్కయెడల;

తే. జేరి కొల్వ భద్రాసనాసీనుడగుచు, రవ్యగుణహరి మల్కిభరామకేరి

భారతక్షీరమయసింఘబంధమగ్గ, లలితపుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి.”

ఈయిబ్రహిమయొక్క తురుష్కుసరదారుడగు సమీఖానుకుఁ బొన్నిగంటి తెలగనార్కుఁ డు యయాత్రచరిత్రను గృహించినాఁడు.

పయనదాహరించినరీతిని వహన్తుదీయరాజ్యము విభాగింపఁబడియుండుటచేతఁ దవధివతులఁ “వియ్యానంతకో రాజా శత్రు” యనుచోప్పున నొకరికొకరు ప్రాకృతికశత్రువు లయియుండిరి. విజయ నగరరాజ్యము, వీనిలో విజాపురగోలకొండరాజ్యములకు వియ్యా. అంతరిమె యయినను ద్వాదశరాజులందలవద్దతోచున్న “సరే శ్వ విజిగీషా శ్వ మగ్గమో భూమ్యంతర” యనురీతిని బయలెంచురాజ్యములకును మగ్గస్థితిలో నుండెను. పయలెంచురాజ్యములతోను శత్రుశత్రుతారూపమైత్రీయు వియ్యానంతరి స్థితిరూపశత్రుత్వమును నుండుటచే మగ్గస్థితి దీనికి యుచితమేదా? అహన్తానుగిరిదరురాజులకు విజయనగరరాజరిమిత్రుడగుటచే ప్రాకృతిమిత్రుడై యుండుట సహజము.

రామరాజు నిజాంషా కుతుప్ మాలునుగిలసి యదిల్ షా నోడించుటయు రామరాజునకు రాచూరు ముదిగిల్లుమొదలగు సంతర్వదిగిల్లవలయు (ఫర్ గాటనెంపైరు 184, 190 పుటలు) నీక్రిందిపద్యమును సూచించుచున్నవి.

“పదిలఁడై రాచూరు ముదిగిల్లు కప్పంబు, సేయఁ గాంచి సహాగు సీనానిలిపె,

... .. రామవిభుఁడు” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 62.)

ఈయధికాలములలో విజాపురరాజ్యమునకు మొదటియిబ్రహిమ రాజైయుండెను.

(ఫర్ గాటనెంపైరు. 190 వ పుట.)

“క. అబ్రాహీదర ధీరచిత్రబ్రాహ్మిధనవివేక తరుణచరిత్రభా

గిబ్రామశరణ సకలకమబ్రామాధరణకరణగుణసంధిరణా.” (నసు. ఆ. 4. ప. 140)

విజాపురరాజ్యాధికరణ కదిల్ షా యనువేరువలెనే యేదలఖాననుండియుఁ జెల్లును గాన నీక్రింది పద్యములు, రామరాజులెప్పుడొగు వేంకిటాద్రి యేదలఖానను (అదిల్ షాను) నయించి యంతర్వేదిని వశపఱచుకొని. విజయమును సూచించుచున్నవి. (ఫర్ గాటనెంపైరు 180, 190 పుటలు.)

“మ. బలగుర్యుండు వేంకి టెంగ్రని మహాబాహుబలాహంపవి

హల్లులఁడై మున్నుధావనక్రియ సపాదాభిఖ్యుఁడై నట్టియే

దులఖానుం డీద నేడు గ్రుచ్చుట సపాదుండయ్యె నా సర్కల్లిం

దలఁ దత్పాదముఁ దాల్చి భీమరథిపాలం గాన నిత్యోన్మత్తఁడె.

చ. శ్శిరసంగ్రామజయభిరామఁడగు నా శ్రీ వేంకిటత్సవరుం

డరయన్ రాజాఖావతంసుడగుఁ దధ్యం బుర్విఁ గాకున్న నీ

ధరణీపాలకు లెల్ల వెచ్చఁగ సపాదక్షోణి కృతాప్తి భా

కురదుర్గాధిపతిత్వైఁ కివిధమున్నర్థ నిన్వృంభించునే” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 67, 68)

విజాపురసబాబగు నిబ్రహీ వృనునతఁడు చనిపోయినవిషయము తెలిసిపుట్టుచున్నది. అనునవాడు రాజయ్యను. ఈకాలమున నహమ్మదునగరరాజును అనిహు నననాటిడు చనిపోయినందున తెలిసిపుట్టుచున్నది. ముస్సే ననునతఁడు రాజయ్యను.

అలీ అదిల్ షా తనతండ్రి కాలమున యియరాజురాజుమాలమున బురహాన్ నిజాంషాకు సకలపతియై తనరాజ్యములలోని కళ్యాణనగరములను పాలించుచు సంతాపించుచు చివరకు యియరాజురాజుతో స్నేహము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనినను. ఆకాలమున రామరాజు కొకసమయమున చనిపోయినందున నదేసమయమున తలచి యియదిల్ షా విశ్వామిత్రునిగా నల్లనివస్త్రముతో విజయనగరమునకు బోయి రామరాజును దుఃఖోపశమముగా మాటలాడి యతనిస్నేహమును సంపాదించెను. (ఫర్ గాటనెంపైరు 192-193 పుటలు) ఈసంఘటనమున అలీ యనునతఁడు తిన్నా బుద్ధునిగాఁ జూచుకొన్నది రామరాజుభాష్యము వేడుకొనినదియు నామె వారిని బుద్ధిభాష్యమున జెందుకొనినదియు నప్పటినుండియు రామరాజును నలీయును స్వేచ్ఛపుట్టలనునుసలగో నొకరినొకరు పిలుచుకొనునుండి రనియు; బిదపరామరా జంపకముపెట్టించుచు అలీ కోపించియు నామెతో నొకసమయమున జనియు లక్షణరావుగారు వ్రాసియున్నారనిగాని రామరాజుభాష్యము యియదిల్ షాను బుద్ధుడని పలికెననిమాత్రము ఖరీస్తా వ్రాసియున్నాడు (ఖరీస్తా 3వ పుస్తకము 118 వ పుట) కాబట్టి యియదిల్ షా ముగిల గొల్ల ప్రార్థించుటయు, రామరాజు వానిని గుమారునినరుగతో నొకచుట్టును పిలిపించి వ్రాసిన ప్తగవడునున్నది.

విషయ రామరాజు మాలమున నిజాంషాకు సకలపతి యియదిల్ షానంబునకు కల్యాణనగరములను తిరుగ నలీ కిచ్చివేయుటయును ముస్సేను నొకరినొకరి కష్టపడెనట్లును సతత డాయాళ్ళను లభ్యము చేయునందున రామరాజు వానినిజయించి కల్యాణపురమును సకలపతిగొనినట్లును నీ క్రందివృత్తములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్ గాటనెంపైరు 194, 197 పుట.)

“సీ. హరిశ్చంద్రుఁడగు తిర్తిలాభశర్వరుండు చివరాజుండుగ వేంకటాద్రిరాజు;
భుజమంగంబుగ బలగుర్కణతోఁ గరిహరి, వనవీరభటులతోఁ దొలఁతలోఁడె;
దవయాజ్ఞ విజ్ఞానం గినుక నిజముపై నండెత్తి తలఁపి యుద్ధండునెట్టి;
నతిఁ జేలుచున్నట్టి * యాన(మ)దానగింబు చాలెత్తి మాత్ర యముదాలువేసి;

ఆ. సేతుకాశిచక్రభూతలసతతయ, శ్రీనందం వేడ్కగారి జెలంగు

రామమూర్తియై, రావరాజేంద్రుఁడు, సాంప్రవిశ్వరూపసుకేంద్రుఁ డయి.”

(సరిపతివిజయము. ప. 281)

“శా. విశ్వామిత్రుని గొట్టి రాముఁడతఁడు చుర్విం జెందఁ గల్యాణముకొ
విశ్వామిత్రుల గొల్వ రాముఁ డతఁడు చుర్విం జెందఁ గల్యాణముకొ
శక్వత్కిర్తుల రాము లయ్యురువును సాధించు కల్యాణలా
భైశ్వర్యంబులు ధర్మనిర్వధకధర్మాలంబునన్యక్తముల్.” (వసు. ఆ. 1. ప. 47)

“క. ఖల్యాభయకర హరిఖరి, హల్యాహతజ్వలంకలాంకలసా
కల్యాణహ బహుదిగ్దయ, కల్యాణ నిజామగు పుకల్యాణహరా.” (వసు. ఆ. 5. ప. 127.)

పయిరీతిని గల్యాణపురమును రామరాజు గెల్చుకొనఁగా ముస్సేన్ నిజాంషా సహింపక కుతుక్ షాను సహాయునిఁ జేసికొని మరల గల్యాణపురి నాక్రమింప రామరాజు మజల వారి నోడించుటయు

* అహమ్మద్ నగరము.

నాయుధమున నిజాంషుతుష్ షా లోడి కాందిశీకు లగుటయు నందు నిజాంషా, యిబ్రహీం కుతుష్ షా మైత్రిని నిందించుచు రామరాజును శరణదూఱగా వాని కథయు మిచ్చి యహమ్మద్ నగరరాజ్యము నిలుపుటయు మొదలగుచరిత్రాంశముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్ గాట నెంపైరు పు. 196, 197.)

“సీ. ప్రబలావలేపవిగ్రహజాయమానాగ్రహము డించి బహుధానినాప్తిఁ గాంచు;

బుర మెల్లఁ బ్రత్యగ్రభూతిపాలుగఁజేసి యచలాసనాభ్యాసియై కృశించు;

రతి నిధరామానుగతమైత్రిపై రోసి కలనైనఁ గల్యాణకాంక్ష యిడఁడు;

సరవిఁ బ్రాణాయామసంసిద్ధికై సారసారకుఁ గుండలి స్థానమంటు;

తే. మానక నిజాముఁ డపవద్గమార్గవృత్తిఁ దెరయు పుగుడ్డి నెవ్వని పేరు చిలఁచి

యతఁడు శ్రీరాముఁ డఖిలసన్నుతికిఁ బగఁడె, నేతుకాశీలంతరభ్యాతయఁడు.”

(నసు. ఆ. 1. ప. 48.)

“సీ. శరణన్న మల్క-నిజాముని కథయం బొసంగి తదీయరాయ్గంబు నిలిపె...”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

అదిల్ షా కుతుష్ షా నిజాంషాలతో జరిగిన యుద్ధములందు రామరాజు తిరుమలరాజు వేంకటాద్రియను వారిపుత్రులను జూపినపరాక్రమముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి.

అళియరామరాజు.

“మ. హరిశ్చంద్రుండు రామభూవిధుని తీవ్రాత్మోపపద్యాహిసీ

శరవేగంబున నాత్మమూలబలముల్ బాంస దశాహంబరిం

బరుగిం గొప్పులు పోవ లానరి నిజామాదు ల్వజరుల్ భజిం

తురు సప్రాత్యముఁ గానలో మనఃమామల్ గా విలీకింపఁగాక.” (నసు. ఆ. 1. ప. 45.)

“సీ. ఎడలపై... ..

తే. అనుచు శిమునఁ దాల్చి నెవ్వని సమగ్ర, సైన్యధర్మధూళిఁ జకితులై చను సపాద

కుతుపసాహినిజామాదికుతులపతు లృతిండు స్వపమాత్రుడై రావధరిణివిధుడు.”

(నసు. ఆ. 1. ప. 46.)

రామరాజుకుమారులు.

“ఉ. ధ్యేయుఁడు రామరాజు పెదతన్నవిధుం డని వాజిదోల లోఁ

బాయనిభీతిచేత మొన భగ్నుముగా యవనుల్ దొలంగ నా

చాయ నిజాముఁ డడ్డుపడ సావజయూధముఁ ద్రుంచె జూపరుల్

నాయజుడందు నెంచఁగ నావార్ధ్యమజ్జ్వలబాహుశ్చంద్రుడై.” (నరసభిజయము. ప. 299.)

“ఉ. మావులు నేనుఁగుల్ భటసమాజము పేనుఁగుపెంటగాఁగ గం

గావలి నుండి కృష్ణదనుకం బొసరించి నిజాముఁ ద్రోలి రు

మానినాథు కొండవిధుఁ డాహవకేఁ జరించె జూచి యా

దేవతల్లె నీధునుఁడు దేవవరాత్తజుఁ డందు నెంచఁ గాక.” (నరసభిజయము. 302. ప.)

“ఉ. నారద! ఓంటె చిత్ర మిది నారకవాసులు గాక దేవతా

వారిగండధలం గలసి నత్తురు న న్గొలునంగ ధేనుసం

హరులు మ్లేచ్ఛులన్న వినుమా సురసల్లభ! యాజ్ఞామి రా
మూరిపురీకు తిమ్మవిభు సుగ్రకరాసిని స్రుగ్గ గాఁ జూచి!” (చరపరివిజయము. ప. 310.)

తిరుమల దేవరాయలు.

“సీ...గీ. తగవరి గదా నిజముఁ దుష్టంఢజనుపట్టితిరుమలరాయధాటికిఁ జరించి
పఱచు నెడ శక్తి మఱచియు మఱుండవయ్యె, వత్తెదుదితప్రదేశసంధానముక్తి.”
(నసు. ఆ. 1. ప. 58)

“సీ...గీ. అతఁడు నృపమాత్రుఁడే యరియఁగ నపాద, మరుపసాహినిజామాదిసుతిపతులఁ
జెందెదోర్ధ్వభిర్విత్తాంధులందు, నిజయవిహరితిరుమలరాయకొరి.” (చరపరివిజయము. 235వ.)

తిరుమల రాజపుత్రులు.

“కా. యాదోరాశిగభీరమూర్తి నిఘనాశాఢ్గఁడ దుష్టంహం
హోదర్పాంధసపాద మర్చింకనిజామానీకముల్ ద్రుంప జ
న్యామరూఢికిఁ బాటు కృష్ణసను గృహ్లాంకులు నాఁ వచ్చి ని
బ్బిదిన్వెన్నయనాబ్జ కజ్జలజలాఘీలప్రవాహంబులఁ.”
(నసు. ఆ. 1. ప. 69)

“సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగచ్ఛముల్ భేదించు నెవ్వరికోరిరనము
దామిడిఁబోయి నిజాముసత్తణముల ధూళిగాఁ జేయు నేవోరబలుంబు
గోలకొండవజ్జిగ్గోటులకాయముల్ చించు నేరాక్షేంగ్రుచేతికత్తి
... .. శ్రీరంగరాయమూలి.” (చరపరివిజయము. ప. 244)

“ఉ. రామమహీశ్వరుండు రణరంగముఁగు నిజామునేలఁ
భీమపరాక్రమస్ఫురణఁ బీఠ మణంపఁగ సాటి నన్నుమఁ
రామురణంబుచంద మిదియింత డాతఁడె యాటంచు నా
తామరసోచ్చవోడ్చవుఁడు తాళము లాత్తును నాట్లమాడుదుఁ.” (చరపరివిజయము. 248.(a)
వేంకటాద్రి.

“మ. కడిమిన్ వేంకటరాయశౌరి నెదురంగ లేక యత్యాహిలం
బడరల గౌతమి దాటువేళ నిజకాంతాశ్రుప్రదాహాప్తిఁ గా
ల్పడదప్పన్ జడు డై నిజాముఁ దుడుపాలంబంబునన్ దాటి యె
క్కడఁ గన్నన్ భజియించు నయ్యుడుపాఠిన్నాచమోహంబునన్.” (నసు. ఆ. 1. ప. 52.)

“ఉ. ఏకసపాదలక్షమిత మింద్రజాదోశ్చరితప్రబంధ ము
స్తోకమి యంచుఁ బాపజితధూర్జటి వేంకటశౌరి శౌర్యదీ
క్షాకృతి కర్ణభీష్మజయశక్తి చనేకసపాదలక్షసం
ఖ్యాకమనీయభూరివిభవాప్తి వహించు నుదంచితోన్నతిఁ.” (నసు. ఆ. 1. ప. 53.)

“సీ. కందుకక్రీడగాఁ గదరంగస్థలిఁ గడునజీరులమస్తకములఁ దునిమి
హరులను బారిగొని కరులను దునిమి తదాశోహతులఁ ద్రుంచి వీరభటవి
దళసంబుఁ జేసి దుర్భరపతాకలు గూల్పఁ గనుఁగొని కాంధిశీతనహించి
వీడుపట్టనునాన విడిచి నిజాము నేడులఖాను మరుపసాహుల దళంబు

తే. విచ్చి వెన్నిచ్చి కనుకని యిచ్చుఁ బఱచి, మెచ్చుఁ జొచ్చిఁ పథయంబు నిచ్చి విజయ

కాహళులు మ్రోయు నియమించె త్తైజవంబు, లభినుతు లానన్దగా వేంకటాద్రిరాజు.”

(నరసతిజయము. ప. 265)

రామరాజుపరిపాలనకాలమందే తిరుమలరాజు వేంకటాద్రిలు బీదరురాజ్యముపైకి దండెత్తి బరీదుపాను జయించిన స్త్రీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఈవిషయము కైఫియాల్-గాని ఖర్ గాటెనెంపైరులో-గాని యగుపడదు.)

కవిరాజవిరాజితము.

“...విశమదనూదన మల్క-వినోదన వీరబరీదనరావహరీ!” (నసు. ఆ. 3. ప. 188)

“తరల...కలితకూటకకవాటసంధ్రను వృష్టిమిత్రహోట దెవచకోటపూగుకవాటపాలనా!”

(నసు. ఆ. 5. ప. 128.)

“నీ...గీ. అనుచు గడుమెచ్చి జయలక్ష్మి యాజి రంగ, కాతరబరీదకేతులుటితభద్ర

కలశ మెరుగుఁ బూని యేఘనునిఁ జెందె, సతిఁడు సామాన్యఁడే వేంకటాద్రివిభుఁడు.

(నసు. ఆ. 1. ప. 51.)

“నీ...గీ. అనుచు యవనులఁ దెగడి తన్నాశ్రయింబు, వారి సామ్రాజ్యలక్ష్మి సన్యాఁడు గొనియె

నాహవోగ్రబరీద సప్తాంగపారణుఁ, డతఁడు విలసెల్లు శ్రీవేంకటాద్రివిభుఁడు.”

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 85.)

“ఆ. అసవ్యహోరుకౌర్యఁ డాహవగాంఢీవి, వేంకటాద్రిరాజవిబుధరాజు

అని బరీదుగెల్చి యాతనిబిరుదుమే, శమ్ముఁ గొనియె భూజవమ్ము వొగడ.”

(నరసతిజయము. ప. 264.)

పయినదాహరించినరీతిని రామరాజు మాహన్యదీయరాజులలో నొక్కొక్కమా టొక్కొక్కమా నికి సహాయముఁజేసి వారిని జయించుచు వారి వసీదులను జెఱచుచు వారిని వారిగాయబారులను గర్వముతో నిరంకరించుచుండుటచేతను (ఘోగాటసెంపైరు. 197 వ పు.) నిర్ణేతుకముగా పరిశీలన కుతువలెనని దేశములమీఁదికి సేనలంపి వారిరాజ్యములలోని కొన్నిభాగములను దీసికొనుటచేతను (ఘోగాటసెంపైరు 198 వ పు.) నీతఁడు వారికంపఱును గృత్రిమశత్రువాడైనను. కావున నానలగురికిని బ్రాకృతవైరముచే నిజమైనయొకమత్యము లేవన్నను గార్యవశమున గృత్రిమమైత్రి కలుగవలసివచ్చెను.

“సఖా గరీయాన్ శత్రు శృణ్వత్రిమ సై హి కార్యతః,

స్యాతా మమిత్రే మిత్రే చ సహజప్రాకృతా వపి.” (మాఘ. స. 2. శ్లో. 37.)

యగు హాస్యనిఁ బ్రాకృతశత్రుమిత్రత్వములకన్నఁ గృత్రిమశత్రుమిత్రత్వములు బలిష్ఠములు గదా!

మఱియుఁ దనగృత్రిమమైత్రి బలపడునట్లుగా సహజమైత్రిని వోడుచేయుటకై వారు పరస్పరము బాంధవములను జేసికొనిరి. నిజాముమాతరుగు చాందీబీర్ సలీయదీర్ మాయునును, సలీచెల్లెలిని నిజాముకుమారుడగు మూర్తజాయును బెండ్లియాడిరి. (ఘోగాటసెంపైరు. 199 వ పుట.)

ఈరీతిగా నలగురుఁగాబు లేకీధించి విజయనగరముపై దండెత్తివచ్చుచుండ నావార్త చారుల నలన విని రామరాజును దవసేవలను గూర్చుకొని వారి దెవురుగా నేగెను. ఉభయపైన్యములును గృష్ణానది కు తీరముననున్న తాళికోటయొద్దఁ (తాళికోట ద్రోణాచలయొద్దను నున్నది. ద్రోణాకృష్ణానదులసంగమమునకుఁ బరునాణుమైళ్లమీఁదను, చెన్నపురినుండి బొంబాయికిఁ బోవు నిమిషదారికిఁ గృష్ణ

యడ్డమువచ్చిననోటికి బల్బినుమున నలుగురియొడుమైళ్లనుఁగలను. (ఫర్ గాట సంపైరు 200 వ పుట.) గరిసికొనినవి. కృష్ణానది కు త్తరపుటొడ్డుఁ దురుష్కపై న్యములును దక్షిణపుటొడ్డున హిందూ పై న్యములును నిలిచెను. తురక లీనలియొడ్డునకు రాకుండ మూఁడురోజులవఱకు హిందువులు కాదు కొనిరి. గాని తురకు వారి నేరుంచి తురుష్కులు కృష్ణానదిదక్షిణపుటొడ్డును జేరిరి. శ్రీ. శ. 1565-న సం. జనవరి 12 23 ది నాఁ దుభయపై న్యములనును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. దీనినే తల్లికోటయుద్ధ మని చెప్పదురు. (ఫర్ గాట సంపైరు 200, 201, 202, 203 పు.) ఈమహాయుద్ధములో హిందువు లు త్తరముఖముగాను దురుష్కులు దక్షిణముఖముగాను నిలిచిరి. సేనలను మూఁడుభాగములుగాఁ జేసి కొని వేంకటాద్రి రామరాజ తిరుమలరాజులు వరుసగా నిలిచిరి. వారిలో వేంకటాద్రిని నదిలో హయ్యు ను, రామరాజును నిజాంషాయును, దిరుమలరాజును బరీదుకుతువహలును నెదిరించిరి. (ఫెరిస్తా 3 వ పు స్తకము 128, 247 పు.) ఫర్ గాట సంపైరులో నీవిషయము ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి వ్రాసిన ట్లే (203 పుటలో) వ్రాయఁబడియున్నది గాని యేకాంకిముననో పారిపాటువడి యాగ్రంథకర్త, కుతువహవేంకటాద్రియను, నదిలో హతిరుమలరాజులును బరస్పరము నెదిరించినట్లు వ్రాసెను. ఈకారణ ముననేకావలయును గతానుగతికముగా శ్రీ. క. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలుకూరి. వీరభద్రరావు గారును, దుగ్గిరాల. రాఘవచంద్రయ్యచౌదరీగారును ఫర్ గాట సంపైరులోని పారిపాటుమార్గముననే పోయియున్నారు. విజయనగరసామ్రాజ్యమున శ్రీరాఘవచంద్రయ్యచౌదరీగారు, రామరాజనిజాం షాలు కుడి ప్రక్కనునిలిచి యుద్ధముచేసిట్లు పటములోఁ జూపియున్నారు. ఇది ఫర్ గాట సంపైరునకు సయితము విరుద్ధముగా నున్నది.

ఈమహాయుద్ధములోఁ దిరుమలరాజు వేంకటాద్రిలు జయముగొనియుండఁగా హిందువుల నుర దృష్టినకమున బెదరినవచ్చి నొకయేనుఁగుచే రామరాజు పట్టువడినియు రామరాజును జంపి యాతని శిరమును సేనలకుఁ జూపఁగా హిందూసేనలు పారిపోయెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇక్కాలమున రామరాజు ముదుగులియేయెను ముప్పదియేడ్లవానివలె బోరాడెననియు వ్రాసియు న్నారు. (ఫర్ గాట సంపైరు 203, 204, 205 పుటలు.)

ఈయుద్ధములో రామరాజుమాత్రమే చనిపోయినట్లును దిరుమలవేంకటాద్రిలు జీవించియున్నట్లును ఫెరిస్తావల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 వ భాగము 131 వ పుట.) అది యసత్యమయియుండు ననియు వేంకటాద్రియును జనిపోయెననియు, ఫర్ గాట సంపైరులో (180, 212 పుటలు) వ్రాయఁ బడియున్నది. కాని యందుకుఁ దగినయధారములు చూపలేదు. తిరుమలరాజువేంకటాద్రి లిష్టమును జనిపోయినట్లు విజయనగరసామ్రాజ్యమున దుగ్గిరాలరాఘవచంద్రయ్యచౌదరీగారు వ్రాసియున్నారు. తిరుమలరాయ లిట్టి మహావిపద్ధతలో జీవించి యుండిపోవుట భ్రాతృసౌహార్దమునకు సరిగా నుండదని యూహించి వీ రిట్లు వ్రాసియుండురా యని యాలోచింపవలసియున్నది. తల్లికోట యుద్ధానంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించి యున్నట్లు పెక్కుశాసనములును వసుచరిత్రాది ప్రబంధములును రుజువుచేయు చున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యము తల్లికోటయుద్ధముతో ఔణదశకునవచ్చుటచేతను, నందు విజయనగర రాజులకు గొప్పనష్టమును ననమానమును సంభవించుటచేతను వారిని స్తుతించు ప్రబంధములందును దాన శాసనములందును నీయుద్ధవిషయము లంతస్పష్టముగా వర్ణింపఁబడలేదు గాని రామరాయలయనంతరమునఁ దిరుమలదేవరాయలు మార్ధాభిషిక్తుఁడయిట్లు శాసనములందు వర్ణింపఁబడుటచేఁ దల్లికోటయుద్ధా నంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించి యుండెననక తీరదుగదా !

“శ్రీరామరాజే శ్రీతనత్వకార్యే శారేః పదం శాశ్వత మధ్యపేతే;”

91

“తిదను భువ మశేషం పాలయన్ రాజసీత్యా

తపనతపయజేతా దానరీత్యా చుహత్యా,

భరతమహితభూమా భాతి తస్మానుజన్తా

నరతీరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజ.”

92

యని స్పష్టముగాఁ జెప్పబడియున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము. 338 వ పుట, సదాశివరాయలశాసనము.)

మఱియు పైయంశములు కర్ణాటశాసనములందును గలవు.

“స్వస్తిశ్రీవిజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంగళు 1490 నెయ విభుసంనత్సర జ్యేష్ఠశు. 5 మంగళనారదల్లు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజవరమేశ్వరవీరప్రతాపవీరసదాశివమహారాయరు పృథివీరాజ్యంగైయుత్తిరులు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అలియరామరాజయదేవమహా అనుగళు తురుత్తురాజకార్యక్మాగి అస్తమానవాగ్లాగి పట్టణసింహాసనరాజ్యదేశనెల్లా కెట్టు ఖిలవాగ్లాగి రాజ శ్రీతిరుమలరాజయ్యదేవమహాఅరసుగళు.....పాల్గిసిదమేలే.....”

(ఎపిగ్రాఫికాకర్ణాటిక. 11 వ పుస్తకము. 32వ పుట, హోళలోకెరి తాలుకా 7వ నెంబరు శాసనము.)

ఈశాసనములో సదాశివరాయలు రాజ్యముచేయుచుండఁగా రామరాయలు రాజకార్యమునకై తురకలచేఁ జంపబడినందున రాజ్యమంతయుఁ జెడినదయ్యుండుండఁగాఁ దిరుమలరాజు రాజయి యీ దేవాలయమును మరల నుద్ధరించెనని యున్నది. ఇంచుమించుగా నీపదరచనతోడనే యీశాసనమునకు వెనుకటిదగు నాఱవ నెంబరు శాసనమును నున్నది. “తురుత్త”నుహోటఁ “దుగళు” యని యందుఁ గలదు. కాన నింగును నట్లే యుండియుండునని సూరించి యర్థమువ్రాసిరి. కొంచ టిందుఁగల తురుత్తను దానికిఁ ద్వరితమని యర్థముచేసి రామరాజు చనిపోవుటకుఁ గారణభూతమగు గజశోభము నూచింపఁ బడినదని తలంచుచున్నారు గాని యీయర్థ మతిక్లిప్తముగా నున్నది.

తిరుమలదేవరాయలును, దత్తుత్తులును జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపుచరుద్ధారులని వర్ణింపబడుటచేత నసుచరిత్రాదులందుపైత మీతల్లికోటయుద్ధవిషయము నూచింపబడిన దననచ్చును. అంతకుముందు మహోన్నతదశలోనున్న కర్ణాటరాజ్యము జీర్ణించినదనియుఁ దిరుమలరాజు మరల దాని నుద్ధరించెననియు వర్ణించుటచేతను దిరుమలరాజాదులు పెనుగొండ చంద్రగిరులలో రాజ్యముచేసిట్లు వర్ణించుటచేతను దల్లికోటయుద్ధమును విజయనగరవివాళమును నుక్తప్రాయములేగదా !

“నీ. ...జీర్ణకర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి నెవ్వాని లోకేశ్వరిత్వము పొసంగు

గీ.తిరుమలరాయశౌరి.” (నసు. ఆ. 1. ప. 13.)

“క.కర్ణాటకాండ్రగిరీశీపునరు

ద్ధారికిఁ దిరుమలదేవను, హారాయగ్రణికి...” (నసు. ఆ. 1. ప. 90.)

తిరుమలదేవరాయలకుమారుడగు శ్రీరంగరాయలను నిట్లే వర్ణించిరి.

“నీ...గీ. ...జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమాలి.”

(నరపతివిజయము. ప. 244.)

అలియరామరా జమ్యతరాయల కుమారుడగు వేంకటరాయల యనంతరమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును వృద్ధిచేసెనని చెప్పటలో నాలినిఁ గర్ణాటరాజ్యవిభవస్థాపనము చేసెననిమాత్రము నర్థించిరిగాని యిట్లు జీర్ణించిన కర్ణాటదేశమును నూరల నుద్ధరించెనని చెప్పలేదు.

“నీ.

గీ. సాధుకర్ణాటవిభవ సంస్థాపనము

ప్రూని శరణాగతుల స్వైఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు... ..” (నను. ఆ. 1. ప. 44.)

“నీ. ఖలు సతి ద్రోహి సల్కయతిచ్చని హరించి సకలకర్ణాటదేశము నిలిపె...”

(చరిత్రపాలియము. ఆ. 1. ప. 82.)

కానఁ దిరువలదేవరాయలను జీర్ణకర్ణాటపునస్సృష్టికి ద్రియని నర్థించుటచేత విజయనగరసామ్రాజ్యమును తురకలు వినాశము నొందించినపిమ్మట దిరువలదేవరాయలు పెనుగొండును రాజధానిగాఁ జేసికొని యాసంధికాలమునఁ దనతమజాగీరుల నాక్రమించుకొని స్వతంత్రముగాఁ జేలుకొనుచున్న రాజులను మఱల పెరపటచుకొనఁ జొచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది.

(ఛరిత్రపాలియము. 209, 211, 212 వ పుటలు.)

దక్షిణగా నాయరరాజులకాలములోనివారు సయితము వారపరాజయమును సూచించి యుండఁగా నిప్పటినుఁ వారు సందేహించుట వింతగానున్నది. మఱియు మనవారు కొందఱు రామరాజు తురకలచే మోసమునఁ జంపఁబడె నని వ్రాసిరి. చరిత్రమున వ్రాయవారికిఁ బక్షపాత ముండుట సరికాదు.

అలీ యదిల్ షా, యిబ్రహీం కుతుబ్ షా మొదలగువారు విజయనగర రాజ్యమునకు హానిచేసి రనుమాట నిజమేగాని యాకారణమున వారు, పరికించెదలను, గృతఘ్నులను, మోసము చేయువారును నని వ్రాయుచు వారిని నిందించుట యుచితముకాదు. తన్నుంపుకము పెట్టుటకు రామరాజు రాలేదని తప్పు పట్టుకొనిన యదిల్ షా విజయనగరములో బసచేసికొని యెల్లప్పుడును రామరాజువద్ద నిచ్చకములు దేవ్వుకొనుచుండెడివాడని వ్రాయుట సహజముగా నుండదుగాదా !

ఆకాలములో మోసమనఁది యొక నీతితాత్రప్రధానగా రాజులచే నంగీకరింపఁ బడుచుండెను. రామరాజు తురకరాజులకు మిత్రుఁడునైననుండే వారిలో వారి కంటఁకలహములు పెట్టుచు నదిల్ షా కుతుబ్ షాల రాజ్యములలోని కొన్నిభాగములను దీసికొనలేదా ! ... (ఛరిత్రపాలియము.)

అలీయదిల్ షాయను, నిబ్రహీంకుతుబ్ షాయను గొప్పరాజులయినట్లును విద్యాపక్షపాతులయినట్లును, గొప్పకట్టడములను గట్టించినట్లును జుత్రములవల్ల నగవడుచున్నది. (ఛరిత్రా 3 వ పుస్తకము. 113 వ పుట. 328 వ పుట.)

మఱియు నప్పటివారి కిప్పటిమనవారియంత దేశభిమాన మున్నట్లగపడుదు. కొందఱు హిందువులు తురకలయొద్దఁ గొలుపుచేసి హిందూరాజులతో యుద్ధములుచేసిరి. వేయే! అలియరామరాజు మొదలఁ గుతుబ్ షాయొద్ద సరదారుడుగా నుండెను. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 250వ పుట. ఛరిత్రా 3 వ భాగము. 380 వ పుట.)

తెలుగుకవులును, దురకలనుగొట్టి విజృంభించిరిని తెలుగురాజులను వర్ణించినట్లే తెలుగురాజులను గొట్టి విజృంభించిరిని తురకలను బాగడియన్నారు. అద్దంకి గంగాధరకవియును, బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడును దురకలకు గ్రంథములను గృహిచేసియున్నారు.

మఱియు రామరాజు తురకలచే సులభముగా మోసపుచ్చబడెనని మనవారు తురకలను నిందించుటకై వ్రాసిరిగాని యది రామరాజునకే గొప్పలోపమని తలంపవలె. సలకము తిన్నయచేతిలోనున్న రాజ్యమును నేర్పులో వశపఱచుకొని సదాశివరాయలను బేరువకు మాత్రము సింహాసనముననిలిపి తురక రాజ్యములకుఁ బరస్పరకలహములను గల్పించి తనరాజ్యమును వృద్ధిచేసికొనిన మహానిపుఁబడగు రామరాజు నంతసత్యకాలపువానిఁగాఁ జెప్పట సరిగానుండునా?

విజయనగరసామ్రాజ్యవివాశకమగు తల్లికోటయుద్ధమున నలియరామరాజు చనిపోయినపిమ్మటఁ దిరుమలదేవరాయలుపైత్రము సదాశివరాయలనే సింహాసనమున నుంచి రామరాజువలెనే తానును మెల్లఁగ రాజులను వశపఱచుకొనుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని శాసనములన్ని నగపడుచున్నది.

“శ్రీరామరాజే శ్రీతసత్యశ్రేష్ఠ శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే. 91

తదను భువ మశేషం పాలయన్ రాజనీత్యా... ..

..... తదనుజన్తా, వర తిరుమలరాజ సాస్సహితీభోజరాజః. 92

స్వైరం సంహృతకంటకోభ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలం

భూకేదార ముదారదానసలిలాసార్త స్సమాపూర్వచ ;

సంపర్ధ్యానఘోరీనస్యనివహం తత్పాలికాం చిక్రమ

శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హి య త్తేజసా.

ధర్తమర్తవిద సస్య

... .. విమతధ్వంతభాస్వతః.

ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్య శ్రీస్తాపనాచార్యవిశ్రుతేః,

ఆశ్రేయగోత్రపాఠోజమార్తాండస్య మనస్వినః.

... ..

శ్రీమ త్తిరుమలత్తాప శేఖరస్య దయాంబుధేః, వివయాదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్.

... ..

సదాశివమహారాయో మానసియో మనస్వినాం, సహిరణ్యవయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ముదా.”
యనియున్నది. (ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము. 33కి వ పుట.)

అట్లయినను దిరుమలరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యముచేయుచున్నకాలమునఁ దాను సింహాసనము నలంకరించినట్లును, దనకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలను యువరాజుగాఁ జేసినట్లును నగపడుచున్నది.

“గీ. తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబుసముదయమున.” (నకు. ఆ.1.ప.62.)

“చ. హరిపదభక్తశీలఁడగు నారఘునాథపుపాలకూర్చిసో

నిరుఁడు సిరంగరాయనకుఁధావరుఁ డాత్తగుణప్రమోదక

తిరుమలరాయ శేఖరవిత్తల్ల మహాయువరాజుపట్టబం

ధురుఁ డయి సర్వభూభువనధూర్వహశ క్తి వహించు నెంతయున్.” (వసు. ఆ. 1. వ.71.)

“త్రిషు శ్రీరంగత్వపరిస్పృహమారే ష్వుధిరణమ్

విజ త్యాగిత్వాపాఙ్ తిరుమలమహారాయస్పతిః,

మహాజా స్సామ్రాజ్యే సుమతి రభిషిక్తో నిరుపమే

ప్రకా స్తుత్యోన్మం సర్వా మపి తిస్సుమూ ర్తి ప్షివ హరిః.

18

యశస్వినా మగ్రసరస్య తస్య పట్టాభిషేకే సతి పార్థివేందోః;

దానాంబువూరై రభిషిచ్యమానా దేవీ పదం భూమి రియం యథాతి.

19

అనంతరం తత్తనయః ప్రతీతిః

... .. శ్రీరంగరాయ శ్రీత్రభాగధేయః.

20

యథావిధి మహేసులో త్తమకృతాభిషేకోత్సవే” అని యున్నది.

(ఎపి గ్రాఫికా యిండికా 4 వ పుస్తకము 273 న పుట.)

ఇట్లు తిరుమలరాజును దత్తువత్తుడును వెనుగొండసింహాసనము నెక్కినను సదాశివరాయలదాన శాసనములసయితము (క్రీ. శ.) 1566 వ సంవత్సరమునఱుకు నగపదుమన్నందున వారెందున గారణాం తిరుమలచేఁ జేరునకు రాజుగా నున్నట్లు తోచుచున్నది. (క్రీ. శ.) 1908 వ సంవత్సరము 574 వ నెంబ ఎపి గ్రాఫిక్సు రిపోర్టులో సదాశివరాయ లమ్యతరాయలకాలముమొదలుకొని వీరవేంకటరాయల కాలమునఱుకును నున్నట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. కాబట్టి, 1568 వ (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున సదాశివరాయలను జంపి తానే రాజయ్యెనని (హిందూదేశకథాసంగ్రహము. మహమ్మదీయమహాయు గము 408 వ పుట.) కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును “రామరాజయొక్క యనంతరిమునఁ దిరుమలదేవరా యలు సదాశివదేవరాయని నెఱుగినిపోయి పెనుగొండఁ జేరి రాజ్య మాక్రమించుకొని యేలసాగెను. తిరుమలరాయలద్వితీయపుత్రుఁడయిన శ్రీరంగరాయలు సదాశివదేవరాయని 1568 వ సంవత్సరమునఁ జంపించెనని చెప్పఁబడినది” యని (శ్రీకృష్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 280 పుట.) చిలకూరి వీరభద్రరావు గారును వ్రాసినవిషయములు నిరాధారములని తోచుచున్నది.

ఇట్లే ఫర్ గాట నెంపైరులోఁ బయిమియము కొందఱుచెప్పుట గలపని వ్రాయఁబడియున్నది.

“In 1568 (so it is said), Tirumala murdered his sovereign, Sadasiva, and seized the throne for himself.”

దీనినే సిద్ధాంతముగా గ్రహించి మఱికొన్నియూహలను దోడుపేసి వీరు వ్రాసినట్లు తోచుచున్నది.

శాసనములలోఁ దిరుమలరాయని నీక్రిందిరీతిని పర్ణించియున్నారు.

“శ్రీరామరాజు శ్రీత్రభాగధేయ, శౌర్య పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే.

తదను భువ మశేషం పాలయన్ రాజనీత్యా తపనతనయకేతా దానీత్యా మహాత్యా,

భరతమహితభూమా భూతి తస్మాన్మజన్తా వరతిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః.

112

పైవైరం సంహృతకంటకాఁ ౭థ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలమ్
భూకేదార ముదారదాససలిలాసారై స్సమాపూర్వ చ,

సంవర్ధ్యాఃకుకి ర్రిసస్యనివహం తత్పాలికాం విక్రమ

శ్రీకాంతాం భుజకాయమాసఖిర ధత్తే హి య త్తేజసా.

93

... ..

ధర్మమర్చవిద స్తస్య ధరణీకల్పశాఖినిః,

శోమవంశావతంసస్య స్వాధీనయనంపదః.

95

... ..

విజ్ఞాపితస్య వినయా ద్విమతద్వాంతభాస్వతః,

ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్యశ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్వతేః.

97

ఆత్రేయగోత్రపాథాఽజ మార్తాండస్య మన్వీనః,

అంతేంబవరగండస్య సింధ్వస్తతీతిరక్షిణః.

98

నర్మితయశసోనానాన్తర్మశ్రీమండలికగండస్య,

ఏబిరుదరామరామతవేత్తైక భుజంగిబిరుదధరితస్య.

99

విఖ్యాతబిరుదను స్మైవిభాశలీలస్య విజయశీలస్య,

విశ్వంభరాధ్యతీసుస్ఫుటవిశ్రుతధరణీనరాహబిరుదస్య.

100

కల్యాణపురనాథస్య శల్వారిసమతేజసః,

వేంగిశ్రీభునీమల్లలింగస్థిరయశోనిధేః.

101

శ్రీమత్తిరుమః క్షౌఢశేఖరస్య దయాంబుధేః,

వినయాదార్యగీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయః.

102

... .. సదాశివమహానామో ..

సహిరణ్యపయోధారో పూర్వకం దత్తవాన్ ముదా”

104

యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 వ పుస్తకము 338 వ పుట.)

మఱియు నీశాసనమున వర్ణింపఁబడిన సదాశివరాయల ప్రభావమునైతము తిరుమలజేనరాయలదే
యనవచ్చును. సదాశివరాయలు జేరునకుమత్రము రాజనియు రామరాజతిరుమలరాజులె నిజమయిన
రాజులనియు వ్రాసియున్నాను. ఈశాసనములోని సదాశివరాయలవర్ణనపద్యములు రామరాయల
ప్రభావకథానగరమున నుదాహరింపఁబడిన పద్యముల యగుటచే నిట వేఱుగ నుదాహరింపలేదు.

మఱియుఁ బయినదాహరించిన శాసనములలోని బిరుదములు కొన్ని విజయనగరరాజులకుఁ
బారంపర్యాగతములును, మఱికొన్ని యీయియరామరాజులకుఁగల గుల్కమాగతములును నయి
యున్న ననుటకు ఏరిలో నెవరిని వర్ణించినను నీబిరుదములనే యుపయోగించుటయే నిదర్శనము. ఇట్లే
కర్ణాటదాసశాసనములలోని “వీరప్రతాపరాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరాది” బిరుదములును వీరికిఁ
బారంపర్యాగతములని గ్రహింపవలసియున్నది.

పయిశాసనములలోని బిరుదములును బ్రభావములును వసుచరిత్రమునందును వర్ణింపఁబడెను.

“నీ. ననుమతీభాగధూర్వహత నెవ్వని ముద్దురానాహాంక మధ్యము నహించు

తే. వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజపరమేశ్వరాష్టది గ్రాజమలను, శోభయంకర బిరుద.” (నను. ఆ. 1. ప. 13.)

“నీ. కటకేంద్రుఁ డంపిన గంధసింధునము లాత్మ స్వామి మాటుపాస్తములు మొగుచు
హయనాగుఁ డంపిన హరులు కై జామోరిలాయించు బతికి జోహారునేయ
నావాడపతి పంపిఁ యమూల్యకటకముగ క్తి చేరుగఁ బదాగ్రములఁ బెండ్లఁ
బాండ్యేశుఁ డంపిం భర్త్యుంబు లధపతిప్రతిగా నింకిముచ్చలు చహించు

తే. శౌర్యశీర్షులతో నచ్చు సకలనిచ్చు, సంప్రదాక్ష్యంహమాక్షి నిగుచుబోండ్లు
చటులమాణిక్యమయంప చారుచారు, నిమల నిరంగఁ జేరోగమున నుండి.
(నను. ఆ. 1. ప. 15.)

“నీ...తే. వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజదేవేంద్ర తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రహృద్యభిషేకం బసముచయమున.”
(నను. ఆ. 1. ప. 62.)

“కం. ఉన్నతజయజయబిరుద, నున్నెవిభాగానిమిరమామ్యున ..” (నను. ఆ. 1. ప. 87.)

“కం. మూరురాయరిగిండా!” (నను. ఆ. 2. ప. 1.)

“పంచచామరము. భూనుహానరాహ
... .. వారణాధిరాజనారిరామంధరా.” (నను. ఆ. 2. ప. 160)

“కం. ఎం, లెంబుగండాంకి...” (నను. ఆ. 3. ప. 187.)

“శా. పాదసమ్రాటాదురాజ్ భాస్వత్సపాదాంకినా!” (నను. ఆ. 5. ప. 126.)

పై బిరుదములలోఁ గొన్ని చరిత్రభూపాలీయములందును గవి యుపయోగించియున్నాఁడు. శ్రీరంగరాయలనుమలలో నిర్దలు తిచ్చురాజు లండుటచే వ్యాసర్థముగ నీతఁ డెఱిఁగియున్నరాజుని పిలువఁ బడియున్న ట్లిక్రిందిచరిత్రభూపాలీయవద్యము వ్యాకృతమయ్యున్నది.

“నీ...తే. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁ డుం దేజరిల్లు, పురుషామృత్యునారాయణాంకవివిధ
బిరుదను న్నెవిభాగానిమిరచాలి, ప్రాధవోపేతుఁ డెఱిఁగియున్నాఁడు.”
(చరిత్రభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

ఈపేరినే డెరిస్తా యెల్ తిచ్చురాజుని వాడుచునచ్చెను.

పయికాసములలో వర్ణించినరీతినే యితఁడు మహాదాతయనియు సనేకదాశాసములు చేసె ననియు పసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడినది.

“మ. ధర నెవ్వారికి వ్రాముఁ బచ్చజుఁడు వ్రాత ల్యావితో నేగు న
స్థిరముల్ శాశ్వతకీర్తి యా తిరుమలశ్రీరాయనారాయణుం
డు రహిత్ వ్రాసె కాసనాక్షరము లుండున్ బుత్రపౌత్రావ్యయ
స్థిరవృత్తిక బృథుకాక్షరంబులు గురుశ్రీనల్లభుల్యంబు తే!”
(నను. ఆ. 1. ప. 61.)

మఱియు కాననములలో వర్ణింపఁబడిన 'సాహితీభోజరాజ' యనుదానికి సరిగ నితఁడు జయ దేవుని గీతగోవిందమునకు శ్రుతిరంజనియను వ్యాఖ్యానమును జేసియున్నాఁడని యందుఁ గలదు. ఈపుస్తక మోరియంటర్ లైబ్రరీలో నున్నది. పండితులు గ్రంథములుచేసి రాజులపేరులుపెట్టు సంప్రదాయము గలదు. గాన సేతన్ద్రగోధక ర్మ్యత్వవిషయము నిశ్చయింప నలనుపవచ్చును. ప్రబంధశిరోరత్నముగు నీవసుచరిత్రమును గృతించుట యు నీతనిసాహితీభోజవిరుచమునకు వన్నిదెచ్చుచునే యున్నది.

శౌర్యాదార్యబలపరాక్రమపాండిత్యపండితాదరణాదులం దసమానుఁడై మహావైభవము ననుభవించిన యానీతివిశారదనియం దొకటిరండుదోషములు నున్నట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

తల్లికోటయుద్ధానంతరమున నీతఁడు ఘోర్పుగీసునర్తకులవద్ద కొన్నికృష్ణములనుగొని వానిమూల్యము వారి కీయక మోసముచేసెనట. (ఫర్ గాటసెంపైరు 209 వ పుట.)

క్రీ. శ. 1551 వ సంవత్సరమున దిరుమలరాజును వేంకటాద్రియు రామరాజుపై దిరుగఁబడి యాదవానిదుర్గము నాక్రమింప రామరాజు బ్రహ్మింపుతుష్ సాసాయమున వారిని జయించి వారు తన్ను శరణ దూఱినందున త్తమించెనట. (ఫర్ గాటసెంపైర్ 190 వ పుట.)

వసుచరిత్రము తిరుమలరాయల కేసంవత్సరమున గృతి యాయఁబడెనో, తిరుమలరాజెంతవఱకు జీవించెనో? యనువిషయములు నిర్ణయించుటకు దగిన యాధారము లగవడపు గాని యదిలోపా పెను గొండమీదికి దండెత్తి వచ్చినప్పటి యుద్ధవిషయములు వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడుటచే క్రీ.శ. 1577వ సం॥మునకు బరమందె వసుచరిత్ర కృతిప్రదానము జరిగెనయు నాకాలమునకు బైఁగాఁ దిరుమల దేవరాయలు జీవించెనయు గ్రహించుట కవకాశ మున్నది. మఱియు. క్రీ. శ. 1580 వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినచుహచ్చుగుహాశివుతుష్ సాస వీరు జయించినవిషయములు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడకుండుటచే నంతకుఁబూర్వమే కృతిప్రదానకాలమనియుఁ దోచుచున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమున మరల నదిలోపా శుతుష్ సాసతో జరిగిన యుద్ధవిషయము లీక్రిందను వ్రాయుచున్నాను.

ముస్తాఫాఖానునిప్రేరణమున నదిలోపా (క్రీ-శ) 1577 వ సంవత్సరమున బెనుగొండమీదికి దండెత్తినచ్చి దానిని ముట్టడించెనయు, వేంకటాద్రి పెనుగొండను దనసామంతులకు వశపఱచి సర్వస్వమును దీసికొని చంద్రగిరికి బోయెననియు; బిడప వేంకటాద్రి తురకపక్షములోనున్న హండి యాతంనాయకుఁ డను నొక సేనానాయకునకు 24 లక్షలూపాయలను నై దేవుఁగులను లంచమిచ్చి వానిని విడదీసి యదిలోపా సేనలను జీకాసుపఱపించెనయు, నంతటితో నదిలోపా తనదేశమునకు బోయెననియు 'ఫెరిస్తా' వ్రాసియున్నాఁడు (ఫెరిస్తా 3 వ పుస్తకము 141వపుట) ఈసందర్భములోని వేంకటాద్రి తిరుమలదేవరాయల నాల్గవకుమారుఁడగు వీర వేంకటపతియని తోచుచున్నది. పయి యుద్ధవిషయములను వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

“చ. తిరుమలరాయశేఖరుని ధీరచమూఢటరాజి యాజిభీ

కరయనశేక్వరప్రహితఖానబలంబున జక్కునేయ ని

ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్చకపాలమాలికా

పరికరభూషితంబు లయి బల్బిడిఁ గాంచె గిరీశ భావముకా.

(వసు. ఆ.1. ప. 59.)

ఫెరిస్తావ్రాతలనుబట్టి పెనుగొండ యొక్క మునుపటి పరిస్థితి యు. దిరుమలరాజుస్వాధీనములోనే యున్నదనియు స్పష్టపడుచుండగాఁ జిలువూరి వీరభద్రరావుగా రెకారణమునతో “మఱియు మాఁడన కుమారుడైన వీరవేంకటపతిరాయలు తండ్రి వృద్ధుడయి రాజ్యభారము వంతుఁడు తనమీఁద మోపి యున్నతర్వాతఁ దాను బీజపురమువఱకు ఆలీబిగ్ పాతో యుద్ధముచేసి పరాజితుడయి క్రీస్తుశకము 1577 వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చి సంగతిగూడఁ గవి యీక్రిందిపద్యము నందు నూచించియున్నాఁ” డని (శ్రీరంగరాజ్యచరిత్రము 212 వ పుట) వ్రాసి వసుచరిత్రము లోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి.

“మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁ డై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి నహించుఁ జంద్రగిరిదుర్గం బందు శ్రీ వేంకటే.
శ్వరుఁ డొప్పెన్ బహురాజశేఖరసదానుసేవ్యుఁ డై యాని యి
ద్దర బం డేలికనాని తత్తిరులపం చద్వల్లభశ్రీలహన్.”

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 81.)

మఱియు వీరభద్రరావుగారి పైనాశ్రయములలో వీరవేంకటపతిరాయలు దిరుమలదేవరాయలకు మాఁడనకుమారుడని యుండుటచే రాజ్యాధీశుఁడు కాక మృతినొందిన తిరుమలాయలు మాఁడనకుమారుడగు రామరాయని వీరు మఱిచిగల్గు స్పష్టపడుచున్నది. ఈతఁడు సింహాసనము నెక్కినరాజు కా కున్నను ననామధేయుఁడై చనిపోలేను. ఇతఁడు శ్రీరంగపట్టణమును జయించిట్లు వసుచరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“మ. ఘోరశూర్యుండు సిరంగరాయురలోకస్వామితోఁబుట్టు రా
మృపాలాగ్రణి సహ్యాజంబుధిపయోమధోవ్యోధి శ్రీరంగప
ట్టలంకానగంబు పుణ్యజుపీఠానార్త లేపండఁ గై
కొనియెన్ మిత్రభగోపకారనిరపేక్షుం డై విచిత్రంబుగాన్.”

(వసు. ఆ. 1. ప. 77.)

మఱియు సీరామరాయలపేర చనేకర్ణాటదానశాసనము లగపడుచున్నది. ఈతనికుమారులలో రామదేవరాయలు వీరవేంకటపతియవంతురమున రాజయ్యెను.

“ఈ శ్రీరంగరాయలు 1578 వ సంవత్సరము మైసూరురాజులతో యుద్ధముచేసి చనిపోయినం గను నితనితమ్ముడైన వీరవేంకటపతిరాయలు సింహాసనమునకువచ్చి రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్ర గిరికి మార్చుకొని 1614 వ సంవత్సరమునకు పరిపాలనముచేసె”నని మఱియొకచోట శ్రీవీరభద్రరావు గారు వ్రాసియున్నారు. వసుచరిత్రములోని పైపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నాకాలమున వీరవేంకట పతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లుమాత్రము కనఁబడుచున్నదిగాని వీరవేంకటపతి రాజయి రాజధానిని జంద్రగిరికి మార్చుకొని యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కనఁబడదు. ఫెరిస్తావ్రాతలనుబట్టి చూచి నను (3 వ పుస్తకము 141 వ పుట) నదిగోపానుఁ బెనుగొండ వెళ్ళవడ తిరుమలరాయలచేతిలోనే యున్నట్లు కనఁబడుచుండుటచేతను (క్రీ. శ.) 1594 వ సంవత్సరమునకును శ్రీరంగరాయలు పెను గొండలో రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కర్ణాటదానశాసనము లగపడుచుండుటచేతను వీరభద్రరావుగారి వ్రాత నిరాధారముగ నున్నదని తోచుచున్నది.

“స్వస్తిశ్రీ విజయభువనయశాలినాహనశకవరుష 1502 (క్రీ. శ. 1590.) సంవత్సరమాస విక్రమసంవత్సరద మార్గశరణు 15 పుష్యతిథియుల్లు శ్రీమహారాజాధిరాజవాసపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీరంగదేవమహారాయరు పృథ్వీరాజ్యంగై యుత్తిర” అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 వ పుస్తకము 150 వ పుట బేలూరుతాలూకా 12 వ నెంబరు శాసనము)

“స్వస్తిశ్రీ విజయభువనయశాలినాహనశకవరుష 1505 (క్రీ. శ. 1594) స్వభానుసంవత్సరద పుష్య బ 12 సంక్రాంతిపుణ్యకాలదల్లు శ్రీరంగరాయమహారాయరు పెనుగొండ. ... సామ్రాజ్యం మాడుతా” అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 వ పుస్తకము 339 వ పుట, బేలూరుతాలూకా 212 వ నెం. శాసనము.)

కాబట్టి వసుచరిత్రములో వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లు వర్ణించినంతమాత్రమున నప్పటికి శ్రీరంగరాజు చనిపోయెననియు వీరవేంకటపతి సింహాసము నెక్కెననియు నూహించుట సరికాదు. రాజధానిలో రాజు నివసించి పాలించుచు రాష్ట్రములోని ముఖ్యపట్టణములందు బుత్తులను నావులను నిలుపుట యనాదిసిద్ధముగ నాచార మగుటచే జంద్రగిరిలో వీరవేంకటపతి యుండెనుట విరుద్ధము కానేరదు.

“ఈ శ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని పుమారుడు. ఇతడు 1574 వ సంవత్సరముమొదలు 1585 వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసెందు” అని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారుపైతము కవులచరిత్రము రెండవభాగమున రాయనము వేంకటపతికవిచరిత్రమున (104 పుట) వ్రాసియున్నారు. మరియు వీరు నీసంవత్సరమున వేంకటపతి శ్రీరంగరాయలకుఁ గృతి యిచ్చిన లక్ష్మీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నారు.

“మ. అలఘుప్రాభవభవుఁ డాపతుపశా హామేయపైన్యంబు న
గ్గరికం బాహులచేతఁ గల్పి బిరుదుల్ గైకొన్నశ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయనము వ్రాయం బాలి తొనా సుధీ
లికా యక్కయమంత్రి వేంకటపతి! దీవ్యత్కలానాకృతి!”

ఈపద్యము విజయనగరరాజ్యవిధ్వంసాంతరమునఁ గుతువ్ పాచే నాక్రమించుకొనఁబడిన కొండపీఠు, వినుకొండ మొదలగువానిని మఱల శ్రీరంగరాయలు వశపఱచుకొనినవియమును సూచించుచున్నది. ఈవిషయమునఁ గొంతవఱకు శాసనముల నివర్తనమును గలదు.

“... .. శ్రీరంగరాయ శ్చిత్రభాగధేయః.

ఉద్దగిరౌ స్థితః పరివిజిత్య చ దుర్జయాన్, దుర్జయకొండపీఠు వినుకొండ పురప్రముఖాన్,
భూవలయకరత్న పెనుగొండపురే నివసన్, రాజతి యః స మకరాదిలాంఛనత్” అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము 48 వ పుట పీఠుతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము.)

కుతువ్ పాతో జరిగినయుద్ధములందును బయినదాహరించిన పెనుగొండపీఠయికముగు నదిలోపా యుద్ధమునందును వీరవేంకటపతి ప్రబలముగ విక్రమించిన ట్లిక్రిందియాధారములన్న నగపడుచున్నది.

“ యస్యాతి ప్రధితౌజసో రణముభే నేనాభతై రుచ్ఛతై
స్సాటోపాహృతస్సైంధవద్విషఘటాశస్త్రాపవృత్తాదిః,
నిర్విణ్ణో మలికీభరామతనుభూ స్సంప్రాప్య గహం మహీ
ర్షందస్సక్ మహామందశాహి రయతే సార్థాభిధా మన్వహ” అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము 86 వ పుట షీమొగతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము)

ఈకర్ణాటకదానశాసనము (క్రీ.శ.) 1587 వ సంవత్సరములోనిది. మఱియు నీల్లోక్ మెపిగ్రాఫికా యిండికాలోని నాల్గవపుస్తకమునందలి (274 వ పుట) వీరవేంకటపతిరాయల వేటొకశాసనము దును నున్నది. ఈశ్లోకములో మహావృన్ కూలీకతుప్ మహ జయింపబడినట్లు నిర్ణయమయ్యున్నది.

“నీ. బలముగూడిన జూచి నిలువని యిధాము కొడుకుభీతికి గోలకొంప సాక్షి

వెన్నాడి తల్సేన వీరగఁద్రోలుటపను బృథురీక్షమున నుబ్బు పెన్న సాక్షి

నీవాడ నంఁ ద్రోచి నిర్భయముగి వానికిని మేరియిడుటకుఁ గుప్ప సాక్షి.....

గీ. వీరవేంకటపతిరాయఁడు ... , ధరణిఁ బాలించె ...”

(నరసింహవిజయము. 259 ప.)

(217) ఫర్ గాటనెంపైరున నిజాంపా కృష్ణాది పక్షిణభాగముతోలికి రాకుండునట్లుగా ఖరారు (నెగ్రిమెంటు) చేసెనని యున్నది.

మతుప్ మహ 1579 (క్రీ. శ.) లో విజయనగరరాజులనుండి వినుకొండకొండవీడులను దీసికొన్నట్లు ఫర్ గాటనెంపైరులో (218 పుట) వ్రాయబడియున్నది.

మతుప్ మహను వీరవేంకటపతి చిహ్నము పెట్టినట్లు ఛెరిస్తాలో (ఛెరిస్తా 3 వ భాగము 436, 449, 459, 467 పుటలు) వ్రాయబడియున్నది.

వీరవేంకటపతిరాయలు (క్రీ. శ.) 1588 వ సంవత్సరమునకు ముందే పట్టాభిషిక్తుఁడయిన స్త్రీ క్రిందిశాసనమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది.

“... ..

శ్రీరంగరాయక్షితిపాలకేస్తిక్ పుం మురారీః పరిమం ప్రయాతే.

... ..

విప్వత్తాణపరాయణ స్తననజః... .. స్థితః ...

... .. సామ్రాజ్యనిహస నే.

సర్వాం శాస్తి నయేన వేంకటపతి శ్రీదేవరాయః తుమామ్.

... .. స్వగోత్రగురుణా సుధీతిలకతాతయార్యేణ యః;

... .. యథావిధి యశస్వినా విరచితాభిషేకః తుణాత్.

... .. పశబాణేందుసంఖ్యాతే కాలే తు శకవత్సరే.” (శా.శ. 1510 క్రీ.శ. 1588.)

“కలిదేవపురిం

నందవూరుమహాగ్రామం

సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాక్ మదా” అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 వ పుస్తకము షీమొగతాలూకా 83 వ నెంబరు శాసనము.)

పయి సుదాహరించినరీతి మహానైభవము ననుభవించిన విజయనగరరాజుల యధికారము క్రమ క్రమముగ ఊణించి మనయాంధ్రలోకమున నానాటికి విస్తృతప్రాయ మయ్యెను.

చంద్రగిరికి రాజుగానున్న యాజనశ్రీరంగరాయలచేతి క్రింది నాయకునిచేసిందియాగవర్ నైంటు వారిక మైలువెడలునను నైదుమైళ్లుపాడవును గలప్రదేశము (క్రీ. శ.) 1639 వ సంవత్సరమున నీయబడెననియు నందె సుప్రసిద్ధమైన ఘోర్దుసెంటుజార్జియను చెన్నపురికోట కట్టబడెననియు ఘోర్ గాట సెంపైరులో (221, 233 పుటలు) వ్రాయబడియున్నది.

అలియరామరాజు మనుమడు చినవెంకటపతిరాజున కారసపుత్రుడను, నలియరామరాజుసోదరుడు వెంకటాద్రికి మనుమడుగు గోపాలరాయనికి దత్తుడునునైన శ్రీరంగరాజు పైనుదాహరించిన శ్రీరంగరాజుని గ్రహింపవలసియున్నది.

“

సహోర్వీం ప్రచకాన్తి సింధుపరిఖాం శ్రీరంగరాయగ్రణీః. 48

గ్రూర్తుబాణచంద్రాఖ్యగణితే శకవత్సరే.....” (శా. శ. 1569 క్రీ. శ. 1647)

శ్రీచంద్రగిరిరాజ్యస్థం 56

... .. 59

పుత్సూరుగ్రామరత్నం తత్ సర్వసస్యసమన్వితమ్,
శ్రీవిలాసపుర మితి ప్రతినామసమన్వితమ్. 59

... ..

శ్రీరంగరాయభూపాలో మానసియో మనస్వివామ్,

సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాక్ మదా.” 63 యని యున్నది.

(స్విల్లారుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 60 వ పేజీ.)

ఈశాసనములో నలియరామరాజు తిరుమలరాజవేంకటాద్రిల వంశముల మూడుశాఖలను వర్ణింపబడెను. ఈవంశములోని శ్రీరంగరాజులలో నితఁడే యాజనవాఁడు. మఱియు నితనిచే దానము చేయబడిన యాయుత్సూరు గ్రామము చంద్రగిరిమండలములోని దని పైకాశాసనములో నుండుటచేతను పర్గాట సెంపైరులోఁ జంద్రగిరిరాజును నాజనశ్రీరంగరా బాళ్లము నిస్సె నని చెప్పటచేతను గాలసామ్యముచేతను నితఁడే యతఁడని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

వీరివంశస్థు లిప్పటికిని హైదరాబాదునబాబులకుఁ బన్ను చెల్లించునట్టి యా సెగొందిసంస్థానమున కధీశులయి యున్నట్లు ఘోర్ గాట సెంపైరులో (215 వ పుట) వ్రాయబడియున్నది.

→ బట్టుమూర్తి లేక రామరాజభూషణుఁడు. ←

రామరాజభూషణుఁడు లేక బట్టుమూర్తి యనునీతని జన్మస్థానము బట్టుపల్లెయనియు, నీ గ్రామము కవిరాప్రవీణులయి ప్రబంధాంకమువారని ప్రసిద్ధిగాంచిన యాతనిపూర్వులకుఁ గృష్ణరాయలచే నీయబడినదనియు శ్రీవీరేశలింగమపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రామము బల్లారిమండలములోని పాలమండలమునను సమాపమున నున్నదని కొందఱును, గడపరుండలములోని పులివెందులతాలూకాలో నున్నదని మఱి కొందఱును జెప్పచున్నట్లు వ్రాసియున్నారు. కొందఱు కృష్ణామండలములోని మెదుకోరనుగ్రామ మింకవిజ్ఞప్తమునని చెప్పచున్నారు గాని వీనిని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు నగపడననియు వ్రాసిరి.

రామరాజభూషణుడై బట్టుమూర్తియని యింతకుముందు వ్రాసియున్నాను.

ఇక బట్టుమూర్తియను నామసామ్యముచే గొందఱు భ్రమించి కాకిమానిమూర్తియు నితడే యని యభిప్రాయపడిన క్లిక్రిందిచాటుపద్యము నూచించుచున్నది.

“ఆ. అల్లసానివాని యల్లికబిగిసాంపు, ముక్కుతీర్చానార్య ముద్దుపలకుఁ
బొందురంగవిభుని పదగుంఢమును, గాకమానురాయ నీ (క కలదు) కుఁ ఎగుఁ.”

బట్టుమూర్తి కృష్ణరామల మెప్పించి యొక మత్యాలహరీమును బహుమాన మందఁగా పక్కిన కవులు మత్సరించి దానిని హరింపఁ దెనాలి రామకృష్ణునిఁ బ్రేరించినందున తఁ డేపద్యముతో బట్టుమూర్తిని స్తుతించి యాహరిము నాతనినుండి బహుమాతగాఁ గొనెననియు, మూర్తి కృష్ణరాయలపన్నిధి కేగి బ్రాహ్మణకవులందఱును మనుపటిమాత్సర్యమును విడిచి తనకు లోబడినది చెప్పుదు రామకృష్ణుఁడు తన్ను స్తుతించి చెప్పినపద్యమును జడువఁగా రాజు సంతోషించెననియు చూసినాఁటిప్పటిలో రామకృష్ణుఁ డాపద్యమున కర్థాంతరముచెప్పి బట్టుమూర్తికిందుకమును దీయించి యాతనివీపునన్ను తామఁను జూపి పరిహసించె ననియుఁ జెప్పుదురు. పై విషయములు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తమకవిజీతిము లలో వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయములు విశ్వసింపఁదగినవి కానియు, రాజవాహనవిజయపాంచాలీపరిణయకర్తయు బ్రాహ్మణుఁడును నగు కాకిమానిమూర్తి బట్టువంశజుడగు మూర్తికిం బై నన్యుడనియు వ్రాయుచు శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగారు పరిహసించిరి.

పిదప శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తెలిసాలిరామకృష్ణకవిగాథలలో నీయైతిహ్యము వాడుకలో నున్నరీతిని వ్రాసినంతమాత్రమున నది యపహాసనీయము గాదనియుఁ బ్రాస్తావికపద్యములవలెనే శూన్య విషయకమగు నీచాటుపద్యమును బట్టుమూర్తివిషయమునఁ దెనాలిరామకృష్ణుఁ డుపయోగించినందుండ వచ్చుననియు సమర్థించుకొనిరి. కాని యీ పద్యము కాకిమానిమూర్తికృతమగు పాంచాలీపరిణయములో నున్నదనియు నీమూర్తి, బట్టుమూర్తి తెనాలిరామకృష్ణులకుఁ సరువాతలాడనియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవా రాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియున్నారు. ఇది శ్రీరామమూర్తిపంతులవారి సమర్థనమునకు బాధకముగనున్నది. అయినను గాకమానిమూర్తి తన కృతులను సరాంకితములుగఁ జేయకుండుటచేతను గవిత్వయమువారిదప్పుఁ పక్కిన యాంధ్రకవులను స్తుతించుటచేతను నీతనికాలము నిర్ణయింపఁ దగియున్నదా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తనకొమారుఁడు చదువుకొనక తిరుగుచుండఁగా జూచి శీఘ్రించెనని యు నందుమాఁదఁ పెద్దనార్యునిభార్య మీశిష్యుడగు బట్టువానిపాటి క్లేమముక్కున చెప్పకొనుకొ క్తి కలుగకపోదు, ఏల శీఘ్రించెద రని పలిక ననువాడుక గలదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకప్పు డీక్రిందిపద్యముతోఁ గృష్ణదేవరాయలస్తుతించిపట్లు వాడుకగలదు.

“ఉ. అబ్బముఖీవనోజురసాధిపంధనకృష్ణ నీయశం
బబ్బకరాబ్బజాబ్బనయనాబ్బవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్బకరాబ్బజాబ్బనయనాబ్బవిలాసము నీవిల్లిమం
బబ్బకరాబ్బజాబ్బనయనాబ్బవిలాసము చిత్ర మిద్ధరక్.”

రామరాజభూషణుఁడు తీవ్రరసమైన గోపించి గుత్తిలో విస్తరాకలు పట్టుట చంద్రగిరిలో

మధుకరముచేసికొనుట మొదలగు నాతని బాల్యపు నీచస్థితిని వెల్లడించుచుఁ బద్యము చెప్పఁదోడఁగి తిప్పరసుప్రార్థనచే మరల దానిని మల్లించెననియుఁ జెప్పఁచు నీక్రిందిపద్యమును జనువువాడుక గలదు.

“శా. గుత్తిం బుల్లెలుగుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తికొ సత్తమునంగు వెండి బలుదుర్గాధీశుతాంబాలపుం
దిత్తుల్ మోసి పదస్థులై నళునులం దీవించ దీవించెదన్
మత్తారాతియయాతి నాగమసుతున్ మంత్రీశ్వరుం దివ్యరున్.”

పయియైతిహ్యములును జాటుపద్యములును రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలమునం దును నుండెననియు నీతఁ డల్లసానిపెద్దనార్యునిశిష్యుఁ డనియు నూచించుచున్నవి. బట్టుమూర్తి యల్ల సానిపెద్దనార్యుని శిష్యుఁ డని “ముప్రత్యయాభావస్యాల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తి మహా కవినా విరచితే వసుచరిత్రే” యను నాంధ్రకాముద్రీకంధములోని వాక్యము (ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ద్వితీయభాగానుబంధము 197 వ పుట) స్పష్టపఱచుచున్నది. మఱియు బట్టుమూర్తి కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడను ప్రసిద్ధియుఁ గలదు.

వైవిషయముల నీక్రింద నుదాహరించు నుత్పలమాలికయుఁ గొంతినిఱకు బలపఱచుచున్నది.

“ఉ. లాట్టయిడేటిమాట పెనులోభులతో మొగమోటుయేల! తాఁ
గుట్టకయున్న వృచ్చికముఁ గువ్వరపుర్రని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపల్లెసరాసరి యాయకున్న నేఁ
దిట్టకమాననామతిము తీవ్రమహోగ్రధియంకరింబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మకరగ్రహజర్జరీభవత్
పట్టపుధట్టఫాలఖణిధర్తృజహూకృతపద్మటసుఖటా
ఘట్టనధట్టనాలకవిఘట్టకనిర్గళరాజభృత్యక్
చట్టచటార్థటీనయనజర్జరకీలంబు రాలఁ గావలెన్
జుట్టిరికంబునన్ బొగడఁ జూచితి నా రజితాద్ర్యధితికా
పట్టణమధ్యరంగగతభన్యవధూవదనానుంగనం
ఘట్టజిరింపన్ గాంగర్పుచహల్లకజాలసుధాతరంగిముల్
చుట్టుకొని స్వలెన్ భవనచోన్యముగా భయచంబుగా మఱి
దిట్టితినా సభాభవనధీంకృతిభీమస్థనింహరాడ్వీకా
తొట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముచ్చుకుటటితటిసటి
కొట్టణలోపజాలహృతకుంతితకంతగభీరినాదనం
ఘట్టవిజృంభమాణగతిఁ గావలె దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజుభూషణ భాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్రేభూ
పట్టణభర్త హర్తృభటపంక్తి చిరాయు నివామయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయుఁగావలె నెక్కువతీవఁ జూడుఁడ
యట్టిటు మండేమేలముల నందఱినింబలెఁ జాల్కఁజూచి యే
పట్టుననైనఁ కేరడము పల్కఁకుడీ పయివచ్చునందులన్

గొట్టుదు దుష్కువిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోష్ణటాక్సతిఁ
దెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందముచే నతిశక్తి సారకుఁ
గట్టితి ముల్లై లేబదియుఁ గాఁ గల నూటపదాఱు లెయ్యెడఁ
రట్టజిబట్టుమూర్తి కవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిఁ.”

ఈపద్య మల్లసానిపెద్దనార్యుని కవిగండపెండ్లివిషయమునకు నుత్పలమాలికకుఁ బ్రతిగా చగ పడుచున్నది.

“ఉ. పూత మెఱుంగులుం బసమపూతపదేపంగులు మూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గనిగ్గు నెఱఁగానలెఁ గమ్ముఁ గమ్మనవ్వఁ
రాతిరియుం బన ల్తఱపుంఁని హోయిల్ చెలియారజంబు ని
ద్దాతరితీపులంబలెను దారసిల్వలె లోఁ దలంచినఁ
బాఁతిగఁ దైకొనవ్వలెను దైకలిమిత్తుకఁగోని పల్లవీ
కూత లనవ్వలె సోగసుకోర్కులు రానలె నాలకించినఁ
జేతికొలందిఁ గాఁగిటను జేర్చి కన్నియ చిన్నిసాన్నిమే
చ్చాఁతల చన్నుదోయినలె ముచ్చటగానలెఁ బట్టిచూచినఁ
డాతొడ నున్న మిమ్ములమిటారపుముద్దులగున్త కమ్మనో
వాతెఱదొండపండునలె వాచవిగానలెఁ బంట నూఁదినఁ
గాతలఁ దమ్మిచూచిదొర కై ననపుంజనరాలి సిద్ధిపు
నేతెలి యబ్బురింపు జిగి నిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బసాం
బూఁతలనున్న కాయసరిపోఁడిమికి న్నెరి మెల్లబంతిసం
గాతపునన్నబంతిబయకారపుఁ గప్పడగొళవంతుకా
సాతతతానతానలపసందివుటాడెడుగోటమిటుటల్
మ్రోఁతలునుంబలె హరుపు మొల్లముగానలె నచ్చతెన్న నీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించెడుపట్టు భూతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదానవర్వసాహితీ
భౌతికనాటక ప్రకరభారతభారతసమృత ప్రభా
పాఠశుధాప్రపూరబహుభంగఘమఘముఘముఘమార్పటీ
పాతకతాళయగ్గయసంగతిమంచువిపంచికామృతం
గాతతతేహిత త్రహితహాథితధంధఁబుధాఁబుధింధిమీ
వ్రాతసయానుకూలపదవారకుహూర్వహహారికిఁకిఁ
నూతనఘల్లులాచరణనూపురరూపశ్మశ్మశీమరందసం
ఘాతవియధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసం గ్రహ
యాతకుమానగంధపహహారిసుగంధవిలాసయుక్త మై
చేతము చల్లఁజేయనలెఁ జిల్లునఁ జల్లవలె న్ననోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలచుధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారుచిరప్రసరంబుగ సారెసాకెకుఁ.”

వయస్సుతలమాలికల రచనను బట్టిచూడగా బట్టుమూర్తియుత్పలమాలికయే మొదటిదనియు, బెద్దనయుత్పలమాలిక దాని ధిక్కరించుచుండుటచే నిది తిత్సరభూవిమర్శనయు స్ఫురించుచున్నది. కాన నిదియు బట్టుమూర్తి పెద్దనకాలముననుండి యుండునని నూచించుచున్నది.

వసుచరిత్రపీఠికలో (క్రీ. శ.) 1577 వ సంవత్సరమున జరిగిన పెనుగొండయుద్ధము నూచింపఁ బడుటచే బట్టుమూర్తి యంతకుఁ బయ్యగా జీవించియుండె ననక తీరదు. కాఁబట్టి (క్రీ. శ.) 1530 వ సంవత్సరమునకే చనిపోయిన కృష్ణరాయలయాస్థానమున బట్టుమూర్తి యుండుట యసంభవమని కొంద రీషియమున సందేహించుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రములో (232 వ పుట) రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁడు కాడని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

బట్టుమూర్తి (క్రీ. శ.) 1500 వ సంవత్సర ప్రాంతమున జన్మించి యున్నను గృష్ణరాయల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పట కవకాశ మున్నదిగదా! ఇట్టి స్థితిలో నితఁడు క్రీ. శ. 1590 వ సంవత్సరమునకుఁ బయ్యగా జీవించె ననుట యెట్లసంభవమగును? ఎనబదితొంబదిసంవత్సరములనఱకు జీవించినవారివృద్ధులు గల రని యెల్లరకును విదితమేగదా! అళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకుఁ దొంబదియారేండ్లవాడని ఫర్ గాట నెంపైరులో (203 వ పుట) నున్నది. అళియరామరాజు మొదటఁ గుతుబ్ మయ్యుద్ద సేనానిగా నుండిపిదపఁ గృష్ణరాయల నాశ్రయించెనని వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 250 వ పుట) కృష్ణరాయలకాలమునందు యుక్తవయసులోనున్న అళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకును (క్రీ. శ. 1565) యుద్ధము చేయుటకుఁ దగినకత్తి గలిగియుండలేదా!

బట్టుమూర్తి యిట్లు మొదటఁ గృష్ణరాయల యాస్థానమునందు నన్తానింపఁబడి పిదప నరసభూపాలీయమున రచించెను. రామరాజు సభ నలంకరించి రామభూషణులీరుదముం గాంచెను. పిదప వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రులలోపాఖ్యానములను రచించి వసుచరిత్రమును దిరువలరాయలకును హరిశ్చంద్రులలోపాఖ్యానమును శ్రీరామదేవతకును గృతియిచ్చి యిహపరములను సాధించుకొ నెను.

“శా. శ్రీరామక్షీతిపు వృద్ధగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకా”

పారీణం బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్తాటు మెప్పించి తి

త్కారుణ్యంబున రిత్తుహారహయవేదండాగ్రహారాదిస

త్కారం బందితి రామభూషణకపి! ధన్యుడ పి వన్నిటక.” (నను. ఆ. 1. ప. 16.)

అను వసుచరిత్రములోని పద్యమును బట్టి చూడగా నీతఁ డింకను ననేకకృతులు రచించినట్లు విశద మగుచున్నది.

బంగారమునకు వెలిగారమునలె నీమహాకవి కవితాధానుకు సంగీతనైపుణి లోడుపడుటచే నీతఁడు బహిరంతస్ఫురద్రసములగు పద్యములు రచింపఁగలిగెను.

ఉ. తేనియలొల్కుమాటలును దీసివేతఁగలుపోని కూర్పులుకొ

వీనులవిందుచేసెడు నవీనమృణాళమృదూక్షిప్తైఖరుల్

లో నరుడెంచు వ్యంగ్యములతో నలరారెడు నైజభూషణల్

పూనక కూర్పు రామనృపభూషణునై పుణ మెన్న శక్యమే.

నజ్జల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,

శ్రీవిజయగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

త ప్ప వ ల వ ట్టి క.

ప్ర. సం.	త.ప్ప.	జ.ప్ప.	ప్ర. సం.	త.ప్ప.	జ.ప్ప.
4 9	ప్రశస్తం	ప్రశస్తం	32 13	లఁతి	లలఁతి
5 14	రత్నమయంబును,	రత్నమయంబును	,, 18	మెలికి	లాఁకి
,, 18	ప్రీతుండు	ప్రియండు	,, 30	మోహపాశ	మోహపాశ
6 29	బీరఁగా	బీరగా	33 3	పవములు	పవ్యములు
7 4	మహిబాలుని	మహిబాలుని	,, 25	మాటాడదు	మాటాడదు
9 28	చెప్పన	చొప్పన	,, 30	నన్నె	నన్నె
29	నివర్ష	వివర్ష	34 14	నింబానన్	నింబానన్
10 15	చెప్పన	చొప్పన	34 30	గొప్ప	గప్ప
12 13	2-30	2-20	35 1	గెవలించు	దెవలించు
,, 36	3-119	3-19	35 4	బ్బిస	వ్విస
14 9	ఏడుపు	యేడుపు	,, 7	బల	బర
,, 48-87		4-87	,, 6	గోరు	గోగు
16 7	పూర్వకపుల	పూర్వపూర్వకపుల	36 14	పైచన్	పైచన్
,, 13	సంగతి	విషయము	,, 26	కాంతులను	కాంతులను
,, 29	3. న. 35	2. న. 35	,, ,,	నాయకకు	నాయకును
17 3	ప్రకాశంబు	ప్రతీకాశంబు	37 17	కన్యకనీ	కన్యకున్
18 12	ఉత్తరహరినంశము	ఉత్తరహరినంశము	38 17	మలది	మలది
,, 18	జిలక	జిలక	,, 19	లెన్నెని	లెన్నేని
21 19	భిత్తికఁగా	భిత్తికగా	39 22	హాసనీయ	హాసనీయ
22 8	జిలకకు	చిలకకు	,, 32	యాకిడింది	నాకిడింది
,, 14	సంగతి	విషయము	40 6	సనుచరించియున్నది	సనుచరించియున్నది
23	కాలిదాసు	కాలిదాసుని	,, 14	కురూపి	కురూపియను
25 1	మాతస్య	దూతస్య	,, 30	దోచిస్ట్లు	దోచిస్ట్లు
,, 8	బాట్రి	బాట్	41 21	మోఁగు	లోఁగు
26 26	5 ప 43	5 ప 45	42 25	దోడ్పాడె	దోడ్పాడె
,, 30	పుట్టె	పుట్టె	43 18	పజలఁ	పజలఁ
27 2	మహాపాల	మహిపాల	44 4	గొనుదీఁగ	గొనుదీఁగ
,, 32	మేఁగఁ	మేఁగఁ	45 24	పరిణయమును	పరిణయము
,, 27	ననేకచోట్ల	గొన్నిచోట్ల	,, ,,	పిల్లననుచరిత్రము	పనుచరిత్రము
28 23	గ్రీడా	గ్రీడా	46 6	నక్కఱ	నక్కఱ
,, 27	నున్నయది	నున్నయవి	47 4	దేల్పుదు	దేల్పుదు
29 12	నిడున్	నిడన్	,, 21	సారయై	సారయై
30 11	దప్పచేసి	గప్పఁజేసి	48 23	పలుమారు	పలుమాఱు
,, 28	జమ్మటి	జమ్మటి	49	కాఁగఁ	కాఁగ
			51 5	చిరకాలమునుంచి	చిరకాలమునుండి

త ప్ప వ్వు ల ప ట్టి క.

ప్ర. సం.	త. సం.	త. ప.	బ. ప.	ప్ర. సం.	త. సం.	త. ప.	బ. ప.
51	22	మూర్తి	“మూర్తి	77	19	లిదివలను	లివలను
53	15	యుతుడ	యుతుడ	,,	23	యుతము	భూతము
54	10	చరిత్రము	చరిత్రము”	,,	27	భీభత్స	భీభత్స
57	10	విశ్వసనీయము	విశ్వసనీయము”	78	4.	భీభత్స	భీభత్స
,,	29	సరసభూపాలీయక	“సరసభూపాలీయ	31			
58	7	మొట్టయిదేటి	లొట్టయిదేటి [కవి	,,	16	ఆ 2. 1. ప 72	ఆ 2 ప 72
58	8	పోయినవి	పోయినవి”	79	6.7	భీభత్స	భీభత్స
59	33	సంగతి	విషయము	8.8			
60	8	దోచుచున్నది	దోచుచున్నది	9			
63	6	ఆదివలను	ఆదివలను	,,	24	నట్టినికృష్ట	నదినికృష్ట
64	20	విప్లవమున	విప్లవముగాని	,,	28	నిష్టయామ్	నిష్టయామ్
65	4	పునరుద్ధరణమే	పునరుద్ధరణమే	,,	29	నిష్ట	నిష్ట
,,	,,	యదివలను	యావలను	31			
,,	18	గొంతవలను	గొంతవలను	80	3	రసభావ	రసభావ
,,	25	ఆ. 2 ప 43	ఆ. 3. ప. 7.	,,	4	ఉర్జస్వ	ఉర్జస్వ
66	26	కల్పనము	గల్పనము	,,	6	ఉదహరించి	ఉదహరించి
68	13	గుండవి	గుండలి	,,	34	పూన	పూని
,,	24	వలసి	వలచి	81	11	నాయకునొద్దనుంచి	నాయకునొద్దనుండి
69	22	యిదివలను	యీవలను	,,	22	కర్షణ” అని	కర్షణ” అని
,,	28	అగా	అభూ	23			
70	9	దీర్ఘాలయా	దీర్ఘాలయాం	85	29	సచివుని...య	సచివుని...అ
,,	19	మార్పున	మార్పున	86	5	ప్రకృత	ప్రకృత [య్య
,,	31	ఆ. 5. ప 201	ఆ. 5. ప. 207	,,	8	నుపయోగించెను	నుపయోగించడ
71	2	లక్ష్యంబుల	లక్ష్యంబుల	,,	24	శ్లేషములని	శ్లేషముని
72	14	సంగతులిది	విషయములీ	87	19	శ్లేష	శ్లేష
,,	15	వారలు	వారగు	,,	21	మరాద్ధం	మపరాద్ధం
74	4	లేవుగదా! కాబట్టి	లేవుగదా! పైడిపట్టి	88	26	సంగతులు	విషయములు
			వేంకటపతి శేర్మ	89	13	యకా	యికా
			నిన (చంద్రాంగ చరి	3		యొకటియు	యొకటియు
			త్రమున) కృష్ణరాయ	90	10	యోహా	నోహా
			భూషణుడప్రసిద్ధు	,,	18	బడుట	బడుట
			డయి యుండలేదా?	,,	19	గనుట	గనుట
			యా॥ కవులచరిత్ర	,,	32	కవి	కవి
			ఇట్లే	91	16	యందంతటను	మందంతటను
76	12	సాధకమగునా	సాధకమగునా	92	3	అనియిట్లు	యనియిట్లు
,,	31	డదివలనే	డావలనే	93	3	దేవతలను	దేవతను
77	5	కావ్యమున	కావ్యమున	,,	15	యొక్క”	యొక్క”
,,	16	బరగు	బరగు	,,	16	అనుపీనికి	పీనికి

త ప్ప ప్ప ల వ ట్టి క.

ప్ర. సం.	తపస్.	విషయ.	ప్ర. సం.	తపస్.	విషయ.
93	31 హుతవిహారుల	హుతవిహారు	105	5 నందబోధని	నందబోధని
94	2 మునమా	మునమా	7	అపభ్రం	అపభ్రం
95	3 ఆ. 4.	ఆ. 5.	106	9 లక్ష్మిది	లక్ష్మిది
96	20 శ్లో. 20	శ్లో. 18	30	కూడాడు	కూడాడు
97	25 అను	అను	107	1 క్షులవలె	క్షులవలె
98	26 నలుగురి	నలుగురి	3	చింతామణి	కావ్యాచర్యము
99	11 నిదివలకే	నీవలకే	7	కవులు	కవులు శ్రేష్ఠించి
100	14 విస్తరిం'' అనుదాని	విస్తరిం'' మునుదాని	9	లిప్యడు	లిప్యడు కేవలము
101	15		11	కమలై	కమలై యగ్రహ్య
102	16 మృతపాక	మృతపాక	10	యీక	యీక, యనుష్ఠించు
103	17 పలుచి	పలుచి'' యనియు	14	శ్రయమ్	శ్రయమ్
104	20 ననుదాని	ననుదాని	15	కక్ష్యం	కక్ష్యం
105	26 ఆడరున్'' అనియు	ఆడరున్'' అనియు	19	పదాం	పదాం
106	27		26	గ్రాధిక	గ్రాధిక
107	20 వ్రాయబడినవి	వ్రాయబడినవి	108	4 ర్పింబను	ర్పింబను
108	17 సమాగమాభి	సమాగమాది	11	న్ననచోట	న్ననచోట
109	30 లిదివలకే	లిదివలకే	5	న్ననియు	న్ననియు
110	34 కాలిదాసుఁడు	కాలిదాసుఁడు	7	ప. 59	ప. 89
111	21 అనుదానికి	అనుదానికి	24	వాక్యాంత	వాక్యాంత
112	23 లీలాన్'' అనియు	లీలాన్'' అనియు	109	8 మనకు	మునకు
113	24		110	7 చోటచే	చోటచే
114	27 జాలియున్నది	జాలియున్నది	11	గ్రుంచి	గ్రుంచి
115	11 కర్తవ్యము	కర్తవ్యము	22	బలపడినవి	బలపడినవి
116	25 నిదివలకు	నీవలకు	112	25 వచ్చునట్లు	వచ్చునట్లు
117	5 గిరికా	గిరిక	27	స్తోత్ర భూత్	స్తోత్ర భూత్
118	17 స్మృత్య	స్మృత్య	30	ఖండ	యఃఖండ
119	30 వన్'' అను	వన్'' అను	114	11 జన్మచక్రమున నొక	యొకమాటు
120	31		20	త్రైలోకము	త్రైలోకము
121	15 నికృతము	నికృతము	116	5.6 క్షమా'' అని	క్షమా'' అని
122	22 తెనాలి	తెనాలి	117	5 క్షమా	క్షమా
123	26 యోచించు	యోచించు	9	బిరుదా	బిరుదా
124	34 అని	అని	2	దాని	కాని
125	1 కపకర్షము	కపకర్షము	22	రాయప్రతా	రాయప్రతా
126	7 స్కారములే	స్కారములే	119	19 సంగతు	విషయము
127	9 నొకప్పు	లొకప్పు	6	గృతిము	గృతిము
128	13 నిహతార్థా	నిహతార్థా	21	దేలుచున్నది	దేలుచున్నది
129	3 సిద్ధి	సిద్ధి	25	ద్విజ్ఞరేంద్ర	ద్విజ్ఞరేంద్ర

త ప్పా వ్ప ల వ ట్టి క.

క్ర.సం.	అం.	తపస్.	ఓపస్.	క్ర.సం.	అం.	తపస్.	ఓపస్.
119	29	కల్యాణ	గల్యాణ	131	8	జ్యమును	జ్యము
120	16	యనియు	యనియుఁ	„	21	మిత్రుఁడు	మిత్రుని
„	24	యతనిగిరి	యనినిగిరి	„		దీసికొనలేదా!	దీసికొనలేదా? (మా
121	23	బడినవి	బడినవి. (మా 134	22			128 పుట)
„	31	పెరిస్తా	పెరిస్తా	132	3	యున్నారు.	యున్నారు (మా
122	16	నామదా	నామదా	133	11	అనియున్నది	యనియున్నది
„	29	బాలించిరి,	బాలించిరి *	134	6	శోమ	శోమ
„	31	మునకుఁదిరిల్	మునకుఁదిల్	„	16	భుననీమల్ల	భుననీమల్ల
„	„	పతికిఁదిరిల్	పతికిఁదిల్	„	25	కథావనర	కథావనర
„	34	మాచునది.	మాచునది *	„	8	విశ్వతేః	విశ్వతేః
123	23	బెరిగిన	బెరిగిన	136	8	వద్దకొన్ని	యొద్దకొన్ని
„	34	హోతం	హోతం	„	30	బలంబుఁ	బలంబుఁ
124	12	యచితమే	యచితమే	138	2	మార్గశర	మార్గశర
„	16	మున నూచించు చు	మున నూచించుచున్న	„	31	విషయిక	విషయిక
		న్నవి	ది	139	3	మహే	మహే
125	4	అదిల్ మ	అదిల్ మ	140	4	వారొక	వారొక
126	4	గాంచు;	గాంచుఁ;	„	21	పర్ గా	పర్ గా
„	8	పరిబుద్ధి	పరిబుద్ధి	„	31	మోదుకో	మోదుకూ
127	10	దీవ్య	దీవ్య	141	1	యున్నారు.	యున్నారు (మా 51
„	13	పజ్జిర్ల	పజ్జిర్ల	„	25	శిక్షించెననియు	శిక్షింప
„	21	ప్రదాహ	ప్రదాహ	„	26		
„	22	జడుదై	జడుదై	142	25	భువన	భువన
128	19	రికిని	రికును	143	27	పాతక	పాతక
„	25	మాయనను	మాయన	„	35	సారుచి	సారుచి
„	30	చెన్నపురి	కెన్నపురి	144	33	పజ్జిల	పజ్జిల
130	8	పై యంశ	పై యంశ				

43